

Atatürk Üniversitesi
Doğu
Coğrafya Dergisi

Haziran - 2019
Yıl: 24 Sayı: 41

Eastern
Geographical Review

June – 2019
Volume: 24 Numbers: 41

41

ERZURUM-2019

Doğu Coğrafya Dergisi: Haziran-2019, Yıl:24, Sayı: 41, Sayfa:I-V
Eastern Geographical Review; June-2019
Volume:24, Numbers: 41, Page:I-V

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ
EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW

ISSN 1302-7956

Yazı Kurulu(Editoral Advisory Board)

Prof.Dr. Hayati DOĞANAY (Başkan)

Prof.Dr. Kenan ARINÇ
Prof.Dr. Saliha KODAY
Prof.Dr. Lütfü ÖZAV
Prof.Dr. Halil KOCA
Prof.Dr. Mehmet ZAMAN

Prof.Dr. Hakkı YAZICI
Prof.Dr. Mete ALIM
Prof.Dr. Mustafa ERTÜRK
Prof.Dr. Abdullah KÖSE
Prof.Dr. Ünal ÖZDEMİR

Yasal Sorumluluk (Legal Responsibility)

*Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.
The authors are responsible for the contents of their papers*

•
Editörler

Prof.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN
Prof.Dr. Hakkı YAZICI
•

Yazışma Adresi (Correspondence Address)

Prof.Dr. Hakkı YAZICI
Kocatepe Üniversitesi
Afyon Eğitim Fakültesi
AFYYON
Tlf: 0 272 228 14 18
hyazici@aku.edu.tr

Prof.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN
Atatürk Üniversitesi
Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi
25240 ERZURUM
Tlf: 0 442 231 42 11
ifevzi@atauni.edu.tr
ifsahin@hotmail.com

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ YAYIM İLKELERİ

- **DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ**; Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi *Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı* yayın organı olup, Derginin yayım ilkelerine uygun hazırlanmaları koşuluyla, diğer üniversitelerimizin, coğrafyacılarının makaleleri de yayımlanır
- Doğu Coğrafya Dergisi; Haziran ve Aralık sayıları olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır. Belirtilen aylardan en az bir ay önce gönderilen makaleler; gerekli inceleme ve düzenlemelerin yapıp, yayımına karar verilmesinin ardından, baskıya hazır duruma getirilerek, ilgili sayıda yayımlanır.
- Dergi hakemli olup, hakem raporları bağlayıcıdır. Talep edilen değişiklikler, mutlaka yapılır.
- Makalelerde işlenen fikir ve görüşlerin bilimsel ve hukuksal sorumluluğu, yazar veya yazarlarına aittir.

YAZIM KURALLAR

- Dergiye alınacak makaleler fotoğraf, harita ve diğer şekiller için ayrılmış alanlar dahil 25 sayfalık limit aşılmayacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Makalelerin sayfa yapısı; Üst: 4 cm – Alt: 4 cm – Sağ: 3 cm – Sol: 3 cm olmalıdır. Üst bilgi: 2,5 cm Alt bilgi: 2,5 cm olacaktır. Makalelerde satır aralığı: Tek, ilk satır: 1,25, satır aralarından sonda 6 nk boşluk bırakılacak şekilde ayarlanma yapılmalıdır.
- Makalelerin başlangıç kısmında ana temayı içeren Türkçe ve İngilizce özet ile en az üç anahtar kelime yer alacaktır. Türkçe ve İngilizce özetten sonraki giriş kısmı sayfa başından başlayacak şekilde yapılmalıdır. Özet "**Öz**", şeklinde yazılmalı. "**Keywords**" bitişik yazılmalıdır.
- Makalelerde, üst bilgiye yer verilecektir. Bu amaçla tek numaralı sayfalarda italik olarak, çalışmanın İngilizce adı, çift numaralı sayfalarda Türkçe adı yazılacaktır.
- Yazı karakteri metin içerisinde 10 punto, Times New Roman'dır. Bu punto büyüklüğü üst bilgi alanında 8,5 punto, tablo-fotoğraf-grafik adlarında 10 punto ve tablo içerinde, tablo özelliğine göre 7-10 punto arasında olacaktır.
- İlk sayfada yer alan ve yazar veya yazarlarla ilgili bilgilerin bulunduğu dipnot, * işareti ile gösterilmelidir. Yazarlar okuyucu ile haberleşmesi açısından, bu bölüme e-mail, ORCID ID, ve diğer adres bilgilerini koyabilirler.
- Doğu Coğrafya dergisine gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.
- Birden fazla yazarlı makalelerde, makalenin her yazar tarafından hangi başlık veya alt başlıklarının hazırlandığını gösteren açıklama, yine ikinci bir sayfa altı notu olarak verilmelidir.
- Grafikleri Exel ortamında çizip word dosyasına yapıştırma yoluna gidilmemeli, grafikler word metni içerisinde hazırlanmalıdır.
- Yukarıda belirtilen kurallar, derginin şekil açısından bir bütünlüğe kavuşması amacıyla hazırlanmıştır. Bu nedenle belirtilen formata uygun olmayan çalışmalar, yazara iade edilip yeniden düzenlenmesi istenecektir. Gereken düzeltmelerin yapılmadığı çalışmalar yayımlanmayacaktır.
- Makalelerin dergi içerisindeki sıralaması, alfabetik düzende (bir sayıda artan, bir sayıda azalan) soyadına göre olacaktır. Derginin her sayısındaki ilk makale dergi editörü için ayrılmış olup, bu bölüm soyadı sıralamasına dahil değildir.

MAKALENİN DERGİYE TESLİM EDİLMESİ

- Yukarıda belirtilen şekilde hazırlanan eserler, isimsiz olmak üzere <http://dergipark.gov.tr/ataunidcd> adresinden sisteme girilerek dergi adresine gönderilir.
- Hakemden yayımlanabilir raporu alan makaleler istenilen düzeltmeleri yapmak üzere makale sahibine gönderilir.
- İstenilen düzeltmeler yapıldıktan sonra **MAKALENİN SON HALİ SİSTEME YÜKLENİR.**

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ

EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW

Haziran (June) 2019

Sayı (Volume): 41

41. SAYININ HAKEM KURULU

- Prof.Dr. Mehmet ZAMAN • Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr. Mesut DOĞAN • İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Orhan DENİZ • Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof.Dr. Adem BAŞIBÜYÜK • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Prof.Dr. Ünal ÖZDEMİR • Karabük Üniversitesi
Prof.Dr. Barış TAŞ • Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof.Dr. Çiğdem ÜNAL • İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof.Dr. Fatih AYDIN • Karabük Üniversitesi
Doç.Dr. Namık Tanfer ALTAŞ • Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Alperen KAYSERİLİ • Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç.Dr. Ogün COŞKUN • Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Mehmet DENİZ • Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Vedat KARADENİZ • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç.Dr. Salih BİRİNCİ • Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Ayşegül ŞEYHOĞLU • Trabzon Üniversitesi
Doç.Dr. Taşkın DENİZ • Karabük Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Elif MERAL • Atatürk Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Vedat ŞAHİN • Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Tuncer RIZVANOĞLU • Atatürk Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Adnan ALKAN • Siirt Üniversitesi Üniversitesi
-

İÇİNDEKİLER(Content)

- Emine AKÇAÖZOĞLU - Prof.Dr. Alpaslan ALİAĞAOĞLU
Bozkır (Konya) İlçesinde Tahin Üretimi: Özellikler ve Sorunlar.....1
Dr. Öğr. Üye. Faruk AYLAR- Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK- Araş. Gör. Hasan DİNÇER
- Prof.Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN - Dr. Öğr.Üyesi İbrahim GÖKBURUN
Medil (Köklü) Mağarası (Azdavay-Kastamonu) ve Turizm Açısından Önemi.....15
- Prof.Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN - Dr. Öğr.Üyesi İbrahim GÖKBURUN
İBBS Uygulamasında Nüfus Verilerinin Coğrafi Açıldan Yorumlanmasını Kolaylaştıracak Bir Yol haritası.....39
- Prof.Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN- Hakan BOSTAN
Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Nüfus Projeksiyonlarına Göre Fırsatlar61
- Doç.Dr. Rüştü ILGAR
Gıda Kültürünün Yansıması: Ezine Peynirinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi..... 91
- Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ORAL- Prof. Dr. Ünal ÖZDEMİR- İsmail ÜNLÜ
Üniversiteye Bağlı Sosyomekânsal Bir Dönüşüm Sahası: Karabük 100. Yıl Mahallesi.....107
- Fahrettin TEPEALTI
Avrupa Birliği'ne Yönelik Türkiye Geçişli (Transit) Göç Hareketleri ve Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadelesi.....125
- Dr.Öğr.Üyesi Alper UZUN- Araş.Gör. Oğuzhan ÖZKAN
Emekli Göçü Literatürünün Değerlendirilmesi.....141
- Doç.Dr. Murat YILMAZ
Beytüşşebap İlçesinin Cumhuriyet Dönemindeki (1927-2017) Nüfus Gelişimi ve Günümüzde İlçe Nüfusunun Bazı Nitelikleri.....153
- *Geçmiş Sayı İndeksi*.....171

BOZKIR (KONYA) İLÇESİNDE TAHİN ÜRETİMİ: ÖZELLİKLER VE SORUNLAR

Tahin Production in Bozkır (Konya) District: Features and Problems

Emine AKÇAÖZOĞLU¹
Prof.Dr. Alpaslan ALIĞAOĞLU²

Öz

Bozkır (Konya) ilçesinde tahin üretimi yıllardır yapılan, babadan oğula geçen sistemle işleyen ekonomik bir faaliyettir. Tahinin ana maddesi olan susamın, ekim alanlarından uzak bir mesafede tahinciliğin faaliyet alanının genel özellikleri ve sorunları bu çalışmanın konusudur. Araştırma sahasında marka sahibi olan tahin üreticileri ile görüşme yapıp, gözlemler aktarılmıştır. Susam tarımının yapıldığı alanlar haritalandırılıp, üretim miktarları tablo halinde sunulmuştur. Türkiye’de yaygın olarak üretilen beyaz tahinden farklı olarak esmer tahin üretimi yörenin tanıtıcı gıda ürünü olmaya adaydır ve bu konuda çalışmalar yürütülmektedir. Sonuç olarak görülmektedir ki tahin üretiminde atölye tipi yaygındır. Ulaşım, reklam, tanıtımın zayıflığı ve kooperatifleşmenin olmayışı başlıca sorunlardır.

Anahtar Kelimeler: Bozkır İlçesi, Susam, Tahin, sorunlar.

Abstract

Tahini production in the district of Bozkır (Konya) is an economic activity that has been carried out for many years with the system passing from father to son. In this study, the general characteristics and problems of sesame seed, which is the main ingredient of the tahini, and its activity area are discussed. In the research area, interviews were made with tahina producers who owned the brand and some observations were made. The areas where sesame cultivation is done are mapped and production quantities are presented in tables. Unlike the production of darksesamewhitesesamewidelyproduced in Turkey, becoming the region's handle foot products and studies are being conducted in this regard. As a result, it can be seen that in an area where sesame is not cultivated, tahini production can be made depending on the light raw material. Tahini production is also common in the work shoptype. The lack of transport, advertising, publicity and lack of cooperatives are problems

Keywords: Bozkır District, Sesame, Tahini, problems.

¹ Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora öğrencisi, coğrafya-emine 2013@hotmail.com, ORCID ID:0000-0002-5931-1140.

² Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, alpaslan38ster@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6198-3878.

Dergiye Geliş Tarihi: 19.04.2019

Yayına Kabul Tarihi: 21.06.2019

1. Giriş

Sanayi sektörüne hammadde veren en önemli ekonomik faaliyetlerden biri de, kuşkusuz tarım sektörüdür. Ürünleri fabrika ya da atölyelerde işlenerek, değişik malların (mamul maddelerin) elde edildiği tarım bitkileri, sanayi bitkileri (ing.Industrial crops) ya da endüstri bitkileri diye tanımlanır (Doğanay, 2007:144). Susam da endüstri bitkilerinden biridir.

Susam farklı şekillerde tüketilmektedir. Yağlı bitkilerden biri olan susam, atölye ve imalathanelerde işlenerek tüketildiği gibi hiçbir işlem görmeden de kullanılabilir. Susam hiçbir işlem görmediğinde hamur işlerinde özellikle ekmek, simit ve pide türlerinde kullanılmaktadır. Kurabiye ve kömbe gibi atıştırılmalıklarda pasta süsü işlevi görmektedir. Susam, atölye ve imalathanelerde işlendikten sonra tahin ve susam yağı ürünlerini oluşturmaktadır. Hammadde olarak susam, elektrik kullanımı, öğütme sırasında değirmen taşı ile üretim makineleri imalatı, ambalajlama, dağıtım aşamaları ile tahin üretiminde istihdam ve ekonomik kazanç imkanı da sağlamaktadır.

Bozkır ilçesinde tahin üretimi ve sorunları bu çalışmanın problemidir. Çalışma giriş, amaç ve yöntem araştırma sahasının konum ve özellikleri dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar susam tarımı, tahin üretimi ve tahin üretiminde bazı sorunlar şeklindedir. Susam tarımı konusu işlenirken, dünyada ve Türkiye’de susam ekim alanları dağılım haritaları ile gösterilmiş olup susam üretimi hakkında veriler tablolar aracılığıyla aktarılmıştır. Sorunlar kısmında, Bozkır ilçesinin ekonomisinde önemli bir paya sahip olan tahin üretiminin aşamaları, tahin üretimi başlığı ile verilmektedir. Sorunlar kısmında yörede tahin üretiminde karşılaşılan sorunlar verilmektedir. Çalışma sonuç ve öneriler ile sona ermektedir.

2. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın ana materyalini Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri, literatür taraması ve yerinde yapılan gözlemler oluşturmaktadır. Tahin üretimindeki hammadde susamdır. Bu bağlamda ülkemizde susam üretimi yapan iller verisi TÜİK’den alınıp Microsoft Office Excell programında grafik olarak verilmiştir. Dünya susam üretici ülkeler verisi FAO’dan alınmıştır. Bunun yanı sıra ArcMap 10.3 programında haritalar çizilmiştir. Bozkır ilçesindeki tahin üreticileri ile görüşme metodu uygulanmış olup saha etüdü sırasında tahin yapılış aşamaları fotoğraflanmıştır.

İlçede atölye tipi imalat ile üretimi yapılan Bozkır tahini ile ilgili çalışmanın daha önce yapılmamış olması, bu çalışmanın gerekliliği kanaatini oluşturmuştur. Geleneksel yöntemlerle yapılan tahinciliğin, günümüzdeki durumu, gelecekte nasıl bir gelişme göstereceği ve geçmişle kıyaslama yapılması noktasında bu çalışma önem arz etmektedir.

3. İlgili Yayınlar

Türkiye’de susam tarımı ve tahin üretimi ile ilgili yayınlar fazla değildir. Bunlar sayıca az yüksek lisans, makale ve ders kitaplarından oluşmaktadır.

Özcan (1993), Gıda Bilimi ve Teknolojisi Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak yapılan çalışmada susam tohumu, yağı ve tahinin fiziksel ve kimyasal özellikleri üzerine durmaktadır.

Şahin (2014), Türkiye’nin ithalatında dikkat çekici bir payı oluşturmaya başlayan tarım ürünlerinden biri olan susam, ziraat coğrafyası kapsamında değerlendirilerek söz konusu faaliyetlerle ilgili yapılabilecekler konusunda önerilerde bulunulmuştur.

Bilmez (2015), Tarla Bitkileri Anabilim Dalında yüksek lisans tezi yapmıştır. Susam üretiminde temel problemlerini açıklamaktadır. Bunları sırasıyla makineli hasadı engelleyen olgunlaşma dönemindeki kapsüllerin çatlayarak tohum dökmesi, sınırsız büyüme tipi nedeniyle kapsüllerin aynı zamanda olgunlaşmaması, üretimi yapılan yerli çeşitlerin düşük verimli olması, tarımı yapılan diğer yağlı ürünler ile rekabet edilememesi ve son olarak sulamalı koşullarda solgunluk hastalığına hassas olması gibi etmenler

5- Susam Tarımı

Tohumlarından yağ elde edilen ve ülkemizde de az çok tarımı yapılan yağ bitkilerinden biri de susamdır (Doğanay-Çavuş, 2013:109). Susam beyaz çiçekli bir bitki olup, bunlardan dört gözlü bir kapsül yetişmekte ve tohumları, bu meyve içinde olgunlaşmaktadır. Tropikal ve yarı tropikal bölgelerde, özellikle de Tropikal Asya ile Yarı Tropikal Avrupa ülkelerinde yetiştirilmektedir (Doğanay, 2007:175).

Susam, tahin üretiminde, tahinin de büyük bir kısmı tahin helvası (Özcan, 1993:4) gibi bazı tatlıların hazırlamasında (Doğanay, 2007:175), dünyaca ünlü Türk atıştırması (Türkish fastfood) olan simit (Şahin, 2014:405), pasta, kek, çörek gibi hamur işlerinde veya şekerleme (Seçer, 2016:27) olarak tüketilmektedir (Fotoğraf 1). Susam yağı çıkarıldıktan sonra arta kalan küspesi hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Özellikle kümes hayvanları yem olarak tüketmektedir. Susam yağı bazı cilt hastalıklarının tedavisi için de kullanılmaktadır.

Fotoğraf 1: Susamın Kullanıldığı alanlardan Bir Görünüm.

Susam terimi İngiliz. sesame, Latince sesam (Doğanay, 2007:175), Farsça konjut, kunjed, Uygurca kunchi-kunjut ve Ermenice konjut-konjit (Şahin, 2014:414) olarak ifade edilmektedir. Türkçedeki kullanımı susam olarak bilirse de Adana, Osmaniye gibi illerde küncü olarak ifade edilmektedir (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2:Osmaniye’de Yapılan Susam Hasadından Bir Görünüm.

Gerekli yetiştirme şartlarını sağlayan alanlarda üretimi yapılan susamın en fazla Afrika kıtasında yetiştirildiği gözlenmektedir. Susam zararlısı olan beyazsinek ile mücadele edilmediğinden ve daha fazla kazancın elde edildiği ürünlerin yetiştirilme isteği susam ekim alanlarının daralmasına veya ikinci ürün olarak yetiştirilmesine neden olmaktadır.

Dünya üzerindeki susam ekim alanlarına bakıldığında; 2.141 338 hektar alanla Sudan başta gelmektedir. Ancak susam ekim alanları, verim ve üretim miktarlarıyla doğru orantılı değildir. Verim miktarı en fazla olan ülke Çin olmasına rağmen Tanzanya, üretim miktarının en fazla olduğu ülke konumundadır (Tablo1). Türkiye, Dünya susam ekim alanları sıralamasında oldukça geride kalmıştır. Türkiye’de susam ekim alanlarının dar oluşu, talepleri karşılayamama durumundan ötürü susam ithalatı yapılmaktadır. Dünya susam üreticileri tablosu (Tablo 1), Türkiye’nin hangi ülkelerden susam aldığına dair fikirler vermektedir.

Tablo 1 : Dünya Susam Ekim Alanları, Verim ve Üretimde Önde Gelen Ülkeler (2017 Yılı)

Ülkeler	Ekim Alanı (Hektar)	Verim (Hektar/Hektogram)	Üretim (Ton)
Sudan	2. 141.338	2.568	550.000
Hindistan	1. 800.000	4.172	75.1 000
Myanmar	1. 478.158	5.171	764.320
Tanzanya	750.000	10.743	805.691
Güney Sudan	628.649	3.246	204.068
Nijerya	500.000	11.000	550.000
Etiyopya	293.645	7. 873	231.187
Çin	262.078	14.007	367.080
Uganda	210.000	6.429	135.000
Burkina Faso	291.173	5.625	163.787
Nijer	117.321	4.199	49.263
Mozambik	115.000	5.217	60.000
Türkiye	28.031	6.568	18.410

Kaynak: <http://www.fao.org> Erişim Tarihi:24.03.2019.

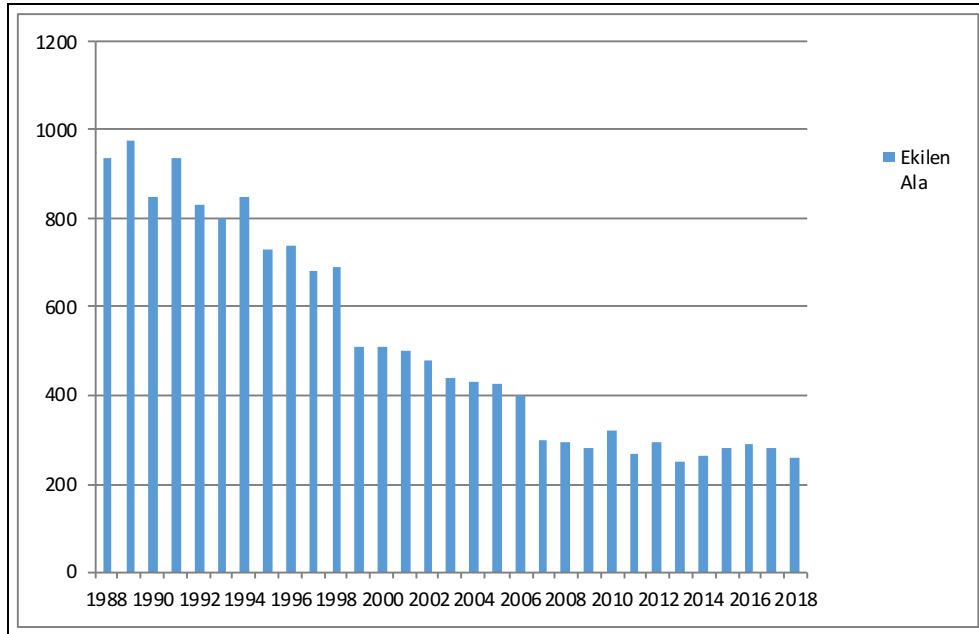
Türkiye’de susam ekim alanları 1988 yılından 1999 yılına kadar geçen sürede sürekli olarak dalgalanma göstermiştir. 2009 yılına kadar düzenli düşmüş, 2000 - 2018 yılları arasında da tekrar dalgalı bir seyir izlemiştir (Tablo 2, Şekil 1). Türkiye’deki susam üretim miktarı giderek azaldığı için ithalat yoluyla susam ihtiyacı karşılanmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Türkiye’de Susam Ekim Alanı, Verim ve Üretim Miktarları (1988-2018).

Yıllar	Ekilen Alan (Dekar)	Verim (Kg/Dekar)	Üretim (Ton)
1988	940. 000	48	45.000
1989	976. 000	38	37.000
1990	850. 000	46	39.000
1991	940.000	46	43.000
1992	830.000	41	34.000
1993	800.000	38	30.000
1994	850.000	40	34.000
1995	730. 000	41	30.000
1996	740.000	41	30.000
1997	680.000	41	28.000
1998	690.000	49	34.000

1999	510.000	55	28.000
2000	509.000	47	23.800
2001	500.000	46	23.000
2002	480.000	46	22.000
2003	440.000	50	22.000
2004	430.000	53	23.000
2005	424.500	61	26.000
2006	399.393	66	26.545
2007	297.807	67	20.010
2008	292.236	70	20.338
2009	280.916	75	21.036
2010	318.242	74	23.460
2011	266.455	68	18.000
2012	292.063	56	16.221
2013	248.070	62	15.457
2014	263.496	67	17.716
2015	280.887	66	18.530
2016	289.332	67	19.521
2017	280.316	66	18.410
2018	259.858	67	17.437

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu.

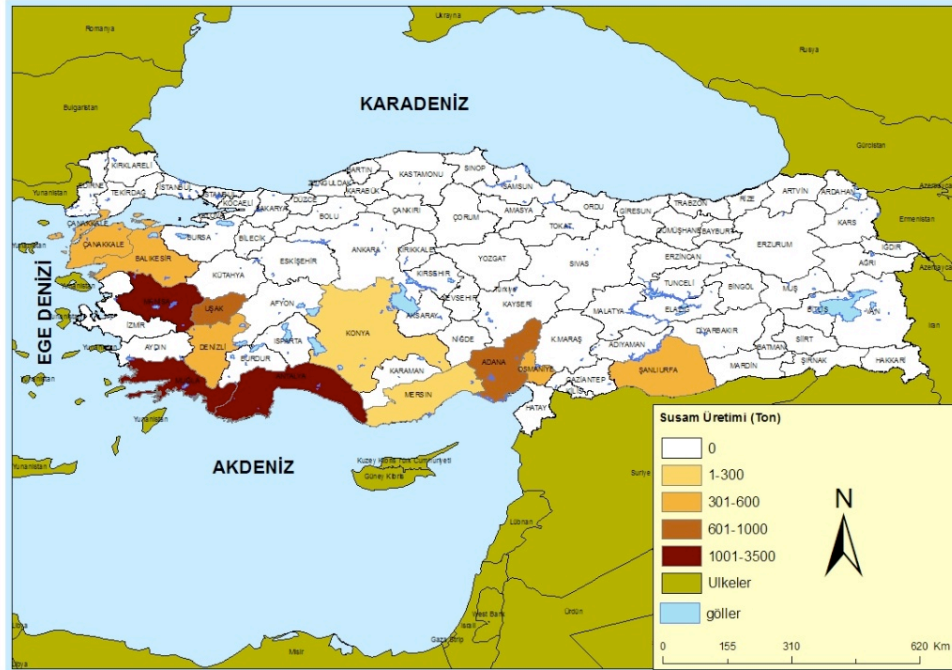
Şekil 1: Türkiye’de Susam Ekim Alanlarında Değişim (1988-2018)

2018 yılı itibariyle Manisa ve Antalya illeri susam üretiminde önde gelmektedir (Tablo 3). Ülkemizde susam üretiminin en fazla yapıldığı bölgelerin Ege ve Akdeniz olduğu görülmektedir (Harita 2).

Tablo 3 Türkiye’de Susam Üretim Miktarı (2018).

İller	Üretim (Ton)	Yüzde %
Manisa	3.443	20
Antalya	3.426	20
Muğla	3.115	18
Uşak	2.410	14
Adana	1.721	10
Balıkesir	710	4
Şanlıurfa	522	3
Denizli	501	3
Osmaniye	453	2
Çanakkale	405	2
Konya	178	1
Mersin	122	1
Diğer	423	2
Toplam	17.429	100

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Harita 2. Türkiye’de Susam Üretiminde Önde Gelen İller (2018)(Kaynak: TÜİK).

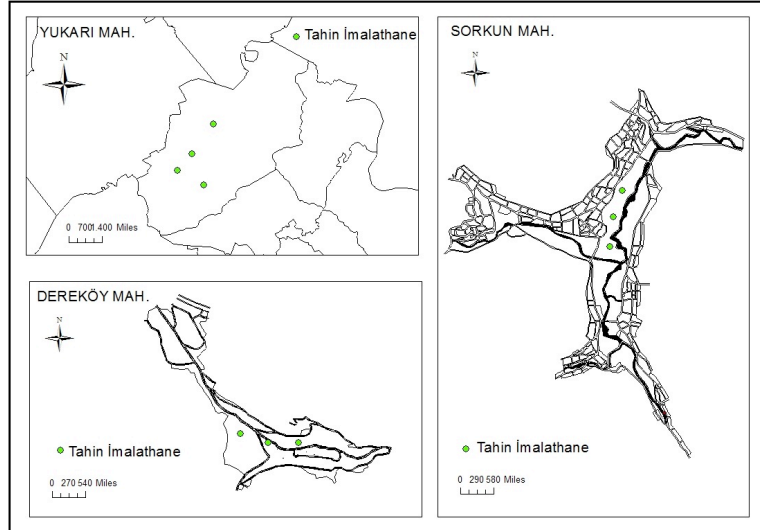
6- Tahin Üretimi

Tahin, susam tohumlarının kabukları ayrıldıktan ve fırında kurutulup kavrulduktan sonra değirmende öğütülmesiyle elde edilen bir üründür (Özcan,1993:3). Susamdan elde edilen ürünlerin başında tahin gelmektedir (Fotoğraf 3). İnceleme sahasında atölye tipi tahin üretimi yapılmaktadır.

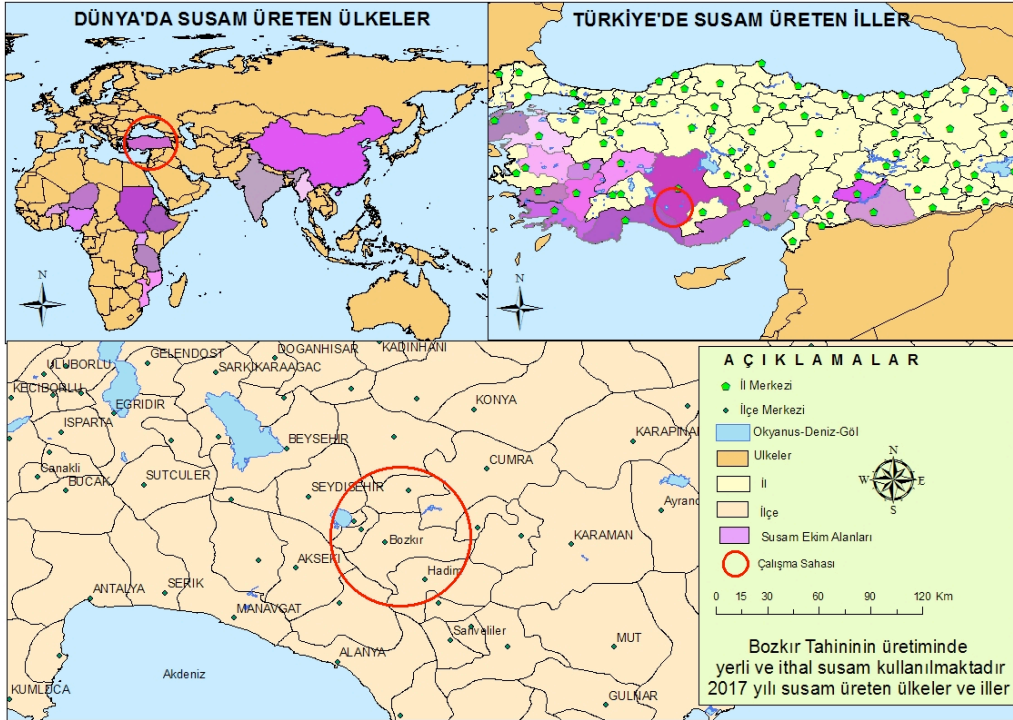
Fotoğraf 3: Susamdan Elde Edilen Tahin

Araştırma sahasındaki tahin imalathaneleri Yukarı Mahalle, Sorkun ve Dereköy mahallerinde toplandığı görülmektedir (Harita 3). Güleroğlu, Çavuşoğlu, Kalaycıoğlu ve Göktepe markalarca uzmanlaştığı tahin üretimi aynı firmalar tarafından yapılmakta olup, üç farklı sahada üretim merkezleri bulunmaktadır.

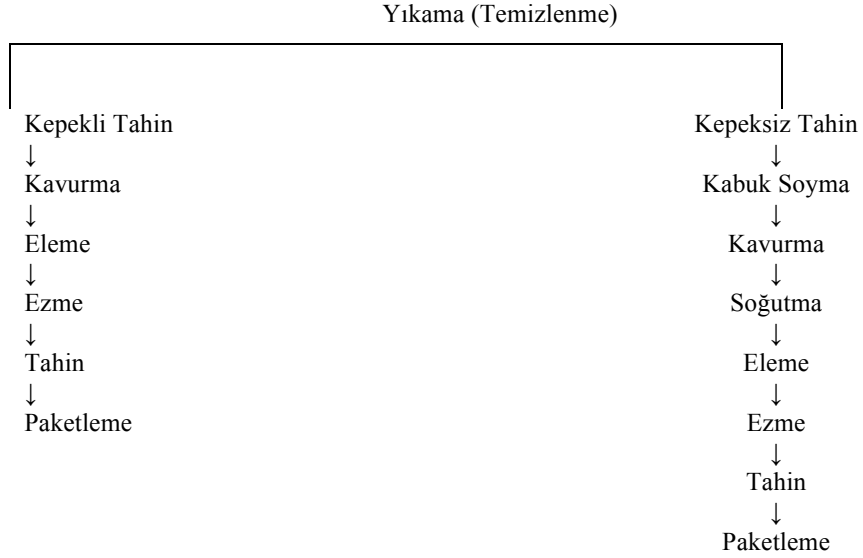
Harita 3: Araştırma Sahasındaki Tahin İmalathanelerin Dağılımı

Bozkır'da tahinin üretiminde hem yerli hem de ithal susam kullanılabilir. Bu durum işletmelerin tercihine kalmıştır. Dünya üzerinde en fazla susam üreticisi konumunda olan ülkeler Sudan, Hindistan, Myanmar, Tanzanya, Güney Sudan, Nijerya, Etiyopya, Çin, Uganda, Brukina Faso, Nijer, Mozambik'tir (Harita 4). Türkiye'deki en fazla susam üreticisi;Manisa, Antalya, Muğla, Uşak, Adana, Balıkesir, Şanlıurfa, Denizli, Osmaniye, Çanakkale, Konya, Mersin illeridir (Tablo 3, Harita 2).

Harita 4. Dünya ve Türkiye'de Susam Ekim Alanları (2017 Yılı).

Gerek yerli gerekse ithalat yoluyla elde edilen susam tohumu içerisindeki yabancı maddelerin ayrışması ve susamın şişmesi için yıkama işlemi yapılmaktadır. Aynı zamanda susamın acı suyu da çıkarılmaktadır. İçme suyu ile karıştırılan susam tohumunun yıkama işlemi 24 saat sürmektedir (Fotoğraf 4, Şekil 1).

Şekil 1: Susam İşleme Aşamaları

Kepekli ve kepeksiz tahin ayrımı yapılan üretimdeki aşamalardaki tek fark susam kabuğunun soyulmasıdır. Susamın kavrulması kazanlarda 45 dakika ile 60 dakika arasında değişmektedir. Kavurma işlemi ardıc ağacının odun ateşinde ve kara fırın da yapılıyorsa 4 saati bulmaktadır. (Fotoğraf 5, Şekil 1).

Fotoğraf 5: Susamın Kavrulma İşleminin Bir Görünümü.

Yüksek sıcaklıktaki kavurma işleminin ardından soğumaya bırakılır. 2 saat dinlendikten sonra eleme işlemine geçilmektedir. Bazı makineler 3 aşamalı olup, büyük, orta ve küçük eleklerden geçirilip posası ayrıştırılmaktadır. Bazı işletmelerdeki makineler ise tek tip elek olup bir seferde eleme işlemi yapılmaktadır (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6: Kavrulan Susamın Elenme İşleminde

Nisan–mayıs aylarında Çarşamba Çayı sularının en coşkunu olduğu dönemde su değirmenleri ile öğütme işlemi gerçekleştirilmektedir. Kar erimelerine bağlı olarak su akışının yoğun olduğu dönemde değirmen taşı 15 saniyede bir dönmekte, suyun azaldığı dönemde ise 30 saniyede bir dönmektedir. Tahin tüketiminin artmasına bağlı olarak yerel işletmeler daha fazla üretim için elektrikli kazanlara geçmiş bulunmaktadır. Ancak yine de bütünüyle teknolojik gelişmeler kullanılmamakta; geleneksel yöntemlerle de tahin üretimine devam edilmektedir (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7: Susamın Tahine Dönüştüğü An

Un, soğuk sıkım zeytinyağı ve tahin üretiminde kullanılan her biri 400 kilogram ağırlığındaki değirmen taşlarını üreten Mehmet Bozkurt (49), 1.764 rakımlı Ulus Dağı'nın zirvesinde bulunduğu taşları yerinde işlemektedir. Zirvede bulunduğu uygun durumdaki 700 kilogram ile bir ton arasındaki kayaları yerinde hiç oynatmadan işleyen Bozkurt, ülkenin dört bir tarafından gelen talebi tek başına karşılamaktadır (<https://www.yeniakit.com.tr/haber>). (Fotoğraf 8).Balıkesir'deki ustanın imal ettiği susam öğütme taşları Bozkır ilçesinde Balıkesir Taşı olarak bilinmektedir. Balıkesir taşının özellikleri; andezitten yapılan, sağlam,

yüksek ısıya dayanıklı, kaygan değildir. Değirmen taşları doğal andezit taşından el emeğiyle yapıldığı gibi, değirmen taşının fabrikasyon üretimi de mevcuttur. Deniz taşı, Magnezyum Oksit (Mg O), Zımpara karışımı ile de değirmen taşı üretilmekte ve çevresi de krom çeperiyle kaplanmaktadır.

Fotoğraf 8: Balıkesir Taşından Bir Görünüm.

Bozkır ilçesinde ilk defa tahinden üretilen lokum, tadı ve lezzetiyle iç ve dış piyasada satılmaya başlanmıştır (Fotoğraf 9)³

Fotoğraf 9: Tahinli Bozkır Lokumu

³ Bozkır tahinini Türkiye ve Dünyaya tanıtabilmek amacıyla Bozkır lokumunu üretmeye başladıklarını ifade eden genç girişimci Hasan Güleröğlü, “Kendi imkânlarımızla yetiştirdiğimiz tahinli lokum, tamamen Bozkır tahininden üretilmekte olduğunu, Türkiye ‘de tahinden üretilen ilk lokum olarak satıldığını” ifade etmektedir. Güleröğlü, konuşmasına şöyle devam etti, Bugüne kadar lokum imalatı yapan diğer firmaların tahinli lokum üretememe sebebi olarak tahinin içinde bulunan yağ oranı ile lokum bileşenlerinin birbirine zıt olmasından kaynaklandığını, üretim aşamasında zorluklar yaşadıklarını ve 7. Denemelerinde başarılı olduklarını söylemektedir. “Aromalı satılan diğer lokumlara göre, tahinli lokumumuzun fiyatı biraz daha yüksek. Çünkü lokumuz renklendirici, tatlandırıcı ve glikoz içermiyor ve tamamen doğal bileşenlere sahiptir” diyerek sözlerini bitirmektedir. (<http://www.anadoludabugun.com.tr>).

7- Tahin Üretiminde Bazı Sorunlar

Ekonomik getirisi olan faaliyetler kendi özelinde birtakım sorunlar içermektedir. Bu sorunların tespiti ve tasnifi, çözüm önerilerini kolaylaştırmakta ve ortadan kaldırılan sorunlar sayesinde, üreticisinden tüketicisine kadar fayda sağlamaktadır. Bozkır ilçesinde 'tahan' olarak adlandırılan tahin üretimindeki sorunlar, ilçede marka yapmış tahin üreticileri ile görüşülerek ortaya konulmuştur. Tahin üretiminde kullanılan susamın Bozkır'da ekim alanının olmayışı en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dışarıdan temin edilen susamın ulaşım giderleri ciddi bir bütçe oluşturmaktadır. Tahin üretiminde yerli susam ve ithal susam kullanılmaktadır. Yerli susam en fazla Antalya'nın Manavgat ilçesinden getirilmektedir. Susam alım yerleri işletmeler tarafından kayda alınmadığı için genel değerlendirme yapılmıştır. Manavgat susamının kullanılmasında yakın mesafe olmasının yanı sıra yağlı ve lezzetli olduğu düşüncesi tahin üreticilerinin sıklıkla tercih etmesine yol açmış bulunmaktadır. Beyaz tahin üretiminde ülke piyasasında rakibi bulunan Bozkır tahininin, çifte kavrulmuş olarak adlandırılan esmer tahin üretiminde tek başına yarıştığı görülmektedir. Beyaz tahin üreticileri kurumsallaşmış olup, diğer kurumsal marketlerin yöresel ürün reyollarında satışı yapılmaktadır. Bozkır ilçesindeki firmalar Güleröğlü, Çavuşoğlu, Kalaycıoğlu ve Göktepe olarak karşımıza çıkmaktadır. Babadan-oğula geçen bu mesleği günümüzde üçüncü kuşaklar sürdürmektedir. Ambalaj işlemleri geleneksel yöntem olarak kabul edilen helki (helke) kullanımı bazı yerlerde yerini plastik kovalara bırakmıştır. Bozkır tahininde cam kavanoz kullanımına henüz geçilmemiştir. Bunun sebebi olarak nakliye sırasında kırılma ihtimali gösterilmektedir. İlçede PTT Kargo hariç, hiçbir özel kargo firması bulunmamaktadır. Mobil kargo olarak adlandırılan sistemde haftanın sadece iki günü belirsiz saatte kargo gelmektedir. Bu yöntemle kırılabilir olduğu için cam kavanoz ambalajına geçilememektedir. Bozkır ilçesinde üretilen tahin ve tahinli lokum tanıtım ve reklam sorunu da yaşamaktadır. Kurumsal firma olmayışı, kooperatifleşme yoksunluğu gibi sebeplerle tanıtım bütçesi oluşturulamamaktadır.

8- Sonuç ve Öneriler

Tahin üretiminden tüketim aşamasına kadar olan süreçte birçok sorun ile karşılaşmıştır. Tahin, Bozkır ilçesinde üretilse de ana maddesi olan susam başka sahalardan getirilmektedir.

Susam, Türk ve Dünya mutfağında bazen doğrudan bazen de işlenmiş (tahin, tahin helvası, simit ve çeşitli yiyeceklerde) olarak kullanılmaktadır. Tahin üretiminde susamın yerine alternatif olacak başka bir gıda henüz keşfedilmemiştir. Hamur işlerinde kullanılan susamın yerine, pasta süsleri olarak bilinen renkli şekerlemeler, çörek otu, Hindistan cevizi veya pudra şekeri kullanılsa da hiçbiri susamın lezzetini vermemektedir. Bu sebeple ülkemizde susam üretimi konusunda olumsuzlukların ortadan kaldırılması ve üretiminin yeniden canlanması gerekmektedir. Susam üretimi artırılarak tahin ve tahin helvası yapımında kullanılan susam ihtiyacı iç piyasadan karşılanmalıdır.

Ambalajlamada cam kavanozlara geçilmesi, tüketicinin Bozkır tahinini tercih etmesini hızlandıracaktır. Çünkü beyaz tahin üretim piyasasına bakıldığında; cam kavanozla ambalaj yapıldığı görülmüştür. Dağıtım yapacak ulaşım sistemlerinin güven ortamı oluşturması, ambalajlarda cam kavanoz kullanımına geçilmesini kolaylaştıracaktır.

Her ne kadar babadan-oğula geçen bir meslek olarak görülse de yine de tahincilik konusunda ilçedeki meslek liselerinde bölümlerin açılması gerekmektedir. Çünkü Türk mutfak kültüründe yer edinmiş olan tahin ve tahin helva tüketimi damaklarda yerini koruyacaktır. Bu nedenle alışılmış tadın unutulması ve tahincilik mesleğinin yok olması mümkün görülmemektedir. Tahin üretimi konusunda yeterli eğitimi alan kişiler, Bozkır tahinini daha iyi yerlere getireceği düşünülmektedir.

Araştırma sahasındaki tahin üreticilerinin bireysel hareket etmesi rekabet ortamını canlı tutmaktadır. Ancak bunun olumsuz sonuçlarıyla karşılaşabileceği de düşünülmektedir. Her bir tahin üreticisi marka değerini koruduğu sürece hayatta kalabilmekte, birlikte hareket edildiğinde küçük işletmelerin de ayakta kalacağı fikri oluşmaktadır. Tahin üretiminde ortak bir paydada buluşulamamaktadır. Bu durum yerli-ithal

susam kullanımı, geleneksel tahin üretimi yönteminden modern üretime geçme ve aile mesleğinin devam ettirme isteği gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Kaynakça

- Bilmez, A., (2015), *Türkiye'nin Farklı Bölgelerinden Sağlanan Susam (Sesamum indicum L.) Populasyonlarının Agromorfolojik Özellikler Bakımından Karşılaştırılması*, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- Bulut, İ. (2006). *Genel Tarım Bilgileri ve Tarımın Coğrafi Esasları (Ziraat Coğrafyası)*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.
- Doğanay, H. (2007). *Ekonomik Coğrafya 3 Ziraat Coğrafyası*, Aktif Yayınevi, İstanbul.
- Doğanay, H., Coşkun, O. (2012). *Tarım Coğrafyası (2.Baskı)*, Pegem Akademi, Ankara
- Doğanay, H. Çavuş, A. (2013), *Türkiye Ekonomik Coğrafyası* Güncellenmiş ve Geliştirilmiş 6. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
- İşler, N., *Susam Yetiştiriciliği*, Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü, Ders Notu, Erişim Tarihi 2019).
- Özcan, M. (1993), *Susam, Susam Yağı ve Tahinde Fiziksel-Kimyasal analizler ve Yağ Asitleri Bileşiminin Belirlenmesi*, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Şahin, G. (2014), Türkiye'de Üretimi Azalan Önemli Bir Yağ Bitkisi Susam, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 404-433.
- Seçer, A. (2016), "Türkiye'de Susam Üretim ve Dış Ticaretinde Gelişmeler, Çukurova", *Tarım Gıda Bil.Der.*, 31, 27-36.
- <https://www.yeniakit.com.tr/haber/balikesirde-dagin-zirvesindeki-kavalardan-degirmen-tasi-yapiyor-385761.html> 16 Ekim 2017 Erişim Tarihi:22.03.2019
- <http://www.anadoludabugun.com.tr/turkiye-nin-ilk-tahinli-lokumu-uretildi-ozel-haber-72886> 23.11.2018.
Erişim tarihi:22.03.2019.
- <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>
- <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr>

MEDİL (KÖKLÜ) MAĞARASI (AZDAVAY-KASTAMONU) VE TURİZM AÇISINDAN ÖNEMİ*

Medil (Köklü) Cave (Azdavay-Kastamonu) and its Importance for Tourism

Dr. Öğr. Üye. Faruk AYLAR¹

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK²

Araş. Gör. Hasan DİNÇER³

Öz

Mağaralar jeolojik, jeomorfolojik, hidrografik özellikleri, kendilerine has floristik ve faunistik zenginlikleri, tarihi ve kültürel nitelikleri ile Türkiye'nin önemli turistik çekicilikleri arasında yer almaktadırlar. Ancak bu oluşumların sağlıklı şekilde korunması ve sürdürülebilir yararlanma açısından potansiyellerinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda doğal mağara varlığı bakımından Türkiye'nin önemli illeri arasında yer alan Kastamonu büyük bir zenginliğe sahiptir. İlde arazisinin jeolojik, tektonik ve iklimik özelliklerine bağlı olarak çok sayıda mağara bulunmaktadır. Pınarbaşı ilçesindeki Ilgarini ve Mantar mağaraları, Devrekani İlçesindeki Sarpınalınca ve Sisli-Gizemli mağaraları, Şenpazar ilçesindeki Kuyuluç Mağarası, Cide ilçesindeki Kılıçlı Mağarası ve Azdavay ilçesindeki çalışmaya konu olan Medil mağarası ve Dağlı (Kuyulucu) mağaraları ilde turizm potansiyeli olan başlıca mağaralar olup, turizm açısından değerlendirilmeyi beklemektedirler.

Medil mağarası, Batı Karadeniz Bölümü'nde Kastamonu ilinin Azdavay ilçesine bağlı Karakuşlu köyünün Ayvat mahallesi sınırları içerisinde kalmaktadır. Devrekani Çayı'nın açtığı Çatak Kanyonu'nun hemen doğusunda yer alan mağaranın Azdavay ilçe merkezine uzaklığı yaklaşık 7,2 km'dir. Mağara ağzının deniz seviyesinden yüksekliği ise 1046 m olarak ölçülmüştür.

Mesozoik yaşlı (Üst Jura-Alt Kretase) kireçtaşları içerisinde oluşan Medil mağarası, damlataşı şekilleri yanında içerisindeki tarihi kalıntıları ile dikkati çekmektedir. Erken Roma dönemine ait olduğu düşünülen bu kalıntılar, Medil mağarasının uzun yıllar insanoğlu

* Bu çalışma Amasya Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri Koordinatörlüğü tarafından SEB-BAP 18-0165 nolu proje olarak desteklenmiştir.

¹ Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, farukaylar@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4439-9079

² Ondokuzmayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, zeybekhi@gmail.com ODCID
ID: 0000-0002-4097-9079

³ Ondokuzmayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, hasan.dincer@omu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-5015-3142

Dergiye Geliş Tarihi: 21.01.2019

Yayına Kabul Tarihi: 24.06.2019

tarafından bir barınak olarak kullanıldığını göstermektedir. Giriş kısmı ile mağaranın tabanı arasında yaklaşık 6 m'lik bir yükselti farkı vardır. Çok dar ve 30° lik bir eğime sahip olan mağara girişi oldukça tehlikelidir. Giriş kısmından itibaren mağaranın farklı boyut ve yükseklikte dört ana salon ve bunları birbirine bağlayan galerilerden oluştuğu görülmüştür. Toplam uzunluğu 205 m olan Medil mağarasının içinde tarihi kalıntıların yanında sarkıt, dikit, sütun ve mağara incileri gibi damlataşı şekilleri de bulunmaktadır. Doğal bir mikroklima alanı özelliği gösteren Medil mağarası, hidrolojik olarak yarı aktif bir mağaradır.

Medil mağarası, içerisinde barındırdığı damlataş şekillerinin yanında tarihi ve kültürel özelliği ile de önemli bir turizm potansiyeline sahiptir. Kastamonu ilindeki mağara turizmi açısından önemli bir çekicilik taşıyan mağaranın, Çatak Kanyonu'na yakınlığı bu önemini arttırmaktadır. Mağaranın turizm potansiyelinin değerlendirilmesi için herhangi bir proje veya yatırım yapılmamıştır. Tırmanma, aydınlatma ve yürüyüş yolları başta olmak üzere yöreye gelen turistlerin mağarayı rahatlıkla gezebilecekleri donanımların yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte mağarayı turizme kazandıracak tüm müdahalelerin doğal çevreyle uyumlu ve mağarada tahribata yol açmayacak şekilde planlanması gerekir.

Anahtar Kelimeler: Azdavay, Medil, Mağara, Kireçtaşı, Damlataşı, Turizm.

Abstract

Caves are important touristic attractions of Turkey related to their geological, geomorphological, hydrological structures with floristic and faunistic, historical and cultural features. However, it is important to determine their potentials when they are protected and to provide their sustainability. In this context, Kastamonu which is one of the cities in Turkey with the number of caves has a richness related to the number of caves. In the hinterland of the city, there are many caves related to the geological structure of the landscape, tectonic and climatic features. The important caves in the city are the Ilgarini and the Mantar caves in Pınarbaşı town, the Sarpunalınca and the Sisli-Gizemli caves in Devrekani town, the Kuyluç caves in Şenpazar town, the Kılıçlı cave in Cide and the Medil cave and the Kırkbasamak cave in Azdavay town which becomes the theme of the research. These caves in Kastamonu have a great tourism potential and are waiting to be investigated and evaluated.

The Medil Cave is situated in Ayvat district of Karakuşlu town in Azdavay town of Kastamonu in the west part of Blacksea region. The distance of the cave to Devrekani is about 7,2 km and is located in the east part of the Çatak Canyon occurred on the Devrekani stream. The entrance of the cave is 1046 meters high from the sea level.

The Medil Cave has historical ruins inside and it is occurred in clay stones belonging Mesozoic age (Late Jurassic-Early Cretaceous). These ruins are thought belonging to the early Roman period and it proves that the cave has been used for protection for the people for a long time. The height of the cave is about 6 meters from the entrance to the basement. The entrance of the cave is very dangerous as the entrance is very narrow and it has 30° inclination. There are four saloons with different heights starting from the entrance and the galleries between them connect them to each other. The length of the cave is 205 m and besides the historical ruins, there are stalactites, stalagmites and drop-shaped ornaments in the Medil Cave. It provides a natural microclimate feature and it is active as hydrological.

The Medil cave has a tourism potential with its cultural and historical features besides its drop-shaped ornaments. As it is very close to the Çatak Canyon, the tourism potential becomes important. No protection measures have been taken for the evaluation of the cave. It is necessary to build climbing route for the visitors and the cave should be illuminated. However, it is essential to build an environment around the cave with the accordance of the landscape and the structure of the cave should be protected.

Keywords: Azdavay, Medil, Cave, Limestone, Dripstone, Tourism.

1. Giriş

Mağaralar oluşum özelliği, kayaç ve mağaranın oluşum zamanı, içinde geliştikleri kayaç tipi, taban suyu seviyesi, yer altı suyu akışı gibi çeşitli kriterler bakımından sınıflandırılmaktadır. Oluşum özellikleri bakımından mağaralar doğal ve yapay mağaralar olarak iki büyük grupta toplanmaktadır. Dünyada ve ülkemizde doğal mağaralar içerisinde en yaygın olanları karstik mağaralardır.

Karstik çözünme sonucunda meydana gelen birbirinden farklı boyut ve türde oluşum gösteren çeşitli yer şekilleri içerisinde, yeraltındaki çözünme sürecine bağlı oluşan mağaralar karstik şekillerin en dikkat çekenlerinden birisidir (Doğu vd., 1995; 293; Uzun ve Zeybek, 1996; 40; Sever, 2008; 253). Karst rölyefinin yer altında oluşmuş en büyük şekilleri olan mağaralar, karbonatlı kayaçların sular tarafından eritilmesiyle oluşan, farklı damlataşı şekillerine sahip büyük yer altı boşluklarıdır (Zeybek, 2001; 239). Mağaralar sahip oldukları doğal özellikler sayesinde tarihin eski dönemlerinden itibaren insanlar tarafından değişik amaçlarla kullanılmışlar ve çeşitli araştırmalara konu olmuşlardır (Nazik, 1989;54; Uzun, 1991; 16; Uzun ve Zeybek, 1996; 40; Doğaner, 2001; 86; Ceylan ve Demirkaya, 2006; 201; Kopar, 2008; 72; Karadeniz vd., 2009; 1623; Arpacı vd., 2012; 62; Özşahin, 2013; 137; Özşahin ve Kaymaz, 2014; 147; Ege, 2015; 276; Uzun vd., 2015; 245).

Türkiye'deki mağaralar turizm dışında, tehlike anında sığınak olarak kullanılmakta, tarım ve hayvan ürünlerinin depolanması, kültür mantarcılığı ve sağlık (speleoterapi) alanlarında son yıllarda kullanılmaya başlanmıştır (Zeybek, 2001; 239). Yaklaşık 40.000 mağaranın olduğu tahmin edilen Türkiye'de (Ertek, 1989; 143; Sür, 1994; 16-17; Zeybek, 2001; 239; Özdemir, 2005;37; Ceylan ve Demirkaya, 2006; 201; Sever, 2008; 254; Sakıcı ve Çelik, 2017;174) bu mağaraların turizme kazandırılması için çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların sayısı her geçen gün artmakta olup, bu durum Türkiye'deki mağara potansiyelinin zenginliğini ortaya koymaktadır. Ancak yapılan çalışmalar daha çok yerel bazda mağaraların isim ve yer olarak literatüre kazandırılması şeklinde yoğunlaşmaktadır (Kopar, 2010; 33). Bununla birlikte özellikleri ayrıntılı olarak açıklanmamış mağaraların araştırılması yerel ve bölgesel turizm faaliyetleri açısından önem arz etmektedir.

Kireç taşları mağaraların oluşumuna ortam hazırlayan en önemli kayaç türüdür. Bu kayaçların kimyasal bileşimi ve bol çatlaklı yapıları mağaraların gelişimine uygun bir ortam hazırlar. Mağaralar genellikle bir fay veya kırık hattı boyunca asit karbonatlı suların, kalsiyum karbonat (kalker) üzerindeki kimyasal eritici etkileri neticesinde oluşurlar. Bunlar başta Toros Dağları olmak üzere Güney Marmara, Batı ve Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Güney ve Kuzey kesimleri ile İç Batı Anadolu'da yoğun bir oluşuma sahiptir (Nazik, 1989; 54). Son yıllarda sayısı gittikçe artan mağara araştırmalar sayesinde, Karadeniz Bölgesi'ndeki mağara potansiyelinin sanılandan çok daha fazla olduğu görülmektedir (Zeybek, 2001; 239). Bu bölgede Zonguldak, Karabük, Sinop, Kastamonu, Trabzon, Gümüşhane ve Tokat illeri mağara varlığı bakımından oldukça zengin olup, bunlardan bazıları yapılan çalışmalar neticesinde turizme kazandırılmış durumdadır.

Kastamonu, başta il arazisinin litolojik özellikleri olmak üzere, tektonik ve iklimik özelliklerinin uygun olması sebebiyle çok sayıda mağaraya sahip bulunmaktadır. Pınarbaşı ilçesindeki Ilgarini ve Mantar mağaraları, Devrekani ilçesindeki Sarpunalınca ve Sisli-Gizemli mağaraları, Şenpazar ilçesindeki Kuyluç Mağarası ve çalışmaya konu olan Cide ilçesi Kılıçlı Mağarası, Azdavay ilçesindeki Medil ve Dağlı (Kuylucu) ildeki mağaraların başlıcalarını oluşturmaktadır. Özellikle Pınarbaşı ve Azdavay ilçeleri mağaralar bakımından oldukça zengin olup, bu mağaraların yüzey araştırmaları MTA (Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü) ve ASPEG (Anadolu Speleoloji Grubu) tarafından yapılmıştır. Bu kapsamda bu iki ilçede, Atak, Ilgarini, Medil, Buzluk, Ejder, Sipahiler, Dağlı (Kuylucu), Döngelyanı, Gökdeli gibi birçok mağaranın varlığı ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu mağaralar, önemli turizm potansiyeline sahip olup, değerlendirilmeyi beklemektedirler.

Bu çalışmada yakın zamana kadar sadece yöre halkı tarafından bilinen ancak bilimsel olarak fazla araştırmanın yapılmadığı Medil Mağarası, coğrafi bir bakışla incelenmiştir. Medil Mağarası'nın turizm potansiyelini doğrudan konu alan ayrıntılı bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Bununla birlikte mağaranın

ASPEG (Anadolu Speleoloji Grubu) ekibi tarafından incelendiği ve Medil mağarası ile ilgili “İçinde arkeolojik kalıntıları barındıran bu mağaralarda maalesef ağır defineci tahribatı altındalar. İçindeki arkeolojik kalıntılardan elde edilecek bilgiler hem bu yörede hem de genel Kastamonu bölgesindeki eski yaşam izleri hakkında bilgi verecek hem de, korunarak turizme açılması ile defineci tahribatı duracak ve öncelikle yöre insanı daha sonra turistler, bu bölge hakkında tarihsel bilgiler ile donanacaktır” şeklinde bir bilgi ve mağaranın bir haritasına yer verilmiştir (ASPEG, 2010;9). Ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü web sitesinde mağara ile ilgili bir tanıtıcı bilgi bulunmaktadır. Sakıcı ve Çelik (2017) ise Medil mağarasının yeri ve kültürel özelliği ile ilgili kısa bir bilgi vermiş, mağaranın bazı hastalıklara iyi geldiğinden bahsetmiştir. Doğal özellikler bakımından önemli bir potansiyele sahip olan Medil Mağarası, arkeolojik olarak da önemli bir alan özelliği göstermektedir. Bu çalışmada ise Medil Mağarası'nın oluşumunun ve özelliklerinin tanıtımının yapılması, çevresindeki diğer çekiciliklerle birlikte turizm potansiyelinin değerlendirilmesi, böylelikle hem yöre hem de bölge ekonomisine katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Bu çalışma hazırlanırken arazi incelemeleri dışında, 1/25.000 ölçekli E30d2, E30d3, E30c1, E30c4 paftaları ve 1/100.000 ölçekli E30 pafta numaralı topografya haritalarından, 1/100.000 ölçekli D30-E30 jeoloji haritalarından, ekli literatürden ve yöredeki Kastamonu ve Azdavay meteoroloji istasyonlarının verilerinden yararlanılmıştır. Ayrıca, mağara ve yakın çevresinden numune olarak alınan kireçtaşlarının CaCO₃ içerikleri Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü'ne gönderilmiş kireçtaşlarının içeriği incelenmiş ve mağaranın oluşumundaki etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla 2018 yaz aylarında yapılan arazi çalışmaları sırasında mağara içerisinden ve yakın çevresinden 4 adet kireçtaşı numunesi incelenmek üzere alınmıştır.

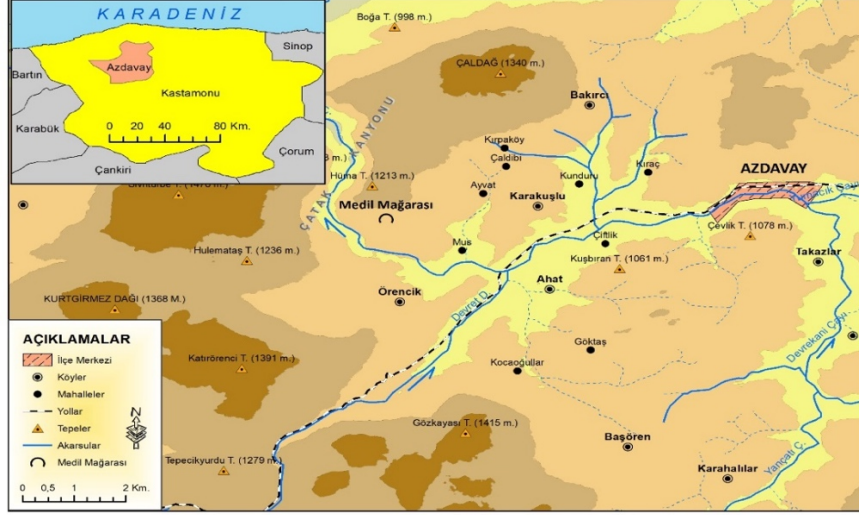
Arazi çalışmaları esnasında mağaranın yeri, metrik ve morfolojik özellikleri belirlenmiştir. Ayrıca yakın çevre şartları incelenmiş, ulaşım ve arazi kullanımıyla ilgili bilgiler derlenmiş ve fotoğraflama işlemleri gerçekleştirilmiştir. Büro çalışmaları sırasında araziden ve literatürden derlenen bilgiler Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) teknikleri kullanılarak haritalanmıştır. CBS analizlerinde ArcGIS10 yazılımı tercih edilmiş, 15 m yersel çözünürlüğe sahip ASTER uydu görüntülerinden spatial analiz modellerinde yüzey sorgulama (raster surface) analizi yapılmış ve bunun sonucunda hillshade üretilmiştir. Bu analizler sonucunda sahaya yönelik yükseklik kademeleri oluşturulmuş hillshade ile desteklenerek üç boyutlu hale getirilmiştir.

Ayrıca MTA tarafından hazırlanmış 1/100.000 ölçekli Türkiye Jeoloji Haritası'nın ilgili paftaları ile arazi gözlemleri birleştirilerek inceleme sahasının jeoloji haritası üretilmiştir. Arazi çalışmaları sırasında koordinat ve yükseklik ölçümleri “Magellan Triton 500” GPS ile yapılmış ve ardından Google Earth programına işlenmiştir. Eğim, yükseklik ve mesafe ölçümleri ise “Leica DISTO D8” lazer metresi ile yapılmıştır. Çalışmada kullanılan yol uzunlukları ise Google maps üzerinden hesaplanmıştır.

2. Mağaranın Yeri ve Doğal Çevre Özellikleri

Medil Mağarası, Kuzey Anadolu Dağlık Kuşağı içerisinde yer alan Küre Dağlık Kütesinin Azdavay-Pınarbaşı arasında bulunan Kaldırım Dağı'nın güneybatı yamacında bulunmaktadır. Hidrografik olarak Batı Karadeniz Bölümü'nün önemli akarsularından birisi olan Devrekani Çayı'nın su toplama havzası içerisinde bulunan mağara, bu akarsuyun açmış olduğu Çatak Kanyonu'nun doğu yamacında bulunmaktadır (Şekil 1). İdari olarak Batı Karadeniz Bölümü'nde Kastamonu iline bağlı Azdavay ilçesinin Karakuşlu köyüne bağlı Ayvat mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Kastamonu şehrinin yaklaşık 95 km kuzeybatısında yer alan mağara, Azdavay ilçe merkezine yaklaşık 7 km uzaklıktadır. Azdavay ilçe merkezinde mağara yolunu gösteren bir tabela bulunmaktadır (Foto 1). Azdavay'ı Pınarbaşı ilçesine bağlayan karayolunun 3. km'sinde asfalt yoldan ayrılarak Karakuşlu köyü yol ayrımını takip etmek gerekmektedir. Bu yol ayrımından sonra Karakuşlu köyünün girişindeki Küre Dağları Milli Parkı tabelasını geçip (Foto 2) yaklaşık 2 km Ayvat mahallesine doğru gidildikten sonra Medil mağarası tabelasının olduğu yerden tekrar batıya doğru stabilize yola doğru devam edilmektedir (Foto 3). Buradan itibaren Hümatepenin güney yamacı boyunca açılmış yoldan 1 km gidildikten sonra Küre Dağları Milli Parkı tabelasının olduğu yere gelinmektedir (Foto 4). Buraya kadar araç ile ulaşımın mümkün olduğu Medil

mağarasına tabelanın bulunduğu yerden yaklaşık 1 km'lik orman içinde kuzeybatı yönünde patika bir yoldan yürüyerek ulaşılmaktadır.

Şekil 1. Medil mağarası ve yakın çevresinin lokasyon haritası.

Foto 1. Azdavay ilçe merkezinin girişinde Medil mağarasını gösteren tabela.

Foto 2. Karakuşlu köyü girişindeki Küre Dağları Milli Parkı tabelası.

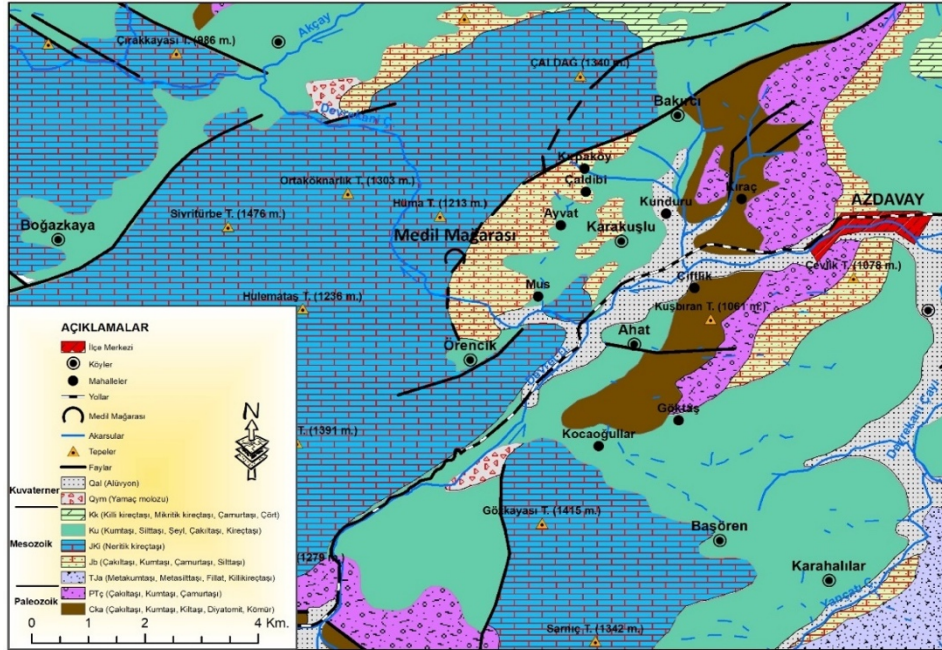
Foto 3. Ayvat mahallesi yolu üzerinde Medil mağarası ayrımını gösteren tabela.

Foto 4. Medil mağarasının 1 km güneybatısında bulunan Küre Dağları Milli Parkı tabelası.

Devrekâni Çayı'nın oluşturduğu Çatak Kanyonu'nun doğu yamacında yer alan Medil mağarası, vadi tabanından yaklaşık 100 m kadar yüksekte yer almaktadır. Mağaranın pafta ve kadastron numarası, "Kastamonu E30-d2/1" ve koordinatları "X:51982, Y:46096" olarak belirlenmiştir. Mağaranın giriş kısmının deniz seviyesinden yüksekliği Garmin Gps ile 1046 m ölçülmüştür.

Araştırma sahası ve yakın çevresinde yapılmış olan araştırmalarla, Medil mağarası ve yakın çevresinin jeolojik özellikleri büyük kısmı ile ortaya konulmuştur. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü'nün 1/100.000 ölçekli Kastamonu D30-E30 paftalarından yararlanılarak Medil mağarası ve çevresinin jeoloji haritası hazırlanmıştır (Şekil 2). Mağara ve yakın çevresinde aflörmeyi veren en eski temel kayalar Karbonifer dönemine ait Karadon formasyonu (Cka) oluşturmaktadır. Bu birim çakıltı, kumtaşı, kilitaşı, şeyl ve diatomitten oluşmaktadır (Uğuz ve Sevin, 2010;10). Medil mağarasının doğusunda Azdavay ilçe merkezinin batısında geniş bir dağılışa sahip bu birim, Kocaoğullar mahallesi ile Bakırcı mahalleleri arasında yüzeylenmiştir. Permiyen-Triyas dönemi kayalarını ise Çakraz formasyonu (PTç) oluşturmaktadır (Akyol ve diğ., 1974;12). Kızılımsı alaca renkte çakıltı, şeyl, çamurtaşı ve kumtaşından oluşan bu birim Ketin ve Gümüş (1962) "Akgöl" adını vermiştir. Azdavay ilçe merkezinin güneyindeki Karahalılar köyü çevresinde yaygın olan bu birimin, Yılmaz (1980) araştırma sahasına yakın olan Devrekani yöresinde yaptığı çalışmalarda yaklaşık 1000 m kalınlığa sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu birimin bir diğer özelliği, içinde yaygın olarak kireçtaşı ve mermer bloklarının gözlemlenmesidir. Kireçtaşı blokları gri renkli, orta-kalın tabakalı, yer yer masif özelliktedir. Mermer blokları ise orta-kalın tabakalı, yer yer masif görümlü, açık gri-kirli beyaz renkli olup, kalsit-mermer, kalsit-dolomit-mermer, dolomit-mermer biçimlerine sahip oldukları dikkati çekmektedir (Uğuz ve Sevin, 2010;9). Çalışma sahasındaki ikinci zamana ait kayalardan bir diğerini ise Alt-Orta Jura dönemine ait örtü formasyonu olan Bürnük formasyonu (Jb) oluşturur. Çakıltı, kumtaşı ve çamurtaşı aralanmasından oluşan bu birim Azdavay ilçe merkezi çevresi ile Medil mağarasının doğusundaki Örencik ve Karakuşlu köyleri ile Ayvat ve Kırpköy mahalleleri çevresinde yüzeylenmişlerdir. Bu formasyonun kalınlığı ortalama 300-400 m civarındadır (Yılmaz ve Tüysüz, 1984;18).

Şekil 2: Mağara ve yakın çevresinin jeoloji haritası MTA'nın Türkiye Jeoloji Haritaları Kastamonu-E30 ve D-30 Paftalarından (1/100.000 Ölçekli) yararlanılarak hazırlanmıştır.

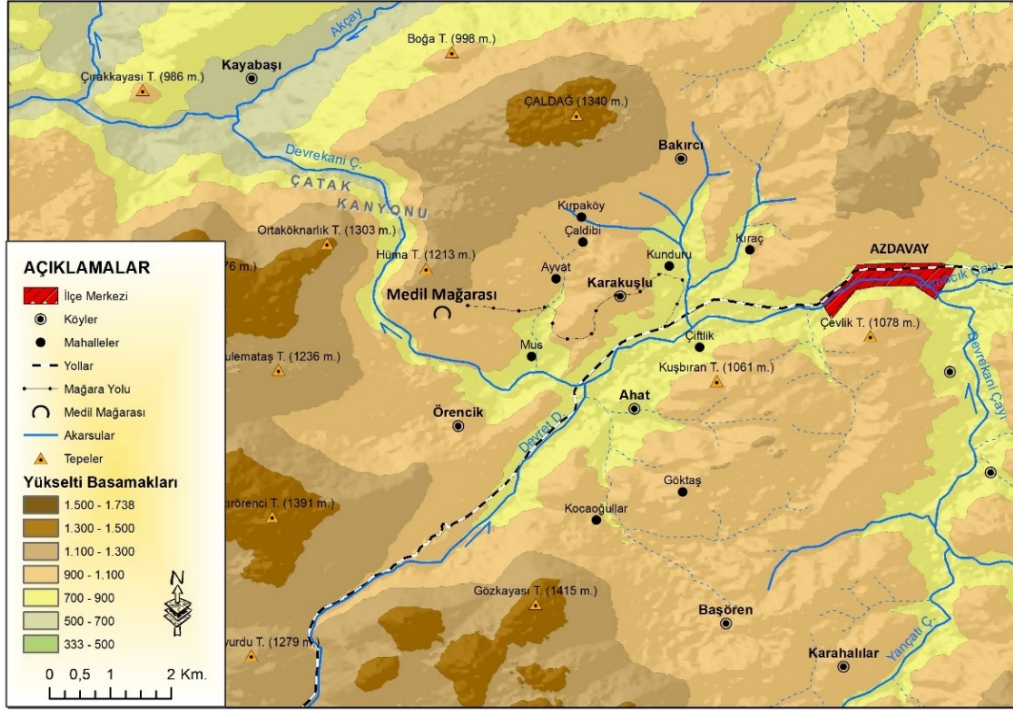
İnceleme alanında en geniş yayılışa sahip olan ve Medil mağarasının da içinde olduğu İnaltı formasyonu (JKi) Üst Jura-Alt Kretase yaşlıdır. Neritik-şelf özellikli kireçtaşlarından oluşan bu birim adını Ayancık ilçesinin yaklaşık 24 km güneyinde yer alan İnaltı köyünden almaktadır (Ketin ve Gümüş, 1963;12). Altta beyaz, açık gri, gri renkli, genellikle kalın tabakalı, yer yer iri gastropod kavkılı, yer yer mercanlı ve algli, bol kalsit damarlı rekrystalize kireçtaşları bu formasyonda yaygın olarak gözlemlenir. Üste doğru gri, koyu gri renkli, çoğunlukla orta tabakalı kireçtaşları arasında ince şeyl katkıları gözlemlenmeye başlanır. Kil oranının arttığı kimi düzeylerde kireçtaşı tabakaları yumrulu bir görünüm kazanır. Bu yumrulu görünümlü tabakalar üst bölümlerde orta-kalın tabakalı, intraformasyonel özellikli çakıllı düzeylerle ardalanır. Bu intraformasyonel ve yumrulu kireçtaşı ardalanması kalın tabakalı, kırmızımsı kül renkli, kırıntılı görünümlü kireçtaşları ile devam eder (Uğuz ve Sevin, 2010;13). İnaltı formasyonu alttan Bürnük Formasyonu ile geçişlidir. Birçok yerde bölgenin temel kayaları üzerine geldiği gözlemlenmekte olup, Yılmaz (1980) bu birimde 480 m kalınlık ölçmüştür. Mağaranın da içinde geliştiği bu kireçtaşları, aynı zamanda bol kırıklı ve çatlaklıdır. Bu durum, mağara içerisinde takip edilmekte olup, mağaranın gelişiminde kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan fayların da önemli etkisi bulunmaktadır. Mağara ağzında aynı doğrultulu bir çatlak sistemi belirgin olarak gözlenmekte olup, söz konusu zayıf zon mağaranın gelişim doğrultusunu da belirlemiştir.

Kretase dönemine ait örtü kayaçları birimini oluşturan Ulus formasyonu (Ku) Azdavay ilçe merkezi çevresi ve Medil mağarasının kuzeybatısında yayılış göstermektedir (Şekil 2). Bu birim, kumtaşı, silttaşı, şeyl ve az çakıldan oluşan bir yapıya sahiptir (Akyol ve diğ. 1974; 5). Birimi oluşturan kayaçlar kirlili sarı, sarımsı-kahverengimsi gri, gri renkli, orta-kalın tabakalı kumtaşı ile ince tabakalı gri renkli silttaşı şeyl ardalanması biçiminde bir yapıya sahiptir. Bu birimi oluşturan kayaçlar bir denizaltı yelpaze çökeli olarak tespit edilmiştir (Uğuz ve Sevin, 2010;9).

Araştırma sahasında Azdavay kuzeyinde görülen bir diğer birimi Kapanboğazı formasyonu (Kk) oluşturmaktadır. Killi kireçtaşı, mikritik kireçtaşı, çörtlü kireçtaşı ardalanmasından oluşmaktadır. Yaklaşık 100 m kalınlığa sahip bu formasyon ince-orta tabakalı, düzgün tabakalanmalı, genellikle kırmızımsı bordo ve kiremit renklidir (Uğuz ve Sevin, 2010;16).

Kuaterner araştırma sahasında yamaç molozu ve alüvyonlar ile temsil edilir. Tutturulmamış veya az tutturulmuş blok ve çakıllardan oluşan yamaç molozları Gökkaya tepenin (1415 m) kuzey yamaçlarının etekleri ile Devrekani Çayı'nın oluşturduğu Çatak Kanyonu'nun çıkışındaki eğimli vadi yamacı altında görülmektedir. Alüvyonlara ise Karahalılar köyü, Azdavay ilçe merkezi ve Mus mahallesi arasında menderesli ve örgülü bir akış gösteren Devrekani Çayı'nın vadi tabanında rastlanmaktadır. Çakıl, kum, silt ve çamur birikintilerinden oluşan alüvyonlar üzerinde yöre halkı tarımsal faaliyetlerini yürütmektedir.

Medil mağarasının bulunduğu saha, Devrekani Çayı ve onun yan kolları tarafından sık ve derin bir şekilde yarılmıştır (Şekil 3). Aynı sahada yamaç eğim değerleri de oldukça fazla olup yer yer %60'ı bulmaktadır. Bu yarılmaya bağlı olarak mağaranın hemen batısında Çatak ve kuzeyinde Valla Kanyonları gibi bağıl yarılmaların yer yer 800-900 m'yi bulduğu derin vadiler oluşmuştur. Mağaranın da bulunduğu Devrekani Çayı havzasının bu bölümünde yaklaşık 1000 m ler civarında bir aşınım yüzeyi gelişmiştir (Kurter, 1982:18). Ancak güneyden kuzeye doğru nispeten eğimli olan bu aşınım yüzeyinin üzerinde yükselteleri 1400 m'ye varan zirveler bulunmaktadır. Medil mağarası ve yakın çevresinde morfolojik üniteler eskiden yeniye ve güneyden kuzeye doğru Miyosen döneminde oluşmuş peneplen, Üst Miyosen-Pliyosen pedimenti, sıyrılmış (eksüme) yüzeyler, akarsu şekilleri ve vadi tabanları şeklinde sıralanmaktadır (Keçer, vd. 2001). Giriş yüksekliği yaklaşık 1046 m olan Medil mağarasının çevresindeki en önemli yükselteleri Gözkaya tepe (1415 m), Katırörenci tepe (1391 m), Çaldağ (1340 m), Ortaköknarlık tepe (1303 m), Hulemataş tepe (1236 m) ve mağaranın güney yamacında olduğu Hüma tepe (1213 m) oluşturmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Medil Mağarası ve yakın çevresinin topoğrafya haritası.

Medil mağarası'nın da bulunduğu bu yörenin iklim özelliklerinin ortaya konulmasında Kastamonu (800 m) ve Azdavay (825 m) meteoroloji istasyonlarının rasat verilerinden faydalanılmıştır (MGM, 2018). Bu verilere bakıldığında yıllık ortalama sıcaklık değeri mağaranın güneyinde bulunan Kastamonu'da 9,8 °C iken, mağaraya 7 km uzaklıktaki Azdavay'da 8,3 °C'dir. Her iki istasyonda da aylık ortalama sıcaklıkların seyrine göre sıcaklığın en düşük olduğu ay Ocak ayıdır. Ocak ayı ortalaması Kastamonu'da -1,1 °C, Azdavay'da ise -1,2 °C'dir. Buna karşılık aylık ortalama sıcaklıklar da yılın en sıcak ayını her iki istasyonda da temmuz ayı oluşturmaktadır. Bu ayda Kastamonu'da ortalama sıcaklıklar 20,3 °C iken Azdavay'da 17,6 °C olarak gerçekleşmektedir (Tablo 1, Şekil 4, 5).

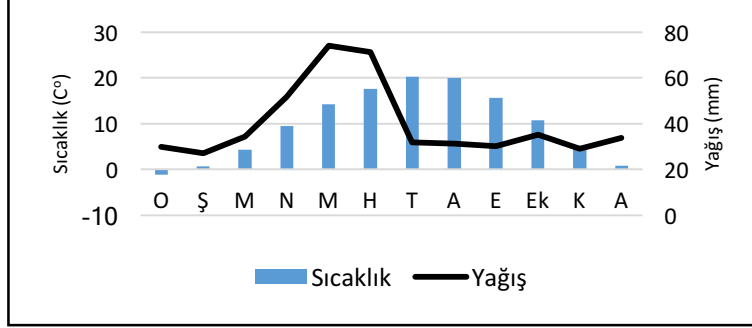
Tablo 1. Kastamonu ve Azdavay meteoroloji istasyonlarına ait sıcaklık (°C) ve yağış (mm) verileri.

İstasyonlar		O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek	K	A	Yıllık
Kastamonu	Ortalama Sıcaklık (°C)	-1,1	0,7	4,3	9,5	14,2	17,6	20,3	20,0	15,7	10,7	5,1	0,8	9,8
	Aylık Toplam Yağış Miktarı Ortalaması (mm)	29,9	27,0	34,5	51,8	74,1	71,4	31,8	31,2	30,1	35,3	29,1	33,8	480,0
Azdavay	Ortalama Sıcaklık (°C)	-1,2	-0,4	3,1	7,8	11,6	15,2	17,6	17,5	13,3	9,6	4,3	0,8	8,3
	Aylık Toplam Yağış Miktarı Ortalaması (mm)	55,8	40,2	36,3	57,7	61,4	66,6	29,6	23,5	33,3	71,3	57,3	65,3	598,3

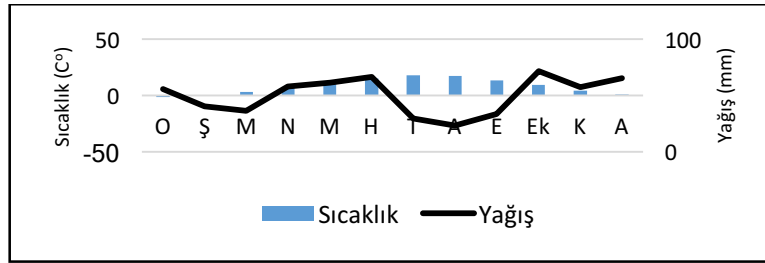
Kaynak: DMİGM (2018) rasat verileri.

Medil mağarasına yaklaşık kuş uçuşu 4 km mesafede bulunan Azdavay'da yıllık ortalama yağış miktarı 598,3 mm buna karşılık mağarayı yaklaşık kuş uçuşu 50 km mesafede olan Kastamonu'da 480 mm'ye düşmektedir. Batı Karadeniz Bölümü'nün iç kısımlarında Kuzey Anadolu Dağlık Kuşağı'nda yer alan her iki istasyona ait yıllık ortalama sıcaklık ve yağış değerlerindeki bu farklılığın topoğrafik yapı ve enlem etkisinden kaynaklandığı söylenebilir. Azdavay meteoroloji istasyonunun sıcaklık ve yağış değerleri

her mevsim yağışlı Karadeniz ikliminin özelliklerini gösterirken, daha güneyde bulunan Kastamonu meteoroloji istasyonunun bu değerleri yörede karasallığın ağır bastığı bir iklim tipinin etkili olduğunu göstermektedir.

Şekil 4. Kastamonu'nun yıllık ortalama sıcaklık ve yağış grafiği.

Şekil 5. Azdavay'ın yıllık ortalama sıcaklık ve yağış grafiği.

Nitekim Kastamonu'nun iklimi ile ilgili yaptığı çalışmada Kurter (1971) bu duruma dikkati çekmiş ve Kastamonu'nun iklim özellikleri olarak iç kısımlara daha fazla benzerlik gösterdiğini söylemektedir. Yaz ve kış mevsimleri arasındaki sıcaklık farkının, gece ve gündüz sıcaklıkları arasındaki farkın, kıyıdaki istasyonlara göre yağış azlığının, uzun yaz kuraklığının ve kar yağış süresinin uzunluğu gibi bazı özelliklerin karasal iklime daha fazla yakın olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Kastamonu ve özellikle kuzeyindeki ilçelerinde iklim özelliklerinin tayininde topoğrafik yapının geniş ölçüde belirleyici olduğunu, Karadeniz dağlık kuşağının güneyindeki havza karakterli alanlarda İç Anadolu karasal ikliminin etkili olduğunu ifade ederken, kuzeye doğru daha az sıcaklık ortalamaları ve daha nemli yağış özellikleri ile Karadeniz ikliminin etkilerinin görüldüğünü ifade etmektedir (Kurter, 1971;194). Medil mağarasına oldukça yakın olan Azdavay meteoroloji istasyonu rasat verilerine göre yörede yılın her ayı yağışlı geçmektedir. Ancak özellikle nisan-haziran ve ekim-ocak ayları arasında yağışın çok daha fazla düştüğü görülmektedir. Yağışların aylık ortalama değerlerine bakıldığında en fazla yağışın 71,3 mm ile ekim ayında, en az yağışın 23,5 mm ile ağustos ayında gerçekleştiği görülür. Buna göre mağara ve çevresinde yağışların nispeten düzenli bir gidişat gösterdiğini söylemek mümkündür. Ancak ilkbahar başındaki mart ayında ve yazın temmuz ve ağustos aylarında yağışların azaldığı uzun yıllık ortalama verilerden anlaşılmaktadır. Yağışların büyük bölümü yağmur şeklinde gerçekleşirken, yılın sadece 33,3 gününde kar yağışı gerçekleşmektedir. İlkbahar mevsimindeki sıcaklık artışına bağlı gerçekleşen kar örtüsünün hızla erimesi ve artan yağışlar, litolojinin de uygun olduğu alanlarda karstlaşmayı destekler nitelik taşımaktadır.

İnceleme sahasının sularını Devrekani Çayı drene etmektedir. Bu akarsu Devrekani ilçesinin kuzeyindeki dağlık alandan batıya doğru bir akış göstererek Seydiler ilçesi çevresindeki Bük çayı, İncesi çayı, Halat çayı gibi yan kolları alarak akışına devam eder. Devrekani Çayı, Ağılı ve Azdavay çevresindeki Çalça deresi, Sarpun deresi, Yumacık deresi, Toka deresi, Akçay deresi ve Kanlıdere gibi yan kollarında katılmasıyla Pınarbaşı ilçesine ulaşır. Buradan itibaren Kuzey Anadolu dağlarının oluşturduğu sıradağlar içerisinde dar ve derin vadiler açarak akış gösteren Devrekani Çayı Çatak ve Valla olmak üzere iki önemli kanyon vadinin oluşumunu sağlamıştır (Foto 5). Bu kanyon vadileri aşan akarsu Cide ilçe merkezinin batısından denize dökülmektedir.

Foto 5. Medil mağarasına yaklaşık 4 km mesafede bulunan Çatak Kanyonu seyir terasının giriş ve cam teras bölümü.

Devrekani Çayı Batı Karadeniz Havzası'nda yaklaşık 2.322 km² lik bir su toplama alanına sahiptir. Devrekani Çayı ve yan kollarından oluşan bu açık havzanın su potansiyeli 400 milyon m³ civarındadır (Öztürk ve diğ., 2012; 15). Devrekani Çayı havzası kuzeyde Karadeniz, doğu ve güneydoğuda Gökırmak, güneyde Araç çayı, batıda ise Bartın çayı havzaları tarafından sınırlandırılmaktadır. Oldukça geniş bir havzaya sahip olan Devrekani çayı, Azdavay ilçesinin dışında Devrekani, Daday, Ağlı, Seydiler, Pınarbaşı ve Cide ilçelerinin topraklarından geçerek Karadeniz'e sularını boşaltmaktadır. İnceleme sahasındaki akarsuların akım rejimlerini ortaya koymak amacıyla DSI'nin Devrekani Çayı üzerinde kurmuş olduğu akım gözlem istasyonlarının rasat verileri tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Devrekani Çayı üzerindeki Cide ve Azdavay istasyonlarının yıllık akım değerleri (m³/sn).

İstasyon Adı	Ek	K	A	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E
Devrekâni Çayı (Cide)	9,751	20,314	26,119	36,939	43,594	58,276	44,602	22,226	17,114	6,498	4,398	3,995
Devrekâni Çayı (Azdavay)	1,308	2,635	5,861	7,510	11,370	19,012	13,756	9,724	5,600	2,129	1,060	0,914

Kaynak: <http://rasatlar.dsi.gov.tr/> (Erişim tarihi 17.11.2018).

Tablo 2 incelendiğinde, Devrekâni Çayı üzerindeki Cide ve Azdavay istasyonlarına ait aylık akım değerlerinin akarsuyun kaynak kısmına yakın bölümü ile ağız kısmı arasında belirgin farklılık gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu durum hem iç kesimlerdeki yağış azlığından hem de ağız kısmına doğru ana akarsuya katılan yan kolların fazlalığından kaynaklanmaktadır (Şekil 6 ve 7). Ancak her iki istasyon için de şubat ayından nisan ayına kadar bol akımlı bir devrenin varlığı ve diğer aylara karşılık gelen bir akım azlığından söz edilebilir. Bununla birlikte her iki istasyonda da maksimum ve minimum akımlar arasındaki fark oldukça belirgindir. Bu durum kar erimelerinin ve yağış miktarının etkisi ile ortaya çıkmaktadır. Her iki istasyon içinde mart maksimumuna karşılık eylül minimumu ayırt edilmektedir. Bu durum, iklim kısmında da değinilen ve araştırma sahasının güneyindeki yağış azlığı ile paralellik göstermektedir.

Araştırma sahasındaki akarsuların akış şartları üzerinde etkili olan temel faktörlerden biri iklimdir. İklimle ilgili özellikle yağışın şekli, miktarı ve sıcaklık rejimi hidrografik özelliklerin belirlenmesinde oldukça etkili olmaktadır. Saha içerisindeki akarsular genellikle kaynak suları ile beslenmeleri ve yıl boyunca su taşımalarına rağmen, yağışların fazla olduğu ilkbahar aylarında ve karların erime döneminde akımlarının nispeten arttığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte inceleme sahasının akış şartları iklim özellikleri yanında, ana kaya, eğim ve bitki örtüsü ile de yakından ilişkilidir. Bitki örtüsünün yoğun olduğu bu akarsuların su toplama havzalarında biriken sular akarsuların yıl boyu sürekli akışa sahip olmalarını sağlamaktadır. Ayrıca yağış miktarının fazla olması ve ana kayaya bağlı olarak yüzeyden akış gösteren suların kireçtaşlarının yarık ve çatlaklarından sızarak yeraltı sularını oluşturduğu görülür. Karstlaşmaya

önemli etkisi olan bu sular vadi tabanları veya yamaçlardan karstik kaynak olarak tekrar yüzeye çıkmaktadır.

Şekil 6: Devrekani Çayı üzerindeki Azdavay istasyonunun aylık akım değerleri.

Şekil 7: Devrekani Çayı üzerindeki Cide istasyonunun aylık akım değerleri.

Medil mağarası, Küre Dağları Milli Parkı “Mutlak Koruma Zonu” içerisinde yer aldığı için koruma altındadır. Kastamonu ve Bartın illerinin sınırları içerisinde bulunan Milli Park Cide, Şenpazar, Azdavay, Pınarbaşı, Ulus, Amasra ve Kurucayaş ile çevrilidir. 07.07.2000 tarihinde Milli Park olarak ilan edilen Küre Dağları 37.000 hektarlık “Mutlak Koruma Zonu” ile kırsal yerleşim birimlerini içine alan 80.000 hektarlık “Tampon Zon” olarak ayrılmıştır. Küre Dağları Milli Parkı tampon zonla birlikte 117.000 hektarlık bir alana sahiptir (DOPEM, 2011). Medil mağarası, Milli Parkın güneybatı bölümünde yer almaktadır. Azdavay yöresi bütünü ile orman alanı içerisinde yer almaktadır. Ayrıca orman altı örtüsü de yağışların fazlalığına bağlı olarak son derece zengindir. Ormanlar sert kışlara dayanıklı ve daha çok nemcil karakterdeki ağaçlardan oluşmaktadır. Öksin flora bölgesinin (Karadeniz Alanı) içerisinde yer alan Azdavay ve çevresini Atalay (1983) Kuzey Anadolu yarı nemli-kışa dayanıklı göknar, kayın, sarıçam orman alanı olarak ifade etmektedir. Göknar, kayın ve sarıçam gibi elemanların ağırlıklı olduğu bu orman örtüsü yerleşim birimlerine yakın alanlarda kısmen tahribata uğramıştır. Ayrıca bu tahribat mermer ocaklarının açılması ile de katlanarak artmaktadır (Foto 6).

Foto 6. Medil mağarası yakınındaki Örencik köyü yakınlarında sarıçam ormanları içerisinde mermer çıkarmak için açılan yol ve mermer ocağı.

Yöredeki bitki örtüsünün yoğunluğu karstlaşma ve mağara gelişimi üzerinde de etkili olmuştur. Yağış miktarının nispeten fazla olduğu inceleme alanında yağmur ve eriyen kar suları içerisine nüfuz eden CO₂ ve organik asitler, toprak örtüsünden geçmekte, anakaya ile temas ederek çözünmesini hızlandırmaktadır. Öte yandan geçmişte asitçe zengin sular yeraltı akarsularını besleyerek, mağara galerinin gelişimine de katkı sağlamış olmalıdır.

Daha çok yüksek alanlarda yayılış gösteren orman formasyonunu oluşturan elemanlardan göknar (*Abies nordmanniana subsp.*), kayın (*Fagus sp.*) ve sarıçam (*Pinus sylvestris*) türler yükselti ve bakıya bağlı olarak bazen saf ormanlar halinde bazen ise karışık ormanlar şeklinde yayılmıştır. Bu hâkim türlere eşlik eden diğer ağaç türleri ise akçaağaç (*Acer campestre*), çınar yapraklı akçaağaç (*Acer platanoides*), kestane (*Castanea sp.*), adi gürgen (*Carpinus betulus*) gibi türlerdir. Devrekani çayı havzası yağış fazlalığının

etkisine bağlı olarak ormanaltı florası bakımından da oldukça zengindir. Eğrelti otu (*Pteridium aquilinum*), mor çiçekli ormangülü (*Rhododendron ponticum*), beyaz hindiba (*Cichorium inthybus.*), keçi firtalı (*Cytisus pygmaeus*) orman altı florasının oldukça yaygın türleridir. Sahada yer yer ormanların tahrip edildiği alanlarda ise, yabani fındık (*Corylus sp.*), adi alıç (*Crataegus monogyna*), alıç (*Crataegus sp.*), ağızlık çalısı (*Staphylea pinnata*), kuşburnu (*Rosa canina*) gibi türler bulunmaktadır. Bazı korunaklı alanlarda tür çeşitliliği daha artmakta adi şimşir (*Buxus sempervirens*), yabani fındık (*Corylus sp.*), adi alıç (*Crataegus monogyna*), alıç (*Crataegus sp.*), kayın (*Fagus sp.*), dişbudak (*Fraxinus excelsior subsp. Excelsior*), kurtbağrı (*Ligustrum vulgare*), yabani elma (*Malus sylvestris subsp. Sylvestris*), muşmula (*Mespilus germanica*), titrek kavak (*Populus tremula*), erik (*Prunus domestica*), karayemiş (*Prunus laurocerasus officinalis*), kuşburnu (*Rosa canina*), söğüt (*Salix sp.*) gibi türler yaygın olarak görülmektedir.

3. Medil Mağarasının Oluşumu ve Özellikleri

3.1. Mağaranın Oluşumu

Medil mağarasının da bulunduğu Azdavay yöresinde Pleistosen 'deki birbirini takip eden nemli ve kurak devrelere bağlı olarak Devrekani Çayı'nın aktivitesinin arttığı söylenebilir. Akış gösterdiği havzayı gittikçe genişleten Devrekani Çayı'nın bu faaliyeti deniz seviyesindeki değişikliklere bağlı olarak farklılık göstermiştir. Bu dönem ayrıca yörede geniş alanlara yayılan kireçtaşları üzerinde karstik depresyonların oluşmasında da etkili olmuştur (Kurter, 1982;213). Devrekani Çayı'nın kolay çözülen Mesozoik dönemine ait serilerin yaygın olduğu depresyonları hızla aşındırması ve vadisini derinleştirmeye başlaması Azdavay yöresinde de görüldüğü gibi arazinin son derece parçalı bir görünüme sahip olmasını sağlamıştır. Medil mağarası ve çevresindeki alanlarda da görülen aşınım yüzeylerinin yarılmış ve parçalanmış görüntüsü Devrekani Çayı ve tabilerinin hızlı aşındırmasının bir sonucudur. Pleistosen'e ait karstik depresyonlar genellikle yapıya uygunluk göstermekte olup, bu oluşumda flüvyal süreçler de önemli etkiye sahiptir (Kurter, 1982;213). Bu süreç aynı zamanda yöredeki onlarca mağaranın oluşmaya başladığı dönem olarak da ifade edilebilir. Hem Devrekani Çayı ve tabilerinin aşındırma, taşıma ve biriktirme faaliyetleri sonucu vadilerini derinleştirmeleri hem de karstik depresyonların oluşum süreci içinde yeraltı drenajının gittikçe gelişmesi mağaraların oluşum sürecinin başladığına işaret etmektedir.

Karstik mağaralar genellikle benzer bir oluşum sürecine sahiptirler. Karstik mağaraların oluşumunda ana kayanın litolojik özellikleri, iklim, hidrografik özellikler, bitki örtüsü ve sahanın jeomorfolojik gelişimi önemli etkiye sahiptir. Karstik mağaralar, ana kayayı oluşturan kireçtaşlarının (CaCO_3) karbondioksitli (CO_2) sular tarafından eritilmesi ile meydana gelmiş büyük yeraltı boşluklarıdır. Mağaraların oluşumundaki kimyasal süreç şu şekilde formüle edilebilir: $\text{CaCO}_3 + \text{H}_2\text{O} + \text{CO}_2 = (\text{HCO}_3)_2$. Bu olay geriye dönüşlü olup, ortam şartlarının değişmesine bağlı olarak, mağara içerisindeki damlatası oluşumuna imkân vermektedir (Uzun ve Zeybek, 1996;43).

Medil mağarasının oluşumunda, bol çatlaklı ve yarı kristalize kireçtaşlarının CO_2 'li sular tarafından çözünmesi yanında, sahanın tektonik yapısı da etkili olmuştur. Mağaranın gelişiminde birincil olarak kuzeydoğu-güneybatı yönlü, ikincil olarak da kuzey-güney yönlü kırık sistemleri etkili olmuştur. Ayrıca mağara içerisinde farklı doğrultularda uzanan çatlaklar da mağara oluşumunda etkili olan diğer bir etkindir. Mağara içerisinde çatlak sistemlerinin iyi geliştiği kesimlerde ise tavadan bazı blokların düşerek zeminde biriktiği görülmektedir. Bu durum mağaranın olgunluk aşamasında olduğunu göstermektedir.

Birçok karstik mağara gibi Medil mağarası da birkaç aşama geçirerek bugünkü durumuna gelmiştir. Başlangıç aşamasında atmosferi geçerken bir miktar bünyesine CO_2 almış yağmur suları ve eriyen kar suları, çürümüş bitki atıkları ve topraktan geçerken CO_2 bakımından daha da zenginleşirler. Karbonik asit içeren bu sular phreatik zonda (doygun zon) yeraltındaki güzergahları boyunca yüksek hidrostatik basınç altında ilerleyen suyun doğrudan kalkeri çözmesi sayesinde yeraltı boşluklarının oluşmasına neden olurlar (Nazik, 1989;57; Zeybek, 2001;245). Süreç içerisinde, doygun zonda oluşan mağara, Pleistosen'deki taban seviyesinin düşmesini izleyen devrede bütünüyle havalandırma zonunda (Vados zon) kalmıştır. Bu durumun gerçekleşmesi ile mağaranın genişleme süreci durmuş, buna karşılık mağara içerisinde sarkıt, dikit, sütun ve flama gibi diğer şekillerin oluşumu gerçekleşmiştir. Mağara içerisindeki çatlaklardan halen suların sızması, mağara içerisindeki damlatası şekillerinin oluşum sürecinin devam ettiğinin göstergesidir

(Foto 6). Üçüncü aşamada ise mağaranın tavan kısmından kopan bloklar salonlara düşmüş olup, bu durum mağaranın yavaş yavaş olgunluk dönemine girmiş olduğunu göstermektedir (Foto 7).

Foto 6. Medil mağarası içindeki sarkıtlar ve travertenlerden görünüm.

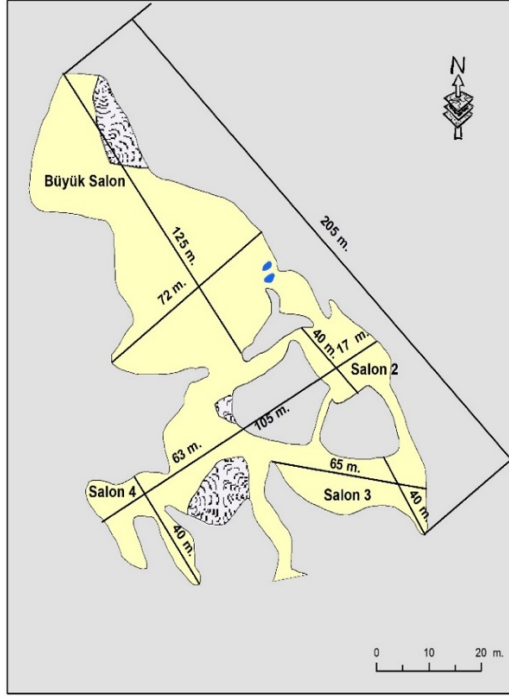
Foto 7. Medil mağarası girişinde tavadan kopan bloklar ve sarkan bitki kökleri.

3.2. Mağaranın Şekli

Medil mağarası, yatay yönde gelişmiş ve giriş kısmı ile mağara tabanı arasında yaklaşık 6 m'lik bir yükseklik farkının bulunduğu 4 ana salon ve bu salonların bağlantısını sağlayan galerilerden oluşmaktadır (Şekil 8, 9). Toplam uzunluğu 205 m ve en geniş yeri 105 m olan Medil mağarasına kuzeybatıya bakan bir ağızdan girilmektedir. Mağaranın ağız kısmı çökmelere bağlı olarak iri bloklar ile oldukça daralmış durumdadır (Foto 8). Mağaranın ağız kısmından içeri yaklaşık 30° lik bir eğimle 6 m kadar gidildikten sonra 3 ve 4 numaralı salonları birbirinden ayıran galeriye inilmektedir. Buradan kuzeybatı yönüne ilerlendikten sonra içinde iki adet sarnıcın da bulunduğu büyük salona gelinmektedir. Büyük salon yaklaşık 125 m uzunluk ve 72 m genişlik ile mağaranın en büyük boşluğunu oluşturmaktadır. Sarnıçların bulunduğu yer büyük salonun dikey yönde en geniş bölümünü oluşturmakta olup burada yükseklik yaklaşık 4 m'dir. Buradan salonun kenar kısımlarına gidildikçe tavan hızla alçalmakta ve tavan yüksekliği yer 40 cm ye kadar düşmektedir.

Foto 8. Medil mağarasının girişi. Yaklaşık 6 m lik eğimli girişi iri blokların tıkaması ile oldukça daralmıştır.

Şekil 8. Medil mağarasının şematik planı. (ASPEG Anadolu Speleoloji Grubu tarafından 2010 yılında hazırlanmış “Küre Milli Parkı Mağara Araştırma Sonuç Raporu” kapsamında Nuray ADA tarafından çizimi yapılan haritadan değiştirilerek hazırlanmıştır.)

Şekil 9. Medil mağarasında damlataş şekillerini gösteren şematik plan. (ASPEG Anadolu Speleoloji Grubu tarafından 2010 yılında hazırlanmış “Küre Milli Parkı Mağara Araştırma Sonuç Raporu” kapsamında Nuray ADA tarafından çizimi yapılan haritadan değiştirilerek hazırlanmıştır.)

Büyük salonun batı ve kuzeybatısı sarkıt ve diktler bakımından oldukça zengin iken özellikle orta, kuzey ve güney batı bölümünde çok sayıda irili ufaklı sütun bulunmaktadır. Büyük salondaki sütunlara ait bilgiler Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Büyük salonda bulunan sütunların boyutları

No	Sütün Yüksekliği	Sütun Çapı (cm)
1-	190	55
2-	175	140
3-	165	85
4-	160	110
5-	153	83
6-	148	96
7-	144	105
8-	135	86
9-	120	92
10-	100	45

Tabloda da görüleceği üzere büyük salonda en büyüğü 190 cm ve en küçüğü 100 cm yüksekliğinde yaklaşık 10 kadar sütun bulunmaktadır. Bunların dışında özellikle mağaranın duvar kısımlarına yakın kesimlerinde daha küçük boyutta sütunlar da bulunmaktadır. Büyük salonun doğusunda oluşum gösteren bir diğer şekil ise traverten havuzudur. Bu kesimde ilki yaklaşık 168 cm uzunluğunda, 82 cm genişliğinde ve 25 cm derinliğinde, ikincisi ise 108 cm uzunluğunda 66 cm genişliğinde ve 25 cm derinliğinde iki adet traverten havuzu bulunmaktadır. Büyük salondaki bir diğer oluşum ise kuzeybatı uç kısmında bulunan traverten oluşumdur. Yaklaşık 10 m uzunluğunda ve 3 m genişliğinde olan traverten mağaranın

duvarından taban kısmına doğru kademeli olarak inmektedir. Büyük salon aynı zamanda geçmişte insanların yaşadığına dair iki adet sarnıcında bulunduğu yerdir (Foto 9). Bu sarnıçlardan batıda olanı 2 m uzunluğunda 1,53 m genişliğinde ve 1,22 m derinliğinde bir küçük havuza benzemektedir. Bu büyük sarnıcın hemen yanında daha küçük bir sarnıç daha bulunmaktadır. Bu küçük sarnıcın uzunluğu 1,44 m, genişliği 0,83 m ve derinliği yaklaşık 1 m civarındadır. Büyük salondaki sarnıçların ile 2. salonda ibadet amacıyla yapılan şapelin duvar kalınlığı aynıdır. Bu tarihi eserlerde duvarlar yaklaşık 35 cm genişliğe sahiptir.

Foto 9. Medil mağarası içinde büyük salonun giriş kısmında su toplamak ve günlük ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile yapılmış iki sarnıç (A, B) bulunmaktadır. Duvarları tahrip edilmiş olan bu sarnıçların parçalanmış duvar kısımlarında yapım sırasında kullanılan tuğlalar (C) görülmektedir. Ayrıca yine tahribe uğramış Salon 2 de ibadet için kullanılan şapel (D) bulunmaktadır.

Medil mağarasındaki bu buluntular ile ilgili herhangi bir arkeolojik çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak yörede 1995 yılında başlayan ve dönemler halinde devam eden Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen yüzey araştırmaları projeleri kapsamında yöre ile ilgili bazı bilgilere rastlanılmıştır. 1995-1998 yılları arasında yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde Kastamonu ve çevresinin Paleolitik dönemden beri iskân edildiği ifade edilmektedir. Kalkolitik dönem ile İlk Tunç çağı I/II yerleşmelerinin genellikle üst üste bulunduğu ve küçük alan kaplayan yerleşmelerin daha çok 980 m ile 1200 m yüksekliğinde akarsulara yakın tepelik alanların yamaçlarında konumlandığı söylenmektedir (Özdoğan ve diğ., 1998;228). Bakanlık tarafından 2009 yılında yürütülen projelerden birisi olan ve Azdavay yöresinin hemen kuzeyinde yer alan “Cide Arkeoloji Projesi” kapsamında yapılan çalışmanın sonucunda ise, yörede Mezolitik, Kalkolitik, Erken Tunç Devri I, M.Ö. İkinci binyıl, Demir Çağı ve Helenistik döneme ait arkeolojik izlerin bulunduğu belirtilmektedir. Aynı çalışmada yöredeki birçok mağara da Prehistorik ve Protohistorik dönemde yaşamın olduğuna dair kalıntılar bulunmuştur. Nitekim Medil mağarasında bulunan sarnıç ve şapel gibi tarihi kalıntıların (Foto 9), mağaraya kuş uçuşu yaklaşık 18 km mesafedeki Cide İlçesine bağlı Ortaca köyü yakınlarındaki Uçakdibi mağarası ve Kalafat köyü yakınlarındaki Gideros mağarasında da benzer tarihi kalıntılar ile çanak ve çömlekler bulunmuştur (Dering ve Glatz, 2010;192).

Bu iki mağaranın içinde ve çevresinde kısmen kayaya oyulmuş şapel, duvarlara oyulmuş kürsüler, kubbeler ve duvarlara kazınmış haçlardan oluşan bir Hristiyan kompleksinin bulunduğu ifade edilmektedir. Mağaralardan elde edilen çanak-çömlekler daha çok Klasik ve Bizans dönemlerine tarihlidir (Düning ve Glatz, 2010;192). Aynı projenin 2010 yılında başlatılan ikinci etabında ise Azdavay yöresine daha yakın olan Şenpazar yöresinde yüzey araştırmaları yapılmıştır. Şenpazar ilçesine bağlı Çamdibi köyü yakınlarındaki Kılıçlı mağarasında yapılan arkeolojik çalışmalarda benzer sonuçlar vermiştir. Bu mağarada bulunan bazı kalıntıların yaşlandırılması sonucu mağaranın Erken Tunç devrinin son evresinden itibaren ilk yerleşmelerin başladığı bu araştırma neticesinde ortaya çıkarılmıştır (Düning ve diğ., 2011;241).

Bütün bu çalışmaların sonuçları değerlendirildiğinde Medil mağarasının da bulunduğu bölgede uzun zamandan beri insanların yaşamakta olduğu görülmektedir. Arkeolojik yüzey araştırmaları yapılan mağaralara oldukça yakın olan Medil mağarasının da aynı dönemde yerleşilen mağaralardan birisi olduğu düşünülmekte olup, günümüzde tahrip edilmesine rağmen sarnıç ve şapel gibi kalıntılar da Erken Hristiyanlık dönemine ait izler taşımaktadır. Yine bu çalışmalarda “mağaradaki kalıntılar ile ilgili yoğun şekilde yasadışı kazılar ile tahrip edilmiştir” sorunu Medil mağarası içinde geçerli olup, sarnıç ve şapelin bulunduğu salonlarda kaçak kazılar yapıldığı tespit edilmiştir (Foto 10).

Dört ana salon ve bu salonları birbirine bağlayan galerilerden oluşan Medil mağarasında insanların çok uzun zaman yaşadıklarının bir diğer önemli kanıtı mağaranın iç kısmının ısınmak ve aydınlanmak amacı ile yakılan meşale ve ateşin mağaranın içerisinde yol açtığı kararmadır. Yakılan meşale ve diğer ateşlerden çıkan is mağaranın duvar ve damlatası şekillerinin kararmasına yol açmıştır (Foto 11). Büyük salon başta olmak üzere mağaranın bütün bölümlerinde bulunan sarkıt, dikit, sütun, flama, mağara incisi gibi birçok oluşum bu isten etkilenerek siyah bir görünüm kazanmıştır. Mağaranın içinde daha yeni oluşumların ise beyaz ve sarı gibi normal renklerinde oldukları görülmektedir.

Foto 10. Medil mağarası içindeki sarnıç ve şapelin içinde yapılan kaçak kazılar bu kalıntılara büyük zarar vermiştir.

Foto 11. Medil mağarasında ısınma ve aydınlanma amaçlı yakılan ateşler sonucunda mağaranın içi büyük oranda siyah bir görünüm almıştır. Sadece yeni oluşum gösteren yerlerde beyaz şekiller görülmektedir (Büyük salonun kuzeybatı ucu).

Medil mağarasının 2. salonu yaklaşık 40 m uzunluğunda ve 17 m genişliğindedir. Tavan yüksekliği 3,5 m olan bu salon ibadet için kullanılan şapelin bulunduğu yerdir. Kapının giriş kısmından arka duvara kadar olan bölüm 2,5 m iken, eni 1,5 m dir. Yüksekliği 3 m olan şapelin duvar kalınlığı ise 30 cm dir (Foto 9-D). Mağaranın bu bölümünde özellikle sarkıt ve flama şekilleri daha fazla görülmektedir. Mağaranın giriş kısmının doğu 3. salon bulunmaktadır. Yaklaşık 65 m uzunlukta ve 40 m genişlikte olan bu salonun tavan yüksekliği 2,6 m civarındadır. Bu salonun güneydoğu ve güney kısımlarında tavadan kopan iri bloklar zeminde bulunmaktadır (Foto 12). Bu salonda mağara incileri ve flama ve karpuz şekilli sarkıtların yoğunluk kazandığı görülmektedir (Foto 13).

Foto 12. Medil mağarasının 3. salonunda tavadan kopan ve kopmak üzere olan iri bloklar.

Foto 13. Medil mağarasının 3. salonu damlataşı şekilleri bakımından oldukça zengindir.

Medil mağarasının 4 salonu 63 m uzunluğunda ve 40 m genişliğindedir. Giriş bölümünde boyları 10-30 cm arasında değişen çeşitli sarkıt ve flamarın bulunduğu bu salon batıya doğru gittikçe alçalmaktadır. Ancak bu salonun büyük bölümü tavadan düşen moloz ve bloklar tarafından kaplıdır (Foto 14). Yürümenin dahi çok zor olduğu bu salonda güney batıya doğru iki galeri şeklinde boşluklar bulunmaktadır. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, yaklaşık 480 m² lik iç alana ve 205 m'yi bulan uzunluğa sahip Medil mağarasının ağız kısmı ile büyük salonun tabanı arasında 2,5 m yükselti farkı bulunmaktadır.

Foto 14. Medil mağarasının 4. salonunda tavandan koparak zeminde biriken iri bloklar.

3.3. Mağaranın Hava, Su ve Hayvan Varlığı

Eylül ayında yapılan ölçümlere göre, mağaranın ağız kısmında sıcaklık 22 °C iken, sarnıçların bulunduğu büyük salon girişinde sıcaklık 18 °C, büyük salonun en kuzeybatı ucunda ise sıcaklık 16 °C'ye düşmektedir. Mağaradaki nem oranı ise sıcaklığın aksine mağaranın iç kesimlerine gidildikçe artmaktadır. Nitekim, mağaranın ağız kısmından girildikten sonra zeminde yapılan ilk ölçümde % 80 olan nispi nem miktarı, sarnıçların olduğu büyük salonun giriş kısmında ve mağaranın en uç noktası olan büyük salonun kuzeybatısında ise % 90 olarak ölçülmüştür. Mağaranın giriş kısmında nem oranının iç kesimlere göre düşük olması, bu kesimde dışarı ile hava dolaşımının daha fazla olması ile ilgilidir. Buna göre, mağaranın iç kısmı yaz mevsiminde dışarıya göre daha serin ve nispi nem miktarı daha fazladır. Bu değerlere göre mağaranın içerisi bir mikroklima alanı özelliği taşımaktadır.

Medil Mağarası, havalandırma zonunda bulunmakta, sürekli bir yeraltı akışına sahip bulunmadığı için de yarı aktif bir mağara karakteri göstermektedir. Bununla birlikte mağarada yağışlı dönemde yeraltı akışına ait izler de dikkati çekmektedir. Yaz devresinde, mağara içerisinde bulunan küçük traverten göllerin varlığı, traverten havuzlarının bazılarının içerisinde suyun bulunması ve sarkıtların uç kısmından suların damladığı gözlemlenmektedir. Mağara hayvan varlığı bakımından zengin değildir. İç kısmında bazı sinek türleri, örümcek ve böcekler bulunmaktadır.

4. Medil Mağarasının Turizm Potansiyeli Ve Mağara Turizmi Açısından Önemi

Turizm çekiciliği oluşturmaları bakımından Türkiye'de mağaralar önemli bir potansiyele sahiptir. Jeolojik yapısı ve kayaçların özelliği dikkate alındığında Türkiye arazisinin %40'ı mağara oluşumu açısından önemli bir nitelik olan karstlaşmaya uygun kayaçlardan meydana gelmiştir (Arpacı ve diğ., 2012;61). Mağaralar, insanlar için doğal birer barınak olmalarının yanında, içindeki görsel güzellikler sunan damlataşı şekilleri, gezme ve sağlık amaçlı kullanım özellikleri ile günümüzün popüler turizm alanları karakteri kazanmışlardır (Nazik ve Güldalı, 1985: Uzun, 1991: Efe, 1999: Doğaner, 2001: Zeybek, 2001: Bekdemir vd., 2004: Ceylan, 2007: Sever, 2008: Karadeniz vd., 2009: Zeybek, 2010: Kınacı vd., 2011: Özal ve Özcan, 2013: Doğanay, 2013: Öztürk vd., 2016: Nazik ve Poyraz, 2017). Medil mağarası, farklı büyüklük ve şekil gruplarına sahip dört salonunda, görünümüleriyle insanlarda hayranlık uyandıran farklı büyüklükte birçok damlataşı şekline sahiptir. Mağaranın duvarlarında oluşan travertenler, beyaz ve sarı renk ağırlıklı sarkıt, dikit, sütun oluşumlarının yanında flama, mağara incileri ve akma taşlar ile kaplıdır. Yine mağarada bulunan traverten havuzları güzel görüntüler oluşturmaktadır. Doğal özellikler bakımından önemli bir potansiyele sahip olan Medil mağarası, arkeolojik olarak da önemli bir alan özelliği göstermektedir. Mağara içerisinde bulunan ve eski dönemlerde insanların yaşadığının kanıtı olan tarihi eserler mağaranın cazibesini daha da arttırmaktadır.

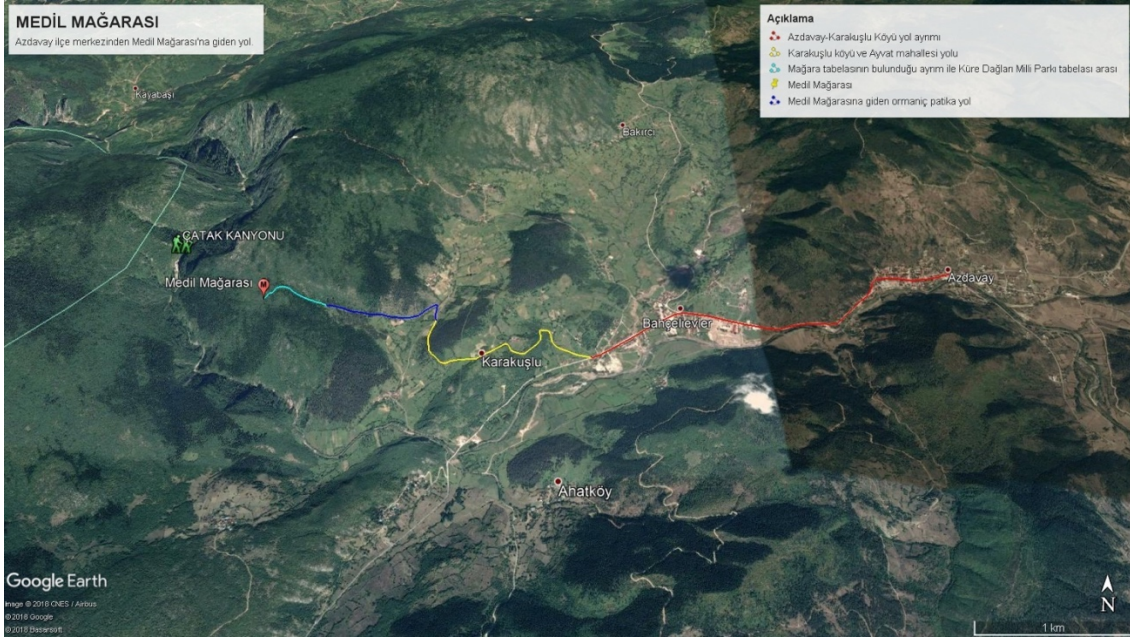
Medil mağarasının turizme açılması hem yöre hem de bölge turizmi açısından önemli bir katkı sağlayacaktır. Ancak Türkiye'deki birçok mağara da yaşanan tahribat sorunlarının burada da yaşanmaması için bazı düzenlemelere ihtiyaç vardır. Turizm amacıyla kullanılmasına karar verilen bir mağarayı, gelişigüzel kullanıma açmak, mağaranın ve mağaranın içinde oluşan damlataşı şekillerinde geriye dönüşü olmayan büyük tahribata yol açacaktır. Bu durum sadece doğal oluşuma sahip şekiller için değil kültürel

varlıklar içinde geçerlidir. Nitekim defneciler tarafından mağara içinde birçok kazı yapılmış ve mağara içindeki insan yaşamına ait izlere şahitlik eden buluntular büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Bu nedenle Küre Dağları Milli Parkı sınırları içinde bulunan Medil mağarasının yöredeki diğer mağaralarla birlikte koruma altına alınması gerekmektedir. Mağaranın mevcut durumu ile hiçbir düzenleme yapılmadan turizme açılması ziyaretçiler açısından da büyük tehlikeler oluşturmaktadır. Mağaranın giriş kısmı ve içindeki salonların mevcut haliyle büyük risk oluşturduğu görülmektedir. Güvenliği sağlamak için aydınlatılma ve yürüyüş yolları yapılması yönlendirme tabelalarının konulması güvenlik açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle Medil mağarasının korunması, gelen ziyaretçilerin güvenliklerinin sağlanması ve sürdürülebilir turizm için birçok düzenlemeyi içeren “Mağara Uygulama Projesi’nin” hazırlanması gereklidir. Bu tür projelerin hazırlanması ve uygulanması mağaranın korunması, herhangi bir tahribata uğramadan turizm faaliyetlerinde kullanılmasını esas alır. Bu tür uygulama projelerinin oluşturulmasında farklı uzmanlık alanlarından bilim insanlarının ortak çalışması önemlidir. Mağarayı turizme açacak yerel yönetimler tarafından jeolog, jeomorfoloğ, inşaat mühendisi, işletmeci, peyzaj mimarı gibi farklı alanlardan bilim insanlarının mağaranın turizme açılmadan önce yapılacaklar hakkında çalışmaları ve düzenlemelerin buna göre yapılması büyük önem taşımaktadır.

Medil mağarasının da bulunduğu Kastamonu’nun Azdavay, Pınarbaşı, Şenpazar ve Cide yöreleri çok sayıda mağaraya ev sahipliği yapmakta olup bu mağaraların turizm potansiyeli hem damlatası şekillerinin yoğunluğu hem de arkeolojik olarak zengin bir mirasa sahip olmalarından dolayı oldukça yüksektir. Küre Dağları Milli Parkı sınırları içerisinde bulunan bu yöreler mağaralar yanında eşsiz güzelliğe sahip bitki örtüsü, kanyonları, akarsuları, şelaleleri gibi birçok doğal ve kültürel mirasa da sahiptir. Bütüncül bir yaklaşımla bu yörelerin yüksek turizm potansiyeli değerlendirilmeyi beklemektedir.

Bu kapsamda Medil mağarasının sahip olduğu çekiciliğin turizme kazandırılması Azdavay ilçesi turizmüne önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu durum, yöreye gelen turist ve ziyaretçilerin görebileceği istasyon sayısının artmasına da yol açacaktır. Medil mağarası ve yakın çevresinde yapılan arazi çalışmaları sırasında mağaranın turizme kazandırılabilmesinin önünde bazı sorunların olduğu saptanmıştır. Bu sorunların başında ulaşım en önemli sorunu teşkil etmektedir. Azdavay-Pınarbaşı devlet karayolununun 3. kilometresinden sonra asfalt yoldan Karakuşlu köy ayrımından sonra kısmen bozuk bir asfalt ve kısmen stabilize toprak yol başlamaktadır. Karakuşlu köyünü geçerek Ayvat mahallesine doğru yaklaşık 2 km bu bozuk yoldan devam edildikten sonra Mağara yolunu gösteren küçük bir tabeladan sonra sağa dönmekte ve yol daha da kötüleşmektedir. Bu ayrımdan sonra yaklaşık 1 km oldukça bozuk ve tehlikeli Hüma tepesinin güney yamacında açılmış ve iki arabanın yan yana geçemediği yoldan ilerledikten sonra küçük araçların park edilebileceği bir düzlüğe gelmektedir (Şekil 10). Burada Küre Dağları Milli Parkı tabelası bulunmakta olup, buradan sonra mağara ile ilgili hiçbir bilgi veya tabela bulunmamaktadır. Buraya kadar gelen ziyaretçilerin herhangi bir yönlendirme tabelası olmadığı için mağarayı ulaşmaları oldukça zordur. Bu park alanından sonra yaklaşık 1 km orman içindeki patika bir yol ile 1046 m giriş yüksekliğine sahip Medil mağarasına ulaşılmaktadır. Özellikle Karakuşlu köyünden sonra mağaraya ve yanı zamanda Çatak Kanyonu seyir terasına giden bu stabilize yolun mutlaka genişletilmesi ve asfalt hale getirilmesi gerekmektedir.

Yine mağaranın turizme kazandırılması ile ilgili önemli eksiklerden birisi de yeme, içme ve konaklama yerlerinin bulunmamasıdır. Yöreye gelen turistlerin yeme, içme ve konaklama ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri ideal mekânlar bulunmayıp, sadece Azdavay ilçe merkezi bu ihtiyacı kısmen karşılayabilecek durumdadır. Mağara çevresinde bu ihtiyaçları karşılayacak mekanların oluşturulması turistlerin bu alanı tercih etmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Medil mağarası son dönemde oldukça popüler bir yer haline gelen Çatak Kanyonuna ve yeni yapımı tamamlanan seyir terasına (Foto 5) yakınlığı ayrıca bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Çatak kanyonuna ve seyir terasına gelen turistler için Medil mağarası alternatif gezi güzergahlarından birisi olarak yöreye gelen turistlerin güzergahlarına dahil edilebilir. Doğal ve tarihi bir çekiciliği olan Medil mağarasının âtil bir durumda kalmaması için mağaranın tanıtımına önem vermek gerekmektedir.

Şekil 10. Azdavay-Pınarbaşı karayolunda Karakuşlu köyü ayırımından itibaren mağaraya ulaşmak için izlenmesi gereken stabilize ve patika yolun Google Earth'dan alınmış görüntüsü.

Mağara ve çevresinin zengin bitki örtüsü ve yakınından geçen Devrekani Çayı bu anlamda değerlendirilmelidir. Öncelikli olarak iyi bir planlama yapılarak, sadece mağara ziyareti değil bununla birlikte yapılacak doğa yürüyüşleri ve doğa eğitim faaliyetleri gibi etkinlikler gelen turist sayısında artışa neden olacaktır. Bu kapsamda öncelikli olarak Medil mağarasının da içinde bulunduğu Azdavay yöresinin potansiyel turizm haritası oluşturulabilir. Bu haritalar oluşturulurken genellikle çevresinden bir takım farklı özellikleri nedeniyle ayrılan mekanların turizm potansiyelinin araştırılarak, envanterinin yapılması, bunların bilinmesi ve bilgilerin kılavuz haritalara yerleştirilmesi gerekmektedir (Efe vd., 2008; Özşahin ve Kaymaz, 2014).

4. Sonuç ve Öneriler

Medil mağarası potansiyeli yüksek doğal bir turistik kaynak olması nedeniyle jeosit ve jeomorfosit kapsamında değerlendirilebilir. Nitekim zengin damlatışı şekilleri ile karstik açıdan son derece önemli olan mağara, yörenin aynı zamanda yerleşme tarihine ışık tutacak unsurlar da barındırması açısından önem taşımaktadır. Mağaranın daha fazla ziyaretçi çekebilmesi için gerek müstakil olarak, gerekse de Küre Dağları Milli Parkı ile ilgili çalışmalarda mağaranın da tanıtımı yapılmalıdır. Kastamonu ili ve Azdavay ilçesinde sadece ismi bilinen ancak nerede olduğu tam olarak bilinmeyen Medil mağarasının tanıtımı için mağaranın içinden çekilecek güzel görüntülerle hazırlanan broşür ve afişler bastırılmalı, mağaraya ulaşabilmek için yol güzergâhına tabelalar konulmalı, mağaranın turizm kataloglarına girmesi için yerel ve ulusal turizm şirketleri ile iş birliğine gidilmeli ve yerel ve ulusal basın tarafından tanıtılması, belgeseller hazırlanması sağlanmalıdır.

Medil mağarasının da bulunduğu bu alanın Küre Dağları Milli Parkı sınırları içerisinde bulunması ve koruma altına alınması turizme yönelik yapılacak planlamaların daha kapsamlı olmasını gerektirmektedir. Yörenin yer şekilleri dışında zengin bir ekosisteme sahip olduğu düşünüldüğünde mağara ve yakın çevresinde çeşitli ekoturizm faaliyetlerinin yapılması da mümkündür. Buna göre yapılacak düzenleme ve planlamalar neticesinde mağara çevresinde gelen turistlere yeme, içme ve dinlenme alanları oluşturulduktan sonra, mağara çevresindeki uygun alanlarda kamp alanları oluşturulup, trekking/doğa yürüyüşü, bisiklet turları, foto safari, tırmanma, macera turizmi, eğitsel faaliyetler ve yerel ürünlere dayalı olarak işleyen çeşitli ekoturizm etkinlikleri yapılabilir. Ayrıca mağara yakınındaki Devrekani Çayı bu kapsamda değerlendirilip, rafting ve balık avcılığı etkinlikleri gibi faaliyetlerde yörenin ekoturizm gelişimi

açısından öne çıkarılabilir. Bütün bu faaliyetlerin planlama ve uygulaması esnasında ise, doğal açıdan çok hassas bu tür alanların kontrollü ve dengeli bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

Medil Mağarasının turizme açılmadan önce çevresinde birtakım düzenlemelerin yapılması, mağaranın çekiciliğinin artması ve alternatif turizm faaliyetlerinin hayata geçmesine katkı sağlaması bakımından önemlidir. Öncelikle mağaraya giden patika yol genişletilmeli, dinlenmek için alanlar oluşturulmalı ve çevre düzenlemesi yapılmalıdır. Yol yapımından sonra mağaranın giriş kısmı güvenli altına alınmalıdır. Giriş kısmının kopan taş bloklarla oluşuyor olması ve bunların çok güvenli olmaması bu kısımda mutlaka bir düzenleme yapılmasını gerektirmektedir. Giriş kısmındaki bu düzenlemelerden sonra mağara içinin aydınlatılması ve gezi platformlarının oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca, mağara bulunduğu alanın doğal özelliklerinin bozulmaması araç parkının yapıldığı alana otopark, yeme ve içme ihtiyaçlarının karşılanabileceği kafeterya, lokanta, tuvalet, vb. gibi küçük ve doğaya uyumlu tesislerin kurulması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akyol, Z., Arpat, E., Erdoğan, B., Göğer, E., Güner, Y., Şaroğlu, F., Şentürk, İ., Tütüncü, K., Uysal, Ş. (1974) Cide-Kurucaşile ile Dolayının Jeoloji Haritası. *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü 1/50.000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Serisi*.
- Arpacı, Ö., Zengin, B., Batman, O. (2012) Karaman'ın Mağara Turizmi Potansiyeli ve Turizm Açısından Kullanılabilirliği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (23), 59-64.
- ASPEG (2010) Küre Milli Parkı Projesi Sonuç Raporu. *Çevre Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü*, 9-11.
- Atalay, İ. (1983) *Türkiye Vegetasyon Coğrafyasına Giriş*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 19.
- Aygen, T. (1971) Mağaralar Nasıl Meydana Gelir. *İller Bankası Dergisi*, 45.
- Bekdemir, Ü., Sever, R., Uzun, A., Elmacı, S. (2004) Yıldızkaya Mağarası. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 9 (12), 311-326.
- Ceylan, S., Demirkaya, H. (2006) Dim Mağarasının (Alanya) Kaynak Değerleri, Turizmde Kullanımı ve Sürdürülebilirliği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15, 199-223.
- Ceylan, S. (2007) Zeytintaşı Mağarası (Serik-Antalya). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12 (17), 223-243.
- Doğanay, H., Zaman, S. (2013) *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi (4. Baskı).
- Doğaner, S. (2001) *Türkiye Turizm Coğrafyası*, Konya: Çizgi Kitapevi.
- Doğu, A. F., Çiçek, İ., Gürgen, G., Tuncel, H., Somuncu, M. (1995) Periliin Mağarası. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 3, 291-308.
- DOPEM (2011) *Küre Dağları Milli Parkı Ekosistem Tabanlı Fonksiyonel Orman Amenajman Planı Hazırlama Projesi (2011-2030)*. Ortadoğu Ormancılık Proje Etüt ve Müşavirlik Ticaret A.Ş.
- During, B., Glatz, C. (2010) 2009 Cide Arkeoloji Projesi: İlk Sonuçlar. *Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 28. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1, 187-201.
- Düring, B., Şerifoğlu, T. E., Glatz, C. (2011) 2010 Cide Arkeoloji Projesi: İkinci Sezon Sonuçları. *Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 3, 237-250.
- Efe, R. (1999) Dereköy Mağaraları ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojik Özellikleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 34, 31-50.
- Efe, R., Sönmez, S., Cürebal, İ., Soykan, A. (2008) Balıkesir'in Geoturizm Yörelere: Marmara Geoturizm Örneği. 3. *Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi*, 17-19 Nisan 2008.

- Ege, İ. (2015) Maymunlar Mağarası (Antakya-Hatay). *Akademik Sosyal Araştırmalar dergisi*, 3 (15), 275-296.
- Ertek, A. (1989) Sofular Mağarası (Şile-İstanbul). *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih yüksek kurumu Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 1, 143-147.
- Karadeniz, V., Çelikoğlu, Ş., Akpınar, V. (2009) Gököl Mağarası ve Turizm Potansiyeli. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4-8, 1621-1639.
- Keçer, M., Ateş, S., Erkal, T., Karakaya, F. (2001) Kastamonu Merkez İlçesi ve Kentleşme Alanlarının Yerbilim Verileri. *MTA Derleme No: 10454*.
- Ketin, İ. – Gümüş, O. (1962) Sinop-Ayancık Arasında III. Bölgeye Dahil Sahaların Jeolojisi Hakkında Rapor. *TPAO Rapor No*, 213.
- Ketin, İ. – Gümüş, O. (1963) Sinop-Ayancık Arasında III. Bölgeye Dahil Sahaların Jeolojisi Hakkında Rapor. *TPAO Rapor No*, 288.
- Kınacı, B., Pehlivan, A. N., Seyhan, G. (2011) Turizm ve Çevre (Çevre Koruma). Ankara: Pegem Akademi.
- Kopar, İ. (2008) Elmalı Mağarası (İspir-Erzurum). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18-2, 71-90.
- Kopar, İ. (2010) Aladağların (Orta Toroslar) Fosil Mağara Potansiyelinden Yeni Bir Kayıt: Kapuzbaşı Mağarası (Divrik Dağı). *Türk Coğrafya Dergisi*, 54, 31-40.
- Kurter, A. (1971) *Kastamonu ve Çevresinin İklimi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1627.
- Kurter, A. (1982) *Kastamonu ve Çevresinin Doğal Görünümü*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2930.
- MGM. (2017) Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Yayınlanmamış Rasat Verileri.
- MTA, (2010) Türkiye Jeoloji Haritaları Kastamonu-E30 ve D-30 Paftaları (1/100.000 Ölçekli). *MTA Genel Müdürlüğü Jeoloji Etütleri Dairesi*, 135.
- Nazik, L.–Güldalı, N. (1985) İncesu Mağaralar Sistemi (Taşkale/Karaman); Jeomorfolojik Evrimi ve Ekonomik Olanakları. *Jeomorfoloji Dergisi*, 13, 47-52.
- Nazik, L. (1989) Mağara Morfolojisinin Belirlediği Jeolojik-Jeomorfolojik ve Ekolojik Özellikler. *Jeomorfoloji Dergisi*, 17, 53-62.
- Nazik, L. (2005) Mağara Nedir, Nasıl Oluşur? *Ulusal Mağara Günleri Sempozyumu 24-26 Haziran*, 125-149.
- Nazik, L. Poyraz, M. (2017) Türkiye Karst Jeomorfolojisini Karakterize Eden Bir Bölge: Orta Anadolu Platoları Karst Kuşağı. *Türk Coğrafya Dergisi* 68, 43-56.
- Özdemir, Ü. (2005) Mencilis Mağarası. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13, 135-150.
- Özdoğan, A., Marro, C., Tibet, A. (1998) Kastamonu Yüzey Araştırması 1997 Yılı Çalışmaları. *Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II, 219-237.
- Öztürk, S., Tönük, G. U., Arıcak, B. (2012) Devrekani Çayı Alt Havzası'nın Doğal Kaynak Değerlerinin CBS ile Belirlenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Mühendislik Bilimleri Dergisi Özel Sayısı*, 14-21.
- Öztürk, M. Z., Şimşek, M., Utlu, M., Şener, M. F. (2016) Bolkar Dağlarının Batı Platosunun Flüvyo-Karstik Evrimi. *TUCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*. 106-115
- Özal, T., Özcan, F. (2013) Çamlık Mağaraları ve Turizm Potansiyeli. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28, 423-443.

- Özşahin, E. (2013) Çan Mağarası'nın Jeomorfolojik Özellikleri ve Doğal Risk Açısından Değerlendirilmesi (Harbiye-Antakya/Hatay). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18 (29), 135-154.
- Özşahin, E., Kaymaz, Ç. K. (2014) Gilindire (Aynalıgöl) Mağarası'nın Turizm Potansiyeli (Aydıncık-Mersin). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19 (31), 145-166.
- Sakıcı, Ç., Çelik, S. (2017) Kastamonu'nun Mağara Turizmi Potansiyeli ve Görsel Etkisi. *1st International Sustainable Tourism Congress 23-25 November*, 171-178.
- Sever, R. (2008) Polat mağarası ve Turizm Potansiyeli (Doğanşehir-Malatya). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13 (19), 251-266.
- Sür, A. (1994). Karstik Yer şekilleri ve Türkiye'den Örnekler. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 3, 1-28.
- Uğuz, M. F., Sevin, M. (2010) Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü 1/100.000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Kastamonu E30 ve D30 Paftaları, 135.
- Uzun, A. (1991) Karaca Mağarası. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu, Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 3, 15-23.
- Uzun, A. – Zeybek, H. İ. (1996) Akçakale Mağarası (Gümüşhane). *Türk Coğrafya Dergisi*, 31, 39-53.
- Uzun, A., Zeybek, H. İ., Yılmaz, C., Bahadır, M. (2015) Aksu Çayı Havzası Traferten Mağaraları (Giresun). *Marmara Coğrafya Dergisi*, 31,243-257.
- Yılmaz, O. (1980) Daday-Devrekani Masifi Kuzeydoğu Kesimi Litostratigrafi Birimleri ve Tektoniği. *Hacettepe Üniversitesi Yerbilimleri Dergisi*, 5-6, 101-135.
- Yılmaz, Y., Tüysüz, O. (1984) Kastamonu-Boyabat-Vezirköprü-Tosya Arasındaki Bölgenin Jeolojisi. *Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü*, 7838.
- Zeybek, H. İ. (2001) Bahçebaşı Mağarası (Turhal-Tokat). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7 (6), 237-253.
- Zeybek, H. İ. (2010) Canik Dağlarının Güneydoğu Bölümünde Karstlaşma ve Karstik Şekiller. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15, 24, 273-288.

İBBS UYGULAMASINDA NÜFUS VERİLERİNİN COĞRAFI AÇIDAN YORUMLANMASINI KOLAYLAŞTIRACAK BİR YOL HARİTASI¹

A Road Map To Facilitate Geographical Interpretation Of The Population Data in Nuts Implementation

Prof.Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN

Dr. Öğr.Üyesi İbrahim GÖKBURUN

Öz

Türkiye’de, AB müktesebatı kapsamında NUTS kriterleri esas alınarak; 2002 yılında İstatistik Bölge Birim Sınıflaması (İBBS) oluşturulmuştur. TÜİK başta olmak üzere bütün kamu kuruluşları; teşkilat şemasını İBBS bölge sistematiğine göre yapılandırmaya başlanmıştır. Avrupa ülkelerinde 1970 sonrasında geliştirilen NUTS bölge sistematiği; Türkiye için oldukça yeni bir kavramdır. Bu nedenle konuyla ilgili tartışmalar hâlâ güncelliğini korumaktadır. Türkiye’de coğrafi bölge ve bölümlerin adları ve sınırları her daim tartışma konusu olmuştur. Ancak 2002’de uygulamaya konulan İBBS bu tartışmaların kapsamını oldukça genişletmiştir.

Bu çalışmada; NUTS uygulaması ve Türkiye İBBS coğrafi terminoloji temelinde bütünleştirilerek; içerik ve kapsam bakımından bölge konusu analiz edilmiştir. ADNKS sonuçlarında; İBBS Düzey-1, İBBS Düzey-2 ve İBBS Düzey-3 şeklinde karşılaşılan bölge sınıflandırmasının tanım ve kapsamı nedir? Neden böyle bir sınıflama ihtiyacı duyulmuştur? İBBS sınırları hangi kriterlere göre belirlenmiştir? ‘NUTS’ uygulamasının oluşum ve gelişim aşaması nasıl şekillenmiştir? Bu sorular ışığında coğrafi metodolojide tanımlanan bölge kavramı ile İBBS bölge kavramının karşılaştırmalı olarak ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmanın temel verileri; EUROSTAT ve TÜİK kaynakları, konuyla ilgili yasalar ve ilgili literatürden oluşmaktadır. Araştırma sürecinde; literatür taraması, içerik analizi ve karşılaştırmalı yaklaşım olmak üzere üç yöntem sentezlenerek kullanılmıştır. Sonuç olarak NUTS uygulaması ve Türkiye İBBS uygulaması coğrafi terminoloji temelinde bütünleştirilerek; nüfus verilerinin yorumlanması ve analizinde kullanılacak bir yol haritası çıkarılmıştır.

Anahtar Kelime: NUTS, İBBS, Bölge, nüfus.

Abstract

In Turkey, in accordance with the EU acquis, Regional Statistical Unit Classification was established in 2002 based on the NUTS criteria. All public institutions, especially Turkish Statistical Institute (TSI) have started to structure their organizational chart according to the

¹ Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası: 20108- Proje Kodu SBA-2016-20108.

· İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, srtkydgn@istanbul.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-7435-626X

· Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, igokburun@pu.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-3007-0010

Dergiye Geliş Tarihi: 28.02.2019

Yayına Kabul Tarihi: 19.06.2019

NUTS system. NUTS region systematics, which was developed in the European countries after 1970s, is a relatively new concept for Turkey. Therefore, the discussions related to the issue still remain on the agenda. Names and boundaries of the geographical regions and divisions in Turkey have always been a matter of debate. However, the NUTS implemented in 2002 expanded the scope of these discussions considerably. In this study, the concept of region has been analyzed in terms of content and scope on the basis of geographical terminology of IBSS and NUTS implementation in Turkey.

In the ABPRS results, the following questions have been put forward: 1. What is the definition and scope of the region classification encountered in NUTS Level-1, NUTS Level-2 and NUTS Level-3? 2. Why was such a classification needed? 3. How were the IBBS boundaries determined? 4. How is the formation and development phase of the NUTS implementation? In the light of these questions, it is aimed to compare the concept of region defined in the geographical methodology and the concept of NUTS region. Basic data of the research consist of EUROSTAT and TSI sources, laws and related literature. During the research process, a synthesis of literature review, content analysis and comparative approach were used accordingly. As a result, combining NUTS and IBSS implementation in Turkey on the basis of geographical terminology, a road map has been created for the interpretation and analysis of the population data.

Keywords: *NUTS, IBBS, region, and population.*

1.Giriş

Planlama ve yönetim sürecinde doğru ve uygulanabilir kararlar için nüfus verilerinin zaman ve mekân kapsamında net rakamlarla ortaya konulması gerekmektedir. Türkiye’de Nüfus verilerinin derlenmesinde 2000 yılına kadar belirli bir günde ülke genelinde yapılan sayımla nüfusun saptandığı ‘de facto’ yöntemi kullanılmıştır. 2007 yılı itibariyle insanların daimi ikametgâhını esas alan ‘devamlı nüfus kayıt sistemi’ ‘de jure’ yöntemine geçilmiştir. Devamlı nüfus kayıt sistemiyle Türkiye’de nüfus verilerinin derlenme yöntemi ve mekân ünitelerinin sınıflandırılmasında köklü bir değişim yapılmıştır. 1927-2000 sürecinde yapılan Genel Nüfus Sayımlarıyla derlenen veriler; bölge, şehir, ilçe, bucak, belde ve köy şeklinde idari sınırlara göre ortaya konulmuştur. 2007 yılı itibariyle Türkiye’de nüfus verileri, ölçüm bazında iki ana kategoride açıklanmaya başlamıştır. Nüfus verileri birinci kategoride; İBBS Düzey-1 (12 Bölge), İBBS Düzey-2 (26 Bölüm), İBBS Düzey-3 (81 il) ve ilçe düzeyi şeklinde sıralanan hiyerarşik sınıflandırmaya göre açıklanmaktadır. İkinci kategoride ise yerleşim yeri nüfusları ölçüm bazında; belediye, köy ve mahalle şekilde yapılan sınıflandırmaya göre açıklanmaktadır (URL 1).

İstatistikî verilerin toplanması, değerlendirilmesi ve karşılaştırılmasında bölge kavramı oldukça önemlidir. 1941’de Birinci Coğrafya Kongresi’nde yapılan coğrafi taksimata göre Türkiye, 7 coğrafi bölge ve 21 bölüme ayrılmıştır. Zamanla yapılan coğrafi inceleme ve araştırmalar neticesinde, çok sayıda yöre ve alt yöre olduğu tespit edilmiştir. 1941’den günümüze coğrafi bölgeler üzerine çok sayıda kitap, makale yazılmış, sempozyumlar düzenlenmiş ve bildiriler sunulmuştur. Bu çalışmalarda; bölge, bölüm, yöre ve alt yörelerin belirlenmesinde bazı araştırmacılar ‘coğrafi benzerlikleri’ esas alırken bazıları ‘farklılıkları’ vurgulamıştır. Bu nedenle ortaya konulan eserlerde Türkiye’de coğrafi bölge ve bölümlerin adları ve sınırları her daim tartışma konusu olmuştur. Ancak 2002 yılında ülke genelinde uygulamaya konulan İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) tartışmaların kapsamını daha da genişletmiştir.

Yasal olarak merkezi idari bölünüş hiyerarşisi il, ilçe ve bucak şeklinde sıralanan Türkiye’de; iller idari birimin temelini oluşturmaktadır. Ülkemizde istatistikî veriler, genellikle il ve ilçe bazında derlenmektedir. 2002 yılında İBBS hayata geçirilmesiyle birlikte bölgesel düzeyde istatistikî veriler açıklanmaya başlamıştır. İstatistikî verilerin toplanması ve değerlendirilmesi amacıyla oluşturulmuş İBBS, idari sınırları esas almaktadır. Veri üretim sürecinde idari sınırları kriter olarak kullanan TÜİK; NUTS sistemini Türkiye’ye uyarlayarak İBBS adı altında, Türkiye coğrafyasını 12 bölge ve 26 alt bölüm şeklinde sınıflandırmıştır. Bu durum Türkiye’de bölge ve bölüm konusundaki tartışmalara yeni bir boyut katmıştır. Bu tartışmalar kapsamında NUTS ve İBBS uygulamasının açık bir şekilde anlaşılması için öncelikle kıta, ülke, bölge, bölüm, yöre, çevre, alan ve kesim şeklinde sıralanan coğrafi terminolojinin analiz edilmesi gerekmektedir.

2. Veri ve Yöntem

AB müktesebatı kapsamında EUROSTAT bölge sistematiği NUTS kriterleri esas alınarak; 2002 yılında Türkiye’de İBBS uygulaması oluşturulmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu başta olmak üzere bütün kamu kuruluşları, teşkilat şemasını İBBS bölge sistematiğine göre yapılandırmış olup buna göre veriler ortaya koymaktadır. NUTS uygulamasıyla birlikte Türkiye, 1941’de toplanan Birinci Coğrafya Kongresi’nde belirlenen 7 coğrafi bölge temelinde hazırlanan bölgesel gelişme model, politika ve araçlarını bir yana bırakarak yeniden bir yapılanma modeli geçilmiştir. İBBS bölge sistematiği konunun uzmanları tarafından bilinse de genel anlamda değişimin yeteri kadar anlaşılmadığı gözlenmektedir. Bölge sistematiğinde yapılan değişim ve İBBS hakkında açıklayıcı bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır.

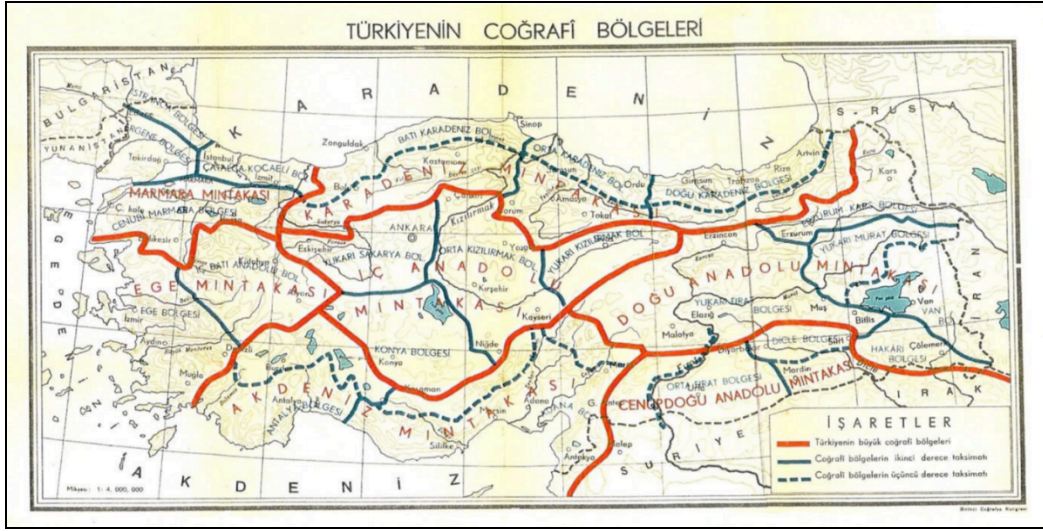
Bu çalışmada; NUTS uygulaması ve Türkiye İBBS uygulaması coğrafi terminoloji temelinde bütünleştirilerek; nüfus verilerinin okunması ve yorumlanmasında kullanılacak bir yol haritasının oluşturulması amaçlanmıştır. Öncelikle bölge kavramı açıklanarak, bölge sınıflandırmasında farklı yaklaşımlarla ilgili kuramsal açıklamalara yer verilmiştir. AB’nin işleminde hayati bir önem taşıyan NUTS bölge sistematiğinin gelişim süreci ele alınmıştır. NUTS uygulamasının kurumsallaşma sürecinde Bölgeler Avrupası’nı hangi kriterler üzerinde temellendirdiği özet bir şekilde sunulmuştur. İBBS uygulaması; Türkiye’nin AB adaylık süreci uyum yasaları ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle Türkiye’nin AB adaylık süreci ele alınarak İBBS uygulamasını hazırlayan gelişmeler ortaya konulmuştur.

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden; literatür taraması, içerik analizi ve karşılaştırmalı yaklaşım olmak üzere üç yöntem sentezlenerek kullanılmıştır. Derlenen kaynakların nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşım olan İçerik Analizi; metinden çıkarılan geçerli yorumların bir dizi işlem sonucu ortaya konulduğu bir araştırma tekniğidir (Weber: 1989: 5). Araştırmanın temel verileri; EUROSTAT ve TÜİK kaynakları, konuyla ilgili yasalar ve ilgili literatürden oluşmaktadır. Bu kapsamda öncelikle konuyla ilgili literatür taraması yapılarak, ulaşılan kaynaklar irdelenmiştir. NUTS uygulaması ilgili çok fazla kaynağa ulaşılmıştır; ancak İBBS ilgili kaynakların oldukça sınırlı kaldığı görülmüştür.

TÜİK verilerini içeren ADNKS sonuçlarında karşılaştığımız; İBBS Düzey-1, İBBS Düzey-2 ve İBBS Düzey-3 şeklinde sıralanan bölge sınıflandırmasının tanım ve kapsamı nedir? Neden böyle bir sınıflama ihtiyaç duyulmuştur? İBBS sınırları hangi kriterlere göre belirlenmiştir? 'NUTS' uygulamasının oluşum ve gelişim aşaması nasıl şekillenmiştir? İBBS bölge sistematigi ile ilgili temel soruların cevapları araştırma kapsamında ortaya konulmuştur. NUTS uygulaması, Türkiye İBBS uygulaması, mülki idare ve mahalli idare birimleri, coğrafi terminoloji temelinde bütünleştirilerek; Türkiye'nin yeni bölge sınıflandırılması İBBS uygulamasıyla ilgili net bir sonuç ortaya konulmuştur.

2.Coğrafi Metodolojide Bölge Kavramı

Mekân ünitelerini, bölgelere ayırma ve sınıflandırma, coğrafya ilminin temel metodolojik yöntemlerinden biridir. Yapılan hemen her bölgelendirme çalışması, bir coğrafi esasa dayandırılmıştır. Coğrafyanın temel kavramlarından biri olan bölge olgusu, modern coğrafyanın doğuşuyla gelişip yaygınlaşmıştır. Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında bölgesel planlamaların ön plana çıkmasıyla 'bölge (region) kavramının kullanım alanı giderek genişlemiştir.

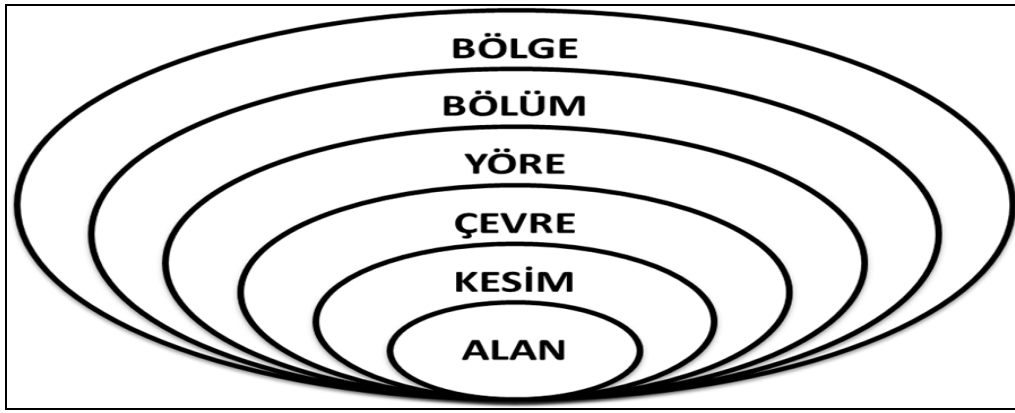

Şekil 1:Türkiye Coğrafi Bölgeler Haritası (1941 Türk Coğrafya Kongresi)

Türkiye’de 1941 yılına kadar coğrafyacılar tarafından münferit olarak bölge sınıflandırmaları yapılmıştır. 1941’de Ankara’da toplanan Birinci Coğrafya Kongresi’nde, Türkiye 7 büyük coğrafi bölge (mıntaka) ve 22 tâli (alt) bölge şeklinde sınıflandırılmıştır. Günümüzde ‘bölge’ olarak tanımlanan birimler, Birinci Coğrafya Kongresi’nde ‘mıntaka’ olarak adlandırılmıştır. ‘Bölüm’ (ikinci dereceden coğrafi bölgeler) olarak tanımlanan birimlere ise “bölge” şeklinde ifade edilmiştir (Şekil:1). Günümüzde ‘yöre’ olarak tanımlanan yerler ise ‘tali bölge’ olarak kayıtlara geçmiştir. Kongrede coğrafi kriterlere göre çizilen sınırların kesin sınırlar olmadığı, zaman içinde değişiklikler olabileceği komisyon üyeleri tarafından belirtilmiştir (Özçağlar, 2003: 12).

Coğrafi bölgelerin kapsadığı alanların bütününde aynı özellikleri görmek mümkün değildir. Bu nedenle ayrıntıda farklı özelliklere sahip olan coğrafi üniteler; bölge kapsamında bölümler, yöre, kesim ve

alan şekilde sınıflandırılabilir. Coğrafi bölgeler: yeryüzünde doğal ve beşerî özellikleri yönünden genelde bir bütünlük sağlayan en büyük doğal coğrafi birimdir (Erol, 1993: 18; Özçağlar, 2003: 12). Coğrafi bölge içinde doğal ve beşerî özellikleri yönünden farklılık gösteren, birden fazla sayıda yörenin bir araya toplanmasıyla belirmiş alt bölgelere coğrafi bölüm (sub-region) denilmektedir. Bir coğrafi bölüm içinde doğal ve beşerî özellikleri itibariyle belirgin özelliklere sahip küçük doğal birliklerden oluşan coğrafi ünitelere ise Yöre (Districts, Landscape) denilmektedir. Yörelere sahip oldukları doğal ve beşerî özellikler bakımından genelde bütünlük gösteren en küçük coğrafi üniteler olup, kendi içinde kısmen çok küçük farklılık gösterebilir. Bu nedenle yörelere 'Kesim'lere; 'Kesim'ler de 'Alan'lara ayrılmaktadır. Coğrafi yörelere içinde farklı kısımları oluşturan 'Kesim' (Areas, Kompleks) kavramı; benzer küçük doğal birimlerin yanyana gelmesiyle oluşan yeryüzünün geometrik anlamdaki parçalarını ifade etmektedir. Bölge sistematığının en küçük birimini oluşturan Alan (Area, sub-area, habitat) ise; genellikle tek tip bir doğal görünüş, yapı veya yaşam biçimini içerir. Alanlar doğrudan yaşam alanlarına tekabül eden yerleşim alanlarını ve bunların yakın çevresini oluşturmaktadır (Erol, 1993: 16-20; James-Jones, 1954: 22'dan akt: Özçağlar, 2003: 12).

Şekil 2: Coğrafi açıdan bölge sınıflaması, (Kaynak: Erol, 1993: 17; Özçağlar, 2003: 12).

Bölgelerin tasnifi konusunda Özçağlar'ın yaptığı 5 basamaklı sınıflandırmaya benzer bir sınıflandırma yapan Erol; Yöre ve Kesim basamakları arasına 'Çevre' kademesini ekleyerek 6 basamaklı bir sınıflandırma yapmıştır. Çevre (Environ) kavramı; yörelere oluşturan çeşitli birimlerin, benzer doğal özellikteki alt birimidir. Erol; çevre ve yöre kavramını karşılaştırarak aradaki farkı açıklamaktadır. Coğrafi açıdan canlıların doğrudan algılayabildikleri görece olarak küçük yeryüzü birimlerine çevre, dolaylı ama yine de yakın etkileri altında kaldıkları daha geniş çerçeveli (daha üst derecedeki) yeryüzü birimlerine ise yöre adı verilmektedir (Erol, 1993: 17; Özçağlar, 2003: 12). Bölge kavramının oluşturulmasında ve bölgelerin tasnifi konusunda amaç; bir bütünün parçaları hakkında hüküm verme ve algılamayı kolaylaştıran tümevarım yöntemiyle doğrudan ilişkilidir. Tek tek olgulardan yola çıkarak genel yargılara ulaşan tümevarım; özelden genele, tikelden tümele veya olaydan kanuna doğru giden bir akıl yürütme sistemidir.

Birinci Coğrafya Kongresi'nde; coğrafi bölge sınırlarının belirlenmesinde, beşerî ve iktisadi faaliyetler önemli bir kriter oluşturduğu belirtilirse de bu hususa fazlaca dikkat edilmemiştir. Bölge ayrımı yapılırken sistematığın temelini oluşturan yörelere inilmemiştir (Darkot, 1955: 145-146) Coğrafi bölgeler üzerine yapılan çalışmalarda, bölgelerin adları ve sınırları daima tartışma konusu olmuştur. Bölge tasnifi konusunda süregelen tartışmalar; bölge sınıflandırılmasında bir kargaşaya yol açmıştır. Ayrıca, hemen her bilimsel disiplin ve kamu kurumlarının kendi perspektif ve amaçları kapsamında yapmış olduğu bölgesel sınıflandırmaları; olayın boyutunu daha da derinleştirmiştir. Bölgelerin sınıflandırılması hususunda farklı yaklaşımların bilinmesi, konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

2.1.Bölge Kavramının Sınıflandırılmasında Farklı Yaklaşımlar

Coğrafi terminolojinin ana unsurlarından biri olan ‘bölge’ kavramı multidisipliner bir konudur. Bu nedenle bölge kavramı farklı bilim alanlarına göre kapsam ve işlev bakımından farklı şekilde tanımlanmaktadır. Coğrafyacılar, tarihçiler, sosyologlar, matematikçiler, ekonomistler, planlamacılar, idareciler, eğitimciler ve bunun gibi çok fazla sayıda bilim ve hizmet adamı tarafından bölge kavramı kullanılır ve her birinin bölge anlayışı farklıdır (Özey, 2016: 98). Ancak işlev ve kapsamı farklı olsa da bütün bölge tanımlarının belirli bir mekân üzerine odaklandığı görülmektedir. Yeryüzünü yani mekânı belirli üniteler şeklinde bir sistematik düzen oluşturarak inceleyen ‘bölge bilimi’; coğrafya, ekonomi, ekonometri, matematik, planlama, sosyoloji vb. disiplinlerin ortak bir zeminde buluşarak oluşturduğu yeni bir bilim alanıdır (Atalık, 2002:XIV).

Tarih boyunca mekânı bölgelere ayırma ihtiyacı duyulmuştur; ancak bölge, bölüm, yöre, alan, kesim gibi alt birimlerin sınıflandırılması XIX. yüzyılın ortalarında Bölgesel Coğrafya (Regional Geography) çalışmalarıyla başlamıştır. XX. yüzyılda ise kapsamı genişleyerek devam etmiştir. 1905 yılından itibaren, dünya ölçeğinde bazı bölgeler ayırt edilmiştir (Özey, 2016: 99). İlk bölge sınıflandırma ve tanımlamaları XIX. yüzyılın ortalarında Almanya’da ortaya çıkmıştır. Berlin Bilimler Akademisi coğrafyacıları tarafından ‘bölge’ kavramı sistematik bir temele kavuşturulmuştur. Daha kapsamlı bölge tayinleri İngilizler tarafından yapılmıştır. İngiliz jeopolitikçisi ve coğrafyacı H. J. Mackinder ilk kez Avrupa’nın ve İngiltere’nin coğrafi bölgelerini gösteren haritalar çizmiştir (Ritter,1858; Mackinder,1904:421-437’den Akt: Arınç, 2013: 15-16). Coğrafi bölgelerin tasnifinde iklim bölgelerinin esas alan W. Köppen; Dünyanın iklim bölgelerini ayıran veya tasnif eden çalışmalar yapmıştır. Fransız ekolünden gelen Albert Demangeon ve Raoul Blanchard gibi coğrafyacılar ise bölgelerin ayrımı ve sınıflandırmasında; iklim şartlarıyla birlikte, topografik ve jeolojik yapının esas alınması gerektiğini vurgulayarak Köppen’in tasnifine itiraz etmiştir. Coğrafya biliminin öncü ülkelerinden Almanya ve Fransa’da Bölgesel Coğrafya, geçmişten günümüze daima önemini korumuştur. Buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri’nde coğrafyanın gelişim aşamaları incelendiğinde; 1925 yılına kadar coğrafyanın daha çok yer bilimi olarak algılandığı, 1925-1940 döneminde kültür-çevre ilişkilerinin incelenmesine ağırlık verilmiştir. Bölge kavramı da bu çerçevede ele alınmıştır (Arınç, 2013: 15-16).

Bölgesel Coğrafya; coğrafi birikim tarafından üretilmiş sistematik bilgileri, sınırlandırılmış bir mekân ünitesinde kendine özgü metodoloji ile uygulayan coğrafyanın alt disiplinlerinden biridir. Sistematik coğrafi anlayışa göre olay ve konuların mekân üzerinde dağılımının incelenir. Bölgesel Coğrafya yaklaşımında ise farklı olaylar arasındaki ilişkilerin mekanların birbirinden farklılaştırmasından yola çıkarak bölgelere karakterini veren olaylar ve ilişkileri çözümlenir. Her iki yaklaşımda da bir bütünü algılamak için parçalara ayırma ve onların analiz edilmesi esastır. Sistematik coğrafyada konulara ve olaylara göre bir ayrıştırma söz konusu iken, bölgesel coğrafyada mekânların ayrıştırılması vardır (Ecemiş Kılıç ve Mutluer, 2004: 19).

Mekânı doğal ve beşeri potansiyeli itibarıyla irdeleyerek yeni bir bölge tasnifi yapan Özçağlar (2003: 4) ayrıntılı ve yol gösterici bir bölge sınıflandırması ortaya koymuştur. Bu tasnifte doğal bölgeler; insan eliyle değiştirilmiş, düzenlenmiş ya da oluşturulmuş fonksiyonel bölgeler ve bunların sentezlemesinden doğan coğrafi bölgeler olmak üzere, üç ana başlık halinde bir sınıflandırma yapılmıştır. İnsanın doğal ortamla karşılıklı etkileşim halinde bulunduğu yeryüzü, coğrafi ortama göre bölgelere ayrılmıştır. Bir başka yaklaşımda ise bölgeler: Formal (Resmi), Fonksiyonel (İşlevsel) ve Algılama bölgeleri olarak üçe ayrılır. Formal bölgeler; dil, politik, iklim ve bitki örtüsü özellikleri gibi bölgelerdir. Fonksiyonel bölgeler; iletişim, ulaşım ve ticaret bölgeleri gibi bölgelerdir. Algılama bölgeleri ise, İnsanın davranış biçimlerinin belirlediği alanlardır (Ecemiş Kılıç ve Mutluer, 2004: 19). Üç boyutlu bir kavram olan coğrafi yeryüzünün değişik kriterler yönünden az ya da çok temelde beraberlik gösteren sınırlandırılmış mekân üniteleri olduğunu vurgulayan Doğanay (1984: 34) ise bölgelerin sınıflandırılmasında esas alınacak kriterleri; morfolojik, orografik, klimatik ve biyotik öğelerle, beşerî ve iktisadî öğeler şeklinde sıralamaktadır.

Coğrafi bölgelerin sınırları ve isimleri üzerine odaklanan Özey ise; bölge kavramını doğal bölgeler ve beşeri bölgeler şeklinde sınıflandırmıştır. Doğal Coğrafya Bölgeleri: paleocoğrafya, yeryüzü

şekilleri, iklim, hidrografiya, toprak, bitki örtüsü, zoocoğrafya, biyocoğrafya, biyom, ekolojik ve doğal afet bölgeleri olarak ayrılır. İnsan ve insan faaliyetlerinin ortaya çıkardığı Beşeri Coğrafya Bölgeleri: Nüfus bölgeleri, İdari Bölgeler, Siyasi Bölgeler, Din Bölgeleri, Dil Bölgeleri, Askeri Bölgeler, Tarihsel Yerleşme Bölgeleri, Şehir Yerleşme bölgeleri, Kır Yerleşme Bölgeleri, Tarım Bölgeleri, Enerji Kaynakları Bölgeleri, Maden Bölgeleri, Sanayi Bölgeleri, Turizm Bölgeleri, Ulaşım Bölgeleri, Ticaret Bölgeleri, Beşeri Afet Bölgeleri gibi bölgelerdir (Özey, 2016: 100; Özey, 2012a; Özey, 2012b).

Resmi kurumların ekonomik ve işlevsel amaçlı oldukça farklı bölge sınıflandırmaları bulunmaktadır. Bu sınıflandırmaların coğrafi sınıflandırma ile kısmen benzerlik gösterse kapsam ve amaç bakımından büyük farklılıklar görülmektedir. Bazı kamu kurumlarının ülke sathında yürüttükleri veya yürütmeyi planladıkları hizmetlerin daha verimli ve kontrollü yürütülmesini sağlamak amacıyla kurumsal yönden kendi bakış açılarına göre oluşturdukları bölgelere “Kamu Kurumlarının Hizmetleriyle İlgili Yönetim Bölgeleri” adı verilmektedir (Özçağlar, 2003: 10). Resmi bölgeler, devlet veya idari sınırları tarafından tanımlanmış alanlardır. Hizmet birimlerine göre Devlet Karayolları, Devlet Demiryolları, Devlet Su İşleri, Orman Genel Müdürlüğü gibi kurumlar hizmetlerini daha kolay götürebilmek için belirledikleri bölgelerdir. Bölgeler birbirine benzemez. Her kurum veya kuruluş kendi amacına uygun olarak hizmet bölgeleri oluşturabilmektedir (Bulut, 2002: 19; Özey, 2016: 98). İBBS uygulamaya konulmadan önce resmi kurumların ortaya koyduğu bölge sınıflandırmasında en çok dikkat çeken Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından Türkiye coğrafyasının 16 bölge şeklinde sınıflandırılmasıdır. Bu sınıflandırmada DPT ekonomi temelli planlara mekânsal boyut kazandırmak amaçlamıştır. Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi araştırmasının verilerine göre belirlenen bu sınıflandırma DPT’nin bölgelere yönelik kalkınma planlarını uygulamak amacıyla hazırlanmıştır (Ecemiş Kılıç ve Mutluer, 2004: 20). Ancak günümüzde DPT, her türlü plan ve projede İBBS uygulamasını esas alarak 26 bölgeye göre planlamalar yaptığı görülmektedir. İBBS, Türkiye’nin Avrupa Birliği müktesebatı kapsamında yapmış olduğu düzenlemelerden biridir. Ayrıca, 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı kurulmasıyla DPT’nin işlevi yönetsel olarak değiştirilmiştir. DPT’nin görev ve yetkileri Kalkınma Bakanlığı tarafından yürütülmektedir.

1999 yılında Avrupa Birliği’ne (AB) Katılım Ortaklığı Belgesi’nin imzalanmasıyla Türkiye’nin AB adaylık süreci resmen başlamıştır. Türkiye AB ilişkilerinde veya AB ve diğer üye ülkeler arasında yapılan müzakerelerde temel esas ve hükümler devreye girmektedir (Doğan 2015:309). AB üyesi olmayı hedefleyen Türkiye’de uyum yasaları kapsamında yönetsel anlamda birçok düzenleme yapılmıştır. Katılım Ortaklığı Belgesi’nde belirtilen AB uyum süreci ve AB koşullarını sağlamak için hazırlanan program kapsamında; Türkiye’de İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS³) oluşturulmuştur (Resmi Gazete: 22.09.2002). Türkiye’nin NUTS adı verilen bu tür bir örgütlenmeye gitmesi bir anlamda zorunludur. Çünkü bir ülke AB’nin kaynaklarından ve fonlarından yararlanmak istiyorsa NUTS istatistik bölge sistematizmasını oluşturmak zorundadır. AB’nin fonlarının önemli bir kısmı bölgesel gelişme amacıyla Düzey-2 istatistik bölge birimleri esas alınarak kullanılmaktadır (Övgün, 2007: 246-247). Türkiye’de her türlü istatistik kayıtların tutulması; nüfusun miktarı ve dağılımının tespit edilmesi için Avrupa Birliği İstatistik Ofisi⁴ (EUROSTAT) tarafından belirlenen Nomenclature of Territorial Units for Statistics⁵ (NUTS) standartları esas alınmaya başlamıştır (URL 2).

3.Eurostat ‘NUTS’ Uygulaması

Günümüz dünyasının en etkin teşkilatlarından biri olan Avrupa Birliği’nde inşa edilen sistem; güncel, güvenilir ve tarafsız istatistik veriler üzerine kurulmuştur. 1953’te Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nun (AKÇT) gereksinimlerini karşılamak amacıyla temeli atılan Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT); ülke, bölge, şehir ve yerel ölçekte kıyaslama imkânı sunan ve sürekli güncellenen istatistik veriler ortaya koymaktadır. Söz konusu bu veriler; Avrupa genelinde ülke ve bölgeler arasında kıyaslama imkânı sunmaktadır. AB üye ve aday ülkelerin mevcut durumunu açıklayan EUROSTAT verileri; aynı zamanda sistemin denetimini sağlamaktadır. Bölgesel istatistiklerin toplanması,

³ Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS)

⁴ Statistical Office of the European Commission

⁵ İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması-İBBS

geliştirilmesi, bölgelerin sosyoekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve karşılaştırılabilir istatistiki bir veri tabanının oluşturulması amacıyla Avrupa Birliği genelinde EUROSTAT tarafından geliştirilen NUTS uygulaması kullanılmaktadır (Özel, 2003: 101). EUROSTAT'ın kuruluş ve gelişim aşaması; Avrupa Birliği'ne paralel bir çizgide ilerlemiştir.

Avrupa Birliği'nden ayrılmak üzere referanduma giden ve 2019 yılı içinde ayrılması beklenen İngiltere dâhil 28 üye devletten oluşan AB; 1951 tarihli Paris Antlaşması'yla kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ile doğmuştur. Ekonomik hedefler için bir araya gelen Avrupa ülkeleri; 1951'den günümüze bilimsel, sosyal ve kültürel alanlarda birlikte hareket etmek amacıyla antlaşmalar imzalamıştır. 1957 yılında Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) kurulmuştur. AET ve EURATOM 1967'de 'Füzyon' adı verilen bir anlaşmayla tek çatı altında birleşmiştir. 1986 yılında ise Avrupa Tek Senedi'nin (SEA) imzalanmasıyla AET Antlaşması değişmiş ve tek pazarı tanımının yolu açılmıştır. 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşmasıyla Avrupa Topluluğu (AT) adı altında AB resmen kurulmuştur. Bu antlaşmayla ekonomik bütünleşmenin yanında siyasal bütünleşme süreci başlamıştır. Avrupa entegrasyonun siyasal ve entegrasyon boyutunun tümünü ifade etmek amacıyla Avrupa Birliği kavramı kullanılır olmuştur (Koç, 2004: 57; Friedman, 2015:147). Maastricht Antlaşması'nda vurgulanan; ekonomik ve parasal birlik, ortak dış güvenlik politikası, adalet ve içişlerinde işbirliği' Avrupa Birliği'nin üç temel direğini oluşturmaktadır.

XX. yüzyılın ikinci yarısında Avrupalı devletlerin bir takım ekonomik hedefler için bir araya gelerek oluşturdukları topluluk; günümüzde dünya siyasetine yön veren bir güç haline gelmiştir. O günden bu güne AB politikalarının etkili bir şekilde belirlenmesi ve karar verme süreçlerinin doğru ve hızlı bir şekilde işlenmesini sağlamak amacıyla EUROSTAT'ın görev ve kapsamı düzenli olarak güncellenmiş ve bunlara yenilerini eklemiştir.

AB'nin çekirdeğini oluşturan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu; 1953'te Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu İstatistik Bölümü'nü oluşturarak verilerin kayıt altına alınmasını amaçlamıştır. 1959'da Avrupa Toplulukları İstatistik Ofisi adıyla EUROSTAT müstakil yapısıyla çalışmalara başlamıştır. İlk olarak tarımsal alanda istatistiki veriler yayımlayan EUROSTAT; 1961 ve 1963 arasında Avrupa Topluluğunda Kurulmuş Sanayilerin Sınıflaması (NICE⁶) sistemini geliştirmiştir. 1970 yılında hayata geçirilen Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflaması (NACE⁷); AB'de ekonomik faaliyetlerin çeşitli istatistiki sınıflamalarını göstermek için kullanılmıştır. 1974 yılında ise İstatistik veri tabanındaki ilk alan CRONOS veri bankası kurulmuştur. Bütün bu istatistiki sistemlerin geliştirilip dönüştürülmesiyle NUTS sınıflandırmasının yol haritası çizilmiştir. İlk olarak 1970'lerin başına EUROSTAT tarafından şekillendirilen NUTS sınıflandırması; her hangi bir hukuki dayanağı olmadan üye ülkeler arasındaki gayri resmi bir mutabakata göre oluşturulmuştur (Pamfil, 2003: 10; URL 3).

Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) uygulaması AB'de sisteminin işleyişinde esas rol oynayan bölgeler politikasıyla doğrudan ilişkilidir. Avrupa'da 1960 itibariyle merkezle yerel yönetimler arasında yetki dağılımı ve ekonomik fonların yönetimi konusunda bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Yaşanan sorunları aşmak amacıyla 1975'ten itibaren AB coğrafyasında bölgesel politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Söz konusu bölgesel politikaların uygulanmasını sağlamak amacıyla EUROSTAT tarafından belirlenen NUTS istatistiki bölgelerine göre hazırlanan veriler 1981 itibariyle haritaları ve listeleriyle birlikte yayımlanmaya başlamıştır (Anonim, 2002: 3; EUROSTAT, 2015: 4).

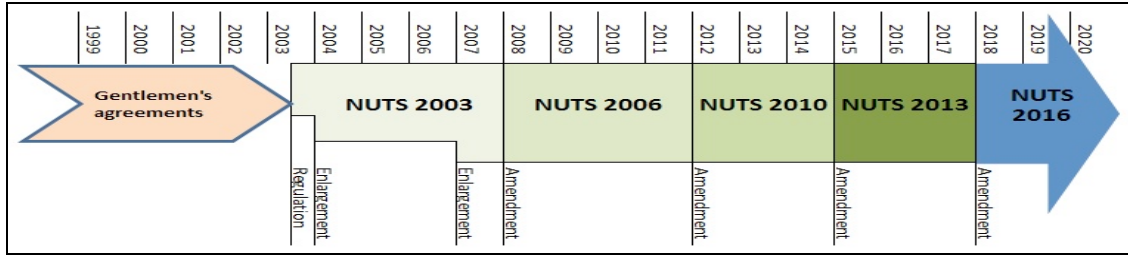
NUTS sistemi, AB ülkeleri ve aday ülkelerde; birliğin sağladığı yapısal fonların adil şekilde dağıtılması; bölge eksenli plan ve politikaların geliştirilmesi; bölgeler arası dengesizliğin ortadan kaldırılması; üye ülkeler ve bu ülkelerin bölgeleri arasında sosyoekonomik gelişmeler konusunda kıyaslama imkânı oluşturmak amacıyla geliştirilmiştir. Bölgesel politikalara paralel olarak ülke ve bölge bazında oluşturulan yapısal fonlarla ilgili yeni politikalar geliştirilmiştir. Avrupa Parlamentosu'nda

⁶ Nomenclature des Industries établies dans les Communautés Européennes

⁷ Nomenclature statistique des Activités économiques dans la Communauté Européenne

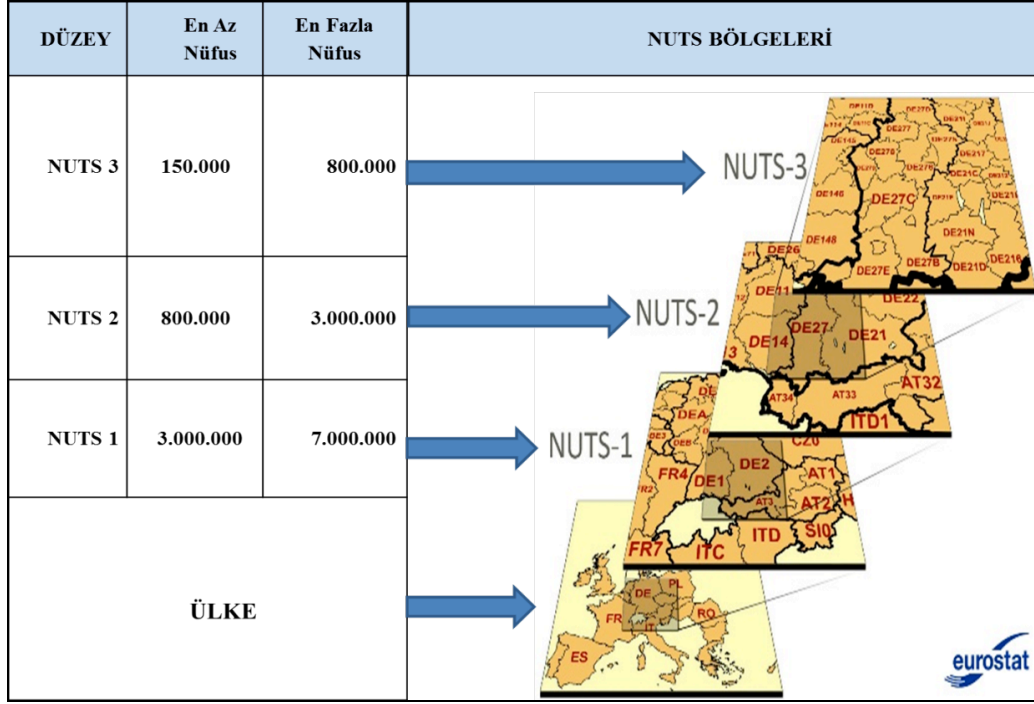
Yapısal Fonların görevleri hakkında 2052/88 sayılı Konsey Tüzüğü hazırlanarak 15 Temmuz 1988 tarih ve 2052/1988 sayılı Avrupa Birliği Resmi Gazetesi’de (Official Journal of the European Union: EEC) yayımlanmıştır (Regulation (EC): 15.07.1988; ; Arıkan, 2004: 39; EUROSTAT, 2015: 4; Taş, 2006:189; URL 4).

Yapısal Fonlar hakkında hazırlanan bu tüzük NUTS sistemini daha önemli bir konuma getirmiştir. EUROSTAT’ın daha aktif işlemesi için 1989 yılında İstatistik Program Komitesi kurulmuştur. İstatistiksel bilgi politikasının uygulanması için 1989-1992 dönemini kapsayan ilk program hazırlanmıştır. Üye devletler ile EUROSTAT işbirliğinde imzalanan anlaşmalarla sürekli güncellenen NUTS uygulanması; otuz yılı aşkın bir süreçte şekillenmiştir (Şekil:3).

Şekil 3:NUTS 1991-2016 revizyon süreci (Kaynak: <https://ec.europa.eu> :25.11.2018)

Genel anlamda NUTS uygulaması daha az kısıtlayıcı ve zamanla değişen bir yapıya sahiptir. Bu nedenle NUTS uygulamasının zaman zaman revize edilmiştir. 1981’den günümüze uzanan süreçte en kapsamlı dönüşüm 2003 yılında yapılmıştır. 3 yıllık bir hazırlık çalışmasına müteakip 1059/2003 sayılı NUTS hakkında Mevzuatın Avrupa Parlamentosu ve Konseyi tarafından 26 Mayıs 2003 tarihinde kabul edilmesiyle NUTS sisteminin kullanım alanı daha da genişlemiştir. Avrupa Parlamentosu’nun ortak bir istatistiki bölge birim sınıflandırmasıyla ilgili karar; 26.05.2003 tarihli ve 1059/2003 sayılı resmi gazetede (EC) yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece AB üye ülkeler ve aday ülkelerin NUTS bölge sistematığının kullanılması AB mevzuatı kapsamında zorunlu hale getirilmiştir (EUROSTAT, 2015: 4; Avrupa Konseyi Resmi Gazetesi:26.05.2003; Şen,2004:9; Arıkan,2004: 39; URL 5). NUTS uygulaması; NUTS Düzey-1, NUTS Düzey-2 ve NUTS Düzey-3 olarak adlandırılan 3 katmanlı hiyerarşik bir bölge sınıflandırma sisteminden oluşmaktadır. NUTS sınıflandırması kapsamında AB üye ülkeleri önce NUTS-1 bölgelerine ayrılmıştır. NUTS-1 bölgeleri kendi içlerinde NUTS-2 bölgelerine ayrılmıştır. NUTS-2 bölgeleri ise NUTS-3 bölgeleri şeklinde bölünmüştür (URL 6). NUTS uygulamasında; NUTS bölgelerinin büyüklüğü için minimum ve maksimum nüfus eşikleri tanımlanmıştır. NUTS Düzey-3 bölgeleri için olması gereken en az nüfus miktarı 150.000 olarak belirlenmiştir. Düzey-2 için 800.000, Düzey-1 için ise 3.000.000 nüfus eşiği minimum sınırdır (Şekil: 4). Bu sınıflandırma ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. Mesela NUTS 3 düzeyinde bulunan İspanya’nın Madrid ve Barselona bölgeleri; İtalya’nın Milano, Roma, Napoli bölgeleri ve Berlin’de 3 milyondan fazla insan yaşamaktadır. Almanya, Belçika, Avusturya, İngiltere, Yunanistan’da NUTS 3 düzeyinde bulunan birçok bölgede 50.000’den az insan yaşamaktadır (URL 7). NUTS sisteminin uygulayan AB ülkelerinde niceliksel anlamda farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle NUTS I ve NUTS II; NUTS I ve NUTS III; NUTS II ve NUTS III düzeylerinin kullanım şekli ülkeden ülkeye değişebilir.

Şekil 4: Avrupa Birliği İstatistikî Bölge Birimleri NUTS Bölgeleri Eşikleri. (Kaynak: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> : 10.11.2018 verileri derlenerek tarafımızdan hazırlanmıştır)

Karşılaştırılabilir büyüklükteki bölgelerin hepsinin aynı NUTS düzeyinde görünmesini sağlama amacına rağmen, her seviye hala nüfus bakımından büyük farklılıklar gösteren bölgeler içermektedir. Coğrafi, sosyoekonomik, tarihi, kültürel veya çevresel koşullar söz konusu olduğunda istisnalar vardır. Bir yerin coğrafi potansiyeli dolaylı olarak o bölgenin nüfus büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Nüfusla birlikte sosyoekonomik yapı, kültürel yapı ve söz konu bölgenin gelişmişlik durumu esas alınmıştır. Ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren komşu iller; bölgesel kalkınma planları ve nüfus büyüklükleri dikkate alınarak hiyerarşik bir bölge sistemi oluşturulmuştur. Bu nedenle AB ülkelerinde NUTS Tipolojisi, coğrafya çalışmalarına yeni bir yaklaşım getirmiştir (Brakman vd 2006:2; URL 8).

Avrupa bölgesel istatistiklerinin toplanması, geliştirilmesi ve uyumlaştırılmasında kullanılan bu sistemde; NUTS-1 düzeyi büyük ölçekli sosyoekonomik bölgeleri ihtiva ederken; NUTS-2 bölgesel politikaların uygulandığı ana bölgeleri içermektedir. Bütün istatistiksel veriler ve kalkınma planları Düzey-2 bölgeleri esas alınarak hazırlanmaktadır. NUTS-3 ise Özel teşhisler için küçük bölgeleri kapsamaktadır. 1 Ocak 2018'den itibaren geçerli olan NUTS 2016 sınıflandırmasında; NUTS-1'de 104 bölge, NUTS-2'de 281 bölge ve NUTS-3 seviyesinde 1.348 bölgeden oluşmaktadır (URL 9).

3 kademeli bir bölgesel sınıflama şeklinde dizayn edilen NUTS uygulamasında; İstatistikî talebi yerel düzeyde karşılamak için EUROSTAT; 2003 yılı itibariyle NUTS ile uyumlu Local Administrative Units⁸ (LUA) bölge birimlerini oluşturmuştur. Yerel idari birimler LUA düzeyi dikkate alındığında NUTS uygulamasının 3 düzeyi bölgesel, 2 düzeyi ise yerel ölçekli olmak üzere 5 düzeyli hiyerarşik bir yapıya dönüşmüştür. EUROSTAT terminolojisinde NUTS-1, NUTS-2 ve NUTS-3 olarak adlandırılan ilk kademe; alan yönetimini kapsadığı için 'bölgesel' düzey kategorilerini oluşturmaktadır. Diğer 2 kademe NUTS-4 ve NUTS-5 ise yerleşme yönetim birimlerinin kapsadığı için 'yerel' kademeler olarak kabul edilmiştir. LUA birimleri; NUTS-3 düzeyinin alt kademelerini oluşturmaktadır (Tablo: 2). NUTS uygulamasının temel unsurunu oluşturan söz konusu LAU'lar; Avrupa Birliği belediyelerini ve

⁸ Yerel İdari Birim Sınıflaması: YİB

topluluklarını içermektedir. Mahalli idare birimleri esas alınarak oluşturulan LUA bölgeleri aynı zamanda NUTS bölge sistematğinde yapılan en kapsamlı revize işlemidir.

LAU Düzey-1 kategorisi NUTS Düzey-4'e karşılık gelmektedir. LAU-2 kategorisinde ise beldeler ve belediyesi olmayan köyler esas alınmakta olup NUTS-5 düzeyine karşılık gelmektedir (Tablo:2). NUTS-5 düzeyinde bölgeler; daha çok nüfus ve kentleşme derecesine odaklanarak tanımlanmıştır. İlçe, belediye ve kırsal alanlar esas alınarak oluşturulan LAU bölge birimleri; NUTS tipolojinin çerçevesini biraz daha genişletmiştir (URL 10). Üye Devletlerin tüm ekonomik bölgesini kapsayan NUTS 3 düzeyinin bir alt kademesini oluşturan LAU'lar; 2016 yılına kadar 2 düzey şeklinde kategorize edilmiştir. EUROSTAT göstergelerinde 2017 yılı itibariyle LUA-1 düzeyi ve LUA-2 Düzeyi birleştirilerek tek bir başlık altında 'LAU' şeklinde sınıflandırılmaya başlamıştır (URL 11).

EUROSTAT, AB politika yapıcılarının uyum ve bölgesel kalkınma politikaları bağlamında, NUTS verilere olan ihtiyacı karşılamak için bir dizi düzenleme yaparak bölgesel tipolojide yayınlanan istatistiklerin çeşitliliğini genişletmiştir. Bu kapsamda 2014 yılında EUROSTAT tipolojileri NUTS Yönetmeliğine entegre etmeyi amaçlayan Territorial typologies⁹ (TERCET) adında bir yasal girişim başlatmıştır. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'nun inovatif yürütme desteğinin uygunluğunu tanımlamak için yerel yönetim birimlerinin (LAU) şehirleşme derecesini kapsayan tüzük 11.03.2014 tarih ve 522/2014 sayılı Tüzük resmi gazetede (EC) yayımlanarak uygulamaya geçmiştir. (Avrupa Konseyi Resmi Gazetesi: 11.03.2014). NUTS uygulamasının en temel ve en esas tipolojileri kapsayan TERCET şu şekilde kategorize edilmiştir.

BÖLGESEL DÜZEYDE (NUTS 3):

A. Kentsel-kırsal tipoloji

1. Ağırlıklı olarak kentsel bölgeler
2. Orta bölgeler
3. Ağırlıklı olarak kırsal bölgeler

B. Büyükşehir tipolojisi

1. Büyükşehir bölgeleri
2. Büyükşehir olmayan bölgeler

C. Kıyı tipolojisi

1. Sahil bölgeleri
2. Kıyı olmayan bölgeler

YEREL DÜZEYDE (LAU):

A. Kentleşme derecesi¹⁰ (DEGURBA)

1. Kentsel alanlar
 - a. Şehirler
 - b. Kasabalar ve banliyöler
2. Kırsal bölgeler

B. İşlevsel Kentsel Alanlar¹¹ (FUA)

1. Şehirler ve çevresi (Cities plus their)
2. Komütasyon bölgeleri (Commuting zones)

C. Kıyı bölgeleri

1. Kıyı bölgeleri
2. Kıyı olmayan alanlar (URL 12).

⁹ Bölge Tipolojileri

¹⁰ Degree of urbanisation

¹¹ Functional Urban Areas

Üye Devletlerin tüm ekonomik bölgesini kapsayan NUTS 3 bölgelerinin bir alt bölümünü oluşturan LAU düzeyi; veri mevcudiyeti ve politika uygulama kapasitesi gibi nedenlerden dolayı idari bir sınıflamadır. LUA bölgeleri; İşlevsel Kentsel Alanlar, Kıyı bölgesi ve Kentleşme derecesi sınıflandırması olmak üzere TERCET'te yer alan yerel seviye tipolojilerinin uygulanmasının sistematize edilmiş şeklidir. LAU birimleri dönem içerisinde sık sık değişikliğe uğramaktadır. Bu nedenle EUROSTAT her yılın sonuna doğru güncellenmiş bir LUA listesi yayımlamaktadır. NUTS uygulamasının detaylarını ortaya koyan 'TERCET Tüzüğü' 18 Ocak 2018 tarihinde ile bir kez daha revize edilmiştir (URL 13). Ayrıca, NUTS Düzey-4'e karşılık gelen LAU-1 kategorisi; aynı zamanda Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD) yerel düzeydeki istatistiksel ve yönetsel sınıflamasına denktir.

NUTS uygulaması istatistiksel bir veri sistemi olmakla birlikte; Avrupa Birliği bölgeselleşme süreci ve Bölgeler Avrupası söyleminin haritalar üzerindeki görünümünü yansıtmaktadır. Bu anlamda NUTS uygulaması AB 'Avrupa Yerel Özerklik Şartı' ve 'Bölgeselleşme Şartı' ile doğrudan bağlantılıdır. NUTS uygulamasının anlaşılması için bu araçların yapılandırma sürecini kısaca izah etmek gerekmektedir.

3.1.NUTS Uygulaması ve Bölgeler Avrupası

1980'li yıllar itibarıyla AB çatısı altında 'karar sürecinde' yerel ve bölgesel yönetimler ön plana çıkmaya başlamıştır. Avrupa'da hedeflenen bölgeselleştirme planının hayata geçirilmesi amacıyla yapılan düzenlemeler; birlik içerisinde bölgeselleştirme, bölgecilik ve bölge düzeyinde bir kavram karışıklığına yol açtığı görülmektedir. Bu karmaşa 'Bölgeler Avrupası' veya 'Kentler Avrupası' şeklinde spot ifadelerle çözmeye çalışılmaktadır. Bölgeler Avrupası üye devletlerin birden çok yerel alanını kapsayan birimleri ifade etmektedir (Mengi, 1998: 43). Birliğe üye ülkelerde bölgelerin belirlenmesinde; Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, Bölgeselleşme Şartı, Bölgeler Komitesi, NUTS, Stratejik Bölge Planları ve ilgili projeler, Birlik fonları, üye olacak ülkeler için İlerleme Raporları ve Katılım Ortaklığı Belgeleri vb. hukuki, idari, ekonomik, plan ve teknik organizasyondan oluşan bir dizi araç kullanılmaktadır (Sert, 2012: 129).

AB'nin en önemli referanslarından biri olan 'Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı' 1985'te Avrupa Konseyi tarafından üye ülkelerin onayına sunulmuştur. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı: Yerel makamların, kanunlarla belirlenen sınırlar çerçevesinde, kamu işlerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında ve yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda düzenleme ve yönetme hakkı olduğunu belirtir (Keleş, 2012: 56). Bu ifadeler net bir şekil özerk yönetim anlayışını tanımlamaktadır. Nitekim AB'yi oluşturan ülkeler yerel ve bölgesel yönetim sistemleri açısından iki kümeden oluşturmaktadır. Maastricht Antlaşması'nda özellikle vurgulanan Yerindelik ilkesi; yerel ve bölgesel yönetimlere daha çok yetki kazandırarak özerkliklerinin artırılmasını öngörmektedir. Antlaşmanın 198 a-c maddesinde: Bölgeler çoğunluğun, rekabetin, iş ve güç dağılımının, şeffaflığın, demokrasinin, ahlak bilincinin, sorunların çözümünün, entegrasyonun, siyasal kararların yasallığının ve etkinliğin garantisini olarak görmektedir (Apan, 2004a: 40-41). Devlet yapılanmasındaki hiyerarşiyi devre dışı bırakarak kararların özerk yapı içerisinde alınması hedeflenmiştir. Farklı Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilen reformların ortak noktası merkezden çevreye daha fazla yetki aktarımı ve en uygun yerel yönetim büyüklüğü ve birimlerinin oluşturulması şeklinde özetlenebilir (Eliçin Arıkan; 2004: 46). 'Bölgesel Özerklik Şartı'nı somut olarak uygulamayı hedefleyen AB; 1996 Konferansı'nın sonuç bildirisinde 'yerel özerklik' ilkesinin Birlik antlaşmasında da yer almasını önermiştir (Keleş, 1999: 29). AB'ye üye ve aday ülkelerinden bazıları yerel ve bölgesel yönetimler konusunda yasal düzenlemeler yapmıştır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı 1992 yılında yasa ile onaylayan Türkiye; 11 maddeye şerh koymuştur. Ayrıca İtalya, İspanya gibi bazı AB üyesi ülkeler de bu düzenlemeye şerh düşmüştür.

AB Parlamentosu'nun 1988'de kabul ettiği Bölgeselleşme Şartı; Avrupa Yerel Özerklik Şartı'nın bir devamı niteliğindedir. Avrupa Birliği'nde bölgesel yönetimler, özerkleşme ve yerelleşme konusunda 1990 sonrasında yeni bir süreç başlamıştır. Avrupa Parlamentosu'nun 24 Nisan 1993 tarihinde aldığı bir kararla kurulan Bölgeler Komitesi¹²; yerel ve bölgesel yönetimlerin AB düzeyinde etkin şekilde söz sahibi olması sağlanmıştır (Keleş, 2000: 79; URL 14). Bölge kavramı biraz daha kapsamlı hale getiren ve

¹² Committee of the Regions)

lokal ölçeğe indirgeyen Bölgeler Komitesi; Birliğin bölgeler ve bölgeselleştirmeyle ilgili en önemli organıdır. AB üyesi 28 devletin bölge başkanları, belediye başkanları veya bölge ve şehirlerin seçilmiş temsilcilerinden oluşan 350 üyesi bulunmaktadır. Danışma organı niteliğinde faaliyet yürüten Bölgeler Komitesi resmi olarak yaptırım gücü olmasa da 1994'den beri siyasi anlamda kararların ve politikaların yönlendirilmesinde etkin şekilde rol almıştır (URL 15). Maastricht Antlaşması ve 1996'da yapılan hükümetlerarası konferans kararları; Birlik kurumlarıyla üye ülkelerin yerel ve bölgesel yönetimleri arasındaki ilişkilerin akışını belirlemiştir. Maastricht Antlaşması'nın kabul edilmesine müteakip yapılan anlaşmalarla EUROSTAT'ın görev alanı genişletilmiştir.

Avrupa Birliği bölgesel politikaların belirlenmesinde ve Avrupa Komisyonunun Konseye sunduğu raporlarda; bölgeler arası gelişmişlik düzeyleri saptanırken kullanılan göstergeler ve istatistiki değerler NUTS esaslıdır (Şen, 2004: 11). NUTS uygulaması lokal ölçekli bölgelerin üretim, tüketim, ticaret ve nüfus özelliklerinin belirlenmesi ve planlanması ekonomik gelişim ve standartların tespit edilmesi açısından oldukça önemlidir. Aynı zamanda AB'de hangi fonun hangi düzeydeki bölge için kullanılmasını konusunda yol haritasını NUTS bölgelerine göre belirlemektedir.

4. 'NUTS' Türkiye Uygulaması 'İBBS'

AB aday statüsündeki ülkelerden biri olan Türkiye, NUTS bölge sistematüğını 2002 yılında hayata geçirmiştir. Ancak NUTS sınıflaması AB'ye üye ülkelerde kullanılmaktadır. Aday ülkelerde ise her ülkeye özgü geliştirilen sınıflama ismi kullanılmaktadır. 1999'da Avrupa Birliği'ne Katılım Ortaklığı Belgesi'nin imzalanmasıyla Türkiye'nin AB adaylık süreci başlamıştır. AB uyum yasaları kapsamında yönetsel anlamda birçok düzenleme yapılmıştır. Türkiye'de her türlü istatistiki kayıtların tutulması ve ekonomik fonların dağılımını tespit etmek amacıyla EUROSTAT tarafından uygulanan NUTS standartlarını esas alan çalışmalar 2001 yılında başlamıştır. Türkiye'de 2002'de hayata geçirilen İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS), AB müktesebatına uyum sürecinin önemli aşamalarından biridir.

İBBS uygulaması AB adaylık sürecindeki uyum yasaları ile doğrudan ilişkilidir. Bu noktada Türkiye'nin AB süreci 1964'ten bu yana yürürlükte olan Ortaklık Anlaşması ile başlamıştır. 1987 yılında Topluluğa üye olmak için başvuruda bulunan Türkiye'nin bu girişimi 1989'da Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilmiştir. 1995'te Türkiye-AB arasında gümrük birliği tesis edilmiştir. 1999'da Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmiştir. 8 Mart 2001 tarihinde ise Avrupa Konseyi tarafından Katılım Ortaklığı Belgesi onaylanarak Türkiye'nin adaylığı resmi olarak teyit edilmiştir. 2005 yılında Türkiye ile katılım müzakereleri fiili olarak başlamıştır (Anonim, 2000:16; URL 16).

NUTS uygulaması Birliğin karar sürecinde, üye ülkeler ve aday ülkeler için önemli referanslardan biridir. Türkiye'de üretilen istatistiki verilerin iyileştirilmesi, geliştirilmesi, bölgesel istatistiklerin toplanması, bölgelerin sosyoekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemi'ne uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla 2002 yılında Ülke genelinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması¹³ (İBBS) oluşturulmuştur (Anonim, 2013:3; Anonim, 2017: 15). İBBS; Bakanlar Kurulu'nun 2002/4720 sayılı kararıyla 22.09.2002 tarih ve 24884 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş olan mekânsal üniteler bütünüdür (Resmi Gazete: 22.09.2002). Türkiye'de İBBS sınıflandırılması; NUTS uygulamasında olduğu gibi 3 aşamalı bir hiyerarşik yapı üzerine kurulmuş bölge sistemidir. Düzeyler; illerin ve il gruplarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. İBBS uygulamasının tabandan başlayarak ele alınması sistemin daha net bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Düzey-3 kademesinde 81 il, Düzey-2 kademesinde komşu illerin gruplandırılmasıyla 26 bölüm oluşturulmuştur. 26 bölümün gruplandırılmasıyla 12 bölgeden oluşan Düzey-1 kademesi meydana getirilmiştir (Tablo: 1).

NUTS sistemini uygulayan AB ülkelerinde bölgeler işlevlerine ve yapılarına göre planlama bölgeleri, yönetim bölgeleri, sınır ötesi bölgeler, bağımsız bölgeler, türdeş bölgeler ve kutuplaşmış bölgeler biçiminde şekillenmiştir (Mengi, 2001: 23). İBBS, birkaç ilin kümelenmesiyle oluşmuş, ilden daha geniş ölçekli bir coğrafi alanı ifade etmektedir (Parlak ve Özgür, 2002: 256).

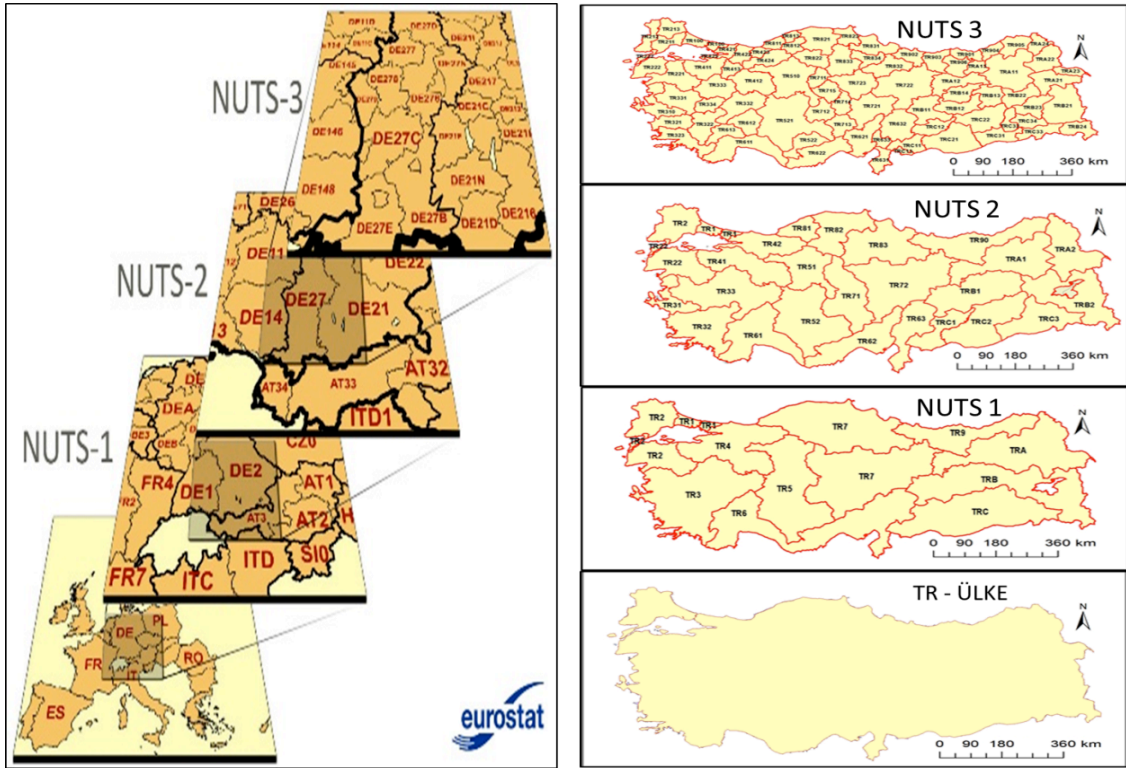
¹³ Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS)

NUTS sınıflandırmasının bir üye ülkeye uygulanması birkaç aşamada gerçekleştirilmektedir. Öncelikle ülkenin idari yapısının analizi yapılmakta, sonra mevcut idari düzeylerde veri toplanıp toplanmadığı tespit edilmektedir. Daha sonra mevcut idari düzeyler genellikle nüfus büyüklükleri açısından incelenmekte ve NUTS hiyerarşisinde nereye karşılık geldiğine bakılmaktadır (Acar, 2008: 85). Türkiye’de İBBS-2 ve İBBS 1 düzeylerine karşılık gelecek bir idari bölünme bulunmadığından, Düzey-3’de yer alan illerin gruplandırılarak daha üst düzeylerin elde edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu durumda gruplamanın hangi yöntemle yapılacağı sorusu gündeme gelmiştir. Bu kapsamda, İBBS sınıflandırmasında Kuramsal Bölgeleme Yaklaşımları, Bölgesel Kalkınma Planları, Coğrafi Bölgeler ve Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi dikkate alınmıştır. (Acar, 2008: 91) Türkiye’deki illerin ortalama nüfusu, AB’deki NUTS 3 düzeyi ortalamasına daha yakındır. Mevcut idari yapı nüfus büyüklüğü açısından incelendiğinde, iller NUTS 3 düzeyi ile örtüşmektedir. Bu nedenle, ülkemizde iller İBBS Düzey-3 olarak kabul edilmiştir [DPT, 2001; Acar, 2008: 89; Taş, 2006: 55).

1. DÜZEY		2. DÜZEY		3. DÜZEY		1. DÜZEY		2. DÜZEY		3. DÜZEY	
Bölge Kodu	Bölge Adı (12 Bölge)	Bölge Kodu	Bölge Adı (26 Alt Bölge)	Bölge Kodu	Bölge Adı (81 İl)	Bölge Kodu	Bölge Adı (12 Bölge)	Bölge Kodu	Bölge Adı (26 Alt Bölge)	Bölge Kodu	Bölge Adı (81 İl)
TR1	Istanbul	TR10	Istanbul alt bölgesi	TR100	Istanbul	TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak alt bölgesi	TR811	Zonguldak
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ alt bölgesi	TR211	Tekirdağ					TR812	Karabük
				TR212	Edirne					TR813	Bartın
				TR213	Kırklareli					TR821	Kastamonu
				TR22	Balıkesir alt bölgesi			TR221	Balıkesir	TR822	Çankırı
TR3	Ege	TR31	Izmir alt bölgesi	TR310	Izmir			TR823	Sinop		
				TR321	Aydın			TR831	Samsun		
				TR322	Denizli			TR832	Tokat		
				TR323	Muğla			TR833	Çorum		
		TR33	Manisa alt bölgesi	TR331	Manisa			TR834	Amasya		
				TR332	Afyonkarahisar			TR901	Trabzon		
				TR333	Kütahya			TR902	Ordu		
				TR334	Uşak	TR903	Giresun				
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa alt bölgesi	TR411	Bursa	TR904	Rize				
				TR412	Eskişehir	TR905	Artvin				
				TR413	Bilecik	TR906	Gümüşhane				
		TR42	Kocaeli alt bölgesi	TR421	Kocaeli	TRA11	Erzurum				
				TR422	Sakarya	TRA12	Erzincan				
				TR423	Düzce	TRA13	Bayburt				
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara alt bölgesi	TR510	Ankara	TRA21	Agri				
				TR521	Konya alt bölgesi	TR522	Karaman	TRA22	Kars		
				TR523	Karaman	TRA23	Iğdir				
				TR611	Antalya alt bölgesi	TR612	Isparta	TRA24	Ardahan		
				TR613	Burdur	TR621	Adana alt bölgesi	TR622	Mersin		
TR6	Akdeniz	TR62	Adana alt bölgesi	TR621	Adana	TRB11	Malatya				
				TR622	Mersin	TRB12	Elazığ				
				TR631	Hatay alt bölgesi	TR632	Kahramanmaraş	TRB13	Bingöl		
		TR63	Hatay alt bölgesi	TR631	Hatay	TRB14	Tunceli				
				TR632	Kahramanmaraş	TRB21	Van				
				TR633	Osmaniye	TRB22	Muş				
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale alt bölgesi	TR711	Kırıkkale	TRB23	Bitlis				
				TR712	Aksaray	TRB24	Hakkari				
				TR713	Niğde	TRC11	Gaziantep				
				TR714	Nevşehir	TRC12	Adıyaman				
				TR715	Kırşehir	TRC13	Kilis				
		TR72	Kayseri alt bölgesi	TR721	Kayseri	TRC21	Şanlıurfa alt bölgesi	TRC21	Şanlıurfa		
				TR722	Sivas	TRC22	Diyarbakır	TRC22	Diyarbakır		
				TR723	Yozgat	TRC31	Mardin	TRC31	Mardin		
				TR721	Kayseri	TRC32	Batman	TRC32	Batman		
				TR722	Sivas	TRC33	Şırnak	TRC33	Şırnak		
TR723	Yozgat	TRC34	Siirt	TRC34	Siirt						
Kaynak: 22 Eylül 2002 tarih ve 24884 sayılı Resmi Gazete ve TÜİK verileri derlenerek tarafımızdan hazırlanmıştır.											

İstatistiki Bölge ve İdari Bölünüş sınıflamasında yer alan kod ve tanımların bilinmesi TÜİK verilerin yorumlanmasında anahtar bir işleve sahiptir. İBBS Kodu: TR322 (Denizli) örneğinde olduğu gibi harf ve rakamlar bütünleşmesinden oluşan 5 basamaklı hiyerarşik bir kodlama sisteminden

oluşmaktadır. İlk 2 basamak Türkiye’yi simgeleyen ‘TR’ harflerinden oluşmakta olup; NUTS kapsamında ülke düzeyine denk düşmektedir. 3. Basamak 1’den 9’a kadar sıralanan bölgeler TR1, TR2, TR3 şeklinde kodlanan TR harfinin sonundaki rakamdan oluşmaktadır. Kodlama sistemindeki 3.basamakta rakamlar 9’a kadar kullanıldığı için 10. bölge, 11. Bölge ve 12. Bölge kodlarında TR simgesinden sonra; TRA, TRB ve TRC şeklinde A-B-C şeklinde 3 harflerinin simgesiyle kodlanmıştır. İBBS Düzey-1’de yer alan 12 bölge birimleri bu şekilde kodlanmıştır. İBBS Düzey-2’de yer alan 26 bölge biriminin simgeleri ise kodlama hiyerarşinde 4. Basamağı oluşturmaktadır. 4. Basamakta her 1. düzeyde bölge birimi değiştiğinde 0 veya 1’den başlayarak artan rakamlar; TR10, TR21, TR22 vb. şekilde simgelemektedir. İBBS Düzey-3’de yer alan 81 ilin simgeleri ise kodlama hiyerarşinde 5. Basamağını oluşturmaktadır. 5. Basamak TR100 İstanbul, TR632 Kahramanmaraş, TR322 Denizli, TR331 Manisa, TR332 Afyonkarahisar, TR333 Kütahya şeklinde illeri simgelemektedir (Anonim,2012:5; URL 17). Türkiye’de iller genellikle plaka kodu veya alfabetik sıraya göre dizilirken; İBBS’deki 5 basamaklı bu kodlama sistemi EUROSTAT kriterlerine göre oluşturulduğu için bölgelerin bu şekilde sıralanmıştır (Tablo: 1).

Şekil 5: EUROSTAT NUTS uygulaması ve TÜİK İBBS uygulaması. (Kaynak: EUROSTAT, TÜİK, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> ve www.tuik.gov.tr; verileri derlenerek tarafımızdan oluşturulmuştur.

Türkiye’de oluşturulan İBBS uygulamasında, bölge ve bölümlerin belirlenme sürecinde idari bütünlük korunurken iller arasındaki fonksiyonel bağ, coğrafi durum, istatistiki verilerin toplanması, plan ve projelerin uygulanabilirliği dikkate alınmıştır. Nitekim İBBS sınıflandırması 3 temel prensip göz önüne alınarak oluşturulmuştur. İlki, NUTS öncesi AB üyesi olan veya adaylık statüsündeki her ülkenin coğrafi şartları ve potansiyele bağlı olarak çizilen mevcut bölge sınıflamasıdır. İkinci kıstas ise planlamaya yönelik hedeflerin uygulanması amaçlayan benzer potansiyele ve doğal kaynaklara sahip alanların bir araya getirilmesidir (Şekil:5). Mesela tarım alanları ve tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu alanlar, benzer ekonomik faaliyet alanlarını oluşturmaktadır. Nüfus NUTS bölgelerinin oluşturulmasında esas alınan ana kriterden biridir. İBBS bölge sistematığına geçilmesiyle birlikte Türkiye’deki tüm kamu kuruluşları teşkilat yapılarını bu bölgelere göre oluşturulmaya başlanmıştır. Bu noktada Türkiye’de

kalkınma planları da İBBS bölge sistematiğine göre yapılmaya başlamıştır. NUTS uygulamasıyla Türkiye, yaklaşık 40 yıldır uygulamakta olduğu bölgesel gelişme model, politika ve araçlarını bir yana bırakarak yeniden bir yapılanma içine girmiştir. Bu yeni yapının ana kütesini Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) oluşturmaktadır (Berber ve Çelepçi, 2005: 146). İBBS Düzey-2 seviyesindeki şu anda faaliyetlerini sürdüren 26 Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA) özellikle ekonomik anlamda bölgesel politikaların yürütülmesini üstlenmektedir. Kalkınma ajansları, birçok Avrupa ülkesinde 1950’li yıllardan bu yana bölgesel düzeyde bölgenin ekonomik kalkınmasını sağlamak ve bölgesel faaliyetleri örgütlemek ve geliştirmek üzere faaliyet gösteren kurumlardır. Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA) sektörel ve genel kalkınma problemlerini belirler, bunların çözümüne yönelik olanakları saptayarak projelendirir. Uygulanan projeleri destekler (URL 18). Kuruluş gerekçeleri ve yerine getirdiği hizmetler paralelinde BKA’larla ilgili birçok tanımlama söz konusudur. Kalkınma ajansları; merkezi hükümetlerden bağımsız bir idari yapıda, sınırları çizilmiş bir bölgenin girişimcilik potansiyelini geliştirip canlandırmak amacıyla oluşturulmuş kamunun ve özel sektörün finanse ettiği kuruluşlardır (Berber ve Çelepçi, 2005: 146).

İstatistiki Bölge ve İdari Bölünüş sınıflama terminolojisinde; İBBS-1, İBBS-2 ve İBBS-3 olarak adlandırılan ilk kademe; alan yönetimini kapsadığı için ‘bölgesel’ düzey kategorilerini oluşturmaktadır. Diğer 2 kademe YİB-4 ve YİB-5 ise yerleşme yönetim birimlerini kapsadığı için ‘yerel’ kademeler olarak kabul edilmiştir. Yerel İdari Birimler İBBS-3 düzeyinin alt kademelerini oluşturmaktadır (Tablo:2). EUROSTAT Yerel İdari Birim sınıflamasındaki LAU-1 kriterlerine göre tanımlanan Yerel İdari Birimler Düzey-1 (YİB-1) kategorisi ilçeleri esas almaktadır. AB Yerel İdari Birim sınıflamasındaki LAU-2 kriterlerine göre tanımlanan Yerel İdari Birimler Düzey-2 (YİB-2) ise belediyeler ve belediyesi olmayan köyleri simgelemektedir. Yerel idari birimler (YİB) düzeyi dikkate alındığında İBBS uygulamasının 3. düzeyi bölgesel, 2. düzeyi ise yerel ölçekli olmak üzere 5 düzeyli hiyerarşik bir yapıdan oluşmaktadır.

COĞRAFİ TERMINOLOJİ	EUROSTAT NUTS	TÜİK İBBS	MÜLKİ İDARE	MAHALLİ İDARE
ÜLKE	ÜLKE	ÜLKE		
7 BÖLGE	NUTS-1	İBBS -1 (12 Bölge)		
21 BÖLÜM	NUTS-2	İBBS -2 (26 Bölüm)		
YÖRE	NUTS-3	İBBS -3 (81 İl)	İL	30 Büyükşehir ve 51 İl Belediyesi
KESİM	NUTS -4 (LAU-1)	YİB-1 (957 İlçe)	İLÇE	İlçe Belediyeleri
ALAN	NUTS -5 (LAU-2)	YİB-2 Belediyeler ve köyler (37.176)	KÖY	Belde ve Köyler

Kaynak: Özçağlar, 2003: 12; www.tuik.gov.tr; 10.11.2018; <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> :20.10.2018; <https://biruni.tuik.gov.tr> : 20.12.2018 kaynakları derlenerek tarafımızdan hazırlanmıştır.

Mekânı ünitelere ayırarak inceleyen coğrafya bilimi; çalışma sahalılarının sınıflandırılmasında kendine özgü bir terminoloji oluşturmuştur. Coğrafi bölgeler konusunda çeşitli tanımlamalar ve sınıflandırmalar yapılsa da çalışmaların genellikle 5 ana basamak üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bölge (Region) → Bölüm (Sub-region) → Yöre (District) → Kesim (Areas) → Alan (Sub-area, Habitat) şeklinde iç içe geçmiş 5 basamaklı hiyerarşik bölge sınıflandırması; NUTS 5 uygulaması ile şekilsel olarak örtüşmektedir. Coğrafi çalışmalarda nüfusla ilgili verilerin analizinde bu terminoloji

kullanılmaktadır. İBBS sınırları ve isimlendirilmesi coğrafi açıdan önemli tartışmalara neden olsa da sınıflandırma katmanlarının coğrafi terminolojiye genel itibariyle örtüşmekte olduğu görülmektedir. İBBS uygulamasında 5 katmandan oluşmaktadır: İBBS-1 (12 bölge), İBBS-2 (26 bölge), İBBS-3 (81 il) ve YİB-1 (957 ilçe), YİB-2 (37.176 Mahalle ve köyler) şeklinde gruplandırılmaktadır (Tablo: 2).

4.1.İBBS Uygulamasının Türkiye’de Nüfus Verilerine Etkisi

Nüfus verilerinin coğrafi analizinin yapılabilmesi için öncelikle veriler bir coğrafi mekân ünitesiyle ilişkilendirilmelidir. Nüfus; sınırları belirlenmiş bir sahada belirli bir zamanda yaşayan kişi sayısıdır. “Nüfus” kavramının tanımında vurgulanan “sınırları belirlenmiş bir alan, belli bir zaman dilimi” demografi ilmi ve nüfus coğrafyasında uygulanan metodolojinin nirengi noktasını oluşturmaktadır. Nüfus verilerinin geçerliliği için öncelikle kayıt altına alınan nüfusun bulunduğu sınırlar net olarak çizilmelidir. Verilerin ‘hangi bölgeyi’ ve ‘hangi zaman dilimini’ temsil ettiği mutlaka belirtilmelidir.

Coğrafi bölgeler amaç ve kapsamına göre idari, işlevsel, yasal, istatistiksel coğrafi birimlerden oluşabilir. AB adaylık sürecine uyum yasaları kapsamında, İstatistik Bölge Birimleri (İBBS) ile birlikte Türkiye’de nüfus verilerinin güncel bir şekilde tespit edilmesi amacıyla birçok düzenleme yapılmıştır. Türkiye’de ‘de jure’ yönteminin hayata geçirilmesi, ADNKS veri tabanının sürekli güncellenerek doğru ve güvenilir nüfus kayıtlarının oluşturulma çalışmaları İBBS ile eş zamanda başlamıştır.

28 Ekim 2000 tarihinden sonra vatandaşlara Türkiye Cumhuriyeti Kimlik Numarası verilerle; 5 farklı veri toplama ve paylaşma sistemlerinin ortak anahtarı oluşturmuştur. TÜİK tarafından 2006 tarih ve 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu kapsamında Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) oluşturulmuştur. Sistemin güncelliği ve devamlılığı görevi İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (NVİGM) tarafından yürütülmektedir. Kanun kapsamında, Ulusal Adres Veri Tabanı (UAVT) oluşturularak ülke genelindeki tüm adres bilgileri kayıt altına alınmaktadır. Ülkemizde ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile yabancı uyruklu kişilerin ikamet adresleri belirlenerek Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) veri tabanındaki nüfus kütükleri ile eşleştirilmiş ve ADNKS aktif hale getirilmiştir. ADNKS veritabanı üzerinde devamlı yapılan güncellemelerle Türkiye’de nüfus verileri ‘de jure’ yöntemi olarak bilinen ikamet adresine dayalı nüfus kayıtlarıyla elde edilmeye başlanmıştır. Böylece Türkiye daha önce belirli aralıklarla (5-10 yıl) sokağa çıkma yasağı ile uygulanan nüfus sayımları son bulmuştur. ADNKS veritabanı 2007 yılında tamamlanarak elde edilen veriler TÜİK tarafından, başta kamu kurum ve kuruluşları olmak üzere, bütün kamuoyu ile paylaşılmaya başlanmıştır. (Gökburun;2017: 65-66). ADNKS sonuçlarında; İBBS Düzey-1, İBBS Düzey-2 ve İBBS Düzey-3 şeklinde karşılaşılan bölge sınıflandırmasının kullanımı giderek yaygınlaşmıştır.

2011 yılında başlatılan MAKS Projesi ile NUTS sistemi Türkiye uygulamasında İBSS sistemi yeni bir aşamaya ulaşmıştır. “Mekânsal Adres Kayıt Sistemi Oluşturulması ve Çevrimiçi Emlak ve İnşaat İzinleri Projesi (MAKS)” hazırlanarak 13.01.2011 tarih ve 27462 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır (Resmi Gazete, Sayı: 27462). Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen proje; Adres Kayıt Sisteminde metinsel nitelikte tutulan adres bilgilerinin coğrafi koordinatlarla birleştirilmesi ve oluşturulan altyapının diğer sistemlere entegre edilebilmesi hedeflenmiştir. MAKS Projesinin uygulaması için 24 Haziran 2011 tarihinde hizmet alımı ihalesi yapılmıştır. Sözleşmenin 08 Eylül 2011 tarihinde Yüklenici ile imzalanmasını müteakip Projeye ilişkin çalışmalar başlanmış olup, 31 Aralık 2012 tarihinde tamamlanması öngörülmektedir” (URL 19) şeklinde TÜİK tarafından açıklama yapılmıştır. Ancak 2011 yılında fiili olarak başlayan MAKS projesi; 2019 yılında hala tamamlanamamıştır. Bu durum Türkiye’de nüfus verileri, nüfusun kır-kent dağılımı konusundaki sonuçlarla ilgili sorunlar doğurmuştur. 2012 tarih ve 6360 sayılı Yeni Büyükşehir Belediye Kanunu’nun kapsamında; yapılan yönetsel düzenlemeler nedeniyle 2013 sonrası dönemde özellikle nüfusun kır-kent dağılımı sonuçları net olarak ortaya konulamamaktadır. “Nihai olarak hedeflenen ise, MAKS projesi tamamlandığında tüm Türkiye nüfus yoğunluğu gridinin adres noktaları ile eşleştirilen gerçek nüfuslar kullanılarak ‘toplulaştırma’ yöntemi ile üretilmesidir. Elde edilen nüfus yoğunluğu gridleri, AB standartlarında belirtilen NUTS üçlü sınıf ayrıntısında il/ilçe bazında kır-kent sınıflandırması yapmak için kullanılacaktır (Resmi İstatistik Portalı, 2017: 40). Bu açıklamadan anlaşıldığı üzere NUTS uygulaması Türkiye’de alt yapısı tam olarak oluşturulmadan tam anlamıyla uygulamaya konulmuştur.

Sonuç

Bölge sınıflandırması coğrafi anlamda tümevarım yöntemiyle coğrafyanın daha net bir şekilde algılanmasını hedeflemektedir. Ancak coğrafi bölgelerin tasnifi ve sınırları konusuna, ortak bir noktada buluşamadığı görülmektedir. Bilimsel gelişme elbette ki farklı, özgün ve özgür düşüncelerden ve tartışma ortamlarından doğar. Ancak önerilen ve hiyerarşik bir düzende sıralanan terim ve tanımlamalar genel bir karmaşa yol açmaktadır. Özellikle NUTS Türkiye uygulaması (İBBS) karmaşayı daha da derinleştirmiştir. Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyoekonomik analizlerinin yapılması ve bölgesel politikaların belirlenme sürecinde coğrafi bölgelerin kullanılması yerine İBBS kullanılmaya başlamıştır. Konuyla ilgili pratik bir değerlendirme yapabilmek için Coğrafi bölgeler sınıflandırması, NUTS uygulaması ve İBBS tablo 2’de eşleştirilerek ortaya konulmuştur.

EUROSTAT kriterleri esas alınarak oluşturulan İBBS uygulaması bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik olarak bölgelerin sosyoekonomik analizlerinin yapılması ve Avrupa Birliği (AB) ile karşılaştırılabilir veriler üretilmesi amacıyla NUTS kriterlerine göre tanımlanmıştır. Türkiye’de coğrafi anlamda belirlenen bölge; NUTS uygulamasıyla birebir uyuşmamaktadır. Tablo 2’teki bütünleştirme modelinde; bölgeler arasında nitelik ve nicelik anlamda farklılıklar bulunmaktadır. Ancak konunun anlaşılması açısından böylesine bir bütünleştirmeye ihtiyaç duyulmuştur. NUTS uygulaması ve Türkiye İBBS uygulaması, mülki idare ve mahalli idare birimlerinin coğrafi terminoloji temelinde bütünleştirilerek nüfus verilerinin yorumlanması ve analizinde kullanılacak bir yol haritası oluşturulmuştur.

Kaynakça

- ACAR, Ö., (2008) “Avrupa Birliği Nuts Sisteminin Türkiye’de Uygulanması: İstatistiki Bölge Birimlerinin Sınıflaması (İBBS) Sisteminin Sınanması” Gazi Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- ANONİM, (2013) TÜİK Seçilmiş Göstergelerle İstanbul-2012, TÜİK, Ankara.
- ANONİM, (2017) “Resmi İstatistik Programı”, Türkiye İstatistik Kurumu Yayını, Ankara.
- ANONİM; (2002)“European regional Statistics Changes in the NUTS classification 1981-1999” Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg Belgium ISSN: 1683-464X.
- APAN, A. (2004a). “Bölge Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Ajansları.” Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 13(4):39-58
- ARIKAN, E.A. (2004), “Bütünleşen Avrupa’da Yerel Yönetimler”, Görüş, TÜSİAD Yay., İstanbul.
- ARINÇ, K . (). Coğrafi metodoloji açısından bölgesel coğrafya, bölge bilimi ve coğrafi bölgeler. Türk Coğrafya Dergisi, (60), 13-24.
- ATALIK, G. (2002), “Bölge Bilimi’nin Gelişimi Üstüne Yorumlar”, Bölge Planlama Kongresi Bildiriler Kitabı, 10, Bölge Bilimi, TÜ Mimarlık Fak. Yay., İstanbul
- BERBER, M., ÇELEPÇİ, E. (2005) “Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”. Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu-13-14 Ekim 2005, s.149-157.
- BRAKMAN, S., GARRETSSEN, H., SCHRAMM, M. (2006), “Putting New Economic Geography to the Test: Free-ness of Trade and Agglomeration in the EU Regions”, Regional Science and Urban economics.
- BULUT, Y., (2002), “Türkiye’de Bölge Yönetimi Arayışları”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 35, Sayı: 4, s. 17-42.
- DARKOT, B. (1955) “Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Hakkında”, Türk Coğrafya Dergisi. 13-14, sf.141–149.

- DOĞAN M., (2015), Avrupa Birliği ve Türkiye Ekonomik İlişkileri, Marmara Coğrafya Dergisi S.32, s. 306- 325, İstanbul.
- DOĞANAY, H. (1984). Bölge Planlamasının Coğrafi Esasları. Atatürk Üniversitesi, FEF, Edebiyat Bölümleri Ders Notları No: 63, Erzurum.
- JONES, F. J (1967) American Geography: Inventory & Prospect, 4th Edition, Syracuse University Press, Washington'dan akt: 27. Özçağlar, A. (2003), "Türkiye'de Yapılan Bölge Ayrımları ve Bölge Planlama Üzerindeki Etkileri", Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araş. Uyg. Merk., Coğrafi Bilimler Dergisi, c:1, s:1, Ankara.
- ECEMİŞ KILIÇ, S. ve MUTLUER, M. (2004). Coğrafyada ve bölge planlamada bölge kavramının karşılaştırmalı olarak irdelenmesi. Ege Coğrafya Dergisi, 13, 17-28.
- ELİÇİN ARIKAN, Y., (2004). "Bütünleşen Avrupa'da Yerel Yönetimler", Görüş,58,38-51.
- EROL, O. (1993) "Türkiye'nin doğal yöre ve çevreleri", Ege Coğrafya Dergisi,7,13-41.
- EUROSTAT, (2015) Regions in the European Union, Nomenclature of territorial units for statistics NUTS 2013/EU-28, Luxembourg: Publications.
- FRIEDMAN, G. (2015). Avrupa Krizi, Pegasusu Yayınevi. İstanbul.
- GÖKBURUN, İ., (2017) "İstanbul'da Nüfus Hareketleri 1950-2015" İstanbul Üniv. Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- KELEŞ, R. (1999) Avrupa'nın Bütünleşmesi ve Yerel Yönetimler, Ankara: Türk Belediyecilik Derneği ve Konrad Adenauer Vakfı.
- KELEŞ, R. (2012), Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, Genişletilmiş 8. Basım, İstanbul.
- KELEŞ, R., (2000), Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, 4.Baskı, İstanbul.
- KOÇ, T., (2004) Küreselleşme ve Türkiye Basımında Avrupa Birliği Adaylık Süreci, Natürel Yay., Ankara.
- MACKINDER, H.J. (1904). 'The Geographical Pivot of History'. The Geographical Journal, Vol: 23, pp. 421-37'den akt: Arınç, K . (). Coğrafi metodoloji açısından bölgesel coğrafya, bölge bilimi ve coğrafi bölgeler. Türk Coğrafya Dergisi, (60), 13-24.
- McKNIGHT, T. L. (2004). Regional Geography of the United States and Canada. Publisher Prentice Hall, New Jersey'dan akt: Arınç, K . (). Coğrafi metodoloji açısından bölgesel coğrafya, bölge bilimi ve coğrafi bölgeler. Türk Coğrafya Dergisi, (60), 13-24.
- MENGİ, A., (1998) Avrupa Birliği'nde Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler, İmaj Yayınevi, Ankara.
- MENGİ, A., (2001) "Avrupa Birliği'nde Bölge, Bölge Planlaması ve Türkiye", GAP Dergisi, Sayı: 15.
- ÖVGÜN, B. (2007). Bir Politika Transferi Örneği: Kalkınma Ajansları. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 62, S.3, ss. 233-255.
- ÖZÇAĞLAR, A., (2003), "Türkiye'de Yapılan Bölge Ayrımları ve Bölge Planlama Üzerindeki Etkileri", Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araş. Uyg. Merk., Coğrafi Bilimler Dergisi, c:1, s:1, 5-21.
- ÖZÇAĞLAR, A., (2006) "Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri ile İstatistik Bölgelerinin Uygulamada Yaratıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri" Yayın Yeri: A.Ü. TÜCAUM IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı.
- ÖZEL, M., (2003), "Avrupa Birliği'nde Bölge, Bölgeselleşme, Bölge Yönetimleri Kavramları Üzerine", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 58, S:1, s. 98-117

- ÖZEY R., (2016) Bölgesel Coğrafya Serüveninde Yanılığlar. Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı;60, 13-24, İstanbul.
- ÖZEY, R. (2012a). Beşeri Bölgeler Coğrafyası. Aktif Yayınları, İstanbul
- ÖZEY, R. (2012b). Doğal Bölgeler Coğrafyası. Aktif Yayınları, İstanbul
- PAMFİL, Claudia (2003), Evolving Intergovernmental Relations for Effective Development in the Context of Regionalization, Open Society Institute Local Government and Public Service Reform Initiative, Budapest.
- PARLAK, B.ve ÖZGÜR, H., (2002) Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimler, I. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- SERT, O. (2012) “Bölge, Türkiye’de Bölge Kavramı Ve Kalkınma Ajanslarının Yapısı” Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 2-Sayı 4, 129-145.
- GÖNEY, S. (1995) “Şehir Coğrafyası” İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- ŞEN, Z., (2004) Türkiye’nin Avrupa Birliği Adaylığı ve Katılım Öncesi Stratejisi Çerçevesinde Bölgesel Politika Alanında Uyum Durumunun Değerlendirilmesi, Uzmanlık Tezi, Ankara: Ekonomik ve Mali Konular Dairesi Başkanlığı.
- TAŞ, B., (2006). “Türkiye’de Nuts Bölgelerine Göre Ekili-Dikili Tarım Alanlarının Dağılışı” A.Ü. TÜCAUM IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Ankara.
- TAŞ, B., (2006). AB Uyum Sürecinde Türkiye İçin Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması(İBBS). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 185- 197. (Yayın No: 609552).
- TÜMERTEKİN, E. ve ÖZGÜÇ, N., (1997) “Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan”, Çantay Yayınları, İstanbul.
- WEBER, R.P. (1990) Basic Content Analysis, Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecine İlişkin İlerleme Raporu; 2000.
- DPT (2013) X. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018). Kalkınma Bakanlığı Yayını, Ankara
- Resmi Gazete 22.09.2002 tarih ve 24884 sayılı.
- Official Journal of the European Union (EC): 15.07.1988
- Official Journal of the European Union (EC) : 26.6.1999
- Official Journal of the European Union (EC) :26.05.2003
- Official Journal of the European Union (EC): 11.03.2014
- URL 1: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 07.08.2018.
- URL 2: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/principles-and-characteristics> Erişim Tarihi: 17.12.2018.
- URL 3: <http://www.abgs.gov.tr/indextr.html> Erişim Tarihi: 10.11.2018.
- URL 4: <https://publications.europa.eu> Erişim Tarihi: 15.11.2018.
- URL 5: <https://publications.europa.eu> Erişim Tarihi: 15.11.2018.
- URL 6: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> Erişim Tarihi:17.10.2018).
- URL7:https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Regional_policies_and_European_Commission_priorities#European_Committee_of_the_Region Erişim Tarihi: 10.11.2018.
- URL 8: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/principles-and-characteristics> Erişim Tarihi: 17.12.2018.

- URL 9: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/local-administrative-units>, Erişim Tarihi: 15.12.2018.
- URL10: www.tuik.gov.tr Erişim Tarihi: 07.08.2018.
- URL 11: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/local-administrative-units> Erişim Tarihi: 14.12.2018.
- URL 12: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Territorial_typologies Erişim Tarihi: 22.12.2018.
- URL 13: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/history> Erişim Tarihi: 15.12.2018.
- URL 14: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> Erişim Tarihi: 14.10.2018.
- URL 15: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/background> Erişim Tarihi: 10.12.2018.
- URL 16: <http://www.abgs.gov.tr/indextr.html> Erişim Tarihi: 10.11.2018
- URL17:<https://biruni.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSurumDetayAction.do?surumId=164&turId=7&turAdi=%205.%20Co%20C4%9Frafı%20S%20C4%B1n%20C4%B1flamalar> Erişim Tarihi: 20.12.2018
- URL 18:<https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/principles-and-characteristics> Erişim Tarihi: 17.10.2018
- URL 19: <https://maks.nvi.gov.tr> Erişim Tarihi: 16.07.2017.

TÜRKİYE'NİN DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜMÜ VE NÜFUS PROJEKSİYONLARINA GÖRE FIRSATLAR¹

According to Population Projections Demographic Transformation and Opportunities
in Turkey

Prof.Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN*

Hakan BOSTAN**

Öz

Türkiye'de nüfus sayımları 1927 yılından itibaren düzenli olarak yapılmaktadır. 1927 yılından 2018 yılına kadar Türkiye'nin nüfusu sürekli artmış, bazı dönemlerde ise nüfus artış hızında değişkenlik göstermiştir. Toplumların doğurganlık ve ölüm hızlarının yüksek olduğu durumdan, her ikisinin de düşük olduğu duruma geçişe demografik dönüşüm kuramı denir. Türkiye demografik dönüşüm kuramının, ölüm ve doğum hızlarının düştüğü ve dengeli nüfus artışının yaşandığı, üçüncüsünü yaşamaktadır. Bununla birlikte Türkiye daha da yaşlanmakta olup, 2023 yılıyla birlikte "çok yaşlı" ülkeler sınıfına girecektir. Bu çalışmada; beşeri coğrafyanın temel inceleme konularından birini oluşturan nüfusun daha iyi analiz edilmesi ve Türkiye'nin demografik dönüşümünün tespit edilebilmesi için, nüfusun nitelikleri (yaş yapısı, cinsiyet durumu, eğitim durumu, hane halkı büyüklüğü, çalışanların ekonomik sektöre göre dağılımı, kır-kent nüfus oranları) incelenmiştir. 2017 yılı Adrese Dayalı Nüfus Sayım Sonuçları dikkate alınarak oluşturulan 2023, 2040, 2060 ve 2080 yılı nüfus projeksiyonları göz önünde bulundurularak, gelecekteki demografik fırsatlar ve bu kapsamda yapılması gerekenler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Nüfusu, Demografik Dönüşüm, Nüfus Projeksiyonları

Abstract

Census in Turkey has been carried out since 1927. From 1927 to 2018, Turkey's population has increased continuously, while some period showed variability in the rate of population growth. The transition from high fertility and death rates to low both of them is called demographic transformation theory. Turkey has lived the third stage of the demographic transition theory, that a decrease in death and birth rates, population growth has experienced balanced. However, Turkey is aging even more, with the 2023 "too old"

¹ Bu Çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 20108 nolu proje ile desteklenmiştir.

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, srkydgn@istanbul.edu.tr, ORCID ID:0000-0001-7435-626X

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, akadem118@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0001-9376-0591

countries will enter the classroom. In order to better analyze the population constitutes one of the main topics of human geography and in order to determine Turkey's demographic transformation, the characteristics of the population (age structure, gender status, education status, household size, distribution of workers by economic sector, rural-urban population rates) are studied in this study. Compared to the population projections of 2023, 2040, 2060 and 2080, which are formed by considering the Address Based Population Census Results, future demographic opportunities and what should be done in this context have been put forward.

Keywords: *Turkey's Population- Demographic Transformation- Population Projections*

1. Giriş

Genel olarak nüfus; sınırları belirli bir alanda, belirli bir zaman aralığında yaşayan insan sayısını ifade etmektedir. Tanoğlu (1969: 29) tarafından yapılan tanıma göre, “Nüfus, hareket halinde, her an ve durmadan değişen bir olaydır.” Nüfus konusu coğrafyanın temel inceleme konularından birini oluşturmaktadır. Nüfusun yeryüzündeki dağılışı, bu dağılışa neden olan faktörler, nüfusun hareketi (göçler), doğum ve ölümler, nüfusun çeşitli özelliklerinin zaman ve mekâna göre gösterdiği değişiklikler, beşeri coğrafya dalı olan nüfus coğrafyasında ele alınmaktadır (Şahin, 2018: 14). “Dünyada bölgeler arasında yapılan göçler ve gerçekleşen doğumlar bir nüfus hareketi meydana getirirler. Yerleşilen bir sahanın sağladığı olumlu ve olumsuz koşullar o sahanın genel anlamda nüfus ve oluşan nüfus hareketini doğrudan etkilemektedir” (Doğan, 2009: 68).

Dünyada nüfus konusu 20.yüzyıla kadar sadece nüfusun sayısı/miktarı ile ilgili iken bundan sonra özellikle nüfusun özellikleri, hareket yani göçler, nüfustaki değişimler önemli hale gelmiştir (Akbaş, 2016: 2). Ülkeler doğal, ekonomik, kültürel varlıklarını etkili bir şekilde kullanmak için insan kaynağının sayısı ve özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak isterler ve bunu sağlamak için nüfus sayımlarına başvururlar. Nüfus sayımı ise; “bir memlekette belli bir anda bütün aile fertleri kapsayacak şekilde demografik bilgilerin toplanması ve bunların işlenmeye hazır hale getirilmesi, belirli gayelere uygun tarzda tertip edilmesi ve yayınlanması olarak” ifade edilebilir (Tandoğan, 1998: 3). Öncesinde ülkelerin asker kaynağının belirlenmesi ve vergi miktarının tespit edilmesi amacıyla nüfus sayımlarının yapılması amaçlanırken, günümüzde ise insan kaynağı hakkında ihtiyaç duyulacak her türlü bilgiye ulaşabilmek maksadıyla; cinsiyet durumu, yaş yapısı, kır/kent nüfus oranları, iç ve dış göç oranları, nüfus artış/azalış oranları, eğitim durumu, nüfusun çalışma sektörüne göre dağılışı gibi özelliklerini belirlemek amacıyla nüfus sayımları yapılmaktadır (Akbaş, 2016: 3).

Türkiye'nin demografik dönüşümünde esas olan nüfus ve nüfusun nitelikleridir. Demografik dönüşüm kuramı; bütün toplumların doğurganlık ve ölüm hızlarının yüksek olduğu aşamadan her ikisinin de düşük olduğu aşamaya geçişini ifade etmektedir (Lee, 2003 aktaran Çuhadar ve Lordoğlu, 2016: 66). Demografik dönüşüm dört aşamayı içermektedir. Demografik dönüşümün aşamaları; doğum ve ölüm oranlarının oldukça yüksek olduğu birinci aşama, ölüm oranının düştüğü, ancak doğum oranlarının hâlâ yüksek olduğu ikinci aşama, ölüm oranları ve doğum oranlarının düştüğü, dengeli nüfus artışının olduğu üçüncü aşama, doğum ve ölüm oranlarının çok düşük olduğu dördüncü aşama olarak ifade edilmektedir (Sertkaya Doğan, 2018a: 29; 2018b: 51). Türkiye'de ölüm ve doğum oranlarının düştüğü, dengeli nüfus artışının olduğu üçüncü aşama yaşanmaktadır.

Türkiye'de 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımından sonra, düzenli sayımlar 1935 ile 1990 yılları arasında sonu 0 ve 5 ile biten yıllarda uygulanmıştır. 1927 yılında Türkiye'de köy nüfus oranı % 75,78 iken, 2018 yılında bu oran % 7,7'ye düşmüştür, kent nüfus oranı % 24,22'ten % 92,3'e çıkmıştır. 2010 yılında 1927 yılındaki kır-kent oranı tersine dönüşmüştür. Kentleşmenin oluşumu ile Türkiye'nin demografik yapısında önemli dönüşümler yaşanmıştır. 1985 yılından günümüze nüfus artış oranlarının azalmasının doğum oranlarının düşüşünün etkisinin yanında, Türkiye'de yaşanan kentleşme oranının artışı, kadınların sosyal ve ekonomik hayata olan katkılarının artması, okullaşma oranlarının yükselmesi, bebek ölüm oranlarının azalması, anne olma yaşının yükselmesi, hane halkı büyüklüğünün azalması, eğitim, kültür ve refah düzeyinin ve kişi başına düşen milli gelirin artması gibi faktörler önemli rol oynamıştır.

Nüfus projeksiyonları 1963-1967 yıllarını içeren 1. Kalkınma planı dönemiyle birlikte yapılmaya başlanmıştır. Nüfus projeksiyonları nüfus artış hızları ve uluslararası göçlerin gelecekteki seyri dikkate alınarak çeşitli senaryolara göre hesaplanmaktadır. 21 Şubat 2018 yılında 2017 yılı ADNKS dikkate alınarak oluşturulan 2080 yılı nüfus projeksiyonu ile farklı doğurganlık ve göç varsayımlarına göre üç aşamalı senaryo yöntemi uygulanmıştır. Nüfusumuzun ana senaryoya göre; 2023 yılında 86 milyon 907 bin 367 kişiye, 2040 yılında ise 100 milyon 331 bin 233 kişiye ulaşması beklenmektedir. Nüfusumuz 2069 yılına kadar artarak 107 milyon 664 bin 79 kişiyle en yüksek değerine ulaşacaktır. Bu yıldan itibaren azalışa geçmesi beklenen ülke nüfusunun 2080 yılında 107 milyon 100 bin 904 kişi olacağı

öngörülmektedir. Bu projeksiyon ile de 81 il için 2018-2025 yılları için nüfus tahminleri üretilmiştir (TÜİK, 2019a)

Türkiye’de demografik araştırmalar; Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından, nüfus sayımlarının yapıldığı yılların ara dönemlerinde, 1968 yılından 2008 yılına kadar olan 40 senede gerçekleştirilen 9 araştırma ile gerçekleştirilmiş olup, bilgiler “Sağlık Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı olmak üzere birçok kamu kurumu tarafından hizmet, kaynak ve personel planlaması amacıyla” kullanılmıştır (Koç vd., 2010: 3).

Bu çalışmada; Türkiye nüfusunun değişimi ile nüfusun nitelikleri/özellikleriyle birlikte, Türkiye’nin demografik dönüşümü tespit edilmeye çalışılacak, 2018 Adrese Dayalı Nüfus Sayım Sonuçları; 2023, 2040, 2060 ve 2080 yılı nüfus projeksiyonları ile kıyaslanarak, gelecekteki demografik fırsatlar ortaya konulacaktır.

2. Veri ve Yöntem

Çalışmada yoğun olarak Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) verilerinden faydalanılmış, istatistikler, bilgisayar ortamına aktarılarak oluşturulan tablo ve grafikler ile yorumlanmıştır. 1927-2018 yılları arasındaki Türkiye nüfusundaki değişimler ile 2023, 2040, 2060 ve 2080 yılı nüfus projeksiyonlarına göre gelecekteki beklentiler ele alınmıştır. Bu çalışma coğrafi bakış açısıyla ele alınarak sonuca ulaşılmıştır.

3. Demografik Dönüşüm

Demografik dönüşüm/döngü/geçiş kuramı; bütün toplumların doğurganlık ve ölüm hızlarının yüksek olduğu aşamadan her ikisinin de düşük olduğu aşamaya geçişi ifade etmektedir. Demografik dönüşüm ile genel olarak dönüşüm öncesi yaşamın kısa, doğumların yüksek, nüfus artışının yavaş ve nüfusun genç olduğu aşamadan yaşamın uzun, doğumların az ve nüfusun yaşlı olduğu aşamaya geçiş olarak da ifade edilmektedir (Lee, 2003 aktaran Çuhadar ve Lordoğlu, 2016: 66). Demografik dönüşüm kuramcıları, “modernleşme, sanayileşme ve kentleşmeyle beraber her ülkenin aynı demografik evrimi izleyeceğini ancak her ülkenin bunu farklı zamanlarda yaşayacağını” ve bu süreci önce Avrupa ve Kuzey Amerika’nın, sonrasında Asya ve Latin Amerika ülkelerinin (Çin, Hindistan, Endonezya, Brezilya, Meksika, vb), en sonra ise Sahraaltı Afrika ülkelerinin yaşayacağını öngörmüşlerdir (Danış, 2018). Demografik dönüşüm kuramı üç, dört ve beş aşamalı olarak tanımlanmıştır (Cillov, 1974: 8). Demografik dönüşüm kuramı Notestein (1953 aktaran Koç vd., 2010: 5) tarafından üç aşamalı olarak ortaya atılmıştır. Birinci aşama yani sanayileşme öncesi dönemde doğum ve ölüm hızlarının yüksek olduğu, nüfus artış hızının düşük olduğu aşamadır. İkinci aşama sanayileşme ile başlayan sağlık ve yaşam koşullarının iyileşmesi sonucu olarak önce ölüm hızlarının, sonrasında da doğum hızlarının düşmeye başladığı, nüfus artış hızının yüksek olduğu aşamadır. Üçüncü son aşama ise doğum ve ölüm hızlarının çok düşük olduğu, nüfus artış hızının çok yavaş seyrettiği aşamadır (Koç vd., 2010: 4-5).

Demografik dönüşüm kuramının dört aşamalı olarak ifade edilmesi daha doğrudur. Demografik dönüşümün ilk aşamasında, doğum ve ölüm oranlarının oldukça yüksek olduğu birinci aşama veya “geçiş öncesi” dönem; ortalama yaşam süresinin kısa olduğu, genç nüfuslu bir zamanı ifade etmektedir. İkinci aşama veya “geçiş evresi” dönem; gelişme seviyesinin arttığı, beslenme imkânları sonucunda, ilaç ve sağlık desteğine daha kolay ulaşılabilirdiği, ölüm oranının düştüğü, ancak doğum oranlarının hâlâ yüksek olduğu dönemi ifade etmektedir. Bu aşamada doğum oranlarının yüksek olduğu, toplumların nüfuslarının artış hızının yüksek olduğu dönemi ifade etmektedir. Üçüncü aşama veya “geç geçiş” evresi dönem; ölüm oranları ve doğum oranlarının düştüğü, dengeli nüfus artışının olduğu, sosyal ve ekonomik aşamada gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı dönemdir. Dördüncü aşama veya “son proses” evresi dönem; doğum ve ölüm oranlarının çok düşük olduğu, geçiş sonrası dönemi ifade etmektedir (Sertkaya Doğan, 2018a: 29; 2018b: 51). Bu aşama; gelişmiş ve sanayide ilerlemiş, ekonomik bakımdan güçlü topluma, toplam nüfusunun en az %10’unun yaşlı olduğu yüksek yaşlı nüfusa ve düşük doğum hızına (< % 2) sahip ülkelerin geçirdiği bir aşamadır. Bu ülkelerde doğal nüfus artış hızı sıfır civarında veya eksi değerdedir (Şahin, 2018: 56; Sertkaya Doğan, 2018b: 51). Demografik dönüşüm (döngü) veya geçiş kuramı/teorisine göre Türkiye’nin yaşadığı aşamayı dört aşama olarak tanımlayabiliriz. Buna göre; “ilk aşama 1935-1945

yılları arasında kapsayan ve doğum ile ölüm hızlarının yüksek olduğu bir dönemdir. İkinci aşama yüksek doğum hızlarına karşılık ölüm hızlarının düşüş eğilimi içinde olduğu 1945-1965 yılları arası dönemdir. Üçüncü aşama ölüm hızlarının kazanmış olduğu artan düşüş ivmesine, doğum hızlarındaki azalmaların eşlik etmeye ve dolayısıyla doğurganlık geçişinin yaşandığı 1965-2000 yılları arasında kapsayan dönemdir. Dördüncü aşama ise 2000 yılı sonrasını kapsayan ve halen içinde bulunulan düşük doğum ve ölüm hızlarının görülmeye başlandığı yeni bir dönemdir” (Yüceşahin, 2009: 14).

Türkiye'nin geçirdiği demografik dönüşüm sürecinde; 1927 ile 1965 yılları arasında kapsayan *pronatalist* (doğurganlığı artırıcı-nüfus artışını hızlandırıcı) nüfus politikalarının uygulandığı dönem, 1965 ile 1980 yılları arasında kapsayan *antinatalist* (gebeliği önleyici yöntem kullanılarak doğurganlığı azaltıcı) nüfus politikalarına geçişin uygulandığı dönem ile 1980-2005 yıllarını kapsayan *antinatalist* nüfus politikalarının yerleşmiş olduğu dönem ile son olarak 2014 yılı sonrasını kapsayan *pronatalist* (doğurganlığı artırıcı- nüfus artışını yavaşlatıcı) nüfus politikalarına yeniden dönüş dönemi olarak ifade edilmektedir (Doğan, 2011: 299; Doğanay, 2014: 226; Koç vd., 2010: 48). 1927-1965 yılları *pronatalist* nüfus politikasının uygulandığı, doğum ve salgın hastalıklarıyla mücadele edilmesiyle ölümlerin azaltılmasının sağlandığı dönem olarak belirtilmiştir. Burada başlangıç yılı olarak 1927 yılının belirtilmesinde ilk nüfus sayım yılının dikkate alınması etkili olmuştur. Bitiş yılı olarak 1965'in belirtilmesinde ise en önemli etkenin 1962 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile nüfus artış hızının azaltılması konusunda varılan uzlaşma neticesinde, 1965 yılında Nüfus Planlaması hakkında Kanunun uygulanmaya başlanması dikkate alınmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında “Türkiye’de hızlı nüfus artışı milli gelir artışının önüne geçtikçe, kişi başına milli gelir artışını yükseltmek zor olacaktır” (Doğanay, 2014: 227) görüşünün yer alması nedeniyle de Türkiye’de *pronatalist* (doğurganlığı artırıcı) nüfus politikalarının uygulandığı dönem olarak 1927-1965 yıllarının gösterilmesi gerekmektedir. Bu dönemde 1930 yılında çıkarılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile çocuk ölümlerinin azaltılması, aşıların uygulanması zorunluluğu gibi düzenlemeler yapılmıştır. Türk Ceza Kanunu’nda çocuk düşürme ve düşürtmenin yasaklanmasını içeren hükmün konulması, 1924 yılında çıkarılan 442 sayılı Köy Kanunu ve 1930 yılında 1580 sayılı Belediye Kanunu bu kapsamda çıkarılan diğer ilgili kanunlar olmuştur. 1965-1980 yılları arasında alınan önlemlere rağmen, nüfusumuzun artışı devam etmiştir. 1983 yılında Nüfus Planlaması Hakkında Kanun yayınlanmış, öncesinde alınan tedbirlerle birlikte çocuk ve anne sağlığı kapsamında alınan önlemler etkisini sürdürmüş olmakla birlikte, nüfus artışında yine etkili olunamamıştır. Doğanay’ın (2014: 229), da dediği gibi aslında bu “bu sorun, temelde nüfusun eğitim sorunudur”. 2000 yılıyla birlikte nüfus artış hızlarının azalmaya başlaması nedeniyle, 2005 yılıyla birlikte yeniden “en az üç çocuk” sloganı ile yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde; emzirme ve geçici iş göremezlik ödeneği, doğum ve süt izinleri verilmesi, babaya doğum izni verilmesi, aylıksız izin sürelerinin uzatılması, doğum yardımı verilmesi vb. uygulamalar nüfus artışını sağlamaya yönelik tedbirler uygulanmaya başlanmıştır (Şahin, 2016: 237-238). TÜİK verilerinden derlenen nüfus bilgilerine göre Türkiye’nin demografik dönüşümde üçüncü aşamada olduğu görülmektedir. Türkiye’nin demografik dönüşüm kuramına göre üçüncü aşamayı tamamlayıp dördüncü aşamaya, toplam doğurganlık hızının nüfusun kendini yenileyebileceği sınırın altı olan 2,1’in altına düşmesi ve nüfusun artışının sona ermesiyle gerçekleşecektir. Türkiye son 15 yıldır çocuk sayısının artırılması politik çağrılarına rağmen kısa bir gecikme ile birlikte 2018 yılında toplam doğurganlık hızının 1,99’a düşmesi ile dördüncü aşamaya geçişin ilk koşulunu gerçekleştirmiştir. Türkiye dördüncü aşamaya geçişi ancak nüfus projeksiyonuna göre 2069 yılında nüfusu 107.649.413 ile en yüksek sayıya ulaşığı düşüşe geçeceği yani nüfus artışının sona ererek sabitleneceği 2069 yılında tamamlaması beklenmektedir.

4. Türkiye’de Nüfusun Değişimi

Bu bölümde; Türkiye nüfusunun büyüklüğü ve değişimi, nüfus artış hızı, kaba doğum ve ölüm oranları, doğuştan beklenen yaşam süresi vb. değişimler dikkate alınmıştır. Bundaki amaç; Türkiye’nin yaşadığı demografik dönüşümün daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Demografik dönüşüm ve demografik değişimlerin tespitinde birkaç göstergeye bakılması gerekmektedir. Bunlar özellikle; kaba doğum hızı, kaba ölüm hızı, toplam doğurganlık hızı, doğal nüfus artış hızı, bebek ve çocuk ölüm hızlarıdır (Yüceşahin, 2009: 7).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından önce, Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde Anadolu'nun ve ülkenin toplam nüfusu hakkındaki bilgiler genellikle; tahrir defterleri, mühimme defterleri, seyahatnameler, vakfiyeler, salnameler vb. kaynaklar yardımıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk nüfus sayımı 1831 yılında yapılmış olup, sadece askere alınacak nüfusun tespiti için yapılmıştır. İkinci nüfus sayımı ise, 1844 yılında kimlik belgesi verilecek sayının tespiti için yapılmıştır. İki sayım da özel maksatla yapılmış sayımlardan olup, kadın nüfus sayıma dâhil edilmemiştir. Ayrıca bu sayımlarda İstanbul dâhil bazı bölgelerin sayımı yapılamamıştır. Bu sayımlar bilimsel istatistik kurallara göre ve ülkenin demografik sonuçlarını ortaya koyacak şekilde yapılmamıştır (Doğanay, 2016: 169-173; Elibol, 2007: 148, 153; Şahin, 2016: 221; Tandoğan, 1994: 4). Osmanlı İmparatorluğu'nda 1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımı sonucuna göre Anadolu'da 2,5 milyon, Rumeli'de ise 1,5 milyon erkek nüfusun yaşadığı tespit edilmiştir (Karal, 1995: 21). 1885 ve 1907 yıllarında gerçekleştirilen nüfus tahrirlerinde ise nüfus, yaş, cinsiyet, meslek, etnik ve dinsel durum, doğum yeri gibi demografik bilgiler ilk kez toplanmıştır (Elibol, 2007: 154). Türkiye'de ilk düzenli nüfus sayımları 1927 yılından beri yapılmakta olup, öncesinde Anadolu'nun nüfus tahminleri Tablo 1'de gösterilmiş olup, 1830 ve 1913 yılları arasında sürekli artış, 1923 yılı nüfus tahmininde ise kaybedilen topraklardaki nüfusun etkisiyle nüfusta azalış yaşandığı görülmektedir.

Tablo 1: Yıllara Göre Anadolu'nun Nüfus Tahminleri (1830-1923)

Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Sayım Yılı	Toplam Nüfus
1830	7-7,5 milyon	1897	13.996 bin
1844	10-10,5 milyon	1910	15.371 bin
1874	12 milyon	1913	15.821 bin
1884	12.587 bin	1923	13.093 bin

Kaynak: Doğanay, 2014: 171-172.

Türkiye'de 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımından sonra, düzenli sayımlar 1935 ile 1990 yılları arasında sonu 0 ve 5 ile biten yıllarda uygulanmıştır. 1990 yılından sonra ise nüfus sayımlarının sonu 0 ile biten yıllarda uygulanması kanunla belirlenmiş ve bu kapsamda 22 Ekim 2000 tarihinde ülkemizde on dördüncü Genel Nüfus Sayımı gerçekleştirilmiştir. 1927 ve 2000 yılları arası yapılan nüfus sayımlarında doğrudan görüşme (De fakto) yöntemi uygulanmıştır. Bu dönem nüfus sayım işlemleri 2005 yılından itibaren Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) olarak teşkilatlanan, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından gerçekleştirilmiştir. 2004 yılından itibaren Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) çalışması kapsamında ülke genelinde tüm adres bilgileri "Ulusal Adres Veri Tabanı (UAVT)" sistemine kaydedilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ikamet adresleri Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) veri tabanına T.C. kimlik numarası ile yabancılar ise vatandaşlık numarası ile eşleştirilecek sistem kurulmuştur. Bu sağlıklı kayıt sistemi sayesinde ise 2007 yılından bu yana her yıl nüfus sayımları kendi kendime sayım (De jure) yöntemi usulü ile Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) üzerinden yapılmakta olup, her yıl ocak ayının son haftasında bir önceki yıla ait sayım sonuçları açıklanmaktadır (TÜİK, 2011: 3).

4. 1. Nüfusun Büyüklüğü ve Değişimi

Türkiye'de 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında toplam nüfus 13.648.270 olarak tespit edilmiştir. Ancak 250-370 bin civarında bir nüfusun askerlik ve vergi nedeni ile beyan edilmediği, aslında gerçek nüfusun 14.018.270 civarında olduğu değerlendirilmektedir (Doğan, 2018: 298; Doğanay, 2014: 173; Tandoğan, 1994:6).

Türkiye nüfusunda değişimler Tablo 2'de gösterilmiştir. 1927 yılından günümüze Türkiye nüfusu sürekli artmış, belli dönemlerde nüfus artış hızında değişkenlik göstermiştir. 1940-1945 yılları arası İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi ile nüfus artış hızı % 10,5'e gerilemiş, 1955-1960 yılları arasında en yüksek nüfus artış hızı (% 28,5) yaşanmıştır. 1950 ve 1960 yıllarındaki yüksek nüfus artış hızı, İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkisinin azalması, çok partili hayatın etkisi, bayındırlık faaliyetlerindeki artış, ölümcül hastalıkların tedavi edilmesi sonucu ölüm oranlarının azalması gibi sebepler bunda önemli rol oynamıştır (Tandoğan, 1994: 8). 1965 yılından sonra nüfus artışına yönelik politikardan vazgeçilmiş,

nüfus azaltıcı politikalar önem kazanmıştır. 1975-1980 yılları arasında görülen nüfus artış hızındaki azalma, Türkiye'den Avrupa'ya gerçekleşen işçi göçleri veya dış göçler nedeni ile gerçekleşmiştir. 1985 yılından günümüze nüfus artış oranlarının azalmasının ise doğum oranlarının düşüşünün etkisi sonucunda olduğu görülmektedir. Bu düşüşte; Türkiye'de yaşanan kentleşme oranının artışı, kadınların sosyal ve ekonomik hayata olan katkılarının artması, eğitim, kültür ve refah düzeyinin ve kişi başına düşen milli gelirin artması önemli rol oynamıştır (Akbaş, 2016: 9). 1997 yılında seçime yönelik olmak üzere gerçek bir nüfus sayımı olarak değerlendirilmeyen ve sadece mevcut nüfusu tespit etmek amacıyla bir sayım gerçekleştirilmiş olup, Türkiye nüfusunun 62.865.574 olduğu görülmüştür (Özgür, 1998: 8; Özgür 2003: 44; Köksal, 1997: 214). 2000 yılında, 1997 yılına göre yıllık nüfus artış hızı (% 25,21), 1990 yılına göre (% 18,28) daha fazla artış göstermiştir. 2000 yılından itibaren nüfus artış hızları azalmaya başlamış, 2017-2018 yılları arası nüfus artış hızı % 14,7'ye gerilemiştir. 2007 yılında 2000 yılı Genel Nüfus Sayımına göre yıllık nüfus artış hızı % 5,75 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılına göre görülen düşüşün en önemli sebebi, 2007 yılında ADNKS ile yapılan nüfus sayımında sadece nüfusa kayıtlı olan kişilerin sayılmış olmasıdır. Hâlbuki 2000 yılı genel nüfus sayımında nüfus kaydı olan olmayan herkes sayılmıştır. Bununla birlikte, 2000 yılı genel nüfus sayımında fazla sayılmış nüfusun yani *hayali nüfusun* 2007 yılı sayımında ortadan kalkmış olması da bu durumun diğer bir sebebidir (Bozbeyoğlu ve Tılıç, 2011: 104-105).

Tablo 2: Yıllara Göre Türkiye Nüfusu ve Nüfus Artış Hızları (1927-2018)

Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Sayım Dönemi	Nüfus Artış Miktarı	Nüfus Artış Hızı (%)
1927	13.648.270	-	-	-
1935	16.158.018	1927-1935	2.509.748	21,10
1940	17.820.950	1935-1940	1.662.932	17,03
1945	18.790.174	1940-1945	969.224	10,59
1950	20.947.188	1945-1950	2.257.014	21,73
1955	24.064.763	1950-1955	3.117.575	27,75
1960	27.754.820	1955-1960	3.690.057	28,53
1965	31.391.421	1960-1965	3.636.601	24,62
1970	35.605.176	1965-1970	4.213.755	25,19
1975	40.347.719	1970-1975	4.742.543	25,00
1980	44.736.957	1975-1980	4.389.238	20,65
1985	50.664.458	1980-1985	5.927.501	24,88
1990	56.473.035	1985-1990	5.808.577	21,71
1997	62.865.574	1990-1997	6.392.539	15,32
2000	67.803.927	1997-2000	4.938.353	25,21
		1990-2000	11.330.892	18,28
2007	70.586.256	2000-2007	2.782.329	5,75
2008	71.517.100	2007-2008	930.844	13,10
2010	73.722.988	2009-2010	1.161.676	15,90

2011	74.724.269	2010-2011	1.001.281	13,49
2012	75.627.384	2011-2012	903.115.	12,0
2013	76.667.864	2012-2013	1.040.480	13,7
2014	77.695.904	2013-2014	1.028.040	13,3
2015	78.741.053	2014-2015	1.045.149	13,4
2016	79.814.871	2015-2016	1.073.818	13,5
2017	80.810.525	2016-2017	995.654	12,4
2018	82.003.882	2017-2018	1.193.357	14,7

Kaynak: TÜİK, 2019b,c.

Cumhuriyetten bu yana Türkiye nüfusunun devamlı artışı, iç göçün de etkisiyle birlikte kentlerin sayısının hızla artmasına neden olmuş, kentlerin sayısı da hızla artarak metropollerini meydana getirmiştir. Metropollerin artışı ile birlikte, yakın tarım alanları yerleşime açılmış, gecekonduların sayısı hızla artmış, çevre, ulaşım ve yeşil alan sorunları yaşanmıştır. Bununla birlikte çalışabilir nüfus oranının artması, yeni iş alanlarının yaratılmasını gerekli kılmış, kaynakların yetersizliği ise işsizlik oranlarının artmasına neden olmuştur (Gümüş, 1998: 64).

Bir sonraki bölümde doğum ve ölüm göstergelerindeki değişimler ile dış göçlerdeki değişimle, Türkiye nüfusunda yaşanan değişimin seyri detaylı olarak incelenmiştir.

4. 2. Doğum Göstergelerinde Değişim

Nüfus değişimine neden olan temel etmenleri/faktörleri bilindiği gibi doğum, ölüm ve göç oluşturmaktadır. İki temel demografik faktör olan doğum ve ölümler; nüfusun, yaş ve cinsiyet dağılımını belirler. Türkiye’de doğum oranları azalma eğilimindedir. 15-49 yaş arasındaki yani doğurgan yaşta kadın başına sahip olabileceği toplam çocuk sayına toplam doğurganlık hızı denmektedir (Akbaş, 2016: 10). “Genel Nüfus Sayımlarında, 1970 yılından itibaren kadının yaşamı boyunca doğurduğu çocuk sayısı derlenerek, doğurganlık ile ilgili derlenmeye başlanmıştır. Bu bilgi ile birlikte 1980 yılından itibaren güncel doğurganlık düzeyinin belirlenmesi amacıyla sayımdan önceki son bir yılda gerçekleşen doğumlar derlenmeye başlanmıştır” (DİE, 2003: 37). Türkiye’de genel doğurganlık hızı 1980 yılında ‰105,3, 2001 yılında ‰82,7 iken, 2010 yılında ‰72,8 ve 2018 yılında ise ‰66,8’e, bu süreçte kaba doğum hızları da 2001 yılında ‰20,3 iken, 2010 yılında ‰17,2 ve 2018 yılında ise ‰15,3’e düşmüştür. Türkiye’de toplam doğurganlık hızı 1960-65’li yıllarda 6,2 iken (Atalay, 1994: 258), bu oran Tablo 3’de de görüleceği üzere önce 1980 yılında 3,41’e, 1990 yılında 2,65’e, 2001 yılında 2,38’e, 2018 yılında ise 1,99 seviyelere kadar düşmüştür. Dünya’da ve ülkemizde ekonomik ve sosyal gelişme arttıkça dolayısıyla da refah seviyesi arttıkça doğum oranları azalış göstermiştir. Anne olma yaşının yükselmesi de doğum oranlarının azalmasında önemli rol oynamaktadır. 1980 yılında ortalama anne olma yaşı 28,16 iken, 2001 yılında 26,2’ye düşmüş sonrasında ise, 2018 yılında bu yaş 28,9’a yükselmiştir.

Tablo 3: Doğum Oranları (1980-2018)

Yıllar	Toplam Doğurganlık Hızı	Genel Doğurganlık Hızı (%)	Kaba Doğum Hızı (%)	Anne Medyan Yaşı
1980	3,41	105,3	24,7	28,16
1985	2,59	81,15	19,5	28,63
1990	2,65	83,68	20,9	27,71

2000	2,53	86,5	21,6	28,08
2001	2,38	82,7	20,3	26,7
2005	2,12	74,3	18,2	27,0
2010	2,08	72,8	17,2	27,7
2014	2,18	74,4	17,5	28,4
2015	2,15	72,9	17,1	25,5
2016	2,11	71,0	16,5	28,6
2017	2,07	69,6	16,1	28,7
2018	1,99	66,8	15,3	28,9

Kaynak: DİE, 2003; TÜİK, 2019ç,

Doğurganlığın ölçümü amacıyla kullanılan çocuk-kadın oranı 0-4 yaş grubu çocuk sayısının 15-49 yaşlarındaki kadın sayısına oranını göstermektedir. 1945 yılından itibaren çocuk-kadın oranı hesaplanmakta olup, 1945 yılında % 555 olan oran, 1960 yılında en yüksek seviyeye (% 989) ulaşmış olup, 2018 yılında ise % 329'a düşmüştür (Tablo 4). "Türkiye nüfusunda, önemli bölgesel farklılıklara rağmen doğurganlık oranlarındaki düşüşün devam etmesi, yıllık nüfus artış hızını önemli ölçüde düşürmüştür" (Yakar, 2012: 401). Tümertekin ve Özgüç (2016:233) toplam doğurganlık oranının nüfusu sürdürmek için gerekli 2,06'nın altına düşene kadar Türkiye'nin mutlak nüfus miktarları artışını sürdüreceğini belirtmişlerdir. "2012 yılında yapılmış olan 2023 nüfus projeksiyon çalışmasıyla ortaya çıkan öngörüler sebebiyle, 2014 yılı itibariyle Türkiye nüfus politikasının da tekrar pronatalist yönde değişmesine karar verilmiştir" (Sertkaya Doğan, 2018a: 35). Bu kapsamda doğurganlığı artırıcı politikalar uygulanmakta olup, 2014 yılında toplam doğurganlık hızı 2,18, 2015 yılında 2,15 ve 2018 yılında 1,99 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4: Çocuk-Kadın Oranları (1945-2018)

Yıllar	0-4 Yaş Toplam Çocuk Sayısı	15-49 Yaş Toplam Kadın Sayısı	Çocuk-Kadın Oranı (%)
1945	2.471.504	4.456.756	555
1950	3.090.323	5.055.604	611
1955	3.858.713	5.563.901	694
1960	4.255.861	6.093.778	698
1965	4.617.070	6.886.831	670
1970	5.255.136	8.005.135	656
1975	5.701.249	9.124.064	625
1980	5.960.623	10.509.323	567
1985	6.077.201	12.148.469	500
1990	5.954.744	14.098.160	422
2000	6.584.822	18.201.844	362
2010	6.178.723	19.710.037	319
2018	6.484.986	21.331.734	329

Kaynak: TÜİK, 2019b,c.

Tablo 5: Cinsiyete Göre Doğum Sayıları (1950-2018)

Yıllar	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2018
Erkek	331.729	422.105	470.535	541.853	572.603	651.432	647.859	641.056
Kadın	291.567	388.234	485.954	518.322	543.890	615.319	613.310	607.791
Toplam	623.296	810.339	956.489	1.060.175	1.116.493	1.266.751	1.261.169	1.248.847

Kaynak: TÜİK, 2011 ve 2019ç.

Türkiye’de toplam doğum sayıları Tablo 5’de gösterilmiş olup, 1950 yılı ile 2018 yılı arasında toplam nüfus artış oranıyla birlikte doğum sayıları % 100 oranında artış göstermiştir.

Türkiye’de 2006 yılından önce doğurganlığın en fazla olduğu 20-24 yaş grubu, 2006 yılından itibaren 25-29’a yükselmiş olduğu Tablo 6 incelendiğinde görülmektedir. Bu yaş grubu ile birlikte 30-34 yaş grubunun yükselmesi de devam etmektedir. 2001-2018 yılları arasında 15 yaş altı doğum miktarlarında % 93,9 azalış, 30-34 yaş grubunda ise % 54 artış gerçekleşmiştir. “Bu durum geçen 16 senede eğitim seviyesinin artması, kadınların aktif iş hayatına daha yüksek oranlarda katılması ve bunlarla eş güdümlü olarak demografik yapıda yaşanan sosyo-kültürel değişimin en önemli göstergelerinden biridir” (Sertkaya Doğan, 2018a: 36). Batı Avrupa’nın demografik dönüşümü sürecinde olduğu gibi doğurganlığın en fazla olduğu yaş grubu ileride 30-34 yaş grubuna kayacaktır. Bu durum ise ileride doğum sayısının azalmasına neden olacaktır (Koç vd., 2010: 56).

Tablo 6: Annenin Yaş Grubuna Göre Doğumlar (2001-2018)

Yıl	Toplam	<15	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50>
2001	1.323.341	2.730	154.330	436.558	373.702	197.347	113.249	29.677	8.947	2.094
2005	1.244.041	1.721	123.505	391.952	167.167	229.505	90.459	30.531	5.544	1.400
2006	1.255.432	1.649	121.787	380.008	392.086	228.381	90.245	32.427	4.631	1.320
2010	1.261.169	716	102.184	344.108	396.887	261.678	117.392	24.609	4.132	624
2018	1.248.847	167	59.997	284.121	391.236	304.138	161.706	33.813	2.382	289

Kaynak: TÜİK, 2011 ve 2019ç.

Türkiye’de bölgesel olarak doğurganlık oranlarında farklılıklar bulunmaktadır. Aydın, Bostan ve Özgür (2018), tarafından yapılan bir çalışmada doğurganlık oranlarının bölgesel düzeyde farklılıklar gösterdiğini, eğitim durumu ile sosyo-kültürel farklılıkların doğurganlık düzeyindeki etkisini; “okur-yazar olmayan kadın oranı yükseldikçe, toplam doğurganlık hızı değerinde de bir artış olmaktadır. Bu özellik, Türkiye’nin doğu ve güneydoğu bölgelerinde hâkimdir... Doğurganlık ile eğitim düzeyi arasında ise negatif bir ilişki vardır. Eğitim düzeyi arttıkça, TDH’de [Toplam Doğurganlık Hızı] bir azalış söz konusu olmaktadır” şeklinde belirtmişlerdir (Aydın, Bostan ve Özgür, 2018: 42).

4. 3. Ölüm Göstergelerinde Değişim

Nüfus artışına veya azalışına neden olan diğer bir faktör de ölüm oranlarıdır. Türkiye’de sağlık koşullarında iyileşme, salgın hastalıkların önlenmesi neticesinde, anne ve bebek kayıplarının azalmasına ve dolayısıyla kaba ölüm hızlarının yıllar içerisinde azalmasına neden olmuştur. Türkiye’de ölüm hızı 1960-65’li yıllarda ‰ 15,3 iken (Atalay, 1994: 258), Tablo 7’de de görüleceği gibi bu sayı 2018 yılında ‰ 5,2’ye düşmüştür. Benzer şekilde bebek ölüm hızları da 1960-1965 yılları arasında ‰ 208 iken

(Atalay, 1994: 258), bu sayı 2018 yılında % 9,3'e düşmüştür. Bununla birlikte doğuşta beklenen yaşam süresi yani ortalama ömür artmıştır. 1970 yılında bu sayı 55 iken (Kadınlarda 57, Erkeklerde 53), 2017 yılında 78'e yükselmiştir. Doğuşta beklenen yaşam süresi tüm dünyada olduğu gibi kadınlarda (80,7), erkeklerden (75,3) daha yüksektir.

Tablo 7: Ölüm Hızları ve Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (1960-2018)

Yıllar	Ölüm Hızı (%)	Bebek Ölüm Hızı (‰)	Çocuk Ölüm Hızı (‰)	Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi
1970	-	150	60	55,0
1980	24,9	126	47	59,0
1990	21,0	67	16	67,5
2000	7,25	43	7	71,0
2010	5,0	12,0	15,5	76,1
2012	5,0	11,6	14,4	76,8
2018	5,2	9,3	11,4	78,0

Kaynak: Atalay, 1994: 258; Koç vd., 2010; TÜİK, 2019ç,d.

Türkiye'de ölüm olayları ile bilgiler 1949 yılı sonuna kadar bütün il merkezlerinde hesaplanmış ama sadece 25 il merkezi için veriler yayınlanmıştır. 1 Mart 1957 yılından itibaren bütün il ve ilçe merkezlerinden toplanmaya başlanmıştır (Sertkaya Doğan, 2018a: 32). Bu nedenle ülke genelinde sonuca varabilmek amacıyla, Tablo 8'de 1960 yılından itibaren ölüm miktar ve oranlarındaki değişimler gösterilmiştir. 2010 ve 2018 yıllarında yaş grubunu göre ölümlerde 55-64 yaş grubu, 55-74 yaş grubu ile 65 üstü (65+) yaş grubu, 75 üstü (75+) olarak gösterilmiştir. 1 yaş altı (0-11 ay) ölümlerin hem sayısal hem de oransal olarak azalışta olduğu görünmekte olup, 1960 yılında toplam ölümlerin % 34,2'sini oluşturan 1 yaş altı ölümler 2018 yılında % 2,7'ye düşmüştür. Aynı şekilde 1-4 yaş, 5-14 yaş ve 15-34 yaş grubundaki ölümler de azalış göstermiştir. Buna karşılık 35-54 yaş grubundaki ölümler 1960-2000 yılları arasında devamlı artış göstermiş, 55-64 yaş grubu ölümler ise 1980 ve 2000 yıllarında bir önceki sayıma göre düşüş göstermekle birlikte artış içerisinde olmuştur. 2010 ve 2018 yılları arasında 55-74 yaş grubu ile sonuçlar gösterilmiş olup, bu grubun oranları sırasıyla % 33,6 ve 33,7 olarak gerçekleşmiştir. 2010 ve 2018 yılları arasında 75 yaş üstü sonuçlar gösterilmiş, bu grubun ölüm oranları sırasıyla % 44,9 ve 50,7 olarak gerçekleşmiş olup, oranların yükseldiği görülmektedir.

Tablo 8: Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Ölümler (1960-2018)

Yıl	Cinsiyet	Yaş Grupları							
		Toplam	0-11Ay	1-4 Yaş	5-14 Yaş	15-34 Yaş	35-54 Yaş	55-64 Yaş	65/75+
1960	Toplam	96.404	33.018	11.117	2.936	6.881	10.105	10.313	21.490
	%	100	34,2	11,5	3,0	7,1	10,5	10,7	23,0
	Erkek	51.222	17.759	5.539	1.646	3.828	6.338	6.338	9.286

Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Nüfus Projeksiyonlarına Göre Fırsatlar

	Kadın	45.181	15.259	5.578	1.290	3.053	3.587	3.975	12.123
1970	Toplam	104.556	29.150	6.231	2.736	6.634	11.121	13.238	33.528
	%	100	27,9	6,0	2,6	6,3	10,6	12,7	32,1
	Erkek	58.054	16.028	3.227	1.609	4.151	7.368	8.606	15.856
	Kadın	46.502	13.122	2.954	1.127	2.483	3.752	4.632	17.672
1980	Toplam	130.062	31.549	6.377	2.994	8.051	15.429	13.067	50.447
	%	100	24,3	4,9	2,3	4,1	11,9	10,0	38,8
	Erkek	73.273	17.353	3.389	1.784	5.413	10.571	8.757	24.789
	Kadın	56.789	14.196	2.988	1.210	2.638	4.858	4.310	25.658
1990	Toplam	150.292	21.871	3.479	2.696	7.968	19.458	25.875	68.444
	%	100	14,6	2,3	1,8	5,3	12,9	17,2	45,9
	Erkek	85.284	12.111	1.888	1.588	5.253	13.201	17.160	33.778
	Kadın	65.008	9.760	1.591	1.108	2.715	6.257	8.715	34.666
2000	Toplam	174.315	15.543	2.907	2.108	8.515	23.841	26.400	95.001
	%	100	8,9	1,7	1,2	4,9	13,7	15,1	54,5
	Erkek	98.368	8.765	1.622	1.251	5.424	16.350	17.332	47.624
	Kadın	75.947	6.778	1.285	857	3.091	7.491	9.068	47.377
2010	Toplam	366.471	15.164	4.328	5.270	14.702	39.717	123.215	163.961
	%	100	4,1	1,2	1,4	4,0	10,8	33,6	44,9
	Erkek	200.445	8.242	2.292	2.849	9.868	26.612	76.297	74.194
	Kadın	166.026	6.922	2.036	2.421	4.834	13.105	46.918	89.767
2018	Toplam	426.106	11.629	2.611	2.491	12.706	37.254	143.541	215.874
	%	100	2,7	0,6	0,6	3,0	8,7	33,7	50,7
	Erkek	232.799	6.311	1.420	1.459	9.216	24.834	92.387	97.172
	Kadın	193.307	5.318	1.191	1.032	3.490	12.420	51.154	118.702

Kaynak: TÜİK, 2011 ve 2019ç.

5. Göçler

Nüfus artışına neden olan temel etmenler biri de göçlerdir. Göç, en genel tanımı ile insanların bir yerden başka bir yere değişik sebepler yüzünden hareket etmesidir. Göçler ülke içerisinde cereyan ediyorsa iç göç, ülke sınırını aşıyorsa dış göç olarak isimlendirilir.

5.1. İç Göçler

İç göçler; hem göç veren hem de göç alan yerleşim yerlerindeki toplumsal yapıyı etkilemektedir. Türkiye’de, özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sanayileşme faaliyetlerinin etkisiyle birlikte iç göçler de başlamıştır. Tarımda modernleşme ve hızlı nüfus artışı iç göçlere ivme kazandıran yeni etmenleri oluşturmuştur. Aslında köylerden kente yaşanan ilk göçlerin sebebi köylerde yaşanan ekonomik yoksunluktur (Bostan, 2017: 5). Tanoğlu (1969: 199) da benzer şekilde iç göçlerin “şehirlerin artan cazibesi neticesi değil, ziraat sahalarında artan demografik tazyik neticesinde” gerçekleştiğini, yani kırsal nüfusun hızlı artışıyla kırsala olan baskı neticesinde tarıma elverişli toprakların bu nüfusu geçindiremeyecek olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu durum ileride açıklanacak olan bölümde de görüleceği gibi kır nüfuslarının 1950 yılına kadar kent nüfusuna göre yüksek artış göstermesi ve 1955 yılından itibaren azalışa geçmesi ile görülmektedir. Türkiye’de iç göçler, “nüfusun ülke içindeki dağılımında büyük değişimlere sebebiyet vermiş, özellikle göç alan yerlerde demografik yapıyı kısa sürede ve önemli ölçüde değiştirmiştir” (Şahin, 2016: 238).

Tablo 9: Yerleşim Yerlerine Göre Göç Eden Nüfus (1975-2000)

Yerleşim yeri	1975-80	1980-85	1985-90	1995-2000
Toplam	3.584.421 (% 100)	3.819.910 (% 100)	5.402.690 (% 100)	6.692.263 (% 100)
Kentten kente	1.752.817 (% 48,90)	2.146.110 (% 56,18)	3.359.357 (% 62,18)	3.867.979 (% 57,80)
Köyden kente	610.067 (% 17,02)	860.438 (% 22,53)	969.871 (% 17,95)	1.168.285 (% 17,46)
Kentten köye	692.828 (% 19,33)	490.653 (% 12,84)	680.527 (% 12,60)	1.342.518 (% 20,06)
Köyden köye	528.709 (% 14,75)	322.709 (% 8,45)	392.935 (% 7,27)	313.481 (% 4,68)

Kaynak: TÜİK, 2016.

1960-70 yıllarında göçlerin önemli kısmı köyden kente olurken, 1970’lerin sonlarında ise kentten kente doğru oluşmuştur (İçduygu ve Ünalın, 1998: 43). Tablo 9’da görüleceği üzere özellikle 1975-2000 döneminde kentten kente göçler toplam göçlerin ağırlığını oluşturmuştur. 1945-1990 arasında kentsel büyüme; kırdan (köyden) kente olan göçten (% 52’si) kaynaklanırken, doğal nüfus artışı (% 30), kentlerin yeniden sınıflandırılması (% 15) ve yurt dışına yapılan göçler (% 3) değişik oranlarda da etkili olmuştur (İçduygu vd., 1998: 208-209). Bunun yanında; ölüm oranlarındaki hızlı düşüş ve sabit kalan doğum oranları da bunda etkili olmuştur (Yalçın, 2004: 113). 1990-2000 yılları arasında, “Türkiye’de her dört kişiden biri doğduğu ilin dışına göç etmiştir” (Şahin, 2016: 239).

5.2. Dış Göçler

Türkiye’nin toplam nüfus sayısını ve artış oranını etkileyen göçler ise dış göçlerdir. Cumhuriyetin ilk yıllarında (1923-1924) özellikle mübadele yolu ile Yunanistan’dan (Batı Trakya’dan) gelen göçmenlerin (149.851 göçmen) nüfus artışına önemli etkisi olmuştur. 1950 yılından sonra bu sefer Bulgaristan’dan gelen Türk soyluların göçü de nüfus artışını etkilemiştir. “Nüfus mübadelesi sırasında

Yunanistan ve Bulgaristan'dan gelenlerin yerleşmesiyle nüfus miktarı artmış, geldikleri bölgede yaptıkları zirai faaliyetler yanında çeşitli kültürleri, teknik ve yöntemleri getirmişlerdir. Özellikle 1950-1951 göçü neticesinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 154.393 göçmen gelmiştir" (Tanoğlu, 1953: 132). 1954 yılından sonra da Türkiye'ye yönelen dış göç hareketi Yugoslavya üzerinden devam etmiştir (Doğan, 2018: 299). Bu süreçte gerçekleşen göçler; Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi ve NATO'ya üye olması nedeniyle, Sovyetler Birliği'nin yönlendirmesiyle eski doğu bloğu ülkelerinin Türk nüfusuna uyguladıkları baskılar neticesinde gerçekleşmiştir (Tanoğlu, 1953: 130 ; Şahin, 2016: 242).

1927-1965 yılları arasında nüfusumuz 17.743.151 kişi artış göstermiştir. Yurt dışında çalışan ve 1965 Genel Nüfus Sayımında sayılmayan 200.000 Türk bu sayıya ilave edildiğinde, artış 17.943.151 kişiye ulaşmaktadır. Tanoğlu (1969: 185-186), 1927-1965 yılları arasında Türkiye'ye 700.000 bin kadar göçmen geldiğini belirtmiştir. Hatay'ın 1939 yılında 208.116 nüfusuyla (Hatay iline bağlanan Dörtöl ve Hassa kazalarının nüfusu dâhil değildir) Türkiye'ye katılması da Türkiye nüfusunun artışında etkisi olmuştur. Özetle nüfus artışını etkileyen göçlerin veya dış göçlerin 1927-1965 yılları arasındaki nüfus artışına etkisi % 3,9, Hatay'ın ülkemize katılmasından (doğanların sayısının ölenlerin sayısından fazla olduğundan) kaynaklanmıştır. Doğanay (2014: 176-177) ise, 1927-1935 yılları arasında Türkiye'ye 618.506 göçmen geldiğini, bu yıllar arasında nüfusun 2.139.798 artış gösterdiğini, dış göçlerin nüfus artışına etkisinin % 28,9 olduğunu belirtmiştir. Yine 1950-1955 yılları arasında Türkiye'ye 250 bin kadar, 1955-1960 yılları arasında ise 294 bin kadar göçmenin geldiğini ve dış göçlerin nüfusa olan etkisinin sırasıyla % 8 ile % 7,9'un biraz üzerinde olduğunu belirtmiştir. Geray (1970: 18), farklı olarak 1923-1927 yılları arasında göçmenlerin nüfus artışındaki payının % 22,8, 1927-1935 yılları arasında % 9,17, savaş yılları olan 1940-1950 yılları arasında ise % 2 seviyesinde olduğunu belirtmiştir. Tandoğan (1994: 45), 1923-1960 yılları arasında Türkiye'ye gelen göçmen sayısının 1.200.000'i aşkın olduğunu ve gelenlerin % 34'ünü Yunanistan'dan gelen göçmenlerin oluşturduğunu belirtmiştir. Geray (1970: 18) da benzer bir istatistikle, aynı dönemde Türkiye'ye gelen göçmen sayısının 1.232.139, Türkiye'den giden göçmen sayısının ise 193.509 olduğunu, dış göçlerin nüfus artışındaki payının % 6,6 oranında olduğunu belirtmiştir.

Türkiye'de iç ve dış göç ile ilgili bilgiler 1975 nüfus sayımı ve sonrasında gerçekleşen nüfus sayımlarında derlenmeye başlanmıştır. 1975-2000 yılları arasında yurt dışından ülkemize gerçekleşen göç Tablo 10'da da görüleceği gibi en fazla 1980-1985 döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönem de yurt dışından ülkemize gelen nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı ‰ 9,2 olarak gerçekleşmiştir. 1980-1985 yıllarında nüfus artış hızı bir önceki ve bir sonraki döneme göre ‰ 24,88 olarak yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. Bu artışta, doğum ve ölüm oranlarının yanında yurt dışından ülkemize gelen nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının önemli bir etkisi de olmuştur. 1995-2000 döneminde ülkemize yurtdışından göç eden ülkeleri sırasıyla Almanya, Bulgaristan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti oluşturmuştur (TÜİK, 2005: 38-39). 1985 yılından itibaren de yurt dışından gelen nüfus oranı azalmaya başlamıştır. Doğanay (2014: 213-215), 1923-2010 yılları arasında dış göçlerle Türkiye'ye 2.268.270 göçmen geldiğini ve nüfus artışına etkisini ise sadece % 3,75 oranında gerçekleştirmiş olduğunu, Bekdemir (2016: 199) ise 1923-2012 yılları arasında dış göçlerle Türkiye'ye gelen göçmen sayısını yaklaşık 2.245.000 olarak belirtmiştir. Özetle 1923 yılından günümüze dış göçlerin nüfus artışına etkisi yukarıda örnekleriyle belirtilmiş olmakla birlikte, doğal nüfus artış (doğumların ölümlerden fazla olması) oranının etkisi % 95'in üzerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 10: Yurt Dışından Göç Eden Nüfus ve Oranı (1975-2000)

Yıllar	1975-80	1980-85	1985-90	1995-2000
Sayısı	254.171	410.232	388.994	234.111
Oranı (‰)	6,6	9,2	7,7	3,8

Kaynak: TÜİK, 2005.

Doğum yerine göre nüfus (1935-2000) istatistikleri ile ikâmet ettiği il ve doğum yeri durumuna göre nüfus istatistiklerinde (2014-2018) yurt dışında doğanların toplam nüfusa oranı Tablo 11’de gösterilmiş olup, en yüksek orana 1935 yılında % 5,95 ile en düşük orana ise 1975 yılında % 0,33 ulaşılmıştır. 1975 yılında görülen düşüş 1973 Dünya Ekonomik Krizinden dolayı yurt dışında yaşayan ve yurt dışı doğumlu vatandaşlarımızın 1975 Genel Nüfus Sayımında ülkemize gelememesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. 2018 yılında ise bu oran % 2,8 olarak gerçekleşmiştir. “Doğum yerine göre nüfus, göçün yorumlanmasında kullanılan göstergelerden biridir. Ülkenin göç aldığı durumda yurtdışı doğumlu olanların payı artmaktadır” (DİE, 2003: 29). Bu oranlar Türkiye’nin nüfus artışıındaki dış göçlerin etkisini göstermektedir.

Tablo 11: Yurt Dışında Doğanların Sayısı ve Oranı (1935-2018)

Yıllar	Sayı	Oran (%)	Yıllar	Sayı	Oran (%)
1935	962.159	5,95	1985	934.990	1,85
1950	755.529	3,61	1990	1.133.152	2,01
1960	952.515	3,43	2000	1.260.530	1,86
1965	903.074	2,88	2014	1.459.775	1,9
1970	889.170	2,50	2015	1.592.437	2,0
1975	134.746	0,33	2016	1.777.290	2,2
1980	868.195	1,94	2018	2.278.490	2,8

Kaynak: DİE, 2003; TÜİK, 2019c.

1923-1969 yılları arasında Türkiye’den yurt dışına göç edenler de olmuştur. Göç edenlerin en fazla grubunu mübadele sonucu Yunanistan’a giden 149.851 kişi oluşturmuştur. Bu dönemde Türkiye’den Yunanistan ve İsrail (1948-1967 yılları arasında 38.100 kişi) dâhil diğer ülkelere 194.720 kişi göç etmiştir (Darkot, 1056: 87; Geray, 1970: 10). Türkiye’den dışarıya doğru gerçekleşmiş işgücü göçü 1950’li yıllardan itibaren başlamış olup, 1960’lı yıllardan itibaren yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Resmi olarak ilk işgücü göçü, yapılan anlaşmalar sonucunda Batı Almanya’ya 1961 yılında başlamıştır. Türkiye’den yurtdışına 1961-1986 yılları arasında 1.203.952 kişi, 1961-2010 yılları arasında ise 2.078.429 kişi göç etmiştir (Doğanay, 2014: 224; Şahin ve Doğanay, 1999: 178). Bunların bir kısmı emekli olduktan sonra kesin dönüş yapmış, özellikle ikinci ve üçüncü kuşak ise kalmayı sürdürmeye devam etmektedir. Türkiye’den yurtdışına gerçekleşen göçün nüfus artışına veya azalışına etkisi olmadığı değerlendirilmektedir. 1927 ve 2000 yılı nüfus sayımı bilindiği gibi doğrudan görüşme yöntemi uygulanmış, sokağa çıkma yasağı uygulanmış ve evlerde bulunan herkes sayılmıştır. “Sayım günü sınırlarımız içinde bulunan ancak yurtdışında ikamet eden kişiler sayıma dâhil edilmişlerdir” (DİE, 2003: 4). Yurt dışında bulunan vatandaşlarımızın önemli bir oranının bu seçimlerde Türkiye’de bulunarak genel nüfus sayımlarında sayıldıkları değerlendirilmektedir. 2007 yılından itibaren ADNKS ile artık sadece “ülkemiz sınırları içinde yaşayan hane halklarındaki kişiler, hane halkı teşkil etmeyen kurumsal yerlerde kalan kişiler, göçebeler, evsizler ile Türkiye’de ikamet eden yabancı uyruklu kişiler kapsamıştır. Yurtdışında ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ise kapsama dâhil edilmemiştir” (TÜİK, 2011: 3) Bu nedenle yurtdışında ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları bu yeni sistem ile sayılmamakta olup, Türkiye’de ikamet eden yabancı uyruklular ile yurtdışında yaşayıp da Türkiye’ye dönüş yapan ve yurt dışında doğanlar sayılmaktadır. Bu durumu Tablo 12 ile 2016 ve 2017 yılı için oluşturulan istatistikler ile görebiliriz. 2016 yılında net göç artı 202.961 iken, 2017 yılında ise 212.693’e yükselmiştir.

Tablo 12: Türkiye'ye Gelen ve Türkiye'den Giden Göç (2016-2017)

Yıllar	Türkiye'ye Gelen Göç			Türkiye'den Giden Göç		
	Toplam	T.C. Vatandaşları	Yabancı Uyruklular	Toplam	T.C. Vatandaşları	Yabancı Uyruklular
2016	380.921	107.052	273.869	177.960	69.326	108.634
2017	466.333	101.772	364.561	253.640	113.326	140.314

Kaynak: TÜİK, 2018.

Yurt dışına giden işgücü göçünün işsizlik sorununa çözümün yanında, ülkemize gelen dövizin etkisi ve milli gelirimize katkısı da bulunmaktadır (Bekdemir, 2016: 200). “Dış ülkelerdeki nüfusumuzun, günün birinde geriye, Anavatana gönderileceklerinden kuşquamız olmamalı ve ekonomik hazırlıklarımızı buna göre yapmalıyız” (Doğanay, 2014: 224). Gelecekte nitelikli (vasıflı) insan gücünün ülkemize gelmesi durumunda demografik dönüşümün seyri de değişecektir (“Türkiye'nin Demografik Dönüşümü”, 2013). Bu durumda bu nüfusun Türkiye'nin demografik dönüşümünde oynayacağı etki de dikkate alınmalıdır.

6. Türkiye Nüfusunun Özellikleri

Nüfusun daha iyi analiz edilmesi ve Türkiye'nin demografik dönüşümünün tespit edilebilmesi için, nüfusun özelliklerinin de bilinmesi gerekmektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin işgücünün karşılanması, savunma ve sosyal ihtiyaçların tespit edilmesi ve beş yıllık kalkınma planlarının tespit edilmesi için bu verilere ihtiyaç duyulmaktadır. “Sosyal ve ekonomik amaçlı planlamalarda, stratejilerin isabetli seçilebilmesi bakımından, nüfus miktarı kadar önemli olan bir sorun da, nüfus yaş yapısının bilinmesi ve analiz edilmesidir” (Doğanay, 2014: 185).

Bu bölümde Türkiye nüfusunun özellikleri kısaca açıklanacaktır. 1935 yılında 0-14 yaş grubu, Türkiye nüfusunun % 41,2'sini oluştururken, doğurganlık oranının azalması ile 2018 yılında % 23,4'e düşmüştür. 65 yaş üstü olan yaşlı nüfus ise aynı dönemlerde % 3,9'dan, % 8,8'e yükselmiştir (TÜİK, 2019b, c). Birleşmiş Milletlerin tanımına göre bir ülkedeki yaşlı nüfusun oranı % 8 ile % 10 ise o ülke nüfusunun “yaşlı”, % 10'unun üzerinde ise o ülke nüfusunun “çok yaşlı” olduğu belirtilmektedir (Sertkaya Doğan, 2018a: 31). “Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının % 10'u geçmesi nüfusun yaşlanmasının bir göstergesidir. Ülkemizde yaşlı nüfus, diğer yaş gruplarına göre daha yüksek bir hız ile artış göstermektedir. Küresel yaşlanma süreci olarak adlandırılan “demografik dönüşüm” sürecinde olan Türkiye, oransal olarak yaşlı nüfus yapısına sahip ülkelere göre genç bir nüfus yapısına sahip görünse de, mutlak yaşlı sayısı oldukça fazladır” (TÜİK, 2012). Türkiye % 8,8 oranı ile “yaşlı” ülke durumunda olup, nüfus her geçen yıl yaşlanmaktadır. İleriki bölümlerde de görüleceği üzere 2080 nüfus projeksiyonuna göre 2023 yılında Türkiye'nin yaşlı nüfus oranı % 10,2'ye yükselerek, Türkiye “çok yaşlı” ülkeler arasına girecektir. Çalışma çağındaki nüfus oranı (15-64 yaş) ise 1935'de % 54,4 iken, 2018 yılında % 67,8'e yükselmiştir. Aslında bunda bebek ölüm oranlarının düşmesinden çok, önceki dönemlerde görülen yüksek doğurganlık oranının etkisi önemli rol oynamaktadır. Çalışma çağında bulunan yüksek nüfus Türkiye'ye işgücü ve kalkınma için büyük bir fırsat sunmaktadır. Ama aynı zamanda işsizlik oranlarının etkisi ile birlikte istihdam üzerinde baskıya da neden olmaktadır.

Bağımlılık oranları çalışan nüfusun kendisiyle birlikte bakmakla yükümlü olduğu nüfusun oranını temsil etmektedir. 1980 yılına kadar çalışan her 100 nüfusa karşılık ortalama 80 kişi düşmekteyken, 1985 yılından itibaren azalarak 2018 yılında toplam yaş bağımlılık oranı % 47,4'ye kadar düşmüştür. Çalışan nüfus üzerindeki baskı azalmakta, milli gelire katkısı olmayan (0-14 ile 65+ yaş) nüfus kitlesi düşmektedir. Yaşlı bağımlılık oranı da 1935 yılında % 7,4 iken, 2018 yılında % 12,9'a yükselmiştir (TÜİK, 2019b, c). İlerleyen yıllarda toplam bağımlılık oranının artma eğilimine girmesi, yaşlı bağımlılık oranının yükselmesi sonucunda oluşacaktır. Yaşlı bağımlılık oranı, genç bağımlılık oranına göre çalışma çağındaki nüfusa ve ülke ekonomisine daha ağır yük getirmektedir. Yaşlı nüfusun

sağlık harcamaları ve sosyal güvenlik giderleri, genç nüfusa göre daha maliyetlidir. Türkiye'nin ortanca yaşı diğer ifade ile medyan yaşı 1935 yılında 21,2 iken 2018 yılında 32'ye yükselmiştir (TÜİK, 2019b, c). Medyan yaş ne kadar yükselirse nüfus da o kadar yaşlanır. Bu gösterge de Türkiye'nin yaşlandığını bize göstermektedir. Kırdan kente olan göç ve doğurganlık oranları nedeniyle kırsal nüfusun medyan yaşı daha yüksektir. Bunda bilindiği gibi iç göçlere daha çok genç nüfusun katılması ile emekli olan yaşlı nüfusun kırsalda yaşamayı tercih etmesi sebep olmuştur.

Türkiye'de 1927 yılında cinsiyet oranı 93 iken, 2018 yılında 100,7 olmuştur. 1940 yılında bu oran 100 olarak dengede iken, bundan sonraki yıllarda 100'ün üzerinde seyretmiş olup, 1960 yılında en yüksek sayı olan 103'e yükselmiş, 2000 yılında ise 102'ye düşmüştür. Cinsiyet ve doğum oranlarıyla ilgili, çalışma çağındaki erkek nüfus sayısı, işgücü açığı veya fazlalığı gibi sonuçlara neden olabilmektedir. Türkiye'de hane başına düşen aile nüfus sayısı 1955 yılında 5,68 iken bu oran 2018 yılında 3,4'e düşmüştür (TÜİK, 2019b, c). Bunda en önemli etken kentleşmenin etkisi ile çekirdek aile yapısının yaygınlaşmasıdır. Demografik dönüşüm sürecinin doğal bir sonucu olarak, Türkiye'de tek kişilik aile ve tek ebeveynli aile gibi yeni aile biçimleri ortaya çıkmakta ve daha da yaygınlaşmaktadır. Bu dönüşümün yaşlı nüfus üzerinde etkileri; işbölümünde yaşlıların işlevsiz kalması; yaşlıların iç göç sürecinin de dışında kalması ve yalnızlaşması; yaşlıların bakımı ve korunmasında önemli rolü olan ailenin giderek bu özelliğinden uzaklaşması olarak belirtebiliriz. Türkiye'nin önümüzdeki dönemde en önemli sorunlarından biri de *yaşlılık sorunu* olacağını görülmektedir (Koç vd, 2010: 57).

2018 yılında ortalama hane halkı büyüklüğünün en yüksek olduğu iller; 6,4 kişi ile Şırnak, 5,6 kişi ile Şanlıurfa, 5,5 kişi ile Hakkâri ve Batman illeri, ortalama hane halkı büyüklüğünün en düşük olduğu iller ise 2,7 kişi ile Balıkesir, Çanakkale ve Eskişehir illeri olmuştur (TÜİK, 2019c). Türkiye'nin yaşadığı demografik dönüşüm süreci tüm yerleşim yerlerinde ve bölgelerinde hane halkı büyüklüklerinde de görüldüğü gibi aynı değildir. Türkiye'de kırsal yerleşim yerleri ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ise henüz demografik dönüşüm sürecinin son aşamasına ulaşamamışlar, Türkiye'nin 1980'lerdeki demografik yapısı ile benzerlik göstermektedirler. Bu durum "Türkiye'de halen *farklı demografik rejimlerin* mevcut olduğunu ve henüz tam bir *demografik yakınsamanın* gerçekleşmediğini göstermektedir" (Koç vd, 2010: 59).

1927 yılında Türkiye'de köy nüfus oranı % 75,78 iken, 2018 yılında bu oran % 7,7'ye düşmüş, kent nüfus oranı % 24,22'ten % 92,3'e çıkmıştır (TÜİK, 2019b, c). 1927 yılından 1950 yılına kadar Türkiye'de nüfusun kır ve kent ayrımı değişmemiştir. Bunun en önemli nedenlerini; kentleşme oranının düşük olması, iç göçlerin çok az gerçekleşmesi, tarımda makineleşmenin yetersizliği, inşaat sektörünün yetersizliği, ulaşım ve iletişimin yetersizliği vb. faktörler oluşturmuştur. 1980 yılından sonra kent nüfusundaki artış oranındaki yükseklik, iç göçlerin etkisi ile idari bölünüş yapısında meydana gelen değişiklik nedeniyle bazı bucak ve köylerin ilçe olmasından kaynaklanmaktadır. Kırdan kente yapılan göçlerin etkisi ile kentlerde yaşayan nüfus oranı 2000 yılında % 64,9'a, 2010 yılında % 76, 2'ye yükselmiştir. 2010 yılında 1927 yılındaki kır-kent oranı tersine dönüşmüştür. Kentleşmenin oluşumu ile Türkiye'nin demografik yapısında önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bunlardan; Kadınların iş sektörüne olan katılımının artması, okullaşma oranlarının yükselmesi, hizmet sektörünün katkısının artması, doğurganlık oranlarının azalması, bebek ölüm oranlarının azalması, anne olma yaşının yükselmesi, hane halkı büyüklüğünün azalması bunlardan sadece bazılarıdır.

15-64 yaş grubundaki nüfusu çalışma çağındaki nüfus (TÜİK verilerinde işgücü istatistikleri 15 yaş üstü nüfus dikkate alınarak hesaplanmıştır) oluşturmaktadır. Türkiye'de çalışma çağındaki nüfusun işgücüne katılma oranı 2018 yılında % 58,4 olup, bunların % 12,6'sını ise işsizler oluşturmaktadır (TÜİK, 2019e). Türkiye'de çalışma çağındaki nüfusun yarısının aktif iş hayatına girememesinde özette; kadınların istihdam oranlarının düşüklüğü, kentleşmenin etkisi, orta ve yükseköğretimde okuyanların sayısının artması, çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik tedbirler gibi sosyal ve ekonomik etkenler önemli rol oynamıştır (Akbaş, 2016: 23). İstihdam oranında cinsiyete göre farkın en az olduğu alan tarımdır. Kadınların tarım dışı alanlarda istihdam edilenleri ile işgücüne dâhil olmayanların oranı erkeklerden yüksektir. Kadınların eğitim durumu yükseldikçe işgücüne katılma oranları da yükselmektedir. Kentlerde hizmet ve sanayi sektöründe çalışan kadınlar genellikle çocuk sayısı arttıkça işi bırakmak zorunda kalmaktadır. Düşük gelire çalışan kadınlar için okul öncesi eğitim kurumları önemli rol oynamaktadır.

Kadınlara sağlanacak çocuk bakım desteği, esnek çalışma gibi kolaylıklar ile okul öncesi eğitim kurumlarının artırılması veya zorunlu hale getirilmesi, düşük ücretli bakım hizmetlerinin artırılması, doğuma bağlı izinlerin artırılması, doğum sonrası yarı zamanlı çalışma imkânı sağlanması durumunda kadınların işgücünden ayrılmaları azalacak ve katılım oranı artacaktır ("Türkiye'nin Demografik Dönüşümü", 2013). Türkiye'de 1927 yılında tarımda çalışanların oranı yaklaşık % 90 iken, 2018 yılında % 17,7 seviyelerine kadar düşmüştür. 1990 yılından sonra tarımda çalışanların oranı % 50'nin altına düşmüş, hizmet ve sanayi sektörleri artışları hızlanmıştır. Hizmet sektöründe çalışanların oranı 1927'de % 4,8 iken, 2018 yılında 55,8'e ulaşmıştır (TÜİK, 2019e). Hizmet sektörü olan; ticaret, ulaştırma, eğitim, sağlık vb. kollar 1950 yıllarında başlayan iç göçün etkisiyle oluşan kentleşme, turizmin artan ivmesi, teknolojik ve sağlık imkânlarının artışı önemli rol oynamıştır. Türkiye'de % 20'nin altına düşen tarımda istihdam edilen oran gelişmiş ülkelere göre yüksektir. Bu oranın düşen bir ivme ile devam edeceği ve bu sektörde çalışan nüfusun gelişmiş ülkelerde olduğu gibi daha çok hizmet sektörüne kaydığı ve kayacağı değerlendirilmektedir. Bu durum olumlu bir gösterge olsa da hizmet sektöründe çalışan nüfusun daha çok düşük gelir getiren meslek gruplarında yoğunlaşması aslında istenen bir durum değildir. Bu sektörün yüksek gelir getiren ve eğitim düzeyi yüksek nüfustan oluşması aslında arzu edilendir. Türkiye'de hizmet sektörünün daha çok tarım sektöründen gelen ve eğitim düzeyi düşük nüfustan oluşması, ileride "tarım alanlarında görülen gizli işsizlik benzeri bir tabloya neden olacağı" öngörülmektedir (Akbaş, 2016: 25).

1927 yılında Türkiye nüfusunun % 10,6'sı okuryazar iken, % 89,4'ü ise okuryazar değildi. Bu olumsuz şartların iyileştirilmesi adına; eğitim kurumlarının revizyonu, eğitimin yaygınlaştırılması, 1924 Anayasası değişiklikleri, 1928 Harf Devrimi gibi önlemler alınmıştır (Koç vd., 2010). 1935 yılında % 19,25 olan okuryazar oranı, 2017 yılında % 96,7'ye yükselmiştir. 1950 yılından önce okuma yazma bilen nüfus oranı kadınlarda erkeklere nazaran çok düşüktür. 1935 yılında okuma bilen erkek nüfusun oranı kadınlardan % 20 fazla iken, bu oran 2017 yılında % 4,5'e düşmüştür (TÜİK, 2019b, c). Türkiye nüfusunun eğitim durumu sadece okuryazar oranlarının incelenmesiyle anlaşılabilir. Aynı zamanda okullaşma oranlarının da incelenmesiyle daha net bilgilere ulaşılabilmektedir. Günümüzde hala okullaşma oranı okul öncesi düzeyde düşüktür. Okul öncesi eğitim çağındaki çocukların yarısına yakın bu eğitimden yoksun kalmaktadırlar. Çocuklara temel değerlerin verildiği bu dönemin çocuğun sonraki eğitim ve toplumsal hayatında rolü çok önemlidir. Bu oranın yükseltilmesi ve zamanla 12 yıl zorunlu eğitim gibi zorunlu hale getirilmesi gerekmektedir. Ortaöğretimde 1997-98 döneminde % 37,87 olan okullaşma oranı, erkekler için % 41,39, bayanlar için % 34,16 iken, 12 yıllık zorunlu eğitimin etkisi ile de 2017-18 döneminde ise okullaşma oranı % 83,58'e yükselmiş, cinsiyete göre ise erkekler için %83,77 kadınlar için ise %82,39 düzeyine yükselmiştir. Cinsiyete ilişkin eşitsizlik ortadan kalkmıştır. Son yıllarda cinsiyet dönüşümü yükseköğretimde de görülmektedir (Milli Eğitim İstatistikleri, 2018).

7. Türkiye'nin Nüfus Projeksiyonlarına Göre Demografik Fırsatları

1961 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş olup, kalkınma planları için nüfus projeksiyonları hazırlanmış ve 1963-1967 yıllarını içeren Birinci Kalkınma Planı dönemiyle birlikte nüfus projeksiyonları yapılmaya başlanmıştır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) dönemi dâhil sekiz adet nüfus projeksiyonu gerçekleştirilmiştir. "Nüfus projeksiyonu doğum, ölüm ve göç hareketlerinin ilerdeki eğilimleri ile ilgili belli varsayımlara dayanarak nüfusun gelecek zamanda gelişmesi hakkında tahminlerin yapılması olarak tanımlanabilir. Nüfus projeksiyonları, sosyal ve ekonomik politikaları yansıtan ve sayısallaştıran, aynı zamanda sektörler için gerekli olan üretici ve tüketici kitlenin tespitinde yardımcı bir araç niteliğini taşımaktadır" (Kocaman, 2002: 2). Nüfus projeksiyonları nüfus artış hızları ve uluslararası göçlerin gelecekteki seyri dikkate alınarak çeşitli senaryolara göre hesaplanmaktadır. Türkiye'de bu çalışmalar, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından ihtiyaç duyuldukça yapılmaktadır. 14 Şubat 2013 tarihinde 2012 yılı ADNKS dikkate alınarak oluşturulan 2075 yılı nüfus projeksiyonu ile üç aşamalı senaryo yöntemi uygulanmıştır. Aynı zamanda 2013 ve 2023 yılları için 81 il nüfus tahminleri yapılmıştır. Ana senaryo, projeksiyonlarda kullanılmış olan temel senaryodur. Toplam doğurganlık hızının 2050 yılında 1,65'e düşeceği ve 2050 yılından sonra tekrar artışa geçerek 2075 yılında 1,85'e ulaşacağı senaryodur. Yüksek senaryo olarak da nitelendirilen senaryo ise, toplam doğurganlık hızının kademeli olarak artış göstererek; önce 2020 yılında 2,11'e, 2050 yılında ise 2,50 seviyesine yükseleceği, 2050 yılından sonra da 2075 yılına kadar sabit kalacağı senaryodur. Düşük

senaryo olarak tabir edilen senaryo ise, toplam doğurganlık hızının artış göstererek 2050 yılında 3'e ulaşacağı ve 2075 yılına kadar bu oranda sabit kalacağı varsayılan senaryodur. Son olarak 21 Şubat 2018 tarihinde 2017 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları temel alınarak, biri ana senaryo olmak üzere farklı doğurganlık ve göç varsayımlarını içeren üç ayrı senaryoya (ana, yüksek ve düşük) göre yeni 2080 nüfus projeksiyonları oluşturulmuştur. Türkiye'de demografik göstergelerdeki mevcut eğilimlerin devam edeceği varsayımına dayanarak ana senaryo sonuçlarına göre değerlendirmeler yapılmıştır. Projeksiyonlarda Türkiye toplamı için 2080, iller için ise 2025 yılına kadar veriler oluşturulmuştur (TÜİK, 2019a).

01 Şubat 2019 tarihinde 2018 yılında Türkiye nüfusu 82 milyon 003 bin 882 kişi olarak açıklanmış olup, 2018 yılı için üç ana senaryoya göre belirtilen nüfus tahminlerinden yüksek senaryonun üzerinde nüfus artışı gerçekleşmiştir (Tablo 13) (TÜİK 2019f). Türkiye nüfusunun, ana senaryoya göre; 2023 yılında 86 milyon 907 bin 367 kişiye, 2040 yılında ise 100 milyon 331 bin 233 kişiye ulaşması beklenmektedir. Nüfusumuzun 2069 yılına kadar artarak 107 milyon 664 bin 79 kişiyle en yüksek değerine ulaşması, bu yıldan itibaren azalışa geçmesi ve 2080 yılında 107 milyon 100 bin 904 kişi olması öngörülmektedir. Tablo 13'de farklı senaryolara göre gösterilen nüfus tahminlerine göre; ana senaryoya göre nüfusumuz 2060-2080 yıllarında yaklaşık 107.000.000 civarında durağanlaşacağı, düşük senaryoya göre ise 100.000.000 sınırını zorlayacağı, en yüksek değere 2055 yılında ulaşacağı ve sonraki yıllarda azalmaya başlayacağı, yüksek senaryoya göre ise 2080 yılına kadar artışını sürdürüleceği 121.000.000 sınırının aşılacağı beklediği görülmektedir. Ana senaryoya göre nüfusumuzun 2040 yılında % 24 artacağı ve 2069 yılında ise % 33 artarak en yüksek miktara ulaşacağı öngörülmektedir.

Tablo 13: Ana Senaryoya Göre Yıllara Nüfus Tahminleri (2018-2080)

Ana Senaryo		Düşük Senaryo		Yüksek Senaryo	
Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Sayım Yılı	Toplam Nüfus
2018	81.867.223	2018	81.744.659	2018	81.989.850
2023	86.907.367	2023	86.154.191	2023	87.662.775
2040	100.331.233	2040	97.125.652	2040	103.570.667
2050	104.749.423	2050	110.103.525	2050	99.517.154
2055	106.149.786	2055	99.723.302	2055	112.786.740
2060	107.095.998	2060	99.437.361	2060	115.074.851
2069	107.664.079	2069	97.725.283	2069	118.175.387
2080	107.100.904	2080	94.153.500	2080	121.099.912

Kaynak: TÜİK, 2019f.

Nüfus tahminlerinde yurt dışı göçlerin de tahmin edilmesi gerekmektedir. Bu en zor alanlardan birini oluşturmaktadır. Yurt dışı göçlerde; "gelecek dönemler için yurt dışına giden ve yurt dışından yurda giren nüfusun yaş ve cinsiyet itibarıyla tahmin edilmesi gerekmektedir. Ancak, bu tür verilerin tahmini genellikle güçlükler arz etmektedir. Şöyle ki; gelecek dönemlerde yurt dışı göçlerin boyutlarını tahmin etmek için sadece göç veren ülkenin göç politikasını bilmek yetmez, bunun yanında göç alan ülkelerin de gelecek dönemdeki muhtemel göç politikaları hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir" (Kocaman, 2002: 64). Yukarıda üç senaryoya göre tahmin edilen gelecekteki Türkiye'nin nüfusunda, en önemli parametrelerden birinin, doğal nüfus artışının yanında yukarıda belirtilen dış göçler oluşturmaktadır.

Ülkemizde doğuştan beklenen yaşam süresi artmakta ve nüfusumuz yaşlanmaya devam etmektedir. Nüfusun yaş yapısının önemli bir göstergesi olan ortanca yaşı diğer ifade ile medyan yaşı

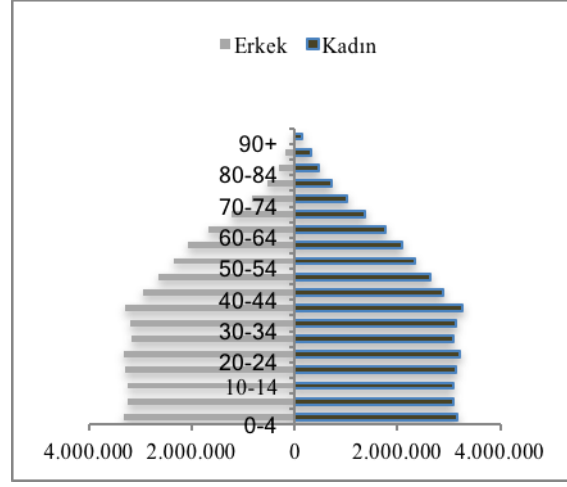
1935 yılında 21,2 iken 2018 yılında 32'ye yükselmiş, 2023 yılında 33,5, 2040 yılında 38,5, 2060 yılında 42,3, 2080 yılında ise 45 olması beklenmektedir. Yaşlı nüfus olarak tanımlanan 65 yaş ve üzerindeki nüfusun oranı; 2018 yılında % 8,8 iken, 2023'te % 10,2, 2040'da % 16,3, 2060'ta % 22,6 ve 2080'de % 25,6 olacağı öngörülmektedir. Çeşitli yaş gruplarına göre yaşlılık oranları (2007, 2018, 2023, 2040, 2060 ve 2080 yılı) ise Tablo 14'de gösterilmiştir. 2007 yılı 85 yaş üstü yaşlı nüfus oranı 65 yaş üstü yaşlıların % 5,6'sı iken, 2018 yılında bu oran % 9,2'e yükselmiş, 2040 yılında daha da artarak % 10,6'ya, 2080 yılında ise % 19,7'ye yükseleceği beklenmektedir. Ayrıca, 100 yaş ve üzerindeki yaşlı kişi sayısı 2080 yılında 141.471 (% 0,5) kişiye yükseleceği beklenmektedir. Bu beklentiler, Türkiye'nin daha da yaşlandığını bize göstermektedir.

Tablo 14: Yaşlılık Gruplarına Göre Oranlar (2007-2080)

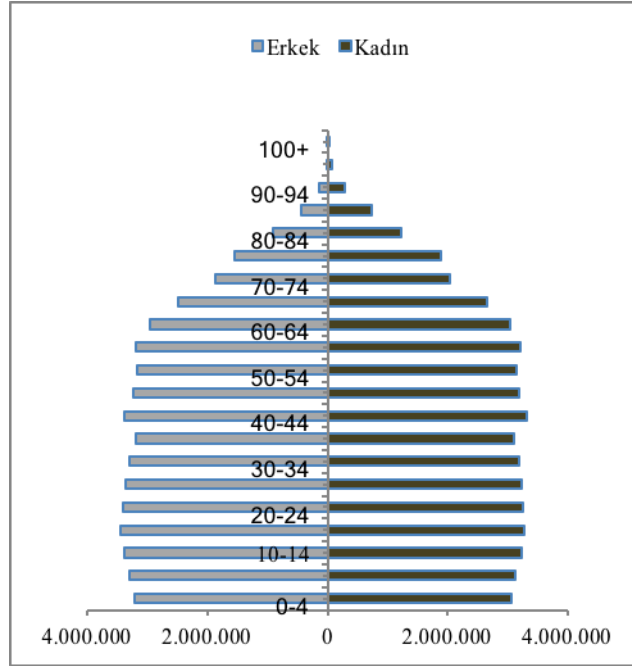
Yıllar	Toplam (%)	65-74	75-84	85+	100+
2007	7,1	61,4	33,0	5,6	-
2018	8,8	62,2	28,6	9,2	-
2023	10,2	63,4	28,2	8,4	6.353
2040	16,3	55,3	34,1	10,6	21.324
2060	22,6	47,8	37,2	15,0	63.593
2080	25,6	44,3	36,0	19,7	141.471

Kaynak: TÜİK, 2019f.

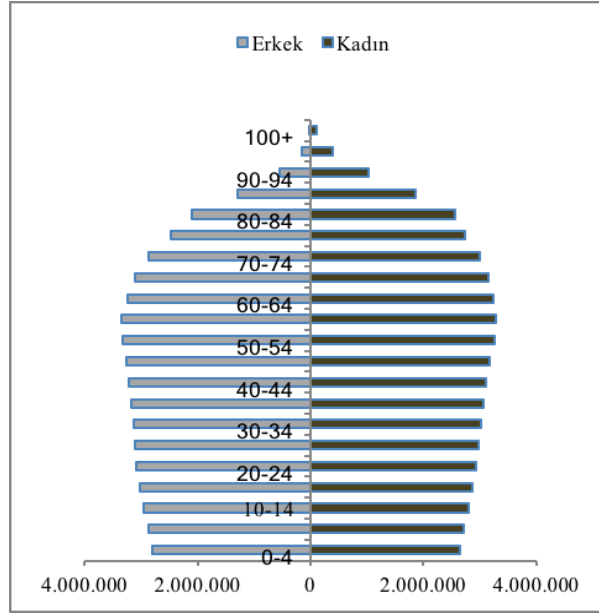
Nüfus piramitlerinde geniş taban yüksek doğurganlığı, dar taban ise düşük seviyede doğurganlığı gösterir. Piramitte ileri yaşlara doğru hızlı daralmalar yüksek ölümlülük, daha yavaş daralmalar ise düşük ölümlülük seviyesini göstermektedir. Şekil 1, 2, 3 ve Tablo 15 incelendiğinde; 2018 yılından bu yana nüfus piramitlerinin tabanının daralacağını tahmin edildiği görülmektedir. Bu durum toplam doğurganlık oranındaki düşüş ve küçük yaş gruplarının oranının azalmasıyla açıklanabilir. 2018, 2040 ve 2080 yılı nüfus piramitleri incelendiğinde de 2018 yılında yüksek olan 10-14 ile 15-65 yaş grubunun giderek azaldığı görülmektedir. Piramitlerin üst tarafları ise genişlemektedir. Bu durum 65 yaş üstü oranının artması ile açıklanabilir. Bunda ise ölüm oranlarının ve ortalama yaşam süresinin yükselmesi etkili olmaktadır. Bu yaş grubunda kadın nüfus oranının piramidin sağ üst tavanının dışına doğru taşması ile erkeklerden daha fazla olacağı göstermektedir.

Şekil 1: Nüfus Piramidi (2018)

Şekil 2: Nüfus Piramidi (2040)

Şekil 3: Nüfus Piramidi (2080)

Birleşmiş Milletler (BM) 2017 yılı dünya nüfus projeksiyonu ana senaryosuna göre 2017 yılında 7.550 milyar olan dünya nüfusunun; 2030 yılında 8.551 milyara, 2050 yılında 9.772 milyara ve son olarak 2100 yılında ise 11.184 milyara çıkması tahmin edilmektedir. Aynı çalışmada ise Türkiye'nin nüfusu 2030 yılında 88.417 milyon, 2050 yılında 95.627 milyon, 2060 yılında 96.221 milyon, 2080 yılında 92.501 milyon ve 2100 yılında ise azalış göstererek 85.776 milyon olması öngörülmüştür. BM nüfus projeksiyonunda 2015-2020 yıllarında toplam doğurganlık oranı 2,02, 2025-2030 yıllarında 1,88, 2045-2050 yıllarında 1,75 ve 2095-2100 yıllarında ise 1,78 olarak gösterilmiştir ("World Population Prospects", 2017). TÜİK tarafından yapılan 2059 yılı nüfus tahmininde Türkiye'nin nüfusunun düşmeye başlayacağı, benzer şekilde BM nüfus tahmininde de 2060 yılı belirtilmiştir. Yine TÜİK tarafından yapılan düşük senaryoda Türkiye'nin 2080 yılı nüfusu 94.153.500 olarak belirtilmişken, BM nüfus tahmininde de 92.501 milyon olarak daha düşük sayıyla belirtilmiştir.

Tablo 15: Yıllara Göre Yaş Gruplarının Dağılışı ve Bağımlılık Oranları Tahminleri (2018-2080).

Yıllar	Yaş Grupları			Toplam Yaş Bağımlılık Oranı	Genç Bağımlılık Oranı (0-14 yaş)	Yaşlı Bağımlılık Oranı (65+ yaş)
	0-14	15-64	65+			
2018	23,4	67,8	8,8	47,4	34,5	12,9
2023	22,6	67,2	10,2	48,7	33,5	15,2
2040	19,3	64,4	16,3	55,3	29,9	25,3
2060	16,9	60,4	22,6	65,5	28	37,5
2080	15,7	58,7	25,6	70,3	26,7	43,6

Kaynak: TÜİK, 2019f.

2018 yılında 0-14 yaş grubu, Türkiye nüfusunun % 23,4'ünü oluştururken, doğurganlık oranının azalması ile 2080 yılında % 15,7'ye düşmesi beklenmektedir. Yaşlı nüfusun ise aynı dönemlerde % 8,8'den, % 25,6'ya yükselmesi beklenmektedir. 2018-2080 yılları arasında toplam yaşlı nüfus miktarında % 16,8 oranında artış olacağı tahmin edilmektedir. Nüfus her geçen yıl yaşlanmaktadır. Çalışma çağındaki nüfus oranı (15-64 yaş) ise 2018 yılında % 67,8 iken, 2080 yılında % 58,7'ye düşmesi beklenmektedir. Aslında bunda 0-14 yaş oranının azalmasının yanında, çalışma çağındaki yaş grubunu oluşturan nüfusun 65 yaş üstü grubuna yükselmesi önemli rol oynamaktadır. Bu durum, "Türkiye nüfus politikasında da tekrar pronatalist politikaya geçişe zemin hazırlamıştır" (Sertkaya Doğan, 2018a: 40). Çalışma çağındaki nüfusun yaklaşık % 9'luk düşüşüne rağmen çalışma çağındaki nüfus oranı yine de fırsatlar sunmaktadır.

2040 yılında 0-14 yaş grubunun % 20'nin altına düşerek % 19,3'e inmesi, Türkiye'nin genç nüfusa sahip olma özelliğinin sona ermesi, nüfusun kendini yenileyemeyeceği ve azalmaya başlayacağını göstermektedir (Akbaş, 2016: 14). Ana senaryoya göre nüfusumuzun 2060-2080 yıllarında yaklaşık 107.000.000 civarında durağanlaşacağı ve azalmaya başlayacağı değerlendirilmektedir.

Türkiye nüfusunun, ana senaryoya göre 2040 yılında ise 100 milyon 331 bin 233 kişiye ulaşması beklenmektedir. Tanoğlu (1965: 198), bir çalışmada aritmetik nüfus yoğunluğuna göre Türkiye topraklarının 75-100 milyon nüfusu besleyebileceği iddialarının sürdürüldüğünü, aynı şekilde Doğanay (2014: 169, 178) da bugünkü tarımsal üretimimizin bilimsel ve teknolojik tedbirlerin artırılmasıyla en az üç katına çıkarılabileceğini, bu şekilde ülkemizin 100 milyon nüfusu besleyebileceğini, herhangi bir kıtlık yaşamayacağını, tarım dışı alanlarda istihdam açığının ise sanayi yatırımları ile çözülebileceğini belirtmiştir. Türkiye'nin 2040 yılında nüfusun açlık tehlikesi olmadan beslenebileceği sınıra ulaşacağı görülmektedir. Yukarıda belirtilen önlemlerin yanında, 2040 yılına kadar çalışma yaşındaki genç nüfus oranının % 20'nin üzerinde seyredecek olması ve Barrow tarafından *fırsat penceresi* (Koç vd, 2010: 57) olarak belirtilen bu durum, milli gelirin yükseltilmesi ve ekonomik kalkınma için bir fırsat olarak değerlendirilmelidir. Bu fırsattan istifade ederek ülke kaynakları üretime ve araştırma geliştirme çalışmalarına ayrılmalıdır.

Toplam yaş bağımlılık oranı 2018 yılında 47,2 kişi olarak gerçekleşmiş olup, ilerleyen yıllarla birlikte yükselerek 2080 yılında toplam yaş bağımlılık oranı 70,3'e kadar yükselecek 1985 yılı değerlerine ulaşacaktır. Çalışan nüfus üzerindeki baskının artacağı değerlendirilmektedir. Yaşlı bağımlılık oranı da 2018 yılında % 12,9 iken, 2080 yılında % 43,6'ya yükselmesi beklenmektedir. Yaşlı bağımlılık oranı, genç bağımlılık oranına göre çalışma çağındaki nüfusa ve ülke ekonomisine daha ağır yük getirecektir.

Türkiye İstatistik Kurumunun 15 Mart 2018 yılında yayınladığı "İstatistiklerle Yaşlılar 2017" Bültenine göre; 65 yaş üstü yaşlı nüfusun % 44'ünü erkek nüfus, % 66'sını ise kadın nüfus oluşturmaktadır. Genel olarak kadınlar erkeklerden daha uzun süre yaşamakta olup, erkek ve kadın nüfus arasındaki doğuştan beklenen yaşam süresi farkı 5,4 yıl olmuştur. Yaşlı erkek nüfusun 2017 yılında % 12,5'inin, yaşlı kadın nüfusun ise % 49,8'inin ise eşinin ölmüş olduğu görülmüştür. 2016 yılında yaşlı nüfusun işgücüne katılma oranı % 11,8 olarak (yaşlı erkek nüfus % 19,9, yaşlı kadın nüfus % 5,5) gerçekleşmiştir. Yaşlı nüfustaki işsizlik oranı ise % 2,6 olduğu görülmüştür. 2016 yılında istihdam edilen yaşlı nüfusun sektörel dağılımı incelendiğinde, yaşlı nüfusun % 70,2'sinin tarım sektöründe, % 22,8'inin ise hizmetler sektöründe yer aldığı görülmüştür (TÜİK, 2017).

Yaşlılarla ilgili hususlar değerlendirildiğinde; geniş ailenin yerini çekirdek ailenin almasıyla birlikte, yaşlıların ileride ihtiyaç duyacakları bakımı çocukları yerine kamu üstlenmek durumunda kalacağından (Şahin, 20116: 149) dolayı, sosyal güvence, koruma ve güvenlik sistemlerinin ve artacak sağlık harcamaların bütçeye getireceği yüke karşılık önlemler alınmalı, gerekli yasal veya idari düzenlemeler yapılmalı, yaşlıların özellikle de artacak yaşlı kadın nüfusun barınma imkânları artırılmalıdır. Genç nüfusun azalıp, yaşlı nüfusun artması yaşlılara sağlanacak imkânların artırılmasının önemi siyasi açıdan da önem kazanacaktır. Bununla birlikte; yaşlanmanın demografik dönüşümün bir parçası olarak ele alınarak, yaşlıların sağlıklı kalmalarını, topluma katkıda bulunmaya devam etmelerini sağlayarak, çalışmaya devam edebilme kapasitelerini artırmayı ifade eden *aktif yaşlanma* kavramı ile ele

alınarak, “hak temelli politikalara ağırlık verilmesi, yaşlanmayı topluma olan katkıların gönüllü olarak sürdürdüğü kamusal kaynaklarda desteklenen bir nüfus politikası” (Çuhadar ve Lordoğlu, 2016: 78) izlenmelidir. Eğitim ve işgücü arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu ve Türkiye'nin gelecekte eğitim seviyesi düşük yaşlı işgücü ile karşılaşacağı bilindiğine göre, *yaşam boyu öğrenme* ile birlikte “yaşlı işgücünün ihtiyacı olan eğitimin yaşlanma süreci beklenmeksizin ve sosyal güvenlik sistemi üzerinde henüz yaşlanma kaynaklı baskılar oluşmamışken verilmesi” ile “yaşlı işçilerin istihdam edilebilirliğini artırıcı kamu sübvansiyonlarının uygulanması” (Günaydın, 2018: 11) noktasında planlar yapılmalıdır. Bu dönüşüm bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.

Erkek ve kadın nüfus sayısının eşit olması cinsiyet oranının 100 olması ile ifade edilmektedir. 100'den büyük sayılar yüksek cinsiyeti yani erkeklerin kadınlardan fazla olduğunu gösterir. Türkiye'de 2018 yılında cinsiyet oranı 100,7 iken, 2023 yılında 100,4'e, 2040 yılında 99,6'ya, 2060 yılında 98,5'e, 2080 yılında ise 98,4'e düşmesi beklenmektedir. Erkek lehine olan oranın kadın lehine olarak değişeceği beklenmektedir. Aslında yaş grupları incelendiğinde 55-59 yaş grubuna kadar olan gruplarda erkeklerin sayısı kadınlardan fazla iken, bu yaş grubu ve sonraki yaş gruplarında kadın sayıları fazlalasmaktadır. Bu durum 65 yaş üstünün 2080 yılında % 8,5'den % 25,6'ya çıkması nedeniyle toplam cinsiyet oranının 100'ün altına düşmesi ile açıklanabilir.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2019 yılı ile 2025 yılları arasında gerçekleşmesi tahmin edilen; toplam doğurganlık oranı, kaba ölüm oranı, doğuştan beklenen yaşam süresi, kaba ölüm oranı, nüfus artış oranları Tablo 16 ve 17'de gösterilmiştir. Ortanca yaş veya medyan yaş ile bağımlılık oranları yukarıda açıklandığından dolayı tekrar gösterilmemiştir. 2019-2025 yılları arasında Türkiye'nin nüfus artış oranının azalmaya devam edeceği beklenmektedir. Doğuştan beklenen yaşam süresi de yükselmekte, bu durum nüfus piramitlerinde de görülmektedir. Doğumların 2023 yılına kadar artması ve bundan sonra da toplam doğurganlık oranının düşmesi ile birlikte azalmaya başlaması beklenmektedir.

Tablo 16: Demografik Göstergeler (2019-2025)

Yıllar	Toplam Doğurganlık Hızı	Kaba Doğum Hızı (‰)	Doğumlar (Bin)
2019	2,10	16,0	1.318
2020	2,10	15,8	1.322
2021	2,10	15,7	1.324
2022	2,10	15,5	1.327
2023	2,10	15,4	1.329
2024	2,09	15,2	1.327
2025	2,09	15,0	1.324

Kaynak: TÜİK, 2019f.

Türkiye'de 2025 yılında illerin nüfuslarında yaşanması beklenen değişime kısaca göz atacak olursak, 2017 yılı ADNKS sonuçlarına kıyasla 68 ilin nüfusunun artması, 13 ilin nüfusunun ise azalması öngörülmektedir. En yüksek nüfusa sahip ilk beş ilin sıralamasında ise bir değişiklik olmayacaktır. Nüfus tahminine göre, 2025 yılında İstanbul 16,7 milyon, Ankara 6,2 milyon, İzmir 4,6 milyon, Bursa 3,3 milyon ve Antalya 2,7 milyon nüfusa sahip olacaktır. Nüfusu azalacak iller ise; Ağrı, Ardahan, Artvin, Çankırı, Çorum, Erzurum, Hakkâri, Kars, Muş, Sivas, Tunceli, Yozgat ve Zonguldak olacak, Kütahya ilinin nüfusu 2023 yılına kadar artacak, 2024 ve 2025 yıllarında ise azalacak, Tokat ilinin nüfusu ise 2024 yılına kadar artacak, 2025 yılında azalmaya başlayacaktır. 2017 yılında Türkiye'nin nüfusu en küçük ili olan Bayburt'un nüfusunun yükselmesi neticesinde, 2025 yılında Türkiye'nin nüfusu en küçük ilinin 75.584 nüfusu ile Tunceli olacağı tahmin edilmektedir (TÜİK, 2019f).

Tablo 17: Demografik Göstergeler (2019-2025)

Yıllar	Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi	Kaba Ölüm Hızı (%)	Ölümler (Bin)	Bebek Ölüm Hızı (%)	Nüfus Artış Hızı (%)
2019	78,4	5,45	449	10,1	12,4
2020	78,6	5,49	458	9,9	12,2
2021	78,8	5,52	466	9,6	11,9
2022	79,0	5,55	474	9,4	11,7
2023	79,2	5,59	483	9,1	11,5
2024	79,4	5,63	492	8,9	11,2
2025	79,6	5,70	501	8,6	10,9

Kaynak: TÜİK, 2019f.

8. Sonuç ve Değerlendirme

Cumhuriyetten bu yana Türkiye nüfusunun devamlı artışı, iç göçün de etkisi ile birlikte kentlerin sayısının hızla artmasına neden olmuş ve kentlerin sayısı da hızla artarak metropollerini meydana getirmiştir. Metropollerin artışı ile birlikte yakın tarım alanları yerleşime açılmış, gecekonduların sayısı artmış, çevre, ulaşım ve yeşil alan sorunları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte çalışabilir nüfus oranının artması, yeni iş alanların yaratılmasını gerekli kılmış, kaynakların yetersizliği ise işsizlik oranlarının artışına neden olmuştur.

Türkiye’de doğum oranları azalma eğilimini sürdürmekte olup, Türkiye’de toplam doğurganlık hızı 1960’lı yıllarda 6-7 iken, bu oran günümüzde 1,99 seviyelerine kadar düşmüştür. Dünya’da ve ülkemizde ekonomik ve sosyal gelişme arttıkça dolayısıyla da refah seviyesi arttıkça doğum oranları azalış göstermiştir. Anne olma yaşının yükselmesi de doğum oranlarının azalmasında önemli rol oynamaktadır.

Kentleşmenin oluşumu ile Türkiye’nin demografik yapısında önemli dönüşümler yaşanmıştır. Kadınların iş sektörüne olan katılımının artması, okullaşma oranlarının yükselmesi, doğurganlık oranları, bebek ölüm oranları ve hane halkı büyüklüğünün azalması, anne olma yaşının yükselmesi bu dönüşümlerden bazılarıdır.

1935 yılında 0-14 yaş grubu, Türkiye nüfusunun % 41,2’sini oluştururken, doğurganlık oranının azalmasıyla 2018 yılında % 23,4’e düşmüştür. Yaşlı nüfus ise aynı dönemlerde % 3,9’dan, % 8,8’e yükselmiştir. Nüfus her geçen yıl yaşlanmaktadır. Çalışma çağındaki nüfus oranı (15-64 yaş) ise 1935’de % 54,4 iken, 2018 yılında % 67,8’e yükselmiştir. Aslında bunda bebek ölüm oranlarının düşmesinden çok, önceki dönemlerdeki yüksek doğurganlık oranının etkisi önemli rol oynamaktadır. Çalışma çağındaki yüksek nüfus Türkiye’ye işgücü ve kalkınma için büyük bir fırsat sunmaktadır. Ama aynı zamanda işsizlik oranlarının etkisi ile birlikte istihdam üzerindeki baskıya da neden olmaktadır. Toplam bağımlılık oranının artma eğilimine girmesi, yaşlı bağımlılık oranının yükselmesi sonucunda oluşacaktır. Yaşlı bağımlılık oranı, genç bağımlılık oranına göre çalışma çağındaki nüfusa ve ülke ekonomisine daha ağır yük getirmektedir. Yaşlı nüfusun sağlık harcamaları ve sosyal güvenlik giderleri genç nüfusa göre daha maliyetlidir. Türkiye’nin ortanca yaşı 1935 yılında 21,2 iken 2018 yılında 32’ye yükselmiştir. Bu

gösterge de Türkiye'nin yaşlandığını bize göstermektedir. Kırdan kente olan göç ve doğurganlık oranları nedeniyle kırsal nüfusun medyan yaşı daha yüksektir. Bunda bilindiği gibi iç göçlere daha çok genç nüfusun katılması ile emekli olan yaşlı nüfusun kırsalda yaşamayı tercih etmesi sebep olmuştur.

Türkiye'de çalışma çağındaki nüfusun işgücüne katılma oranı 2018 yılında % 58,4 olup, bunların % 12,6'sını ise işsizler oluşturmaktadır. İstihdam edilen nüfusun yaklaşık % 68'i erkeklerden, % 32'si kadınlardan oluşmaktadır. Türkiye'de % 20'nin altına düşerek % 17,7 seviyesine düşen tarımda istihdam edilen oran gelişmiş ülkelere göre yüksektir. Bu oranın düşen bir ivme ile devam edeceği ve bu sektörde çalışan nüfusun gelişmiş ülkelerde olduğu gibi daha çok hizmet sektörüne kaydığı ve kayacağı değerlendirilmektedir. Bu durum olumlu bir gösterge olsa da hizmet sektöründe çalışan nüfusun daha çok düşük gelir getiren meslek gruplarında yoğunlaşması aslında istenen bir durum değildir. Bu sektörün yüksek gelir getiren ve eğitilmiş düzeyi yüksek nüfustan oluşması aslında arzu edilendir. Türkiye'de hizmet sektörünün daha çok tarım sektöründen gelen ve eğitim düzeyi düşük nüfustan oluşması, ileride tarım alanlarında görülen "gizli işsizlik" durumuna neden olacağı görülmektedir.

Türkiye'de hane başına düşen aile nüfus sayısı 1955 yılında 5,68 iken bu oran 2018 yılında 3,4'e düşmüştür. Kentlerde kadınların iş hayatına başlamasının ve çocuk sayısının düşmesinin etkisi de bu oranın düşmesine neden olmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde bu oranlar kır nüfus oranının yüksekliği, geniş aile yapısının devam ediyor olması, tarım ve hayvancılığa dayalı aile ekonomisinin fazla nüfusa ihtiyaç duyması ve kültürel farklılıklar gibi sebepler nedeniyle Türkiye ortalamasının üstündeyken, batı bölgelerinde ve kıyı illerinde ise altındadır.

Nüfus projeksiyonlarına göre Türkiye'nin fırsatlarını özetlemek gerekirse; Türkiye nüfusunun, ana senaryoya göre; 2023 yılında 86 milyon 907 bin 367 kişiye, 2040 yılında ise 100 milyon 331 bin 233 kişiye ulaşması beklenmektedir. Nüfusumuzun 2069 yılına kadar artarak 107 milyon 664 bin 79 kişiyle en yüksek değerine ulaşacağı beklenmektedir. Bu yıldan itibaren azalışa geçmesi öngörülen ülke nüfusunun 2080 yılında 107 milyon 100 bin 904 kişi olması beklenmektedir. Ana senaryoya göre nüfusumuzun 2060-2080 yıllarında yaklaşık 107.000.000 civarında durağanlaşacağı ve azalmaya başlayacağı değerlendirilmektedir. Türkiye demografik dönüşüm kuramına göre üçüncü aşamayı tamamlayıp, 2018 yılında toplam doğurganlık hızının nüfusun kendini yenileyebileceği sınırın altına yani, 1,99'a düşmesi ile dördüncü aşamaya geçişin ilk koşulunu gerçekleştirmiştir. Türkiye dördüncü aşamaya geçişi ancak nüfus projeksiyonuna göre 2069 yılında nüfusu 107.649.413 ile en yüksek sayıya ulaşıp düşüşe geçeceği yani nüfus artışının sona ererek sabitleneceği 2069 yılında tamamlaması beklenmektedir.

Ülkemizde doğuştan beklenen yaşam süresi artmakta ve nüfusumuz yaşlanmaya devam etmektedir. Yaşlı nüfus olarak tanımlanan 65 yaş ve üzerindeki nüfusun oranı; 2018 yılında % 8,7 iken, 2023'te % 10,2, 2040'da % 16,3, 2060'ta % 22,6 ve 2080'de % 25,6 olacağı öngörülmektedir. 2023 yılında Türkiye'nin % 10,2 oranıyla "çok yaşlı" ülkeler arasına girmesi beklenmektedir. Bu beklentiler bize, Türkiye'nin daha da yaşlandığını göstermektedir. Aynı zamanda yaşlı bağımlılık oranı da 2018 yılında % 12,9 iken, 2080 yılında % 43,6'ya yükselmesi beklenmektedir. Yaşlı bağımlılık oranı, genç bağımlılık oranına göre çalışma çağındaki nüfusa ve ülke ekonomisine daha ağır yük getirecektir. Şimdiden sosyal güvence sistemlerinin ve artacak sağlık harcamaların bütçeye getireceği yükü karşılık önlemler alınmalı, gerekli yasal veya idari düzenlemeler yapılmalı, yaşlıların özellikle de artacak yaşlı kadın nüfusun barınma imkânları artırılmalıdır.

2018, 2040 ve 2080 yılı nüfus piramitleri incelendiğinde de 2018 yılında yüksek olan 10-14 ile 15-65 yaş grubunun giderek azaldığı görülmüştür. Piramitlerin üst tarafları genişlemektedir. Bu durum 65 yaş üstü oranının artması ile açıklanabilir. Buna ise ölüm oranlarının ve ortalama yaşam süresinin yükselmesi neden olmaktadır. Bu yaş grubunda kadın nüfus oranının piramidin sağ üst tavanının dışı doğru taşması ile erkeklerden daha fazla olacağı görülmektedir.

2040 yılında 0-14 yaş grubunun % 20'nin altına düşerek % 19,3'e inmesi Türkiye'nin genç nüfusa sahip olma özelliğinin sona ermesi, nüfusun kendini yenileyemeyeceği ve azalmaya başlayacağını göstermektedir. Bununla birlikte çalışma çağındaki nüfus oranı 2018 yılında % 67,8 iken, 2080 yılında % 58,7'ye düşmesi beklenmektedir. Aslında bunda 0-14 yaş oranının azalmasının yanında, bu yaş grubunu oluşturan nüfusun 65 yaş üstü grubuna yükselmesi önemli rol oynamaktadır. Çalışma çağındaki nüfusun

yaklaşık % 9'luk düşüşüne rağmen çalışma çağındaki nüfus oranı yine de fırsatlar sunmaktadır. Çalışma yaşındaki genç nüfus oranının 2040 yılına kadar devam edeceği görülmektedir. Barrow tarafından *fırsat penceresi* olarak isimlendirilen bu durum; nüfusun ve genç bağımlılık oranının azalması ve yaşlı bağımlılık oranının çok yükselmemesi, ülke kaynaklarının üretime ve araştırma geliştirme çalışmalarına ayrılarak milli gelirin yükselmesi ve ekonomik kalkınma için fırsat olarak değerlendirilmelidir.

Bununla birlikte; yaşlanma demografik dönüşümün bir parçası olarak ele alınmalı, yaşlıların sağlıklı kalmalarını, topluma katkıda bulunmaya devam etmelerini sağlayarak çalışmaya devam edebilecek kapasitelerini artırmayı ifade eden *aktif yaşlanma* kavramı dikkate alınmalı, yaşlıların topluma olan katkılarının gönüllü olarak sürdürdüğü nüfus politikası izlenmeli, şimdiden yaşlı işçilerin istihdam edilebilirliğini artırıcı kamu desteklemeleri uygulanmalı, bu dönüşüm bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Akbaş, Y. (2016). "Türkiye'nin Nüfus Coğrafyası", *Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Doğanay, S. ve Alım, M. (Eds.), 1.Baskı, Pegem Akademi, Ankara, 1-59.
- Atalay, İ. (1994). *Türkiye Coğrafyası* (4.Baskı). Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- Aydın, O., Aslantaş Bostan, P., Özgür, E. (2018). "Mekânsal Veri Analizi Teknikleriyle Türkiye'de Toplam Doğurganlık Hızının Dağılımı ve Modellenmesi", *Coğrafya Dergisi / Journal of Geography*, (37), 27-45.
- Bekdemir, Ü. (2016). "Türkiye Beşeri Coğrafyası: Türkiye'nin Nüfusu", *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, Yazıcı, H. ve Koca, N. (Eds.), 5.Baskı, Pegem Akademi, Ankara, 169-203.
- Bozbeyoğlu, A.Ç. ve Tılıç, H.R. (2011). "Türkiye'de Değişen Nüfus Bilgi Sisteminin Kamu Yönetimine Katılan ve Kamu Hizmetlerinden Faydalanan 'Vatandaşla' İlişkisi", *Amme İdaresi Dergisi*, 44 (1), 89-112
- Çuhadar, S. G. ve Lordoğlu, K. (2016). "Demografik Dönüşüm Sürecinde Türkiye'de Yaşlanma Ve Sorunlar", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (54), 63-80.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) (2003). 2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri", Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- Danış, D. (2018). "Demografi: Nüfus Meselesine Sosyolojik Bir Bakış", Türkiye Bilimler Akademisi, Ulusal Açık Ders Malzemeleri. 01 Mart 2019 tarihinde <http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=86> adresinden erişildi.
- Darkot, B. (1956). "Altıncı Nüfus Sayımı", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 15-16, İstanbul, 85-104.
- Doğan, M. (2009). "Demographic Movements in the Township of Büyükçekmece.", *Management and Education Academic Journal*, Vol.5, No: 2, Bulgaristan, 66-75.
- Doğanay, H. (2014). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, 4.Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
- Doğanay, S. ve Alım, M. (2016). *Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Pegem Akademi, Ankara.
- Elibol, N. (2007). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12 (2), 135-160.
- Gümüş, A.E. (2008). Türkiye Nüfusu, *Türkiye Coğrafyası*, Serter N. (Ed.), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir aktaran Akbaş, Y. (2016). "Türkiye'nin Nüfus Coğrafyası", *Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Doğanay, S. ve Alım, M. (Eds.), 1.Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
- Günaydın, D. (2018). "Türkiye'nin demografik dönüşümü çerçevesinde işgücünün yaşlanma sorunu", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)*, *Elderly Issues Research Journal (EIRJ)*, 11(1), 1-13, ISSN 1308-5816

- İçduygu, A., Sirkeci, İ. ve Aydıngün, İ. (1998). "Türkiye'de İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi", *Türkiye'de İçgöç, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997*, İstanbul Tarih Vakfı Yayınları, 207-249.
- İçduygu, A. ve Ünal, T. (1998). "Türkiye'de İçgöç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri", *Türkiye'de İçgöç, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997*, İstanbul Tarih Vakfı Yayınları, 38-55.
- Karal, E.Z. (1995). Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831,; Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- Koç, İ, Eryurt, M.A., Adalı, T. ve Seçkiner, P. (2010). *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayını, Ankara. 01 Mart 2019 tarihinde http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TurkiyeninDemografikDonusumu_220410.pdf adresinden erişildi.
- Kocaman, T. (2002). Plan Nüfus Projeksiyon Yöntemleri, Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. 01 Mart 2019 tarihinde http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/view/12923/Plan_N%C3%BCfus_Projeksiyon_Y%C3%B6ntemleri.pdf adresinden erişildi.
- Köksal, A. (2000). "Türkiye 1997 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları Hakkında Düşünceler", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (40), 213-218.
- Lee, R. (2003). "The Demographic Transition: Three Countries of Fundamental Change", *Journal of Economic Perspectives*, 17 (4), 167-190 aktaran Çuhadar, S. G. ve Lordoğlu, K. (2016). "Demografik Dönüşüm Sürecinde Türkiye'de Yaşlanma Ve Sorunlar", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (54), 63-80.
- Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2017/18 (2018). 01 Mart 2019 tarihinde http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_organ_egitim_2017_2018.pdf adresinden erişildi.
- Notestein, F.W. (1953). "Economic problems of population change", proceeding of the Eight International Conference of Agricultural Economists, New York, 13-31 aktaran Koç, İ, Eryurt, M.A, Adalı, T. ve Seçkiner, P. (2010). *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayını, Ankara.
- Özgür, E.M., (1998). *Türkiye Nüfus Coğrafyası*, GMC Basın-Yayın, Ankara.
- Özgür, E.M., (2003). "XXI.Yüzyılın Başında Türkiye Nüfusu", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1 (1), 43-53.
- Sertkaya Doğan, Ö. (2018a). "Türkiye'ye 2040 ve 2060 Nüfus Projeksiyonlarına Göre Demografik Fırsatlar", *TİDSAD*, 5 (18), 26-42.
- Sertkaya Doğan, Ö. (2018b). "Nüfus Coğrafyası", *Beşeri ve Ekonomik Coğrafya*, Sertkaya Doğan, Ö. ve Doğan, M. (Eds.), Pegem Akademi, Ankara.
- Şahin, S. (2018). *Geçmiş, Günümüz ve Gelecekte Nüfus Gerçeği*, 4.Baskı, Pegem Akademi: Ankara.
- Şahin, C. (2016). "Türkiye Nüfusu", Kanat, M.H. (Ed.), *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, 220-248.
- Tandoğan, A. (1994). *Türkiye Nüfusu*, Eser Ofset, Trabzon.
- Tanoğlu, A. (1953). "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketleri (1950-1951)", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 14 (1-4), 128-161.
- Tanoğlu, A. (1969). *Beşeri Coğrafya: Nüfus ve Yerleşme*, Cilt 1, 2.Baskı, Taş Matbaası, İstanbul.
- TÜİK, (2005). Genel Nüfus Sayımı 2000 Göç İstatistikleri. Yayın No: 2976, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara.
- TÜİK, (2011). İstatistik göstergeler 1923-2011. 01 Mart 2019 tarihinde http://tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=0&KITAP_ID=158 adresinden erişildi.

- TÜİK, (2012). İstatistiklerle Yaşlılar 2012. 01 Mart 2019 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13466> adresinden erişildi.
- TÜİK, (2018). Göç İstatistikleri. 01 Mart 2019 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1067 adresinden erişildi.
- TÜİK, (2017). İstatistiklerle Yaşlılar 2017. 01 Mart 2019 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do;jsessionid=qxL2cfQGsQCJKS2ndwgJ391R1SJvghmjpyK2BzSNlkfjQ1J6KNYy!-1412226747?id=27594> adresinden erişildi.
- TÜİK, (2019a). Nüfus Projeksiyonları 2018-2080. 01 Mart 2019 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do;jsessionid=hpcGhRPBm4LR5kjP1s6DQMDv0v7sHkGKwnjKs7jyM3WvCpCkT146!-1445530805?id=30567#> adresinden erişildi.
- TÜİK, (2019b). Genel Nüfus Sayımları. 01 Mart 2019 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047 adresinden erişildi.
- TÜİK, (2019c). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS). 01 Mart 2019 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059 adresinden erişildi.
- TÜİK, (2019ç). Hayati İstatistikler. 01 Mart 2019 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1060 adresinden erişildi.
- TÜİK, (2019d). Hayat Tabloları. 01 Mart 2019 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1100 adresinden erişildi.
- TÜİK, (2019e). İşgücü İstatistikleri. 01 Mart 2019 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 adresinden erişildi.
- TÜİK, (2019f). Nüfus Projeksiyonları. 01 Mart 2019 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027 adresinden erişildi.
- Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Dinamik Nüfus Yapısının Korumaya Yönelik Yeni Nüfus ve Aile Politikası (2013). 01 Mart 2019 tarihinde http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/view/15346/N%C3%BCfus_Politikas%C4%B1_Bas%C4%B1na_Sunum_23_Ekim_20_20.pdf adresinden erişildi.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2016). *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekan*, 16.Baskı, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- World Population Prospects, The 2017 Revision. (2017). 01 Mart 2019 tarihinde https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2017_Volume-I_Comprehensive-Tables.pdf adresinden erişildi.
- Yakar, M. (2012). 21. yüzyıl çeyreğinde Türkiye nüfusunda ne değişti?, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(21), 382-402.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, M. (2016). Türkiye'nin Değişen Nüfus Yapısı Nedenler, Değişim, Sonuçlar ve Gelecek, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Yüceşahin, M.M., (2009). "Türkiye'nin demografik geçiş sürecine coğrafi bir yaklaşım", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7 (1), 1-25.
- 442 sayılı Köy Kanunu (Resmi Gazete: 07.04.1924, Sayı: 68).
- 926 sayılı Türk Ceza Kanunu (Resmi Gazete: 01.03.1926, Sayı:320).
- 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun (Resmi Gazete: 10.04.1965, Sayı: 11976).
- 1580 sayılı Belediye Kanunu (Resmi Gazete: 14.04.1930, Sayı:1471).

1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (Resmi Gazete: 06.05.1930, Sayı: 1489.)

2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun (Resmi Gazete: 27.05.1983, Sayı: 18059).

GIDA KÜLTÜRÜNÜN YANSIMASI: EZİNE PEYNİRİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Reflection of Food Culture: The Significance of The Ezine Cheese in Turkey's

Doç.Dr. Rüştü ILGAR¹

Öz

Dünya'da nüfus artışına bağlı olarak tüketim de artmaktadır. Hayvancılık faaliyetlerindeki gelişme süt ve süt ürünleri üretimini de etkilemiştir. ABD, Kanada, AB ülkeleri ve Türkiye önemli miktarda süt ve süt ürünü tüketilen ülkeler olmuştur. Ülkemizde tüketime bağlı gerçekleşen üretim faaliyetleri ile bazı ürünler öne çıkmıştır. Bu ürünlerinden biri de Ezine Peyniri olmuştur. Önemli bir peynir üretim merkezi olarak öne çıkmasının nedeni 90 binin üzerinde büyükbaş ve küçükbaş hayvanın bulunmasıdır. Yılda ortalama 300 bin teneke beyaz peynir üretilen ilçede mandıracılık ilçe ekonomisini geliştiren en önemli faaliyet kollarından biri olmuştur. 2017 yılında Türkiye'de üretilen peynirlerin %11.4'ü Ezine'den gerçekleşmektedir. Ezine Peynirinin marka değer kazanmasında üretilen peynirin 2006 yılında coğrafi işaret olarak kabul edilmesi yatmaktadır. Artan işletme sayısına bağlı olarak peynir üretimi de artmıştır. Köylerden kente yapılan göçler ise hayvancılık ve mandıracılık sektörünü olumsuz etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ezine Peyniri, Peynir, Kültür, Değer

Abstract

Consumption is increasing by depending on population growth on the World. Improvement on animal husbandry activities affect the milk and milky products manufacturing. USA, Canada, EU countries and Turkey become the most milk and milky product consumed countries. Some products come forward by the milk product consumption of our country. One of these products is Ezine Cheese. There is more than 90 thousand cattle's and sheep in this district and there is important spot for cheese manufacturing. In this district there's an average of 300 thousand tin cheese produced per year and dairy is one of the most important sector that causing develop of the district economy. Cheese produced of Turkey is 11.4% belong to Ezine in 2017. Ezine Cheese become the geographic mark in 2006, therefore it is earn the trademark and made an important step. Cheese manufacturing is depending on increasing on number of enterprises. Immigration from rural to city effects negatively to farming and dairy farming sector

Keywords: Ezine Cheese, Cheese, Culture, Value

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, ilgar@email.com, ORCID ID: 0000-0002-4981-7324

1. Giriş

Peynir üretiminin tarihi hemen hemen süt sağım tarihi kadar eskidir. Peynir, Türk mutfağında olduğu kadar dünya mutfağında da önemli bir yer tutmaktadır. Peynir kültürünün Mezopotamya'dan tüm dünyaya aktarıldığı görüşü hakimdir (Durlu Özkaya, Gün 2014:485).

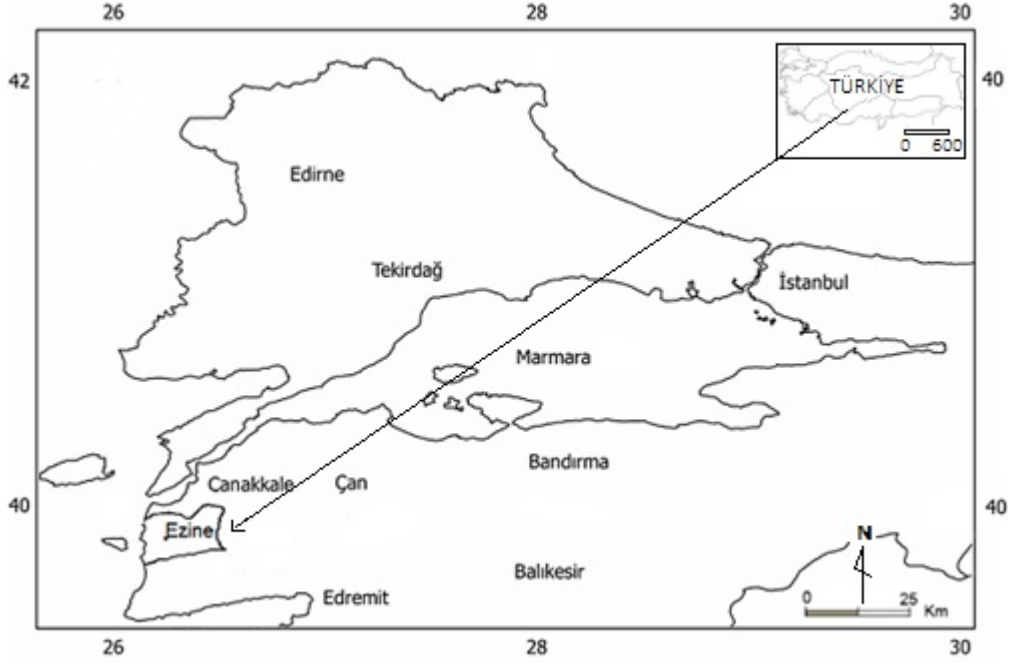
Gerek dünya, gerekse ülkemiz mutfağının vazgeçilmez besin maddesi haline gelen peynir artan pazar talepleri nedeniyle tarımsal alanda geniş bir üretim payına ulaşmıştır. Peynir üretimi ülkemizde bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Dolayısıyla damak tadına yönelik çok farklı lezzetler ile çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitliliğin gerçek nedeni her bölge ve yörenin kendine has sütleri, üretim teknik ve yöntemleri nedeniyle farklı aromalarla lezzetlendirilmeleridir. Farklı lezzetlerin ortaya çıkmasında kullanılan sütlerin yağ ve protein oranları, hayvanların cinsi ve beslenme koşulları, işletim koşulları, sıcaklık ve nem gibi etkenler rol oynamaktadır. Ülkemizde marka değeri taşıyan peynir çeşitlerinden bazıları şunlardır: Antep peyniri, krem peynir, Posof çeçil peyniri, Kars kaşarı, Trakya kaşarı, Ezine peyniri, Edirne peyniri, Van otlu peyniri, Golot peyniri, Erzincan tulum peyniri, Çerkez peyniri vb. (ATB, 2012). Peynir ve diğer süt türevi ürünlerin üretimi mandıracılık faaliyetlerinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Dünya endüstriyel peynir üretimi 20 milyon tonunun üzerindedir ve üretilen peynirlerin %80' inden fazlası inek sütünden temin edilmektedir. Kalan %20'lik kısım ise çiftliklerde ve üreticinin kendi tüketimi amacıyla diğer türlerden (koyun, keçi ve manda) elde edilen sütlerden yapılmaktadır (Terin, 2014: 56). Çanakkale ili baz alındığında Ezine ilçesi en fazla küçükbaş hayvana sahip olan ilçelerin başında gelmektedir. Ayrıca beslenen büyükbaş hayvan sayısının da 12 bin civarında olması süt ve süt ürünleri üretiminin bu denli yaygın bir faaliyet olmasında rol oynamıştır. İlçede gerçekleşen süt ve süt ürünleri üretiminin temel kaynağını ise ilçe merkezine bağlı köylerde yürütülen hayvancılık faaliyetleri oluşturmaktadır. Bu köylerde üretilen sütler soğutma özellikli araçlarla ilçe merkezindeki mandıralara taşınarak işlenmektedir. Üretiminde keçi, koyun ve inek sütü karışımının kullanılması, starter kültür kullanılmaması ve üretiminin geleneksel yöntemle gerçekleştirilmesi Ezine peynirine ayrıcalıklı bir özellik kazandırmaktadır (Tuncel ve diğ., 2010: 2).

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın hipotezi Ezine zengin mikro ve makro flora türleri, volkanik arazinin etkisiyle oluşan pedolojik unsurlara bağlı olarak kendine has enfes lezzetli süt ve süt ürünlerinin oluşmasına neden olur. Bu eksende problem cümlesi Ezine peynir üretim düzeylerinin ortaya konulması, güncel veri tabanının oluşturulmasıdır. Ezine ilçesi sınırları içinde yapılan bu çalışmada peynir üretim faaliyetlerinin ilçe ekonomisine olan katkıları ve ülkemizdeki markalaşma sürecinde arazi çalışması ve tarama yöntemi kullanılmıştır. İlçede bulunan mandıralar ve hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu bazı köylere ait gözlem sonuçları değerlendirilmiştir. Çalışma süresince resmi nitelikteki kaynaklara ait veriler ışığında değerlendirmeler ve karşılaştırmalar ortaya konulmuştur. Üretimde karşılaşılan sorunlar, üreticilerin karşılaştığı zorluklar ve alınabilecek önlemlere dair görüşlere yer verilmiştir.

2.1. Çalışma Alanı

Ezine, Çanakkale iline bağlı yaklaşık 654 km² yüzölçümüne sahip ortalama 50 adet (1 belediye, 1 belde, 48 köy) yerleşmeyi içeren bir ilçedir. İlçe coğrafi olarak 39° 58' 12"-39° 47' 48" kuzey enlemleri ile 26° 07' 48"-26° 30' 36" doğu boylamları arasında, Çanakkale-İzmir karayolu üzerinde, Çanakkale iline bağlı bir ilçedir. Batıda Ege Denizi, kuzeyde merkez ilçe, doğuda Bayramiç, güneyde Ayvacık ile çevrilidir.

Şekil 1: Ezine İlçesi Lokasyon Haritası

2.2 Ezine ilçesinde Peynir Üretimini Etkileyen Faktörler

Ezine ilçesi genelinde Akdeniz iklimi etkili olmaktadır. Yazlar sıcak ve kurak kışlar ise ılık ve yağışlı geçmektedir. Yağışlar daha çok yağmur şeklinde düşmekte ayrıca kar yağışlı ve donlu gün sayısı yıl içinde oldukça az görülmektedir. İklim şartlarının uygun olması hayvancılık faaliyetlerinin işleyişine olumlu etki yapmaktadır. Yağışların yeterli olduğu yıllarda ilçede ve ilçe yakınında bulunan sulama gölet ve barajlarının doluluk oranlarının artması tarımsal üretimi olumlu yönde etkilediği için mısır, yonca, fiğ gibi hayvan beslenmesinde kullanılan yem bitkilerinin üretimi de yapılmaktadır. İlçenin batı kıyılarında denizel etki iklimi daha da ılımanlaştırmıştır. Bu sahalarda zeytin yetiştiriciliği hayvancılık yanında yapılan önemli tarımsal faaliyet olarak kendini göstermektedir. İlçenin hakim rüzgar yönü yıl içinde kuzeydoğu (poyraz) sonrasında ise güneybatı (lodos) yönlerinden esiş göstermektedir. Ezine ilçesinin yıllık sıcaklık ortalaması 15,1 °C olup en sıcak ay Temmuz (23,9 °C) en soğuk ay ise Ocak (6,6 °C) aydır ve yıllık ortalama yağış 600 mm'dir (MGM, 2017). Ezine İklim Verileri. Meteoroloji Genel Müdürlüğü. Ankara.

2.3. Yer Şekilleri ve Bitki Örtüsü

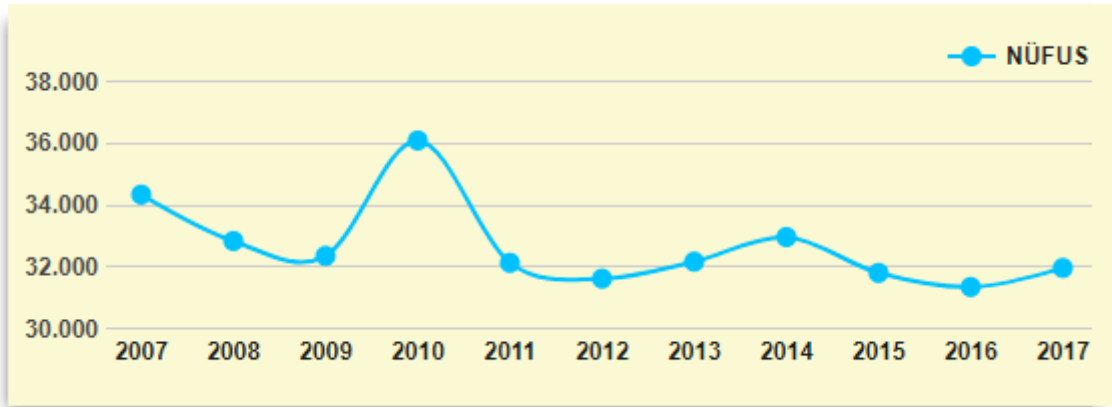
Yer şekilleri ve bitki örtüsü birbirleriyle bağlantılı olarak değişkenlik göstermektedir. Bilindiği gibi süt üretiminde tüketilen bitkilerin rolü büyüktür. Rakıma bağlı olarak sıcaklığın düşmesi bitkilerin vejetasyon dönemini ve meyvelerin çiçeklenme süresini uzatmaktadır. Her 33 metre yükseklik artışında aynı çeşide ait meyve ağaçlarının çiçeklenmesi ortalama 1 gün gecikmekte ve bitkilerde olgunlaşma yavaşlamaktadır. Bu durum özellikle çalışma alanındaki bitkilerin daha uzun süreli yeşil kalmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca yükseldikçe bitkilerde sap yerine yaprak sayısı artar ve yapısal maddelerin yerine daha çok soğuğa dayanıklılık için biriktirilen eriyebilir şeker ve protein de artar. Bu durum sütün kalitesine olumlu katkı sunar. Galina tarından yapılmış mevsimsel olarak beslendiği çimlere ve otlara göre sütlerin farklılaştığı, elde edilen peynirden daha kaliteli olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Galina ve diğ 2007). Çünkü bitkisel kökenli enzimler, bitkilerin kök, gövde, tohum, çiçek ve yaprak gibi kısımlarının kullanılması, bitki seçimi, kullanım miktarı gibi azot fraksiyonları,

kullanılan pıhtılaştırıcı enzimlerin tipi (mikrobiyal kaynaklı, bitkisel kaynaklı veya şirden mayası) unsurlar peynirin mayalanmasında etkili olmaktadır (Çelik ve Uysal 2009).

Ezine ilçesinin yer şekilleri göz önüne alındığında yer şekilleri bakımından sade bir saha olarak karşımıza çıkmaktadır. İlçenin en yüksek noktasını Kayacık tepeleri (500 m) oluşturmaktadır. İlçenin doğusunda Ezine-Bayramiç ovası, batısında Akçakeçili ovası, kuzeybatısında Mahmudiye ovası önemli düzlük alanlardır. Kayacık tepelerinin yanı sıra Belen ve Tavaklı köyleri arasında kalan Sakar Tepesi (495 m) ile Çamlıca tepeleri (400 m) ilçenin diğer yüksek noktalarını oluşturmaktadır. Düzlük sahalar genellikle alüvyal özellik göstermektedir. Yüksek kesimler ise daha çok volkanik kökenli kütlelerden meydana gelmiştir. İlçenin bitki örtüsü ise kızılcım, meşe türleri ve maki türlerinin hakim olduğu orman ve makilik alanlardan oluşmaktadır. Makilik alanlar ilçe genelinde görülürken meşelik alanlar daha çok Yaylacık-Köseler köyü çevresinde, kızılcım ormanları ise Çamlıca ve Sarpdere köyleri yakınlarında görülmektedir. Ovalık sahalarda ise yıllık olarak yetiştirilen buğday, yonca, mısır, domates, fasulye, karpuz, biber gibi tarım ürünleri bulunmaktadır. İlçe yüzölçümü 26.894 ha işlenebilir arazi, 22,135 ha ormanlık ve fundalık, 1,428 ha çayır ve mera, 14.955 ha yerleşim yeri vb. türde arazi şeklinde sınıflandırılmıştır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Çanakkale İl Genel Müdürlüğü Brifing Raporu 2015). İlçe arazi kullanımında tarım, mera, tarım dışı ve orman alanları önemlidir. Tarım arazisi AKT, 1982 yılında III. sınıf arazilerde 5120 hektar iken, bu rakam 2012 yılında 5395.61 ha olmuştur. Mera alanları 709 hektardan 798 hektara, tarım dışı kullanımlar ise 67 hektardan 131 hektara yükselmiştir. Göl, gölet şeklinde su kütleleri 1982 yılında hiç bulunmazken, 2012 yılında 0.39 ha alan kapladığı görülmektedir. Orman alanları ise 30 yıllık süreçte 1692 hektardan 1263 hektara gerilemiştir (Everest 2107).

2.4. Beşeri Yapı

Ezine ilçesinin toplam nüfusu 31.962 iken, merkez ilçenin nüfusu 14972' dir (TÜİK, 2017). Yani ilçe genelinde kırsal nüfus, kent nüfusundan fazladır ve bu hayvancılık faaliyetlerini arttıran en önemli faktörlerden biridir. TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileri incelendiğinde ilçe nüfusunun son 10 yıl içerisinde sürekli azaldığı görülmektedir.

Şekil 2: Ezine İlçesi Yıllara Göre Nüfus Grafiği

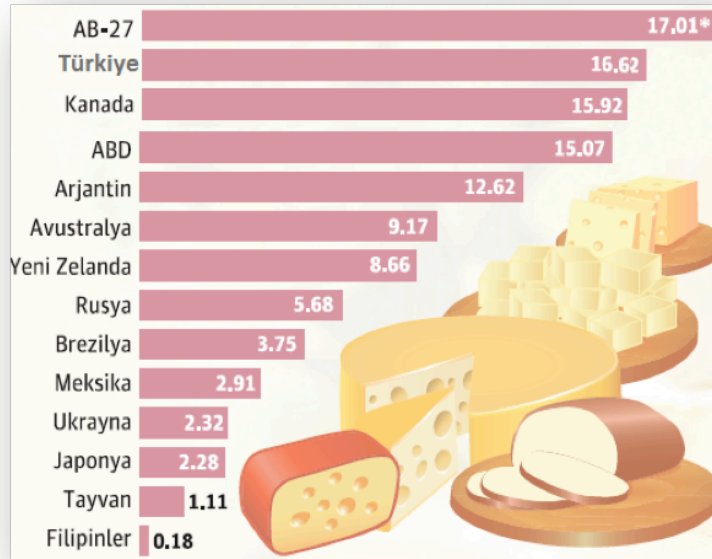
Yönetim alanında ortalama 50 adet (1 belediye, 1 belde, 48 köy 49 köy) bulunan ilçede nüfusun büyük bölümü hayvancılık faaliyetleri ile geçimini sağlamaktadır. Hayvancılıkla geçim sağlayan ailelerin fazlalığı hayvan sayısını da etkilemiştir. İlçede 2015 yılında 90.800 baş küçükbaş hayvan kayıtlara geçmiştir ve Ezine diğer ilçeler arasında ilk sırada yer almıştır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Çanakkale İl Müdürlüğü 2015 Yılı Brifing Raporu, 2015). Hayvancılık dışında tarımsal faaliyetler, mandıracılık diğer geçim kaynaklarını oluşturmaktadır.

3. Süt ve Süt Ürünleri Üreticiliği

Koyunun M.Ö. 8000’li yıllarda Asya’da, keçinin M.Ö. 7000’li yıllarda Ortadoğu’daki site devletlerinin birçoğunda, ineğin ise M.Ö. 6100 ila 5800 yılları arasında Neolitik çağda Anadolu ve Makedonya’ da ehlileştirildiği saptanmıştır. Kaşgarlı Mahmut’un 1072-1074 yılları arasında yazdığı Divanı Lügat-it-Türk’ de “süt kayuklandı” yani sütün kaynadığına işaret edilmektedir ve elde somut bir tarihsel kanıt olmamakla birlikte peynirin ilk kez bundan yaklaşık 8.000 yıl önce Mezopotamya veya İndus Vadisi’nde çobanlar tarafından üretildiği sanılmaktadır (Durlu Özkaya, Gün, 2014: 485). Geçmişten günümüze hızla artan teknolojik gelişmeler ve hayvan sayılarında meydana gelen değişimler sonucunda dünyada peynir üretimi önemli artış göstermiştir. Yemek kültürlerindeki farklılaşma dünya mutfaklarında farklı peynir türlerinin boy göstermesine de etki etmiştir. Bugün 1000’e yakın peynir türü insanlar tarafından tüketime sunulmaktadır. Bunun yanı sıra tereyağı, yoğurt ve pastörize sütler dünyada önemli tüketim alanına sahip süt ve süt ürünleri olarak gösterilebilir.

3.1. Dünya’da Süt ve Süt Ürünleri Üretimi

Dünya peynir üretiminin %25.17’sini ABD, %10.03’ünü Almanya, %9.38’ini Fransa, %5.66’sını İtalya ve %3.72’sini Hollanda gerçekleştirilmektedir. Türkiye’nin ise 2010 yılı dünya peynir üretimi içerisindeki payı %0.77 olarak belirlenmiştir (Demircan, Örmeci Kart, 2014: 85). Entansif hayvancılık tekniklerinin kullanıldığı ülkelerde hayvan başına alınan süt miktarı diğer ülkelere oranla oldukça fazladır. ABD, Fransa, Hollanda, Yeni Zelanda, Avustralya gibi gelişmiş ülkeler dünya süt ürünleri ihracatında önemli pay almıştır. Dünya toplam süt üretimi içinde en önemli pay inek sütüne aittir. Toplam süt üretiminin 2012 yılı itibariyle %83’ü inek sütü, %12.9’u manda sütü, %2.4’ü keçi sütü, %1.3’ü koyun sütü ve %0.4’ü deve sütünden oluşmaktadır. Yıllar itibariyle toplam süt üretimi içinde inek sütünün payı azda olsa azalma göstermiştir (Terin, 2014:56).

Şekil 3: Dünya’da Bazı Ülkelerin Kişi Başı Peynir Tüketimi (kg/kişi/yıl)

Kaynak: CLAL - Cheese Overview (https://www.clal.it/en/?section=grafici_formaggi)

Dünya’da peynir ve diğer süt türevi gıdaların üretimi hayvancılık faaliyetlerinin niceliğinden çok niteliği ile yakından ilgilidir. Hayvancılık faaliyetlerini eski yöntem ve tekniklerle devam ettiren ülke ve bölgelerde üretim ev tipi ve küçük işletmelerle devam ettirilmektedir. Ayrıca hayvanlardan elde edilen süt verimi düşük miktarda gerçekleşmektedir. ABD, Hollanda, Fransa, Almanya, İtalya gibi ülkelerde

üretimde modernizasyonu sağlamış, entegre tesislerde yüksek üretim kapasitesiyle çalışan işletmeler oldukça geniş sahalara ürettikleri ürünleri ulaştırabilmektedir. Dünya endüstriyel peynir üretimi 20 milyon tonunun üzerindedir ve üretilen peynirlerin %80'inden fazlası inek sütünden üretilmektedir. Kalan %20'lik kısım ise çiftliklerde ve üreticinin kendi tüketimi amacıyla diğer türlerden (koyun, keçi ve manda) elde edilen sütlerden yapılmaktadır (IDF'ye göre Terin, 2014:56). Dünya'da var olan küçükbaş hayvan sayısı büyükbaş hayvan sayısından fazla olmasına karşın süt üretiminde inek sütünün bu derece önde olması hayvan başına alınan süt veriminin fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Dünyada süt ve süt ürünleri üretim miktarında meydana gelen artış ülkeler arasında peynir, tereyağı vb. ürünlere dönük ithalat-ihracat faaliyetlerini meydana getirmiştir. Üretim kapasitesi fazla olan ülkeler (ABD, AB Ülkeleri, Yeni Zelanda vb.) dışarıya önemli miktarda süt ürünü pazarlamaktadır. Dünya peynir üretimindeki artışa paralel olarak, dünya peynir ticareti de artmaya devam etmektedir. 2008 yılında 1.29 milyon ton olan peynir ihracatı 2013 yılında %32.38 oranında artarak 1.70 milyon tona yükselmiştir. Dünya peynir ihracatında AB ilk sırada yer alırken AB'yi sırası ile ABD, Yeni Zelanda ve Avustralya izlemektedir (Terin 2014: 56-57). Avrupa Birliğinde kişi başına düşen peynir tüketimi 17.01 kg, ABD 15.07 kg, Türkiye'de ise 16.5 kg'dır.

Şekil 3'deki verilere göre kişi başına peynir tüketiminin ülkelere göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Hayvancılık faaliyetlerinin modern olarak yapıldığı gelişmiş ülkelerde peynir üretimi de fazla olmaktadır. Ancak tüketim alışkanlıkları, coğrafi konum ve nüfus tüketimi etkilemektedir. Şekil 3'te görüldüğü gibi ABD en fazla kişi başına peynir tüketimine sahip ülke konumundadır. Bu durumun oluşmasında beslenme alışkanlıkları ve üretimin modernize olması etkilidir. Japonya ise en az kişi başı peynir tüketimi olan ülke olarak öne çıkmaktadır. Japonya'nın ada ülkesi olması daha çok deniz ürünlerinin beslenmede tüketilmesi peynir tüketiminin az olmasında etkili olmuştur. Ülkemizde kişi başına peynir tüketimi 16.62 kg düzeyindedir.

3.2. Türkiye'de Süt ve Süt Ürünleri Üretimi

2016 yılı itibarıyla ülkemizde yaklaşık 31 milyon koyun, 14 milyon sığır ve 10 milyon keçi bulunmaktadır (Haygem, 2017). Bu sayıya bağlı olarak süt ve süt ürünleri üretimi de değişim göstermektedir. İşletme sayısı ve üretim miktarlarında artış olmaktadır. Ülkemiz farklı peynir türlerinin üretimi yanında içme sütü, tereyağı, yoğurt, kefir, ayran, krema, süt tozu gibi diğer süt türevi ürünlerin de üretildiği işletmelere ev sahipliği yapmaktadır. Bu işletmeler hayvancılık faaliyetlerinin yaygın olduğu bölgeler ile büyükşehirlerin yakınında yayılım göstermektedir. Ülkemiz süt ve süt ürünleri üretiminde dünyada çok büyük bir paya sahip olmamasına karşın birçok ülkenin önünde yer almaktadır. Türkiye'nin süt üretimi 1990-1994 yıllarında 10.22 milyon ton iken; 1995-1999 yıllarında 10.29 milyon ton; 2000-2004 yıllarında 9.79 milyon ton; 2005-2009 yıllarında 12.03 milyon ton ve 2010 yılında ise 13.60 milyon ton değerlerine ulaşılmıştır (Demircan ve Örmeci Kart 2014: 80). Yıllara göre üretimin artıp azalması hayvan sayıları ve verimde meydana gelen değişikliklerden kaynaklanmaktadır. 2010 sonrası dönemde ise belirgin azalmanın yaşandığı yıl 2014 yılı olmuştur. 2015 TÜİK verilerine göre süt ve süt ürünleri üretiminin çoğunluğunu %34 ile içme sütü, %29'unu yoğurt, %16'sını inek peyniri ve %16'sını ayran oluşturmaktadır (Asüd, 2015). Görüldüğü üzere ülkemizde üretilen sütün büyük bölümü içme sütü olarak kullanılmaktadır. Bu üretim içerisinde en büyük pay inek sütündedir. Ülkemizde süt endüstrisinin gelişmesine bağlı üretim miktarları daha da artış gösterecektir.

Tablo 1: Türkiye'de 2009 – 2016 Yılları Arasında Sağılan Hayvan Sayısı (Baş)

Yıl	Sığır	Koyun	Keçi	Manda	Toplam
2009	4,133,148	9,407,866	1,830,814	32,361	15,404,189
2010	4,384,130	10,583,608	2,582,539	35,726	17,563,350
2011	4,761,142	11,561,144	3,033,111	40,218	19,595,615
2012	5,431,400	13,068,428	3,505,272	38,205	22,040,305
2013	5,607,272	14,287,237	3,943,318	51,940	23,889,767
2014	5,567,176	14,511,991	4,401,173	54,795	24,535,135
2015	5,535,773	15,362,927	4,578,494	62,999	25,540,193
2016	5,431,714	15,149,444	4,555,105	63,329	25,199,562

TÜİK 2017, Haygem verilerinden derlenmiştir.

Sağılan hayvan sayılarına bakıldığında toplam pay içinde koyun sayısının yarıdan fazla olduğu görülmektedir. Sağılan koyun sayısı incelendiğinde toplam sayı 2015 yılına kadar artmış; 2016 yılında ise bir önceki yıla oranla azalmıştır. Sığır sayılarına bakıldığında ise 2013 yılına kadar artış görülmüş sonrasında ise her yıl bir önceki yıla göre sağılan hayvan sayısında azalma yaşanmıştır. Keçi sayısına bakıldığında 2015 yılı sonrasında 2016 yılı bir önceki yıla göre azalmanın görüldüğü tek yıl olmuştur. Sağılan manda sayısında ise her yıl artış olmuştur. Toplam sağılan hayvan sayısı ise 2015 yılından sonra yaklaşık 340 bin baş azalma göstermiştir.

Tablo 2: Türkiye’de 2009 – 2016 Yılları Arasında Süt Üretim Miktarı (Ton)

Yıl	Sığır	Koyun	Keçi	Manda	Toplam
2009	11,583,313	734,219	192,210	32,443	12,542,186
2010	12,418,544	816,832	272,811	35,487	13,543,674
2011	13,802,428	892,822	320,588	40,372	15,056,211
2012	15,977,838	1,007,007	369,426	46,989	17,401,262
2013	16,655,009	1,101,013	415,743	51,947	18,223,712
2014	16,998,850	1,113,937	463,270	54,803	18,630,859
2015	16,933,520	1,177,228	485,174	62,751	18,654,682
2016	16,786,263	1,160,413	479,401	63,085	18,489,161

TÜİK 2017, Haygem verilerinden derlenmiştir.

Ülkemizde en fazla süt üretiminin sığırdan elde edildiği görülmektedir. Tabloda en az üretim ise manda cinsi hayvanlardan elde edildiği görülmektedir. Üretim miktarlarına bakıldığında sığırlarda 2014 yılından sonra üretim son iki yılda bir önceki yıla göre azalma göstermiştir. Koyun sütü üretimine bakıldığında 2009-2016 arası dönemde sadece 2015 yılından sonra 2016 da bir önceki yıla göre üretimde azalma yaşanmıştır. Keçi sütü üretiminde de koyun sütü üretiminde olduğu gibi 2015 sonrası 2016’da bir önceki yıla oranla azalma yaşanmıştır. Manda sütü üretimi her yıl önceki yıla oranla artış göstermiştir. Toplam üretime bakıldığında 2015 sonrasında 2016 yılında bir önceki yıla göre toplam üretimde azalma yaşanmıştır.

3.3. Türkiye’de Süt ve Süt Üretimini Etkileyen Faktörler:

Ülkemiz bulunduğu konum itibarıyla orta kuşak ülkesi olup farklı mevsimlerin belirgin yaşandığı, birçok bitki ve hayvan türüne ev sahipliği yapmaktadır. Doğal yaşamın yanında insanların geçmişten günümüze evcilleştirip faydalandığı koyun, keçi, inek, manda, gibi hayvanlarında yetiştirildiği bir ülkedir. Bu hayvanların yetiştirilmesi geçim temelli olup hayvancılık faaliyetlerini meydana getirmektedir. Ülkemizde hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvancılık yaygın olarak yapılmaktadır. Bu faaliyetlerin gerçekleşme süreci birtakım etkenlere göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu etkenleri genel olarak inceleyecek olursak:

3.3.a. Doğal Faktörler

Ülkemiz hayvancılığı ülkemizin bazı kesimlerinde doğal faktörlere bağlı şekillenmektedir. İklim, yer şekilleri, bitki örtüsü, su kaynaklarının varlığı, salgın hastalıklar hayvan yetiştiriciliğini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu bağlamda süt ve süt ürünleri üretiminin temeli olan hayvancılık faaliyetleri ülkemiz içinde bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi otlakları ve bölgenin jeomorfolojik özellikleri göz önüne alındığında özellikle yaz mevsimine mera hayvancılığı yaygın olarak yapılan faaliyet türüdür. Kar örtüsünün kalkmasıyla ilkbahar ve yaz aylarında hayvanlar yüksek ve düz sahalarda otlatılmakta ve elde edilen ürünler köy ve köy altı yerleşim birimlerinde işlenmektedir. Kars, Van, Erzurum gibi illerde üretilen yöresel peynirlerin temelini bu tip üretim faaliyetleri oluşturmaktadır. Karadeniz Bölgesi’nde ise yağışların yeterli olması ve daha uzun süre yeşil kalabilen bitkilerin varlığı hayvanların beslenmelerine olumlu etki yapmakta ve hayvancılık faaliyetleri aşırı yem desteği olmadan gerçekleştirilebilmektedir. Üretilen süt kaymak, tereyağı, peynir, yoğurt gibi ürünler haline getirilerek tüketilmektedir. İç Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi bozkırları ise daha çok küçükbaş hayvancılığın öne çıktığı bölgeler olmuştur. Bu bölgelerde iklime bağlı gelişen bitki örtüsü ve su kaynaklarının azlığı hayvancılık faaliyetlerini de etkilemiştir. Yer şekillerinin aşırı engebeli olmaması ise

süt ürünlerine bağlı sanayinin kurulmasını kolaylaştırmıştır. Akdeniz, Ege, Marmara bölgeleri ise benzer iklim tipine sahip olmalarından dolayı hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yaygın olarak yapıldığı bölgeler olmuştur. Akdeniz Bölgesi diğer iki bölgeye nazaran daha engebeli olduğundan kıl keçisi yetiştirilirken, Ege ve Marmara bölgelerinde koyun, inek, daha yaygın yetiştirme alanı bulmuştur. Bu bölgelerde iklim şartlarının ve diğer özelliklerin daha uygun olması hayvancılığı kolaylaştırıcı etkide bulunmuştur. Ülkemizde besi hayvancılığı yapılan kapalı üretim alanları her ne kadar doğal şartlara bağlılığı ortadan kaldırmış gibi görünse de tamamen bağımsız olarak gerçekleşmemektedir. Türkiye Süt Üreticileri Merkez Birliği ve Gıda Tarım ve Hayvancılık kayıtlarına göre 300.000 tondan fazla sütün toplandığı iller sırasıyla İzmir, Konya, Balıkesir, Aydın, Denizli, Burdur ve Çanakkale olmuştur.

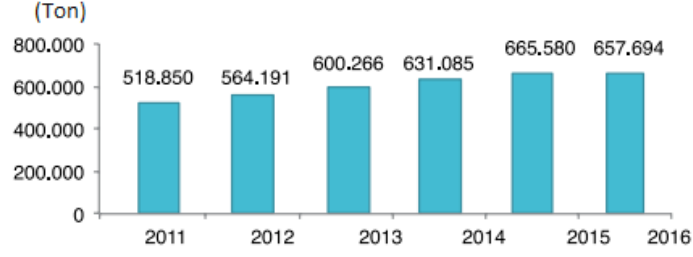

Şekil 4: Türkiye’de Üretilen Süt Miktarının Dağılımı

3.3.b. Beşeri Faktörler

Dünya’da artan nüfusa bağlı olarak gıda tüketimi giderek artmaktadır. Ülkelerin ekonomilerindeki gelişmeler, hayvancılık faaliyetlerinde meydana gelen gelişmeler, üretimdeki artış birçok gıda üretiminde tüketimi de arttırmıştır. Kahvaltı öğünün önemli bir parçası olan peynir üretimi ise süt ve süt ürünleri içinde ekonomik değeri en fazla olan süt ürünü olarak öne çıkmaktadır. Dünya’da Avustralya, Yeni Zelanda, ABD, Hollanda, Fransa, İtalya, Almanya, Türkiye gibi ülkeler önemli miktarda süt ve süt ürünü üreten ülkeler arasında yer almaktadır. Bu ülkelerde besi hayvancılığının artması ve hayvan başına süt veriminin fazla olması üretimi etkilemiştir. Doğal koşullara bağlılığın azalması, yeni üretim tekniklerinin geliştirilmesi hayvan soylarının ıslahı üretimi etkileyen diğer faktörler olmuştur. Ülkemizde gerçekleşen peynir üretimi önceleri doğal koşullara bağlılık gösterirken zamanla üretim yapan firma ve mandıra sayısındaki artışa bağlı olarak daha sabit hale gelmiştir. Türkiye’de özellikle büyükşehirlerde nüfusun hızla artması tüketimi arttırmış 2000’li yıllardan günümüze kadar peynir ve diğer süt ürünlerinin üretim ve tüketimi bazı yıllar dalgalanmalar gösterse de genel olarak artmıştır.

Ülkemiz 18 milyon ton üzerinde süt ve süt ürünleri üretimi yapan bir ülkedir (Haygem, 2017). Bu üretimin gerçekleşmesinde etkili olan ana faktörlerden pazarın bu ürünlere olan yoğun talebidir. 2018 yılı itibarıyla ülkemiz nüfusu 82 milyon 3 bin 882’ye ulaşmıştır (TUİK, 2019). Artan nüfus ve talebe bağlı olarak hayvansal üretim artışı gözlenmektedir. Geçmişten günümüze artan nüfus ve kentlere göçten dolayı hayvansal üretim artmasına karşın tüketici nüfus da arttığı için üretimde süreklilik sağlanmaya çalışılmaktadır. İçme sütünün teşvik edilmesi, pastörize süt ve yoğurtlar ile peynir tüketiminin artması süte duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Ayrıca ev tipi küçük çaplı üretimden büyük çaplı mandıra ve sanayi tesislerinin kurulması işlenen süt miktarını arttırmıştır.

Şekil 5: Türkiye’de Üretilen Peynir Miktarları

Tablo 3: Ülkemizde 2009 – 2014 Yılları Arasında Peynir Arz ve Kullanımı (Ton)

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Başlangıç Stokları	10,747	10,726	11,746	12,579	12,854	13,326
Üretim	271,704	473,057	518,850	564,191	600,266	638,648
İthalat	6,139	5,137	6,080	7,061	8,198	9,518
Toplam Arz	288,590	489,140	536,677	583,830	621,318	661,492
TOPLAM KULLANIM						
Yurtiçi	254,545	459,294	495,422	538,467	571,176	605,460
İhracat	23,319	18,099	28,676	32,509	36,817	41,696
Tümü	277,844	477,393	524,098	570,976	607,993	647,155
Bitiş Stokları	10,726	11,746	12,579	12,854	13,326	14,336

TEPGE (Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü) verileri 2017’den oluşturulmuştur.

Veriler incelendiğinde ülkemizde peynir arz ve tüketiminin verilen yıllar arasında sürekli olarak arttığı görülmektedir. 2009-2010 yılları arası arz ve tüketimin en fazla sıçrama yaptığı yıllar olarak görülmektedir.

4. Bulgular

Çanakkale ilinde bulunan 210 035 baş sığırın % 85’i kültür ırkıdır. Bu yüzden birim başına elde edilen süt üretimi yüksektir. Toplamda 473.067 ton inek sütü, 24.312 ton koyun sütü, 39.874 ton keçi sütü, 148 ton manda sütü olmak üzere toplam 537.401 ton süt üretilmektedir.

İlin güneybatısında yer alan Ezine ilçe ekonomisinin temelini tarım, hayvancılık ve mandıracılık faaliyetleri oluşturmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin başında zeytincilik, meyve sebze üretimi ve baklagillerin üretimi gelmektedir. Hayvancılık türü olarak küçükbaş hayvancılık yaygın olup büyükbaş hayvancılık kapalı besi şeklinde gerçekleştirilmektedir. Özellikle küçükbaş hayvancılık faaliyetlerinin yaygın oluşu mandıracılık faaliyetlerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ezine ilçesine bağlı 49 köy ve ilçe merkezinde hayvancılık faaliyetleri halkın geçim kaynağını teşkil etmektedir. İlçede 12 365 baş sığır bulunmaktadır. Ancak daha önce de değinildiği üzere Ezine peyniri her kadar Ezine’ye mal olmuşsa da, aslında Kazdağı’nın eteğinde yer alan Bayramiç ve Ayvacık ilçelerindeki üretim faaliyetleri de Ezine peyniri üretim faaliyetleri içerisinde ele alınmaktadır.

Verilere bakıldığında Çanakkale ili genelinde Bozcaada ilçesi hariç diğer ilçelerde hayvancılık faaliyetlerinin yaygın olarak yapıldığı göze çarpmaktadır. En fazla küçükbaş hayvana sahip ilçe Ezine ilçesi, en fazla büyükbaş hayvana sahip ilçe ise Biga ilçesi olarak görülmektedir. Sayıca en az hayvan ise Bozcaada ilçesinde yer almaktadır. Daha çok turizm faaliyetlerinin ekonomisinde etkin olduğu ilçenin yüzölçümünün dar olması, ulaşım imkânlarının kısıtlı olması ve en önemlisi nüfusunun az olması hayvancılık faaliyetlerinin kısıtlı olmasında etkili olmuştur. Ezine peyniri her kadar Ezine'ye mal olmuşsa da, aslında Kazdağı'nın eteğinde yer alan Bayramiç ve Ayvacık ilçelerinde de üretim faaliyeti önemlidir. Hatta Ezine ilçesi ihtiyaç duyduğu sütü komşu iki ilçeye ait köylerde de temin etmektedir. Bu üretim için süt temin edilen yerleşmeler aşağıdaki haritada verilmektedir.

4.1. Ezine İlçesinde Peynir Üretim Faaliyetleri

Ezine ilçesinde özellikle 2000'li yıllarda mandıracılık faaliyetlerinin gelişmesi ve genişlemesine bağlı olarak ülke içine pazarlanan peynir miktarı da artmıştır. İlçede faaliyet gösteren mandıra sayısının artması ve bazı mandıraların büyümeye gitmesi süte olan talebi etkilemiştir. İşlenen süt miktarındaki artışa bağlı olarak üretilen peynir miktarı da artmıştır. Ezine Peyniri 24.02.2006 tarihinde tescil olarak üreticiler adına önemli bir adım atılmıştır. Ezine peynirinin bu denli tanınması ise bölgeden toplanan sütlerin yağ oranları ve aromalarındaki özgünlük etkili olmuştur. Ayrıca peynir yapım aşamasında kullanılan süt türlerinin katım oranları da peynirin lezzetine etki etmiştir. Bu oran keçi sütü için en az %40, koyun sütü için %45-55 ve inek sütü için de en fazla %15 olmaktadır (Türk Patent Enstitüsü, 2006). Bu oran peynirin türüne göre değişmektedir. Ezine Peynirinin yapımı ise şu şekilde gerçekleşmektedir. Ezine peynirinin üretim yöntemi incelendiğinde, belirtilen oranda keçi, koyun ve inek sütlerinden oluşan karışım süt 60-70 °C'de 30 dakika pastörize edildikten sonra pıhtı oluşumunu sağlamak amacıyla buzağuların midelerinden elde edilen şirden enzimi ile 30-35 °C'de mayalanır. Oluşan pıhtı kitlesi peynir altı suyunun ayrılması için kesilir ve içinde cendere bezi serili özel peynir kalıplarına konarak süzme işlemini hızlandırmak amacıyla baskı uygulanır. Oluşan teleme kalıplar halinde kesildikten sonra istenen tat ve aromayı kazandırmak amacıyla üretim yönteminin gerektirdiği miktarda deniz tuzu kullanılarak hazırlanan salamurada bekletilir. Salamuradan çıkarılan peynir kalıpları, tenekelere tek sıra halinde dizilerek üzerlerine kuru tuz serpilir ve 10-12 saat süreyle dinlenmeye bırakılır. Bu işlem sonucunda da ayrılan su ortamdan uzaklaştırılarak üzerine salamura ilave edilir ve tenekeler kapatılarak hava almayacak şekilde lehimlenir.

Şekil 7: Geleneksel Ezine Peyniri Salamura Yapım Aşamaları

Ezine peynirinin genel özelliği zaten bu şekilde salamura edilmiş beyaz peynir olmasıdır. Salamura da buzhane faktörü önemlidir. Peynirin istenen karakteristik tat ve aromayı kazanması amacıyla peynir tenekeleri 2- 4 °C'de sıcaklıktaki soğuk hava depolarında 6-8 ay süreyle salamura için olgunlaşmaya bırakılır (Türk Patent Enstitüsü, 2006). Bu olgunlaşma süresi sonunda üretilen peynirler iç piyasada tüketime sunulmaktadır. Ezine'de yıllık ortalama 300 bin teneke peynir üretilmektedir ve bu yaklaşık olarak 7,5 milyon kg'a denk gelmektedir (EPD,2016). İlçede üretim yapan bazı işletmeler ise şunlardır. Altıncılıç Gıda ve Süt Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi, Çamlıcalı Süt Ürünleri Gıda Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi, Bergaz Gıda Sanayi Turizm ve Ticaret Limited Şirketi, Ezine Peymar Gıda Turizm Akaryakıt Nakliye İnşaat Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi, NS Sezgin Otomotiv Gıda Tarım İnşaat Turizm Nakliye Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi, Özsoylar Süt Ürünleri ve İnşaat Sanayi Ticaret Limited Şirketi, Kahramanlar Peynircilik üretim yapan firmalara örnek gösterilebilir. Bu firmalar ilçe sınırlarında ve komşu ilçelerde üretilen sütleri soğutma tankları ile merkez mandıralara getirerek işlemektedir. Gerek belediyeler gerekse özel işletme sahipleri buzhane yani soğuk hava depoları inşa etmiştir. Bu depoların en önemli ürünü beyaz peynirdir. Özel işletmeler dışında hayvancılık ile uğraşan bireylerde kendi üretimi birkaç teneke peyniri tenekelere depolayıp kışın tüketmek üzere soğuk hava depolarına salamura amaçlı bırakır.

4.2. Ezine Peynir Üretiminin İlçe Ekonomisine Etkileri

Ezine ilçesi ve bağlı 49 köyleri için hayvancılık faaliyetleri halkın ana geçim kaynaklarından birini teşkil etmektedir. İlçede 12 365 baş sığır bulunmakta ve yaklaşık 75 bin ton peynir üretimi gerçekleştirilmektedir. Bu üretim miktarı tüm Türkiye'deki peynir üretiminin %11.4'ünü oluşturmaktadır. Halk doğrudan peynir üretiminden ziyade daha çok ürettikleri koyun, keçi ve ineklerin sütlerini yerel firmalara satılarak gelir sağlanmaktadır. Sütlerin litre fiyatına bakıldığında koyun sütü 2-2,5 ₺, inek ve keçi sütü ise 1-1,5 ₺ arasında alınarak işlenmektedir (EPD, 2017). Bu sayede hayvan yetiştiricileri doğum sonrası elde edilen sütlerden gelir sağlayarak ek gelir elde etmektedir. Sütün bu şekilde gelir sağlaması İlçede gerçekleşen önemli miktarda peynir ve diğer süt ürünlerinin üretilmesidir. Aynı zamanda üretilen sütler devlet tarafından ton başına desteklemeye tabi tutulmaktadır. Süt üretimi yanında ilçedeki mandıralar yerli halka da istihdam sağladığı için iş imkânı olması bakımından önem kazanmıştır. İlçede faaliyet gösteren firmaların bünyesinde 10-50 arasında çalışan bulunmaktadır ve bu çalışanların tamamına yakını Ezine ilçesinde iskân etmektedir. Firmaların personel durumu incelendiğinde süt toplama işinde erkek çalışanlar görev alırken fabrika içi kesme ve paketleme işlerinde ise daha çok bayan çalışanlar görev almaktadır. Ayrıca gıda mühendisleri ve peynir ustaları da fabrikalarda çalışma olanağı bulunmaktadır.

Tablo 5: Çanakkale İli İlçelerine Göre Süt Üretim Değerleri (2015)

İlçeler	Süt (t)
Merkez	36,559,740
Ayvacık	32,622,810
Bayramiç	51,382,820
Biga	186,095,599
Bozcaada	139,469
Çan	97,977,741
Eceabat	5,395,325
Ezine	48,092,478
Gelibolu	36,827,568
Gökçeada	6,939,264
Lapseki	45,600,234
Yenice	126,810,732
TOPLAM	684,444,828

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2015 Yılı Brifing Raporu verileri esas alınmıştır.

Çanakkale ili ve ilçelerinde süt üretiminden elde edilen gelir incelendiğine tabloya göre en fazla gelir Biga ilçesinde sonrasında ise Yenice ilçesinde elde edilmiştir. En az gelir ise Bozcaada ve Eceabat

ilçelerinde elde edilmiştir. Ezine ilçesi ise tüm ilçeler içinde Bayramiç ilçesinden sonra 5. sırada yer almıştır.

Ülkelerin ekonomilerinde meydana gelen değişimler insanların tüketim alışkanlıklarını da etkilemektedir. Ülkemizde ekonomik gelişmelere ve nüfus artışına bağlı olarak gıda ürünlerinin tüketimi de artmaktadır. Süt ve süt türevi olan ürünlerin kullanım alanı genişlemektedir. Özellikle hazır gıda sanayisinde süt tozu kullanımı artmaktadır. Peynir tüketimi ise artan nüfusa bağlı olarak artış göstermekte bu da üretimi arttırmaya yönelik çalışmaları meydana getirmektedir. Ekonomik gelişim tüketimi, tüketim üretimi arttırırken süt ve süt ürünlerinin ülke ekonomisindeki payı da değişim göstermektedir. Ezine ilçesinde üretilen peynirlerin tamamına yakını iç pazara sunularak tüketilmektedir. Ezine peynirinin iç pazarda tüketiminin yaygınlaşması kendine has yapımından ve markalaşma sürecinde yapılan çalışmalardan aldığı saptanmıştır. EPD (Ezine Peynirciler Derneği)'nin yürütmüş olduğu çalışmalar sayesinde Ezine Peyniri ülke içinde kendine yer edinmeyi başarmıştır. Ülkemizde kişi başına peynir tüketimi 16.62 kg düzeyindedir (CLAL - Cheese Overview (https://www.clal.it/en/?section=grafici_formaggi)). Ülkemiz bu tüketim ile Avrupa ülkelerinin peynir tüketim ortalamasına oldukça yakın bir tüketime sahiptir.

Ezine ilçesinde yukarıda belirtilen üretim değerleri baz alındığında 19 kg'lık teneke bazında her yıl ortalama 700 bin teneke beyaz peynir üretilmektedir. Üretilen bu peynirler İstanbul başta olmak üzere tüketim alanının fazla olduğu büyükşehirlerle gönderilmektedir. Sahada yapılan gözlemlerde 2017 yılı için Ezine ilçesinde üretilen ve satışa sunulan peynirlerin kg fiyatı 20-25 ₺ arasında değişmektedir. Üretilen beyaz peynirin yanı sıra kaşar türleri, lor, tereyağı ve kefir gibi ürünlerde üretilmektedir. Kaşar türleri ve kefir daha çok büyük şehirlere gönderilirken lor ve kırık peynir diye tabir edilen peynirler il içinde tüketilmektedir. Ülke içine sunulan peynirin büyük bölümünü beyaz peynir oluşturmaktadır. Marka değerine sahip Ezine peynirleri 1-2, 5, 10, 19 kg'lık teneke halinde soğutucu donanımlı araçlarla ülke içine dağıtılarak marketlerde ve semt pazarlarında satışa sunulmaktadır. Ayrıca hijyen zorunluluğuna bağlı olarak beyaz peynirler vakumlu poşetlerde ortalama 450-800 gramlık kalıplar halinde de satılmaktadır. Beyaz peynirler içinde tüketime en fazla tabi olan peynirler ise tam yağlı peynirlerdir.

4.3. Ezine Peynirinin Marka Değeri

Ülkemizin birçok noktasında peynir üretimi gerek yerel gerek ülke çapında yapılmaktadır. Üretilen bu ürünlerden bazıları ise ülkemizde markalaşma sürecinde önemli yol kat etmiş ismi ile özdeşleşmiştir. Türk Patent Enstitüsü tarafından tescilli coğrafi işaret almış olan çok sayıda geleneksel peynirlerimiz yer almaktadır (Karaca, 2016: 29). Türkiye'de tescil edilen toplam coğrafi işaret sayısı 185 olup, bunların sadece 8 tanesi geleneksel peynirlerimizdir. Başvuru aşamasındaki coğrafi işaretli ürün sayısı ise 182 olup, bunların 10 adedi geleneksel peynirlere ait tescillerdir (Karaca, 2016: 29).

Tablo 6: Coğrafi İşaret Almış Olan Geleneksel Peynirlerimiz

Coğrafi İşaretin Adı	Tescil No	Coğrafi İşaret Türü	Başvuru ve Koruma Tarihi
Diyarbakır Örgü Peyniri	170	Mahreç	15.02.2010
Edirne Beyaz Peyniri	93	Mahreç	10.05.2004
Erzurum Cıvil Peyniri	116	Mahreç	17.12.2007
Erzurum Küflü Cıvil Peyniri (Göğermiş Peynir)	164	Mahreç	01.03.2010
Erzincan Tulum Peyniri	30	Menşe	21.08.2000
Ezine Peyniri	86	Menşe	24.02.2006
Hellim / Halloumi (KKTC)	133	Menşe	10.10.2008
Kars Kaşarı	190	Menşe	14.02.2014

TPE, 2015'e göre Karaca Berkay 2016 verilerinden oluşturulmuştur.

Bir coğrafi bölgenin özelliklerini ve kalite garantisini sağlayacak ve tüketiciye güven verecek coğrafi işaretlerin alınması önemlidir (Yaşar, 2015: 302). Tablo 6'da yer alan 8 peynir türü ülkemizde coğrafi işaret almış olan peynirlerimizi oluşturmaktadır. Bu peynirler dışında işaret alma adayı diğer peynir türleri de bulunmaktadır. Tablo 6'ya göre ülkemizde ilk coğrafi işaret sahibi peynir 2000 yılında

bu işareti almış olan Erzincan tulum peyniri olarak göze çarpmaktadır. 2004 yılında Edirne beyaz peyniri, 2006 yılında ise Ezine peyniri 86 tescil no ile coğrafi işaret alan peynirlerimiz arasına girmiştir. 2014 yılında ise Kars kaşarı son coğrafi işaret alan peynir türü olmuştur.

Ezine peynirinin diğer peynirlerden ayırt edici özellikleri; Koyun, inek ve keçi sütleri olmak üzere her üç tür sütün mevsimine göre belirli oranlarda karıştırılarak Ezine peyniri üretiminde kullanılmasıdır. Ezine peyniri yapımında kullanılan süt bölgede yetiştirilen “Tahirova”, “Sakız”, “Dağlıç” ve “Sakız ve Dağlıç” ırkı koyunlarından, “Holstein” türü kültür ineklerinden ve “Karakeçi” adlı keçi ırkıdan sağlanmaktadır. Özellikle Mart ayından başlayıp Temmuz ayına kadar devam eden sezon içinde elde edilen sütler Ezine peyniri üretiminde kullanılmaktadır. Üretimin yapıldığı bölge gerek bitki örtüsü ve gerekse iklim olarak Kaz Dağlarından etkilenmektedir. Hayvanların yediği yem direkt olarak sütün tat ve aromasını etkilediği için bu özellik peynire de çok özel ve kendine özgü bir tat ve aroma kazandırmaktadır.

5. Tartışma ve Sonuç

Ülkemizde Erzurum, Erzincan, İzmir, Çanakkale, Kars, Diyarbakır, Edirne illeri tescillenmiş peynir üretimi ile öne çıkan illerin yanına 2006 yılında Ezine Peyniri de yerini almış ve coğrafi işaret ile ismini kalıcı kılmayı başarmıştır. Ezine Peyniri 86 tescil no ile coğrafi işaret olarak pazardaki yerini sağlamlaştırmıştır. Her ne kadar çok büyük bir ilçe olmamasına rağmen yapılan hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olması, ilçe ve çevresinin doğal yapısı ve kendine has oranlamalarla hazırlanan kendine has farklı ve kalıcı lezzet olması tescillenmesinde ve tüm Türkiye’de bilinirliğinde etkili olmuştur.

Ezine peynirine olan talep artışı yeni firmaların açılmasına ve mevcut firmaların büyümesine ortam hazırlamıştır. Ayrıca ilçe ekonomisine büyük getirisi olan peynir hem yöre halkına iş imkânı sağlamış, hem de ilçenin ülke çapında tanınmasında etkili olmuştur. Fabrikaların artmasına bağlı istihdam olanakları artmış ve ilçe ekonomisine önemli katkı sağlamıştır. Nicel verilerde çok fazla olumlu artışlar (75 bin ton peynir üretimi, 12.000 büyükbaş hayvan ve 90.800 baş küçükbaş hayvan, mali katma değer girdisi olarak 48,092,478₺’ye ulaşması) yanında nitel kayıplar (eski lezzet, eski aroma, daha sağlıklı ürün) ve bazı sorunları da ortaya çıkmıştır.

Ezine peynir üreticilerinin en fazla sorun yaşadığı konu İstanbul başta olmak üzere büyükşehirlerde bazı peynirlerin ambalajsız halde “Ezine Peyniri” adı altında satılmasıdır. Bu konuda EPD (Ezine Peynirciler Derneği) üzerinde damga bulunmayan peynirlerin “Ezine Peyniri” olmadığını belirterek tüketicilerin dikkatli olması konusunda açıklamalar yapmış ve bazı markalarla hukuki boyutta da mücadele başlatmıştır.

İlçede mandıraların artmasına bağlı olarak istihdam olanakları artmış ve ilçe ekonomisine önemli girdiler sağlamıştır. Nicel verilerde çok fazla olumlu artışlar (12.000 büyükbaş hayvan ve 90.800 baş küçükbaş hayvan, mali katma değer girdisi olarak 48,092,478 ₺’ye ulaşması, Türkiye peynir üretiminin %11.4’ünü oluşturması) yanında, nitel kayıplar (eski lezzet, eski aroma, daha sağlıklı ürün) da çok fazla olmaktadır. Özellikle son yıllarda meydana gelen kırdan kente göç faaliyetleri süt üretiminin temel kaynağı olan köylerdeki hayvan sayısında azalmaya yol açmıştır. Ezine peynirini farklı kılan karışımdaki özellikle koyun ve keçi sütü temini en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Ezine’deki mandıralar azalan süt nedeniyle oldukça uzak köylerden süt temin etme yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Özellikle Bayramiç ve Ayvacık’a bağlı köylerden de süt toplamaktadır. Toplanan sütlerin nakliyesi esnasında özellikle yaz aylarında çabuk bozulan sütün korunması için bazı kimyasalların kullanılmasını zorunlu hale gelmiştir. Ayrıca bazı dönemlerde meydana gelen şap, brusella gibi hastalıklar süt üretimini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca bazı üreticilerin süte su katması, hasta olan hayvanlara tedavi amaçlı uygulanan ilaç kalıntıları, yem ve beside eskisi gibi salma otlatma yerine mısır slaşı, hazır fenni yem kullanımı süt ve peynir verimini arttırmasına rağmen tat ve kalitesine olumsuz etki etmiştir.

Kaynakça

- Ambalajlı Süt ve Süt Ürünleri Sanayicileri Derneği (2016). (<https://www.asuder.org.tr/>), Ankara Ticaret Borsası, Dünya’da ve Türkiye’de Peynir Üretimi, (2013). 2013 Verileri
- Ataseven Y. Z., Gülaç Z. N., (2014). Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (Tepge) Süt ve Süt Ürünleri Durum ve Tahmin Raporu :2013/2014, Yayın No: 226
- CLAL (2018). CLAL, Cheese Overview, https://www.clal.it/en/?section=grafici_formaggi
- Çelik Ş, Uysal Ş. (2009). Beyaz Peynirin Bileşim, Kalite, Mikroflora ve Olgunlaşması. Atatürk Üniv. Zir. Fak. Der., 40 (1): 141-151.
- Durlu Özkaya Fügen, Gün İlhan (2008). Anadolu’da Peynir Kültürü, ICANAS 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Eylül 2007, Ankara
- Kart Örmeci M. Ç., Demircan V. (2014). Dünya’da ve Türkiye’de Süt ve Süt Ürünleri Üretimi, Tüketimi ve Ticaretindeki Gelişmeler, Süleyman Demirel Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Akademik Gıda, s.78-96
- Ezine Peynirciler Derneği, 2017
- Everest T., (2017). " Çanakkale İli Ezine İlçesi Arazi Kullanım Etkinliğinin Değerlendirilmesi ", Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi, 4 (2), s.109-123
- Galina M A, Osnaya F, Cuchillo H M ve Haenlein G F W. (2007). Cheese Quality From Milk of Grazing or Indoor Fed Zebu Cows and Alpine Crossbred Goats. Small Ruminant Research 71 (1–3): 264–72
- İnan H., Yaşar O., (2015). "Tarım İşletmelerinin Sosyo-Ekonomik Etkilerine Yönelik Bir Değerlendirme: Tahirova Tarım İşletmesi", e-Marmara Coğrafya Dergisi (elektronik), s.270-305
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Çanakkale İl Müdürlüğü Brifing Raporu (2015).
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Hayvancılık Genel Müdürlüğü (HAYGEM) (2017). 2017 Verileri
- Tuncel N.B., Tuncel, N.B., Güneşer, O., Engin, B., Yaşar, K., Zorba, N.N., Karagül-Yüceer, Y. (2010). Ezine Peyniri II. Olgunlaşma Süresince Proteoliz Düzeyi, Gıda, Cilt.35, s.21-26
- Karaca B. O., (2016). Geleneksel Peynirlerimizin Gastronomi Turizmindeki Yeri ve Önemi – Journal Of Tourism Gastronomy Studies, vol.4, p.17-39
- MGM, 2017. Ezine İklim Verileri, Meteoroloji Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Terin Mustafa (2014). Dünya Süt ve Süt Ürünleri Üretim, Tüketim, Fiyat ve Ticaretindeki Gelişmeler, Iğdır Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi s.53- 63
- TÜİK, (2017). Ezine Nüfus Verileri
- TÜİK, (2019). ADNKS 2018 Sonuçları
- Türk Patent Enstitüsü, (2006). Coğrafi İşaret Tescil Belgesi, Tescil No:86, 24.02.2006
- Ulusal Süt Konseyi (2017). Dünya ve Türkiye’de Süt Sektörü İstatistikleri, 2016 Süt Raporu, <https://www.asuder.org.tr/veriler/turkiyede-sut-urunleri/turkiye-sut-sektoru/>
https://www.clal.it/en/?section=grafici_formaggi

ÜNİVERSİTEYE BAĞLI SOSYOMEKÂNSAL BİR DÖNÜŞÜM SAHASI: KARABÜK 100. YIL MAHALLESİ¹

A Socio-Spatial Transformation Area Related to University: Karabük 100. Yıl District

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ORAL²

Prof. Dr. Ünal ÖZDEMİR³

İsmail ÜNLÜ⁴

Öz

2006 yılında Türkiye’de siyasi iktidarın başladığı “her İl’e bir üniversite” politikasıyla başta devlet olmak üzere vakıf üniversiteleriyle birlikte birçok yeni üniversite teşekkül etmiştir. YÖK verilerine göre 2019 Mayıs ayı itibarıyla 206 üniversite mevcuttur. Bu üniversitelerin 129’u devlet, 77’si vakıf üniversitesidir. Üniversiteler, konumlandıkları mekânda bir taraftan kültürel etkileşimi diğer taraftan da ekonomik ve demografik değişimleri beraberinde getirmektedirler. Hele ki metropol statüsündeki kentler haricindeki yerleşimlerde kurulan üniversiteler, ilgili sahalarda çok daha belirgin değişimlere yol açmaktadırlar. Bu anlamda Karabük Üniversitesi gerek kuruluşu gerek kısa süre içerisinde yüksek düzeyde öğrenci sayısına ulaşması nedeniyle dikkat çekmektedir. Karabük şehrinde üniversiteye yakın yerleşimlerde kısa sürede nüfus, barınma ve iş kollarındaki talep artışı; yerleşmelerin yatay ve dikey yönde büyümesine neden olmuştur. Bunun en belirgin örneği 100.Yıl Mahallesi’nde yaşanmıştır. Bu doğrultuda 100. Yıl mahallesi’ndeki sosyomekânsal değişimler coğrafi bağlamda analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Dönüşüm, Karabük Üniversitesi

¹ Bu çalışma, KBÜBAP-17-DS-462 nolu olarak Karabük Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen projeden üretilmiştir.

² Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, muhammedoral@karabuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8608-4054

³ Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, uozdemir@karabuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1843-8804

⁴ Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya ABD, unlu022@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3256-1596

Abstract

Launched by the political power in Turkey in 2006, "a university for each province " primarily by government policies, including private universities with many new universities were formed. According to YOK data there are 206 universities as of May 2019. These universities are 129 of state and 77 of foundation universities. Universities where positioned area bring with on the one hand cultural changes on the other hand economic and demographic changes. Especially the universities, established in the settlements other than the status of metropolitan cities lead to significant changes in the related fields. In this sense, Karabük University has attracted attention due to its establishment and its reaching a high number of students in a short period of time. In Karabük city, settlements close to the university, in a short period of time, increase in population, shelter and demand in business lines; has caused the settlements to grow horizontally and vertically. The most marked example has been experinced at 100. Yıl District. For this purpose, the sociospatial changes in the 100. Yıl District were analyzed according to the geographical context.

Keywords: Space, Transformation, Karabuk University

1. Giriş

Bir eğitim süreci ve düzeyi olarak yükseköğretim derin bir tarihe sahiptir. Günümüzdeki modern üniversitenin ilk temelleri; Antik Yunan filozofu, doğa bilimcisi, matematikçisi ve “devlet” kuramcısı Platon (Eflatun) ile atılmıştır. Bu anlamda, M.Ö. IV. yüzyılın başlarında Platon’un Atina’da kurduğu ve eğitim verdiği *Akademi*, genel anlamda yükseköğretimin ilk atası olarak kabul edilmektedir (Saklı ve Akbulut, 2017:9). Bu anlamda eğitim; elit, bilgili, sorgulayıcı bir toplumsal sınıfın ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur. Bu azınlıktaki sınıf, çoğu zaman toplumun diğer kesimleriyle mücadele etmek zorunda kalsa da süreç içerisinde toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel gidişatlarında etkisini hissettirmiştir.

Yükseköğretim kurumları alanında uzman, katma değeri yüksek, ülkenin/toplumun ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücü gereksinimini sağlamak amacıyla kurulmuş eğitim müesseseleridir. Bunun yanında bilim eliyle toplumsal sorunlara çözüm üretmek ve her alanda gelişim kaydetmek amacıyla kurulmuş eğitim-öğretim kurumlarıdır. Yükseköğretimin asıl unsurunu oluşturan kurumlar ise üniversitelerdir. Üniversiteler, bünyesinde bilim araştırma/uygulama sahalarını temsil ederler ve bilimsel araştırmalar yoluyla toplum yararına faaliyette bulunurlar. Bu çerçevede diğer yükseköğretim unsurları da üniversitelere bağlı olarak kurulmaktadır.

2006 yılında Türkiye’de siyasi iktidarın başlattığı “*her İl’e bir üniversite*” politikasıyla başta devlet olmak üzere birçok yeni üniversite teşekkül etmiştir. Günümüz itibariyle 2017 sonu bağlamında Türkiye’nin 129’u devlet, 77’si vakıf olmak üzere toplamda 206 yükseköğretim kuruluşu bulunmaktadır. Üniversiteler kuruldukları şehre ekonomik, sosyal ve kültürel birçok açıdan etki etmektedir. Bu yükseköğretim kurumlarının teşekkülü ile şehirlerin nüfusunu arttırmakta aynı zamanda şehirler alansal olarak gelişim göstermektedir. Nitekim üniversiteler, eğitim sağlayan yerler olarak önem taşıyalar da şehir yerleşmesine de direkt olarak etki etmektedir. Yeni istihdam alanlarının oluşmasıyla da özellikle kentte hızlı bir konutlaşmaya gidilmektedir (Taş ve Türkan, 2016:409).

Üniversiteler buldukları kentler için bir eğitim kurumu olmasının ötesinde aynı zamanda o kentin gelişimine katkı sağlayan temel aktörleridir. Üniversiteler buldukları kentlerin sosyal, kültürel, ekonomik, demografik ve mekânsal bağlamda toplumsal değişim mekanizmalarını etkileyerek bu değişim sürecine katkı sunan dinamikleri harekete geçiren ya da hızlandıran aracı kurumlar olarak işlev görür. Aynı şekilde sosyokültürel yapıyla birebir etkileşim içerisinde olan üniversitelerin, kentsel mekânın şekillenmesi ve kent kimliğinin oluşmasında etkili bir rol oynadığı da açıktır (Sankır vd., 2016:1).

Türkiye açısından üniversiteler artık yalnızca büyük kentlerde bulunan eğitim kurumları değil küçük kentlerde de bulunan eğitim kurumları haline gelmiş ve mevcut olduğu şehrin nüfus ve kültürel bağlamda bir parçası olmuştur. Türkiye’de mevcut durumda her kentte bir üniversite vardır. Üniversitelerin, kentin gelişim ajanları olarak rol oynaması beklenmektedir. Özellikle Anadolu kentlerinde kurulan üniversitelerin kente etkisi önemli boyutlardadır. Kentte ilk olarak demografik ve ekonomik etkileri hissedilen üniversiteler, zamanla kuruldukları kentin istihdam yapısını, konut, sağlık olanaklarını, fiziki altyapısını, sosyal ve kültürel yapısını, dolaylı olarak yaşam kalitesini etkileme gücüne sahiptirler (Yavuzçehre, 2016:246). Veriler bağlamında Karabük Üniversitesi incelendiğinde, her İl’e bir üniversite politikasıyla birlikte Karabük’te de bir devlet üniversitesi⁵ kurulmasıyla öğrenci sayısı önemli düzeyde artış göstermiştir.

2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, 100. Yıl Mahallesindeki üniversiteye bağlı olarak cereyan eden sosyomekânsal değişimi coğrafi bağlamda analiz etmektir. Çalışmanın hedefi; söz konusu sahada

⁵ Daha önce Zonguldak Karaelmas Üniversitesine bağlı kurumlar olarak faaliyet gösteren Teknik Eğitim Fakültesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, Safranbolu Meslek Yüksekokulu, Meslek Yüksekokulu ve Sağlık Yüksekokulunun bağlı bulunduğu birim, 29 Mayıs 2007 tarihli ve 26536 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 5662 sayılı kanun ile birlikte Karabük Üniversitesinin kurulmasıyla üniversite bünyesine alınmıştır.

üniversitenin kurulması ve gelişmesine bağlı olarak gerçekleşen değişimleri anlamlandırmaktır. Söz konusu saha özelinde belirgin bir şekilde gözlenen üniversite-mekân değişimi ilişkisi ile ilgili bir çalışmanın bulunmayışı araştırmanın ana motivasyonunu oluşturmuştur.

3. Çalışmanın Yöntemi

Demografik dönüşümü coğrafi prensipler odağında analiz etmek için; saha araştırması, araştırmanın alt konuları bağlamında öğrenciler ve yerel halkla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmeler 2018 yılı içerisinde muhtelif zaman dilimlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya 66 kişi (55 öğrenci ve 11 kişi yerel halktan) katılmıştır. Katılımcılar “K” harfiyle kodlanmıştır. Ölçme aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme soruları yönetilmiştir. Veriler, içerik analizi ile çözümlenmiştir.

Araştırmanın inandırıcılığını sağlamak amacıyla derinlemesine görüş alma ve katılımcı teyidinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda yapılan görüşmelerin uzun tutulmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca katılımcılarla ön görüşme yapılarak çalışmanın amaçlarına hâkim olmaları hedeflenmiştir. Bunun yanında her bir katılımcıyla yapılan görüşmelerden sonra forma geçirilen görüşmeler katılımcılara tek tek sunulmuş ve katılımcılardan görüşme metnini teyit etmeleri, varsa eksik gördükleri kısımları ya da tamamlamak istedikleri bölümleri nihayete erdirmeleri istenmiştir. Araştırma katılımcılarının belirlenmesi sürecinde kullanılan çoklu ölçüt yöntemiyle de araştırmanın güvenilirlik bakımından sağlam bir zemine oturtulması amaçlanmıştır. Araştırmanın dış geçerliliğini sağlamak için ise ayrıntılı betimleme stratejisinden yararlanılmıştır. İç güvenilirliğin sağlanması anlamında tutarlık incelemesi yönteminden yararlanılmıştır. Bu aşamada araştırma grubunda yer almayan bir uzman mevcut araştırmanın bütününe ilişkin bilgilendirilmiş ve bu uzmandan araştırma sonucu ortaya çıkan yayını bir bütün olarak tutarlılık açısından incelemesi istenmiştir. Uzman incelemesi sonucunda araştırmanın bir bütün olarak tutarlı bir yapıda olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın dış güvenilirliğini sağlamak için de teyit incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Son olarak tutarlık incelemesi yapan uzmanla araştırmanın ham verileri ve bu veriler üzerinden üretilen temalar paylaşılmış ve bu sayede araştırmanın dış güvenilirliğini sağlamak üzere teyit incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Uzman önerileri doğrultusunda araştırma verilerinin tematik hale getirilme süreci tamamlanmıştır.

4. Türk Yükseköğretiminin Niceliksel Gelişimi

Türkiye’de yükseköğretimin tarihine bakıldığında, cumhuriyetin ilanıyla birlikte önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler, 1946 yılına kadar, 1946 yılından Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) kurulmasına kadar ve YÖK’ün kuruluşundan günümüze kadar olmak üzere üç dönemde incelenebilir (Kılıç, 1999:296). Bu süreçlerle birlikte Türkiye’de üniversitelerin niceliksel gelişimi de önemli bir değişime uğramıştır. Öyle ki yükseköğretimde 1933 yılında İstanbul Üniversitesinin kurulmasından YÖK’ün kuruluşuna kadar ve YÖK kuruluşu sonrasında sayısal anlamda önemli atılımlar gerçekleşmiştir. 1946 yılında yürürlüğe giren 4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu ile üniversiteleri bir bütünlük içinde toplamak hedeflenmiştir. Bu bütünlüğü sağlayacak yeni oluşturulan bu kuruluşa ise Üniversitelerarası Kurul adı verilmiştir.

YÖK’ün kuruluşundan önce yani 1981 öncesinde 19 olan üniversite sayısı YÖK’ün kuruluşundan sonra ise, 1982 yılında, 8 yeni devlet üniversitesinin daha kurulmasıyla 27’ye yükselmiştir. 1984 yılında ise ilk vakıf üniversitesi olan İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi kurulmuştur. 1987 yılı itibarıyla 29 olan toplam üniversite sayısı 1992 yılında kurulan 24 yeni üniversiteyle (23 devlet üniversitesi ve 1 vakıf üniversitesi) 53’e yükselmiştir. 1992 yılından sonra 2006 yılına kadar ki sürede görülen toplam üniversite sayısındaki artış vakıf üniversitelerinin sayısında görülen artıştan kaynaklanmıştır. Çünkü 1994 yılı itibarıyla 53 olan devlet üniversiteleri sayısında 2006 yılına kadar hiçbir değişim olmazken; 1994 yılında 3 olan vakıf üniversitelerinin sayısı 2006 öncesinde 24’e ulaşmıştır. 2006 yılında 15 devlet ve 1 vakıf, 2007 yılında 17 devlet ve 5 vakıf, 2008 yılında 9 devlet ve 6 vakıf, 2009 yılında 9 vakıf, 2010 yılında 8 devlet ve 9 vakıf ve 2011 yılında 1 devlet ve 8 devlet ve 9 vakıf ve 2011 yılında 1 devlet ve 8 vakıf üniversitesi kurulmuştur. Üniversitelerin kurulmasına bağlı olarak yükseköğrenim düzeyi öğrenci sayısında da artışlar yaşanmıştır. 1983’te 335.165 olan öğrenci

sayısı 1992’de 789.812’ye, 2000’de 1.587.038’e, 2005’te 2,299.421’e yükselmiştir. 2018-2019 itibariyle ise öğrenci sayısı 7,7 milyon düzeyine ulaşmıştır. Ancak bunların %37’sini ön lisans, %24’ünü de açık öğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Buna göre 1980’lerden günümüze kadar yaklaşık üniversite sayısı yedi kat öğrenci sayısı ise yirmi iki kat artış göstermiştir.

5. Karabük Üniversitesinin Kuruluşu, Gelişimi ve Demografik Etkileri

Daha önce Zonguldak Karaelmas Üniversitesine bağlı olarak faaliyet gösteren Teknik Eğitim Fakültesi, 2007 yılında 29 Mayıs 2007 tarihli ve 26536 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 5662 kanun ile Karabük Üniversitesi olarak değiştirilmiştir. YÖK verilerine göre; 2006 yılında yani üniversite kurulmadan önce 2500 civarında olan öğrenci sayısı üniversitenin kuruluşuyla (2007-2008 Eğitim-Öğretim Dönemi) birlikte 5000’e ulaşmıştır. Beş yıl içinde (2012-2013 Eğitim-Öğretim Dönemi) ise katlanarak artış gösteren bu değer ile sayı yaklaşık 22000’e ulaşmıştır. Artış göstermeye devam eden üniversitedeki öğrenci sayısı 2018-2019 itibariyle 53000’e yaklaşmıştır. Buna paralel olarak Karabük Üniversitesini tercih eden yabancı uyruklu öğrenci sayısında da gözle görülür artışlar kaydedilmiştir. 2013 yılında 73 olan öğrenci sayısı 2018 yılı itibarıyla 3329’a yükselmiştir. (Tablo 1).

Tablo 1: Yıllara Göre Karabük Üniversitesi Öğrenci Sayıları

Yıl	Toplam
2009	5062
2011	7919
2013	21791
2015	42627
2017	53405
2019	52875

Kaynak: KBÜ Personel Daire Başkanlığı verilerinden oluşturulmuştur.

Bu bağlamda Karabük ili merkez ilçesine bağlı 100. Yıl Mahallesi⁶ Karabük’te üniversite kurulması sonrası, üniversiteye yakınlığı dolayısıyla en belirgin nüfus artışı ve mekânsal dönüşüm yaşayan saha olmuştur. TÜİK verileri bağlamında, üniversite kurulmadan önce, 2006 itibariyle, 7000 düzeyinde olan mahalle nüfusu, üniversitenin kurulmasıyla birlikte hızla artmış, 2018 yılında 10.569’a ulaşmıştır.

Ayrıca elde edilen veriler ve saha gözlemleri doğrultusunda öğrencilerin genel itibariyle ikametgâh adreslerinin ailesinin bulunduğu yerleşmelerde olduğu tespit edilmiştir. Yapılan saha çalışmaları neticesinde 100. Yıl Mahallesi özelinde ikamet eden nüfusun TÜİK verilerinden bir hayli fazla olduğu tespit edilmiştir. *Karabük Kargaz Doğalgaz İşletme Müdürlüğü* verilerine göre mahalledeki doğal gaz abonman sayısı 6500’dür. Bu değer, kabaca bir apartman dairesinde 4 kişinin yaşadığı düşünülürse $6500 \times 4 = 26000$ kişiye tekabül etmektedir. Buna göre öğrencilerin yerleşim yeri adreslerini öğrenimini sürdürdükleri Karabük merkez ilçesine aldırmadıkları görülmektedir. Nitekim kısa bir süre içerisinde mahallenin yatay yöndeki gelişimi hava fotoğraflarından da anlaşılmaktadır.

Bu nüfus artışı demografik dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımında üniversitenin kurulması öncesinde ve günümüz itibariyle Karabük merkez ilçesinin nüfusu yaş gruplarına göre incelendiğinde; 2006 yılında 20-29 yaş grubuna ait nüfus yaklaşık 35 bin düzeyinde (toplam nüfusun %16’sı) iken, 2017’de bu değer 44 bin düzeyine çıkmıştır ki bu veri toplam nüfusun da %18’ini oluşturmuştur. Esasen bu veriler dikkate alındığında belirgin bir demografik dönüşümün yaşanmadığı kanısına varılabilir ki üniversitenin bu süreçte öğrenci sayısı yaklaşık 20 kat artış göstermiştir. Buna göre öğrencilerin yerleşim yeri adreslerini öğrenimini sürdürdükleri Karabük merkez

⁶ İdari olarak Karabük-Safranbolu karayolu, 100. Yıl Mahallesi’nin kuzey sınırını, Karabük-Kastamonu karayolu ise güney sınırını oluşturmaktadır. Batı sınırını Karabük-Safranbolu karayolu ile Karabük-Kastamonu karayolunun kesişim noktası (kavşak) teşkil eder. Doğu sınırı ise 1010. Caddenin (ara yol) yaklaşık 200 metre doğusundaki kuzey-güney yönlü uzanan ve simetrik olmayan idari hat oluşturmaktadır.

ilçesine aldırmadıkları söylenebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ise söz konusu sahada belirgin bir sosyomekânsal değişim yaşanmıştır. Ayrıca sivil toplum kuruluşları ile bazı derneklerin merkezleri ya da çeşitli kuruluşları da bu bölgede yer almaktadır. Ayrıca 2014 Aralık ayında bölgede bir kültür merkezi, 2015 yılında ise Gençlik Spor Bakanlığına bağlı 25x50 ebatlarında, 2.20 m. derinliğinde 10 kulvarlı (fitness salonu ve saunası ile ayrıca açık voleybol sahası, basketbol sahası ve tenis kortu) bir yüzme havuzu da açılmıştır.

100. Yıl Mahallesinin üniversite kurulmadan öncesi ve üniversitenin kurulması sonrasındaki değişimi hava fotoğraflarından anlaşılmaktadır (Şekil 1. ve 2).

Şekil 1: 2006 Yılı (Üniversitenin Kuruluşundan Önce) İtibarı İle 100. Yıl Mahallesi Google Hava Fotoğrafi

Şekil 2: 2019 Ocak Ayı 100. Yıl Mahallesi Google Hava Fotoğrafi

Şehrin yatay gelişimi konut sayılarındaki artışla da görülmektedir. Üniversite kurulmadan önce 200 civarında bina 2000 civarında ise konut bulunurken, 2018 itibarıyla 770 bina ile 8000 civarında konut bulunmaktadır. Ayrıca üniversite kurulmadan önce 50 civarında olan işyeri sayısı, 2018 itibarıyla yaklaşık 400'e yükselmiştir ki iş faaliyet alanlarında çeşitlilikler de artmıştır. Örneğin üniversitenin kuruluşundan önce; sayıca bir ya da iki adet olan (spor salonu, eczane, tekel bayisi) veya hiç bulunmayan (KPSS ve yabancı dil kursu, petshop) bazı işyerleri üniversitenin kurulmasıyla birlikte sayıca artmış/yeni teşekkül etmiştir. Böylece mahalle nüfusundaki hızlı yükseliş ve ortaya çıkan talep bina, konut ve işyerleri sayısındaki artışların da temel dinamiği oluşturmuştur.

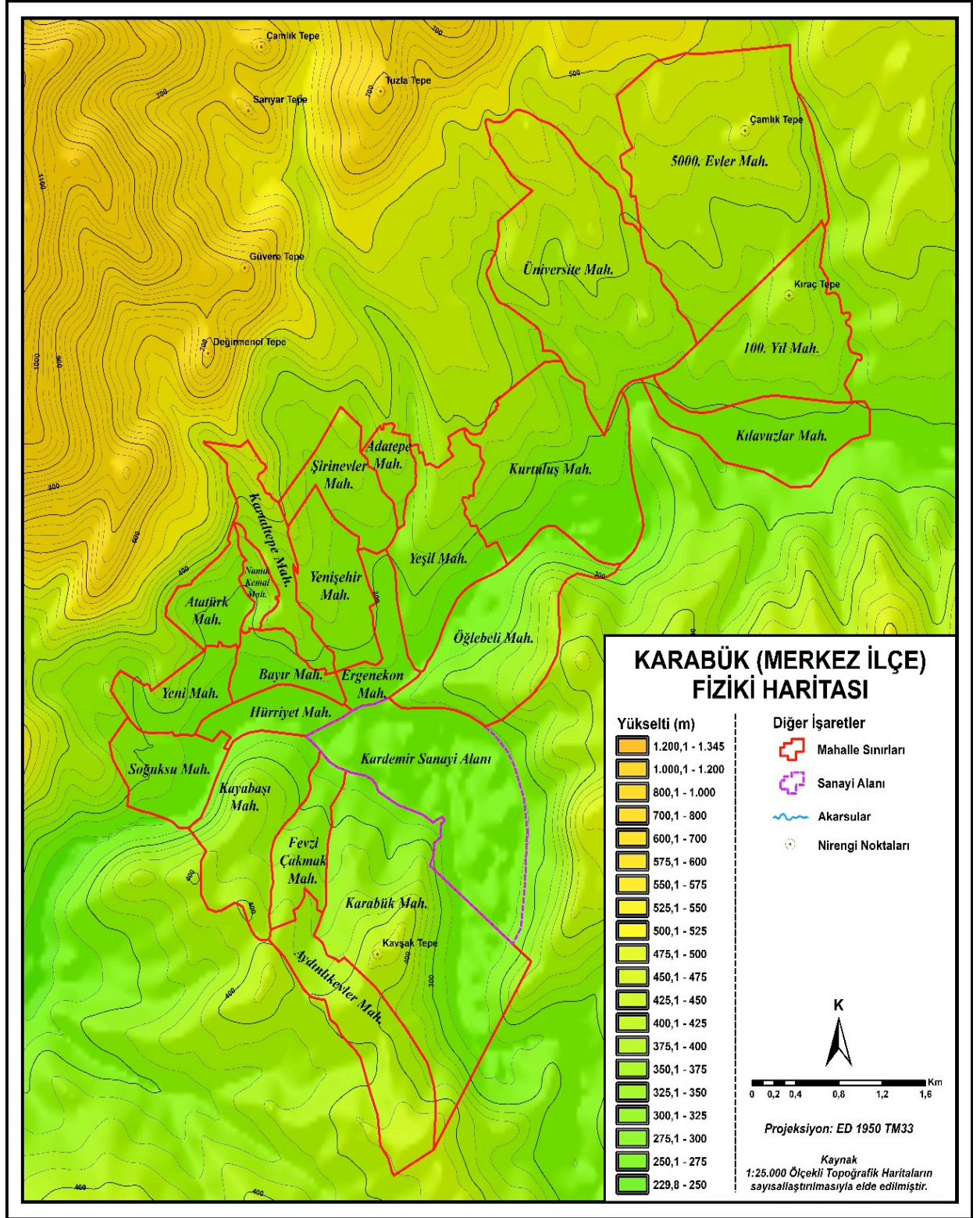
6. Karabük Şehri ve Yakın Çevresinin Fiziki Coğrafya Özellikleri

Karabük il merkezinin mekânsal özelliklerini ifade edebilmek için şehrin kuruluşunda önemli rol oynayan morfolojik ve jeolojik faktörlerin bilinmesi önem arz etmektedir. Karabük, konum itibarı ile kuzeyde Küre, güney ve güney doğuda Ilgaz ile Köroğlu Dağları ve güney batıda Bolu Dağlarının uzantıları arasında yer almaktadır. Bahsi edilen coğrafi unsurlardan Küre Dağlarının volkanik kökenli diğerlerinin ise kıvrımlı dağlar olması bölgede tektonik hareketlerin etkisini artırmıştır. Bu dağların yükseklikleri ise 2000 metreye kadar uzanmaktadır (Coşkun, 2017:39).

Araştırma alanında Üst Mesozoik, Alt Tersiyer ve Kuaterner dönemine ait formasyonlar bulunmaktadır. Üst Mesozoik'e ait formasyonlar bölgedeki Karabük-Safranbolu Tersiyer havzasının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Litolojik olarak bölgede, kireçtaşı, kumtaşı, marn ve kiltası yaygın olarak görülmektedir. Kum ve çakıl bileşiminde meydana gelen alüvyonlar, inceleme sahasında Kuaterner döneminin özelliklerini yansıtmaktadır. Araç, Soğanlı ve Filyos akarsuları boyunca geniş bir sahada alüvyonlar görülmektedir (Hacısalihioğlu, 1995:13).

Bölgede bulunan Araç ve Soğanlı çayları, Yenice civarında Filyos Çayı ile birleşip Karadeniz'e dökülmektedir. İrili ufaklı birçok dere mevsimlik ya da devamlı akış kaydederek söz konusu akarsuları beslemektedir. Yıllık ortalama yağış yaklaşık 500 mm. civarındadır. Yükselti, bakı, eğim ve karasallık nedeniyle sıcaklık şartları ise kısa mesafede değişkenlik göstermektedir. Ortalama sıcaklık değerleri 13.4 (°C)'dir (Coşkun, 2017: 103-106).

Karabük şehri etrafı yüksek dağ ve tepelerle çevrili bir havza karakteri göstermektedir. Kuzeyde Kodaş, Kirenlikiraz, Çanakçı tepeleri, güneybatıda Keltepe, güneydoğuda Çalyayla, doğuda Esendoğdu araştırma sahasında görülen belli başlı yükseltilerdir. Araştırma alanı 250- 500 metre arasında yer almaktadır (Harita 1). Karabük şehir merkezinin topoğrafik özellikleri kent morfolojisini etkilemiş, kent morfolojisi ise kentteki sosyomekânsal örüntü üzerinde belirleyici olmuştur.

Harita 1. Karabük Merkez İlçesinin Topoğrafik Görünümü

7. Çalışma Grubunda Yer Alan Öğrencilere Ait Demografik Özellikler

Öğrencilerin ikametgâh durumu ve yaşanan yere göre demografik özellikleri incelendiğinde şu sonuçlar elde edilmiştir;

Yapılan gözlem ve görüşmeler neticesinde 100. Yıl Mahallesiinde yaşayan öğrencilerin büyük bir kısmının ikametgâhı Karabük'te değildir. Bu durum belediyeçilik hizmetlerini aksattığı gibi demografik ve sosyomekânsal dönüşüm açısından da yanlış bir değerlendirmeye yol açmaktadır. Çünkü TÜİK verilerine göre 100. Yıl Mahallesiinin son 10 yıllık sürede oransal olarak kayda değer görünse de yalnızca 3000 civarında bir nüfus artışı mevcuttur. Halbuki sahadaki demografik ve sosyomekânsal görünüm, bu artışın çok daha fazla olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda 100. Yıl Mahallesi özelinde TÜİK verilerinin pratik hayatta reel bir karşılığının olmadığı görülmektedir.

İkametgâh durumları incelendiğinde, öğrencilerin yalnızca %16'sının ikametgahlarının Karabük'te olduğu görülmektedir. Bu %16'lık kesimin ise %90'dan fazlası seçimlerde oy kullanabilmek için ikametgahlarını Karabük'e aldırışlardır. Bu durum yerel yönetim açısından kamu hizmetlerinin sunulması ve kalitesinde zaafiyete yol açmaktadır. Öğrencilerin Karabük'e ikametgahlarını aldırışmalarıyla ilgili Karabük Belediye Başkanı Rafet Vergili de basına yansıyan benzer tespitlerde bulunmuştur.

Diğer taraftan öğrencilerin yaşadıkları mekân incelendiğinde ise yine 100. Yıl Mahallesiinin öne çıktığı görülmektedir. Öğrencilerin üniversite eğitim sürecindeki yaşam yeri tercihleri onların çeşitli imkânlarla erişimi açısından önemli bir kriterdir. Bu anlamda olanaklar itibariyle 100. Yıl Mahallesiinin öğrenciler açısından cazip geldiği görülmektedir. Yaşanılan yer incelendiğinde, oransal olarak öğrencilerin %40'ı 100. Yıl Mahallesiinde yaşamaktadır. Diğer %40'lık dilim ise Karabük merkeze bağlı, 100. Yıl Mahallesi haricindeki, diğer mahallelerde yaşamaktadır. %20 dolayında öğrenci ise Safranbolu'da yaşamaktadır. Bu bağlamda 100. Yıl Mahallesi tek başına büyük bir öğrenci nüfusu barındırmaktadır.

8. 100. Yıl Mahallesiinde Değişimin Göstergeleri

Üniversiteler tüm dünyada sosyal, kültürel, ekonomik ve mekânsal değişime katkı sağlamış/sağlayan eğitim kurumlarıdır. Bu durumu ortaya çıkaran en önemli etmen şüphesiz üniversitenin sahip olduğu öğrenci ve personel sayısıdır. Öyle ki öğrenciler ve üniversite personelinin sosyal yaşam beklenti ve talepleri mekânsal dönüşümün temel dinamiğini oluşturmaktadır. Değişim ile ilgili bazı göstergeler değerlendirildiğinde şu veriler ile karşılaşmaktadır. Söz konusu veriler, TÜİK ve Karabük Belediyesinden elde edilmiştir.

100. Yıl Mahallesiinde üniversitenin kurulmasından önce iki yüz civarında bina iki bin civarında ise konut bulunurken, 2018 itibariyle yaklaşık 770 bina ile yaklaşık 8000 konut bulunmaktadır. Ayrıca üniversite kurulmadan önce 50 civarında olan işyeri sayısı, 2018 itibariyle yaklaşık 400'e yükselmiştir ki iş faaliyet alanlarında çeşitlilikler de artmıştır. Örneğin üniversitenin kuruluşundan önce; sayıca bir ya da iki tane olan (spor salonu, eczane, tek el bayisi) veya hiç bulunmayan (KPSS ve yabancı dil kursu, petshop) bazı işyerleri üniversitenin kurulmasıyla birlikte sayıca artmış/yeni teşekkül etmiştir. Bazı işyerlerindeki iş kolu faaliyeti ise süreç içerisinde değişime uğramıştır. Bununla birlikte, 2015 yılında açılan Gençlik Spor Bakanlığı Karabük Yüzme Havuzu da 100. Yıl Mahallesiinde artan nüfusun talep ve beklentileri neticesinde kurulmuş bir sosyal donatı alanıdır.

Buna göre bina, konut ve işyerleri sayısındaki bu artışlar oldukça yüksek düzeydedir ve bu artışların temel dinamiği nüfusun artışı ve bu nüfusun yarattığı talep oluşturmaktadır. Böylece bina ve konut sayısındaki artışın yanında nüfusun talebi doğrultusunda işyeri sayısı ile sektörel anlamda iş alanlarındaki çeşitlilik de artmıştır. Tüm bu değişimlere sosyal, ekonomik ve mekânsal bağlamda nasıl yaklaşıldığına dair öğrenciler ve yerel halkla görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

8.1. Öğrencilerle Gerçekleştirilen Görüşmeler

100. Yıl Mahallesindeki sosyomekânsal dönüşümün göstergelerini tespit edebilmek için iki araştırma grubu belirlenmiştir ki bunlardan birincisi öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmeler ikincisi ise yerel hakla yapılan görüşmelerdir. Yerleşmedeki değişime şahit olan ve bu değişimin içinde bulunan öğrenciler sosyal, ekonomik ve mekânsal değişimin anlaşılmasında önemli bir veri kaynağıdır. 100. Yıl Mahallesindeki sosyomekânsal değişimi tespit ve analiz edebilmek için öğrencilere yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir. Buna göre birinci araştırma grubu olarak 55 öğrenci belirlenmiştir. Öğrencilere;

1. Barınma tercihiniz ne yönde? Tercihinizin nedeni nedir?

2. İlk geldiğiniz zamanla şimdiki arasında Karabük'te dikkatinizi çeken değişimler nelerdir? Bakışınız olumlu ya da olumsuz olarak niçin değişti? şeklindeki sorular yöneltilmiştir.

Gerçekleştirilen görüşmelerle ilgili öğrencilerden elde edilen bulgular şu şekildedir:

8.1.1. Barınma Tercihleri

100. Yıl Mahallesinin üniversiteye olan yakınlığı bir taraftan öğrenciler açısından avantaj doğururken diğer taraftan da bu yakınlığın getirdiği konut talebi, kira fiyatlarının hızla yükselmesine neden olmuştur. Bu kapsamda öğrenci harcamalarının yaklaşık %50-55'ini barınma ihtiyaçları oluşturmaktadır. Öğrencilerin barınma konusunda yasadıkları güçlükler ekonomik ve politik kazanımların aracı da olabilmektedir. Bu nedenle kentteki yükseköğretim öğrencilerinin barınma sorunları çeşitli kurumların (yerel yönetimler, üniversite, Kredi ve Yurtlar Kurumu vb.) iş birliği içinde ele alınmalıdır (Çalışkan ve Sarış, 2008:236).

Barınma tercihleri incelendiğinde, öğrencilerin büyük bir çoğunluğu (%60) yurtları tercih etmektedir. Bu yurtlar içinde ise öğrenciler ağırlıklı olarak devlet yurtlarında kalmaktadır. Öğrencilerin yurtları tercih etmesindeki temel sebeplerin evlere nazaran daha ekonomik olması olduğu görülmektedir. Ev kirası, elektrik, su, doğal gaz, internet hatta ulaşım gibi ihtiyaçların maliyeti evde kalındığında daha yüksek olabilmektedir. Ayrıca yemek ve temizlik konusundaki rahatlık açısından da yurtlar tercih sebebi olmaktadır. Bununla birlikte öğrencilerin yurtları tercih etmesindeki diğer bir sebep güvenlik açısından yurtların daha nitelikli görülmesidir.

Bu bağlamda K13, *“Yurdu tercih ediyorum. Çünkü evde kalınca kira, fatura, yemek, ulaşım derken daha çok masraf oluyor. Ama yurttan kalınca daha hesaplı. Ulaşım servisle oluyor. Yemek ve temizlik zaten yapılıyor. Ayrıca yurtlar çok daha güvenli”*, K14, *“Yurdu tercih ediyorum. Çünkü yurt servisi imkânı, güvenlik gibi olanaklar açısından daha faydalı”*, K36, *“Temizlik ve yemekle uğraşmadığım için yurdu tercih ediyorum”*, K53, *“Ben evde de kaldım. Ancak yurda geri döndüm. Çünkü ekonomik açıdan ev daha pahalı”*, K54, *“Barınma tercihimde yurdu tercih ediyorum. Maddi açıdan daha avantajlı olduğu için”* şeklinde görüş belirtmişlerdir.

İkinci sırayı ise %35'le evde barınanlar oluşturmaktadır. Öğrencilerin evleri tercih etmesindeki başlıca sebebin daha rahat yaşam koşulları olduğu belirtilmiştir. Daha rahat yaşamdan kasıt; öğrencilerin eve giriş ve çıkışlarındaki serbestlikler ve çeşitli imkânlara sahip olabilmeleridir. Buna göre, K17, *“İlk dört yıl yurttan kaldım ama son senemde eve çıkma gereksinimi duydum. Yurttaki bazı yetersizlikler (çalışma odalarının yetersizliği, yemeklerin kötü olması) nedeni ile eve çıktım. Evi tercih ettim çünkü kendi yemeğimi kendim yapıyorum. Ayrıca bireysel bir şekilde rahatlıkla ders çalışabiliyorum ve ders çalışırken internet sıkıntısı da çekmiyorum”*, K25, *“Evi tercih ediyorum. Kısıtlı bir zamanım yok. İstedğim vakitte eve giriş çıkış yapabiliyorum ve evde ya da dışarıda arkadaşlarımla beraber olabiliyorum”*, K30, *“Evi tercih ediyorum. Çünkü yemek, barınma ve diğer konularda özgürce hareket edecek yaşta olduğumu düşünüyorum”*, K47, *“İnsanlarla özel hayatımı paylaşmak zorunda olmadığım için evi tercih ediyorum”* şeklinde görüşte bulunmuşlardır.

Öğrencilerin %5'i ise daha çok, ucuzluk ve kendi arkadaş grubuyla birlikte barınma isteğinden dolayı apartları tercih etmektedir. Bu anlamda K1, *“Yalnızca yemek masrafı olduğu için apartlar daha ekonomik oluyor. Bu yüzden apartı tercih ediyorum”*, K3, *“Daha uygun fiyatlı olduğu için apartı tercih ediyorum”*, K5, *“Apartta kalıyorum. Yurttan sıkıldığımız için arkadaş grubu olarak apartı tercih ettik”* şeklinde görüş bildirmişlerdir.

100. Yıl Mahallesinde yer alan bazı yurtlar için (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1: 100. Yıl Mahallesiindeki Bazı Yükseköğretim Yurtları (2019)

8.1.2. Öğrencilerde Süreç İçerisindeki Mekân Algısı

Öğrenciler mekânsal değişim anlamında süreç içerisinde konut ve yurt sayısının artması, kafelerin açılması, yemek yeme yerlerinin açılması, alışveriş mekânlarının artışı, ulaşımın⁷ daha kolay hale gelmesi gibi unsurları değişim olarak göstermektedir. Ancak öğrencilerin üniversiteye başladığı zamanla şimdiki arasında Karabük'te dikkatini çeken değişimler konusundaki yaklaşımı ise daha çok, kafelerin açılması şeklinde belirtilmiştir. Öyle ki görüşme gerçekleştirilen öğrencilerin %90'ı bu şekilde düşünmektedir. Diğer taraftan öğrencilerden bir kısmı sosyal donatı alanları ile 100. Yıl Mahallesi'nde bir kütüphane açılması gerektiğini aynı zamanda kafelerde kitap okuma imkânlarının yaratılabileceğini de belirtmişlerdir.

⁷ Ulaşım açısından değerlendirildiğinde ise 100. Yıl Mahallesi'nin tüm yerleşim birimleri üniversiteye yürüme mesafesindedir. Üniversiteye olan yakınlık 100. Yıl Mahallesi'nin gelişiminde ve değişiminde cazip kılan en önemli unsur olmuştur. Bununla birlikte ilgili mahallenin coğrafi olarak doğal sınırlarının daha ileri mesafelerde bulunmasının gelişiminin önünü açan en önemli avantaj olduğu söylenebilir. Öyle ki, Üniversite Mahallesi de üniversiteye benzer yakın bir konumda bulunmasına rağmen arazi şartlarından dolayı doğal sınırlara ulaşan konut sayısının yetersiz olması ve 100. Yıl Mahallesi'ne göre geniş bir sahada konumlanamayışı öğrencilerin oturma tercihlerini daha çok 100. Yıl Mahallesi'nden yana kullanmalarına sebep olmuştur.

Bununla birlikte öğrenciler, sefer sayısının süreç içinde arttığını belirtmişlerdir (100. Yıl Mahallesi-Karabük çarşı merkezi, Üniversite, Yurtlar, Safranbolu). Böylelikle öğrenciler açısından ulaşım daha kolay bir hale gelmiştir. Üniversite kurulmadan önce 3 olan faaliyetteki hat sayısı 2018 itibarıyla 8 olmuştur (1. Şirinevler-100.Yıl Mah., 2. Fatih-Soğuksu-Cumapazarı-100.Yıl Mah., 3.Üniversite-100.Yıl Mah.-5000 Evler, 4. Üniversite-100.Yıl Mah.-Üniversite Mah.-Yeşil Mah.-Balıkpazarı, 5., 6., 7. Üniversite-Kılavuzlar Bahattin Gazi KYK-Bostanbükü Kâtip Çelebi KYK-Necati İsmail Efendi KYK-Üniversite-100.Yıl Mahallesi, 8. Üniversite-Kılavuzlar-Bostanbükü-Necati İsmail Efendi KYK-Üniversite-100.Yıl Mah.-5000 Evler.

Diğer yandan 100. Yıl Mahallesi'nin Karabük merkezi iş alanlarına (çarşı merkezi) uzaklığı 7 km'dir. Safranbolu ilçe merkezine uzaklığı ise 3 km'dir. Buna göre 100. Yıl Mahallesi lokasyon olarak, bahsedilen iki merkez arasında yer almaktadır. Bu konum yalnızca ana kampüste öğrenim gören öğrenciler açısından değil, Safranbolu'da yüksek öğrenim gören öğrenciler için de çekici bir etmendir.

Buna göre K2, “Benim dikkatimi çeken en önemli değişimler, bina sayılarındaki artış, kafe sayılarındaki artış, yol yapımındaki artıştır”, K4, “Dikkatimi çeken en önemli şey, kafeler ve öğrenci sayısındaki artış”, K18, “Daha farklı ve daha kaliteli hizmet veren kafeler ve yemek yerleri açıldığını gözlemledim”, K33, “Değişim olarak kafeler ve çeşitli yiyecek mekânları açıldı ancak bir kütüphane açılmadı”, K35, “İlk geldiğim zamanla şimdiki arasında tek fark kafelerin açılması. Ancak sosyal donatı alanları çok sınırlı”, K41, “Karabük’te park kültürü olmadığını düşünüyorum. Belediye bir park yapıyor ve ertesi gün o parka yeniden gittiğinizde ya çöp kovaları zarar görmüş ya da belediyeye ait banklar apartmanların bahçesine konulmuş”, K42, “İlk geldiğimde imkânlar bu kadar değildi. Öğrenciler için vakit geçirecek yerlerin açılması öğrencilerin bundan dolayı merkeze ya da Safranbolu’ya gitmesine gerek bırakmadı. Dolmuş ve otobüslerin de sefer sayısı arttı” şeklinde görüşte bulunmuşlardır.

Mahallede öğrenci sayısının artmasına bağlı olarak ortaya çıkan iş yerleri ve barınma mekânları (Fotoğraf 2 ve 3).

Fotoğraf 2:

Fotoğraf 3:

8.2. Yerel Halkla Gerçekleştirilen Görüşmeler Bağlamında 100. Yıl Mahallesi Değişimi

100. Yıl Mahallesi'nde yerel halkla gerçekleştirilen görüşmede sosyomekânsal dönüşüm ile ilgili bazı bulgular elde edilmiştir. Bu kapsamda yerel halkla yarı yapılandırılmış sorular çerçevesinde görüşmeler yapılmıştır. Sağlıklı veriler elde edebilme açısından görüşmeler; Karabük Üniversitesi kurulmadan önce de 100. Yıl Mahallesi'nde ikamet eden ve sosyal, ekonomik, mekânsal değişime en iyi şahit olan gruba yönelik gerçekleştirilmiştir. Bu grubun evreni, çeşitli iş kollarında iş veren konumundaki kişiler ile emekli durumundaki kişilerden oluşmaktadır.

Bu noktada yerleşme ile ilgili çeşitli bilgilerin toplanması sürecinde (yapılandırılmamış sorular çerçevesinde) 20 civarında kişinin görüşlerinden faydalanılsa da yarı yapılandırılmış görüşme soruları 11 kişiye uygulanmıştır. Söz konusu kişiler ez az 15 yıldır 100. Yıl Mahallesi'nde yaşayan kişilerdir. Söz konusu sorular;

1. Karabük'te bir üniversite bulunmasından memnun musunuz? Evetse neden? Hayırsa neden?

2. Üniversite, 100. Yıl Mahallesi'nde ne gibi değişimlere sebep oldu? şeklinde katılımcılara yöneltilmiştir. Bu çerçevede aşağıda belirtildiği üzere, ortaya çeşitli temalar ve araştırma bulguları çıkmıştır.

8.2.1. 100. Yıl Mahallesi'nin Kuruluşu/Ortaya Çıkış Süreci

Tarihsel bağlamda 100. Yıl Mahallesi'nin kuruluşu incelendiğinde, bu ortaya çıkışın 1972'ye uzandığı görülmektedir. Bu dönemde Süleyman Demirel hükümetindedir. Belirtilen dönemde Yeşil Mahalle civarında heyelan riskine bağlı olarak 28 adet konut istimlak edilmiştir. Buna istinaden 28 adet konutun bölgede yapımı ile 100. Yıl Mahallesi kurulmuştur. Söz konusu mahalle Karabük'ün ilk yeni yerleşim olarak, dış kısmında, kurulan ilk mahallesidir. 1985-1986 yılından itibaren mahallede diğer konutların yapılmasına başlanmıştır (Belediye Sitesi, Öğretmenler Sitesi, Çan Sitesi, Mevlâna Sitesi) (Fotoğraf 4). Ancak bunun öncesinde bölgede bazı konutlar mevcuttur. Ayrıca bu dönemde mahallenin bazı bölgelerinde suya ve elektriğe erişim problemi de mevcuttur. Bu süreç her ne kadar üniversitenin kurulmasından önce yaşansa da bu dönemlerde 100. Yıl Mahallesi'nin sosyal anlamda oldukça geri olduğu görülmektedir.

Fotoğraf 4: 100. Yıl Mahallesi'nde İnşa Edilen İlk Siteler (Öğretmenler, Çan, Belediye ve Mevlana Siteleri)

Buna göre K1, “1982 yılında 100. Yıl Mahallesine ikametgâhımı aldım, bulunduğumuz kısım 5-6 gecekondudan oluşuyordu (günümüzdeki mavi büfe civarı) ve buraya Ispartalılar Mahallesi denilmekteydi. 100. Yıl Mahallesinde ilk kurulan siteler ise sırasıyla; 28 evler, Belediye Sitesi, Çan Sitesi, İnci Sitesi, Mevlâna Sitesi, Öğretmenler Sitesidir. Şu anki kültür merkezi yakınında o döneme ait 4-5 gecekondulu binası hala ayakta”, K2, “Demirel zamanında Yeşil Mahalle civarında heyelan riskine bağlı olarak 28 adet konut istimlak edilmiştir. Buna istinaden 28 adet konutun bölgede yapımı ile 100. Yıl Mahallesi kurulmuştur” şeklinde bilgi vermişlerdir.

Bununla birlikte 100. Yıl Mahallesinin bulunduğu alan daha öncesinde Kılavuzlar ve Bostanbükü’nde oturanlar tarafından tamamıyla buğday tarımına ayrılmıştır. Bu noktada K5, “mahallenin bulunmuş olduğu saha tarla tarımı ya da ziraate ayrılmıştı”, K8, “mahalle bu kadar genişlemeden bazı bölgeler tarıma ayrılmıştı”, şeklinde görüş bildirmişlerdir. Ayrıca 28 evler mevkisini sembolize eden küçük cami (28 Evler Zikrullah Camisi) buranın eski bir yerleşme olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca eski yerleşim alanındaki gecekondular dışında 100. Yıl Mahallesinin bazı birimlerinde yine gecekondulara rastlanmaktadır. Bu durumun ortaya çıkma sebebi ise o dönemki mevcut durumda yapılan apartmanlardan daire sahibi olamama neticesinde bireysel mülkiyete yönelmektir. Bunun yanında günümüzde sayıları oldukça az olan bu konutların büyük bir kısmının boş olduğu gözlenmiştir (28 Evler Zikrullah Camisi çevresindeki bazı konutlar, Karabük Kültür Merkezi çevresindeki gecekondular gibi). 28 evler bölgesindeki ilk yerleşmeler devlet eliyle oluşturulduğu için bu bölgedeki konutların gecekondular olarak adlandırılması doğru değildir. Ancak bahsi geçen 100. Yıl Mahallesinde sonradan yapılan konutları gecekondular konutu adlandırmak doğru olacaktır. 1974 yılından sonra ise bugünkü Karabük-Safranbolu karayolunun, 100. Yıl Mahallesine göre diğer yakasında, Beşbinevler Mahallesi kurulmuştur.

8.2.2. Konut Kiraları ve Emlak Fiyatları

100. Yıl Mahallesindeki emlak fiyatları üniversitenin kurulmasıyla birlikte ve öğrenci sayısındaki hızlı artış sonucunda konut talebinin artmasıyla yüksek bir seviyede seyretmiştir. Bu duruma bağlı olarak emlak fiyatları da yüksek bir düzeyde seyretmiştir. Ancak süreç içerisinde yurt (özel+devlet) ve konut sayılarındaki artış dolayısıyla fiyatlar da normal bir seviyeye gelmiştir. K3, “100. Yıl Mahallesinde konutların artmasına bağlı olarak kira fiyatları normal seviyeye geldi. Üniversitenin kurulduğu ilk zamanlar fiyatlar çok yüksekti. Üniversitenin kurulmasına bağlı olarak 100. Yıl Mahallesinde arsa ve emlak fiyatlarında gözle görülür bir artış olmuştur”, K11, “üniversitenin kurulduğu ilk dönemlerde kiralar konusunda bir artış yaşansa da bu durum zamanla konut sayısının ve yurtların artışıyla normal seviyeye gelmiştir. İlk zamanlardaki fahiş fiyatlardan sonra şimdilerde, 3+1’ler 750-900 lira, 2+0 ve 2+1’ler ise 600-750 lira, 1+1’ler de 550-650 lira seviyelerinde kiraya verilmektedir” şeklinde bilgi vermişlerdir. Bunun yanında konut fiyatları da metrekaresine bağlı olmakla birlikte 100-200 bin lira arasında değişmektedir.

8.2.3. Sosyoekonomik Kazanımlar

Yerel halkla gerçekleştirilen görüşmelerde halkın büyük bir kısmı Karabük’te bir üniversite bulunmasından memnuniyet duymaktadır. Bu memnuniyetin temel sebebini ekonomik kazanımlar oluşturmaktadır. K1, “Karabük’te bir üniversite bulunmasından dolayı memnunum, üniversite kurulmadan önce alt ve üst yapı hizmetlerinin yeterince gelişmemiştir. Üniversite kurulmadan önce yeterli düzeyde iş yerleri ve hizmet sahaları henüz mevcut değildi. Eskiden 5 tane minübüs ve 1 belediye otobüsü sefer yapmaktaydı. Zamanla işleme birden fazla toplu taşıma aracı dahil olmuş hatta Beşbinevler güzergâhının bir bölümü 100. Yıl hattı ile birleştirilmiştir. Öğrenci talebindeki artışlara bağlı olarak 1 saat olan minübüs aralıkları 5-10 dakika aralığına çekilmiştir. Bu durum erişimde hızı da beraberinde getirmiştir”, K2⁸, “2005 yılında 100. Yıl Mahallesinde 10-15 minibüs hizmet vermekteydi. Şu an 69 adet

⁸ Katılımcılar, öğrencilerle ilgili önemli bir sorun anlamında görüşte bulunmuşlardır. Öğrencilerin toplu taşıma aracındayken kulaklık kullanmalarından dolayı incekleri durakları kaçırmaları, bu yüzden şoföre durakta incek var mı? sorusunu sormadıklarını söylemeleri nedeniyle bazı tartışmaların yaşandığını belirtmişlerdir.

Bunun yanında öğrenciler toplu taşıma araçlarından inerken, araç önünden inerek aniden yol güzergâhına çıkabilmektedir. Bu durum arkadan gelen aracın çarpmasına neden olabilecek son derece riskli bir davranıştır. Söz

minibüs hizmet vermektedir. Araçlar dönüşümlü olarak kendi içlerinde hatlara ayrılmaktadır”, K4 “erişim ve hizmet anlamında kolaylıklar da artmıştır. Ayrıca üniversite sayesinde sağlanan kalkınma neticesinde demir-çelik harici başka fabrikalar da kurulabilir” K5, “üniversite kurulmadan önce bina ve işletme sayısı yetersiz düzeydeydi. Üniversite açılmadan evvel ulaşım koşulları da çok sınırlıydı”, K7, “üniversitenin kurulmasıyla birlikte iş yeri sayısı, yeme içme ve gezme yerlerinde bir artış meydana geldi. Üniversiteden önce mahalle gelişmemişti, köy vasfına sahipti. Ancak üniversite kurulduktan sonra mahalle şehir kimliğine büründü”, K9, “Karabük’te üniversite olmasından memnunum. Üniversite bize ekonomik olarak büyük bir katkı sağladı. Zaten bu işyerini de öğrenci sayısının devamlı artması ve bu doğrultudaki talep neticesinde kurduk” şeklindeki görüşleriyle Karabük’te bir üniversite bulunmasından memnun olduklarını belirtmişlerdir. Bu memnuniyeti oluşturan belirleyici unsurlar, olumlu yönde yaşanan sosyoekonomik değişimlerdir.

8.2.4. Ailelerin Taşınma Tercihleri

100. Yıl Mahallesiindeki sosyal ve demografik değişimin önemli sonuçlarından biri de ailelerin yerleşmeden taşınma eğilimleriyle ilgilidir. Özellikle genç nüfusun artışı ile bu genç nüfusun yaşam talepleri ve konforu mahallede yaşayan bazı aileler açısından olumsuz karşılanmaktadır. Çünkü Karabük halkının değerleri itibarıyla genç nüfusun sahip olduğu ve yerel halktan farklı olan yaşam tarzı söz konusu aileler açısından uygun görülmemektedir. K4, “bazı aileler 100. Yıl Mahallesi’nde öğrenci yoğunluğuna bağlı olarak Safranbolu’ya taşınmayı tercih etmektedir”, K7, “mahalledeki öğrenci yoğunluğundan dolayı, ailelerden bazıları taşınmaktadır” şeklinde görüş bildirerek bu durumu ortaya koymuşlardır.

8.2.5. Yurtların Yapıldığı Lokasyonlar ile Yeni Yurtların Rasyonel Yer Tercihleri

Üniversitenin gelişimine bağlı olarak artan öğrenci nüfusu ve bu nüfusun 100. Yıl Mahallesi başta olmak üzere belli mekânlarda yoğunlaşması öğrenciler açısından Karabük çarşısı merkezini ikinci plana itmiştir (Şekil 3). Aynı zamanda 100. Yıl Mahallesi’nde ya da Safranbolu’da özellikle devlet yurtlarından bazıları sosyal hayatın yoğunlaştığı bölgenin oldukça dışına yapılmıştır (en belirgin örnek Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu İsmail Necati Efendi erkek öğrenci yurdudur). Bu durum söz konusu yurtlarda barınan öğrencilerin bireysel talep ve ihtiyaçlarının karşılanması ile sosyal hayata adaptasyonu açısından dezavantajlı bir durum yaratabilmektedir. K7, “Yurtların lokasyonu uygun değil, yürüme mesafesi olarak uzakta. Bu durum öğrenciye sosyal hayatın dışında tutmaktadır”, K10, “Karabük çarşısı merkezinin hareketlendirilmesi gerektiği ve yeni yapımı planlanan yurtların buraya yapılmasının çarşısı merkezini de hareketlendireceği (mevcut işletmelerin açık kalmaması, yeni işyerlerinin açılması) düşünülmektedir. Çünkü Karabük’ün çarşısı merkezindeki esnafları işletme sahibi olduğu dükkanları erkenden kapatmaktadır. Ancak söz konusu durum 100. Yıl Mahallesi ve Safranbolu açısından geçerli değildir. Öğrencilerin sosyal hayatındaki hareketliliğe bağlı olarak dükkân işletmeleri gece yarısına kadar açık kalmaktadır” görüşleriyle bu durumu ortaya koymaktadır. Bunun yanında 100. Yıl Mahallesi’nde gerek özel yurtlar gerekse devlet yurtları açısından kız öğrenci yurtlarının sayısal olarak daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun pozitif ayrımcılık yönüyle değerlendirildiğinde doğru bir uygulama olduğu düşünülmektedir.

konusu konularla ilgili üniversitenin bir uyarıda bulunması (en azından dönem başlarında mesaj ya da mail yoluyla) bu zararlı davranışları büyük ölçüde azaltabilir.

Şekil 3: 100. Yıl Mahallesindeki Yurtların Hava Fotoğrafından Görünümü

8.2.6. İlin Tanıtımı

Üniversitelerin eğitimle birlikte üstlendikleri misyonlardan biri de buldukları şehirlere marka değeri katmalarıdır. Türkiye’de yeni kurulan üniversitelerin de bu misyona sahip oldukları görülmektedir. Şehre gelen öğrenciler iki ya da dört yıllık eğitim süreçlerinin ardından şehirden ayrılmakta, yerine yeni öğrenciler gelmektedir. Bu döngü, yıllar içerisinde söz konusu şehirlerin tanınırlığını dolayısıyla turizm potansiyeli ve şehirdeki öğrenci kitlesinden dolayı da yatırımların şekli ve boyutunu arttırmaktadır. K3, “Üniversitenin kurulması Karabük’ün tanıtımına katkıda bulunmaktadır ve bu durum Karabük esnaflarına yeterli düzeyde ekonomik getiri sağlamıştır”, K6, “Bir zamanlar demir çelik fabrikasının üstlendiği rolü şimdi üniversite üstleniyor. Bu durum Karabük şehrinin tanıtımına da önemli bir katkıda bulunuyor”, K8, “Üniversite, eğitim kalitesinden ziyade daha çok Karabük ilinin tanıtımı ile ekonomik olarak esnafların zenginleşmesine katkıda bulunmuştur” görüşleriyle değerlendirilmiştir. Ayrıca üniversitenin yanında demir-çelik fabrikası ve Kardemir Karabükspor futbol takımının Karabük ilinin tanıtımına önemli bir katkı sağladığı görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu kuruluşların daima yüksek bir dinamizm ve başarılarla şehri/bilimi temsil etmeleri gerekmektedir.

8.2.7. Yerel Halkın Uyum Süreci

Değerleri itibariyle daha tutucu toplumlarda yerel halk açısından yaşamsal değişimler kolay olmadığı gibi çoğu kez bu değişimler uygun da karşılanmamaktadır. Ancak zaman içerisinde şehre gelen dinamizmin etkisiyle üniversiteyi olumlu karşılamayanların sayısı düşebilmektedir. Aynı zamanda üniversite yerel halkla bir kültür alışverişine de olanak sağlayabilmektedir. Çünkü üniversiteye gelen öğrenciler çeşitli alt kültür gruplarından. Ayrıca yabancı uyruklu öğrenciler de yerel halk için yeni kültürleri görme ve tanıma bakımından fırsat olabilmektedir.

Bu doğrultuda Karabük’te ve Safranbolu’da yerel halkın üniversiteye adaptasyonunda çeşitli durumlar ortaya çıkmıştır. K3, “Üniversitenin gelmesine bağlı olarak ahlaki çöküntü doğal olarak olabilmektedir. Ancak bu durumdan rahatsız olanlar azınlıktır”, K5, “Yerel halkın bir kısmı üniversite öğrencilerinin gelmesiyle beraber şehrin kültürel boyutuna pozitif değerler kattığını düşünüyor ancak bir kısmı da ahlaki açıdan olumsuz etkilendiğini söylüyor”, K11, “üniversitenin kurulmasıyla ahlaki olarak bozulmalar elbette yaşanmıştır. Ancak 50 bin öğrencinin şehre gelmesi sonucu Karabük halkı da öğrencilerden bir şeyler öğrenmektedir. Bu durum bir nevi kültür alışverişidir” şeklinde görüş belirtmişlerdir. Buna göre şehirde üniversitenin bulunmasından memnuniyet duymayanların sebebi şehrin ahlaki olarak bozulmaya uğradığının düşünülmesidir.

9. Sonuç

Üniversitelerin, buldukları kentlerin nüfus yapısına olan etkileri, öncelikle o kentlerin ve üniversitenin büyüklüğü ile doğrudan ilişkilidir. Nitekim, herhangi bir kentin nüfusunda belirli bir ağırlığı bulunmayan üniversitelerin, buldukları kentlerin nüfusunda yaratacağı etkiler de daha sınırlı olacaktır. Konuya bu açıdan bakıldığında, 1990'da nüfusu 100.000'in altında olan kentlerin, bugün çok önemli bir öğrenci payına sahip olduğu görülür (Işık, 2008:169). İkametgâh adresleri dikkate alınmadan bir hesaplama gerçekleştirildiğinde Karabük'teki yükseköğretim öğrenci sayısının şehir nüfusuna oranı %30'lar düzeyindedir. Bu oran belirtildiği üzere elbette yoğun nüfusa sahip kentlerde sınırlıdır. Bununla birlikte bir şehrin üniversite şehri hüviyeti kazanması bakımından; tarihi, kuruluşu, gelişimi, sahip olduğu olanaklar, kült oluşturması, şehir ve üniversite ilişkisi, bilim, sanat ve kültür merkezleri vb. özellikleri nedeniyle, nüfus bakımından önemli bir paya sahip olsa da henüz Karabük'ün bir üniversite şehri olmadığı görülmektedir.

Üniversite-kent ilişkisi üzerinde yapılan çeşitli çalışmalarda farklı konular üzerinden bu etkileşimin düzeyi ortaya koyulmaya çalışılmıştır (öğrenci harcamalarının kente olan etkisi, kent halkının üniversiteyi algılama ve değerlendirme biçimleri, üniversitenin kente ekonomik ve kültürel etkileri, üniversite öğrencilerinin kente yönelik tatmin ve bağlılık duyguları, konut talebi ve sorunu gibi konular üzerinden). Bu anlamda yapılan çalışma üniversitenin yarattığı sosyomekânsal değişim üzerine yapılan diğer çalışmalarla üniversitenin kenti etkilemesi bağlamında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Ancak çalışmayı farklı kılan niteliği, söz konusu değişimin kentin bütününden ziyade bir mahalle ölçeğinde ve tek bir konu üzerinden değil öğrenci ve yerel halk bağlamında birden fazla konu çerçevesinde ele alınmasıdır.

Çeşitli başlıkları barındıran sosyomekânsal anlamda en belirgin değişimler Karabük merkez ilçesine bağlı 100. Yıl Mahallesi'nde görülmüştür. Bu anlamda 100. Yıl Mahallesi'nde üniversitenin kuruluşu ve sonrasında dikkat çeken değişimler tespit edilmiştir. Öncelikle öğrenciler açısından değişimler daha çok sosyal donatı dışında seyreden konut ve kafe sayılarındaki artış şeklinde belirtilmiştir. Öğrenciler bu sürecin seyrini eleştirdiler de öğrenim gördükleri zaman dilimi içerisinde belirgin bir değişim olduğunu kabul etmektedirler. Ancak bu durum plansız gelişme ile konutların kalite problemini de beraberinde getirmiştir.

Diğer taraftan öğrencilerin büyük bir kısmının ikametgâh adresi Karabük'te değildir. 100. Yıl Mahallesi'nde yaşayan nüfus ile TÜİK verilerine göre ikamet eden nüfus arasında göz ardı edilemeyecek bir fark bulunmaktadır. Bu yüzden de belediye hizmetlerinin mahalle açısından sağlıklı yürütülmesi mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla bu durum Karabük Belediyesi için bir olumsuzluk olarak öne çıkmaktadır.

Yerel halkın çeşitli yönleriyle üniversiteye bakışı olumlu görünmektedir. Çünkü mahallede yükselen nüfus, çeşitli iş alanları ve kollarının da artmasını/ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bununla birlikte üniversitenin kurulduğu dönemde yurt ve konut sayısının yetersiz olması nedeniyle kira fiyatlarının yüksek seyretmesi yerel halk açısından bir kazanç kapısı (öğrencilerin ekonomik bir girdi olarak algılanması) görüldüğü için olumlu karşılanmış ancak öğrenciler için olumsuz bir durum ortaya çıkmıştır. Süreç içerisinde artan yurt ve konut sayısı nedeniyle mevcut durumda mahalledeki barınma olanakları hem yeterli hale gelmiş hem de barınma fiyatları görece normalleşmiştir. Ayrıca hızla artan mahalle nüfusu ulaşım imkânlarını da gözle görülür biçimde geliştirmiştir. Diğer taraftan her ne kadar üniversite öğrencilerinin kültürel yozlaşmaya yol açtığını savunanlar olsa da genel itibarıyla yerel halk, "farklı insanlara" alışmıştır. Nitekim hem öğrenciler hem de yerel halk kültürel uyum sürecini neredeyse tamamlamıştır. Bununla birlikte gerek Karabük ilinin ülke bazında tanınırlığı gerek Karabük'ün sahip olduğu kültürel değerlerin tanınırlığı üniversitenin kurulması sonrasında ciddi bir artış göstermiştir.

Saha çalışması ve bulgulardan elde edilen veriler, 100. Yıl Mahallesi'nin doğrudan doğruya üniversiteye bağlı bir dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. Ayrıca araştırma soruları haricinde saha çalışmasında Karabük Üniversitesi açısından tespit edilen en dikkat çeken problem Karabük Üniversitesinin akademik kaliteyi artırma sorunudur. Öğrenci sayısındaki hızlı artış Karabük Üniversitesinin öğrenciler tarafından geldiği bölümü "bir an önce bitirme/bir üniversite mezunu olma" şeklinde algılanmasına da neden olmaktadır. Diğer taraftan yerel halk açısından ise üniversite, getirdiği

imkânlar sebebiyle akademik bir kurum olarak görülmesinden ziyade ekonomik bir fırsat kapısı olarak kabul edilmektedir. Buna göre üniversite yerel halk ilişkisi henüz akademik bir perspektif kazanmamıştır. Dolayısıyla elde edilen veriler, çeşitli olumsuzlukların bulunduğunu da ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Coşkun, S. (2017) Karabük ve Çevresinin Vejetasyon Ekolojisi ve Sınıflandırılması, *Doktora Tezi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Karabük.*
- Çalışkan, V. ve Sarış, F. (2008) Çanakkale Şhrinde Üniversite ve Konut İlişkisi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 20, s. 215-238.
- Günay, D. ve Günay A. (2011) 1933’ten Günümüze Türk Yükseköğretiminde Niceliksel Gelişmeler, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, s.1-22.
- Hacısalihöğlü, İ.Y. (1995) Şehir Coğrafyası Açısından Safranbolu-Karabük İkilemi, *Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşerî ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, İstanbul.*
- Işık, Ş. (2008) Türkiye’de Üniversitelerin Kentleşme Üzerine Etkileri, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 10, Sayı:3, s. 159-181.
- Kılıç, R. (1999) Türkiye’de Yükseköğretimin Kapsamı ve Tarihsel Gelişimi *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:3, s. 289-310.
- Özdemir, S.M. (2011) Toplumsal Değişme ve Küreselleşme Bağlamında Eğitim ve Eğitim Programları: Kavramsal Bir Çözümleme, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:12, Sayı:1, s. 85-110.
- Saklı, A.R. ve Akbulut, T.O. (2017) Dünyada ve Türkiye’de Üniversitelerin Tarihi Gelişimi, Ali Rıza Saklı (Ed.), *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Öğrenci ve Akademisyenleri ile Rize Halkının Karşılıklı Algı ve Beklentileri* içinde, s. (9-49), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayını, Rize.
- Sankır, H., Sankır, Ş., Dirimeşe, E., Barutçu, A., Özdemir, F.U. (2016) *Zonguldak-Bülent Ecevit Üniversitesi Etkileşimi: Üniversitenin Şehre Etkileri ve Şhrin Üniversite Algısı*, Bülent Ecevit Üniversitesi (BEÜ) Yayını, Zonguldak.
- Taş, B. ve Türkan, O. (2016) Üniversite Öğrencileri İkametgâh Durumu ve Şehir İlişkileri: Çankırı Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 47, s. 403-410.
- Yavuzçehre, P.S. (2016) Üniversitelerin Kentlerine Etkileri: Denizli Pamukkale Üniversitesi Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 1, s. 235-250.

AVRUPA BİRLİĞİ'NE YÖNELİK TÜRKİYE GEÇİŞLİ (TRANSİT) GÖÇ HAREKETLERİ VE TÜRKİYE'NİN DÜZENSİZ GÖÇLE MÜCADELESİ¹

Migrant Movements Via Turkey (Transit) Towards European Union And Turkey's Tackling Irregular Immigration

Fahrettin TEPEALTI**

Öz

Küreselleşmenin en önemli insani yansıması olan uluslararası göç, toplumların politik, ekonomik ve sosyal hayatına derinden etki etmektedir. Bu yönüyle devletlerin ve uluslararası kuruluşların en önemli gündem maddelerinin başında gelen göç, hedef ülkelerin sert korumacı yaklaşımlarının etkisiyle “yasa dışı/düzensiz” bir boyut kazanmıştır. Bu göç hareketlerinin öncelikli hedefi ise sahip olduğu yüksek refah düzeyi nedeniyle Avrupa Birliği ülkeleri ve ABD’dir. Dolayısıyla küreselleşmenin etkisiyle menzili genişleyen uluslararası göç hareketlerinden korunmak, AB ülkelerinin en önemli önceliği haline gelmiştir. Bu nedenle, AB’ye yönelen düzensiz göçmenler açısından, sahip olduğu coğrafi konumundan dolayı “geçiş ülkesi” olarak görülen Türkiye, Avrupa hedefi yolunda çok önemli bir istasyon özelliğindedir. Bu yönüyle Türkiye, AB’nin sınır güvenliği bakımından kilit bir ülke haline gelmiş ve bu özellik de AB-Türkiye ilişkilerinin odağına yerleşmiştir. Bu çalışmada Türkiye’nin AB’ye yönelik düzensiz göçler açısından taşıdığı önem ve yetersiz imkânlarla rağmen transit göçle mücadelesi ele alınacaktır. Bununla birlikte bu mücadelede özellikle son dönemde kaydedilen ilerlemenin AB açısından değeri ve AB-Türkiye ilişkilerine katkısı vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Türkiye, Düzensiz Göç, Transit Göç, AB-Türkiye İlişkileri.

Abstract

International migration, the most important human reflection of globalization, has a profound impact on the political, economic and social life of societies. In this respect, migration, which is one of the most important agenda items of states and international organizations, has acquired “illegal/irregular” dimension due to the impact of hard conservative approaches of the target countries. The primary objective of these migration movements is the European Union countries because of the high level of welfare of them. Therefore, protecting themselves from the widening international migration movements resulting from the globalization has become the most important priority of the EU countries. Thus, Turkey, which is, due to its geographical location, considered as a “transition country” for irregular immigrants heading to EU, is a critical station on the path to Europe target. In this respect, Turkey has become a key country in terms of the EU's border security and this feature of it is located at the heart of EU-Turkey relations. In this study, the importance of Turkey in terms of irregular migration towards the EU and its fight against the transit migration with its insufficient opportunities will be discussed. In addition, the value of the progress made in recent years in this struggle for the EU and its contribution to EU-Turkey relations will be highlighted.

Keywords: European Union, Turkey, Irregular Immigration, Transit Immigration, EU-Turkey relations.

¹ Bu makale, yazarın “Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye” başlıklı doktora tezi (Danışman: Prof. Dr. Mesut Doğan) çalışmasından üretilmiştir.

** İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Doktora Programı Öğrencisi, İstanbul Erkek Lisesi, Coğrafya Öğretmeni fahrettintepealti@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-6602-0640

Dergiye Geliş Tarihi: 03.04.2019

Yayına Kabul Tarihi: 19.06.2019

Giriş

Küreselleşmeye bağlı olarak yaşam standartlarındaki eşitsizliklerin artması ve iletişimin hızlanmasıyla dünyanın farklı bölgelerinin birbirinden daha fazla haberdar olması, yeni bir hayat arayışındaki Afrikalı ve Asyalı milyonlarca insanın yönünü kuzeye ve batıya döndürmüştür. İki yönün de gösterdiği hedef Avrupa'dır. Dünya'nın "sorunlu" bölgelerinden kaynaklanan uzun mesafeli göç hareketlerinin hedefindeki zengin Avrupa ülkeleri ise "içeri" girmek isteyen "istenmeyenler" (Danış, 2004: 2) için yürürlüğe koydukları yeni düzenlemelerle sınırlarını korumaya çalışmaktadır. Dolayısıyla göç etmek isteyenler artık daha zor "ulaşılabilir" hale gelen hedef ülkelere gidebilmek için yasa dışı yollara daha sıklıkla yönelmekte; bu nedenle iltica, düzensiz göç ve transit göç faaliyetleri günümüzde Avrupa'ya ulaşmak için kullanılan en yaygın yollar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Transit göç, genellikle düzensiz göçün alt kategorisi olarak kabul edilir ve evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler'e göre transit göç, göçmenlerin buldukları ülkeyi hedef ülkeye geçmek için geçici olarak kullandıkları göç türüdür (UNECE, 2012). Transit ülke ise coğrafi olarak kaynak ve hedef ülkeler arasında yer alan, herhangi bir zamanda yasal veya yasa dışı yerleşik nüfusa dönüşme olasılığı olan geçici nüfusu idare etmesi gereken ülkedir (De Tapia, 2004: 112). Uluslararası Göç Örgütü ise transit ülkeyi "yasal ya da yasa dışı göç akınlarının içinden geçtiği ülke" (IOM, 2009: 57) olarak tanımlamaktadır.

Transit göç terimi, görünüşte geçici olan göçün belirli şekillerini ifade etmektedir. Bu kapsamda, başlangıçtaki amaçları o olduğu için veya değişen koşullar, artan baskılar veya yeni amaçlar öyle gerektirdiği için bir ülkeden diğer ülkeye hareket eden göçmenleri kapsamaktadır. Daha genel olarak terim, zorluklarla dolu uzun yolculukları da ifade eder. Genellikle bu yolculuklar mesafe ve zaman olarak uzundur, sürekli olarak yön değiştirir ve bazı zamanlar tehlikeli olabilir. Transit göç, bir şemsiye terim² olarak kullanılmaktadır. Mülteciler ve iş gücü göçmenleri gibi çok farklı kategorileri kapsayabilmektedir fakat genellikle düzenli ve/veya düzensiz göç ve geçici göç gibi karma göç akımları için kullanılmaktadır. Transit göç kavramı günümüzde ABD ve AB gibi gelişmiş bölgelere gerçekleşen, istenmeyen göç için kullanılan siyasallaşmış bir kavramdır ve transit ülkeler de bu istenmeyen göçten sorumlu tutulmaktadır (Düvell, 2008: 2-3; Şemşit, 2018: 284-285).

Transit göçe ilişkin söylemler abartılı ve uyarma amaçlı olup kuzeye ve batıya yönelen göçmen dalgalarını, kitleleri ve milyonlarca göçmeni işaret etmiştir. 11 Eylül olaylarının etkisiyle 2001 yılından itibaren bu kavram terörizm ile ilişkilendirilerek kullanılmakta (Düvell, 2008: 6) ve başta sınır güvenliği olmak üzere hedef ülkelerin her türlü güvenliğine bir tehdit olarak değerlendirilmektedir.

Avrupa ülkelerinin, ihtiyaç duyduğu ucuz iş gücünü temin etmek için başlattığı işçi göçü kabulünü bitirmesi ve sınır geçişlerini sıkılaştırmasıyla "yasa dışı" bir boyut kazanan uluslararası göçler, son yıllarda etkisini artırarak devam etmektedir. Günümüzde ağırlıklı olarak düzensiz ve transit göçlerden kaynaklanan bu nüfus hareketlerinin yoğunluk kazanması, başta göçün tarafları konumundaki kaynak, hedef, transit ülkeler olmak üzere doğurduğu politik, ekonomik ve sosyal sonuçlarla uluslararası gündemi meşgul etmektedir. Göçe kaynaklık eden ülkeler ile hedef konumundaki AB ülkeleri arasında kalan Türkiye, sahip olduğu coğrafi konumuyla söz konusu göç hareketleri açısından kilit ülke özelliğindedir. Türkiye, her türlü zorluğa ve imkânların yetersizliğine rağmen göçmen kendisini "geçiş ülkesi" olarak kullanmak isteyen göçmenlerin, AB'ye yönelik düzensiz göç hareketleriyle mücadele etmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin AB'ye yönelik düzensiz ve transit göç hareketleriyle ilişkisi incelenecektir. İlk bölümde göçmen ve mülteci nüfusun dünya geneline dağılışı ile Türkiye'nin hinterlandında yer alan göç üreten sahalara ele alınacaktır. İkinci bölümde ise Türkiye'nin bu sahalardan kaynaklı göç hareketleriyle mücadelesi değerlendirilecektir. Ayrıca düzensiz göç hareketlerinden korunmayı talep eden AB'nin yetersiz desteğine rağmen Türkiye'nin kaydettiği ilerleme ve bunun AB'nin her türlü güvenliği açısından ifade ettiği değer ortaya konacaktır.

² İngilizce "umbrella term" olan ifadenin Türkçe karşılığıdır. Birden fazla terimi kapsayan veya kendisinden başka terimler üretilen terimler için kullanılmaktadır.

Göçmen ve Mülteci Nüfusun Dünya Geneline Dağılışı

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa'nın yeniden imarı ve ekonomik büyümesi için gerekli iş gücünün yetersizliği nedeniyle ülkeler kapılarını "istenen" göçmenlere açmıştır. Avrupa'nın güneyindeki ülkelerden kuzeyindeki ülkelere yönelik ikili anlaşmalar yoluyla gerçekleşen bu göçler, zaman içinde sınırlandırılmaya ve engellenmeye çalışılsa da azalarak sürmüştür. Genel olarak ekonomik faktörlerin etkisiyle şekillenen bu göç dönemi, Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar devam etmiştir.

1991 yılında Soğuk Savaş'ın bitmesiyle başlayan Eski Sovyet topraklarındaki siyasi çözümler, etkilerini kendi sınırlarının ötesine taşıyarak günümüze kadar devam eden istikrarsız bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Bu dönem yalnızca SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni devletler için değil, aynı zamanda Sovyetlerin etki alanında bulunan bölgeler için de yeni düzen arayışlarıyla geçmiştir. Dolayısıyla dünyanın önemli bir bölümü için 1990 sonrası dönemini; savaş, iç çatışma, siyasi istikrarsızlık, ekonomik sıkıntı, insan hakları ihlalleri ve güvenlik sorunlarının hâkim olduğu bir zaman dilimi olarak değerlendirmek mümkündür. Sovyet bloğunun yıkılmasından kaynaklanan bu sıkıntıların yanına 1979'da yaşanan İran Devrimi, İran-İrak Savaşı, Afganistan Savaşı, I. ve II. Körfez Savaşı, Yugoslavya'nın dağılması, "Arap Baharı" sonrası yaşananlar ve Suriye İç Savaşı da eklenince büyük nüfus hareketlerinin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca çeşitli çevre felaketlerine ve çatışmalara maruz kalan, baskıcı rejimlerden kaçan refah arayışındaki insanlar daha iyi bir yaşam hayaliyle göç hareketlerine katılmıştır. Bu nedenle 20. yüzyılın son çeyreğinden günümüze kadar geçen süre, daha çok politik ve güvenlik nedenlerinden kaynaklı uluslararası göç hareketlerinin şekillendirdiği bir dönem olmuştur.

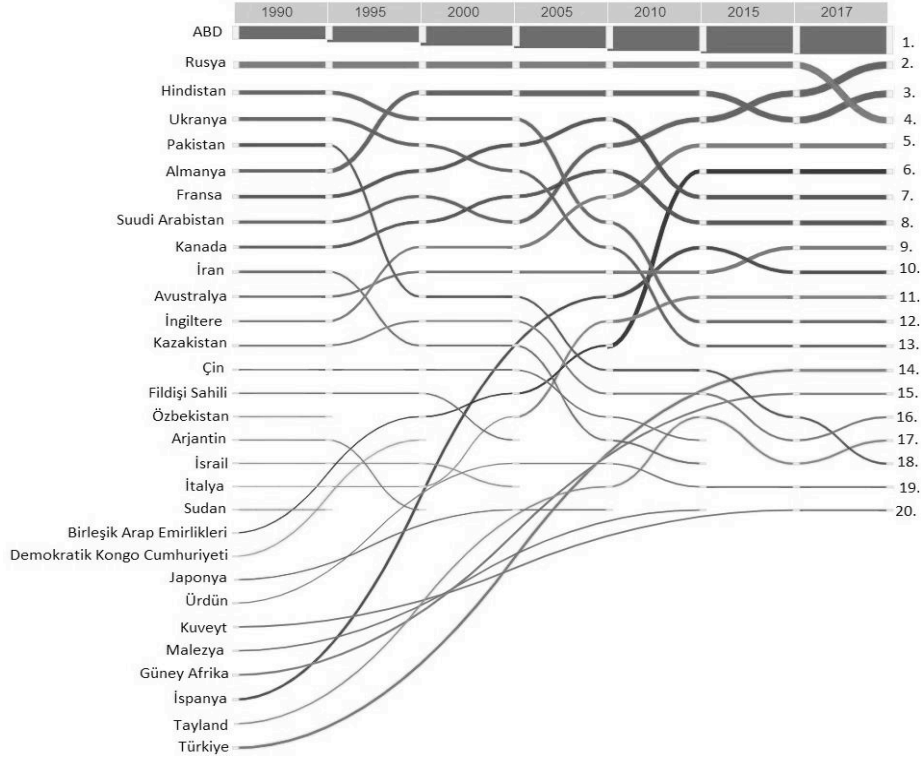
Tablo-1: Yıllara Göre Göçmen Sayılarının Değişimi (1970-2017)

Yıllar	Göçmen Sayısı	Göçmenlerin Dünya Nüfusuna Oranı (%)
1970	84,460,125	2.3%
1975	90,368,010	2.2%
1980	101,983,149	2.3%
1985	113,206,691	2.3%
1990	152,563,212	2.9%
1995	160,801,752	2.8%
2000	172,703,309	2.8%
2005	191,269,100	2.9%
2010	221,714,243	3.2%
2015	243,700,236	3.3%
2017	258,000,000	3.4%

Kaynak: UN World Migration Report 2018, s.15.

Tablodaki verilerden de anlaşılacağı üzere dünya genelindeki göçmen sayısı sürekli olarak artmaktadır. 1970 yılında 84,4 milyon, 1980 yılında 101 milyon, 1990 yılında 152,5 milyon, 2000 yılında 173 milyon, 2010 yılında 220 milyon ve 2015 yılında 243 milyon olan dünya geneli göçmen sayısı, 2017 yılında 258 milyona yükselmiştir. BM verilerine göre bu sayının yaklaşık üçte ikisine gelişmiş ülkeler ev sahipliği yapmaktadır.

Grafik-1: Yıllara Göre En Fazla Uluslararası Göçmen Barındıran Ülkeler (1990-2017)

Kaynak: UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division, International Migration 2018.

Grafikteki veriler genel olarak değerlendirildiğinde, gelişmiş ülkeler yıllar geçtikçe daha fazla uluslararası göçmene ev sahipliği yapmaya başlarken, gelişmekte olan ülkelerin payı giderek azalmaktadır. Uluslararası göç olgusundaki bu durum, göçün doğası gereği gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelere doğru gerçekleştiğinin bir kanıtı niteliğindedir.

Birleşmiş Milletlerin 2017 verilerine göre; gelişmiş ülkeler, uluslararası göçmenlerin %64'üne tekabül eden 165 milyon göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Tüm uluslararası göçmenlerin %60'ı Asya (80 milyon) veya Avrupa'da (78 milyon) yaşamaktadır. Kuzey Amerika 58 milyon, Afrika 25 milyon, Orta ve Güney Amerika 10 milyon ve Avustralya ise 8 milyon göçmen barındırmaktadır. Tüm uluslararası göçmenlerin %67'si sadece 20 ülkede yaşamaktadır. En fazla göçmen barındıran ülke 50 milyon kişiyle ABD iken, Suudi Arabistan, Almanya ve Rusya yaklaşık 12'şer milyon göçmene ev sahipliği yapmaktadır. Birleşik Krallık ise yaklaşık 9 milyon göçmene sahiptir (UN-Migration Report 2017 Highlights, 2017: s.4-6).

2017 verilerine göre, en fazla uluslararası göçmene kaynaklık eden ülkeler ise sırasıyla Hindistan (17 milyon), Meksika (13 milyon), Rusya Federasyonu (11 milyon), Çin (10 milyon), Bangladeş (7 milyon), Suriye (7 milyon), Pakistan (6 milyon) ve Ukrayna'dır (6 milyon) (UN-Migration Report 2017 Highlights, 2017: 12-13).

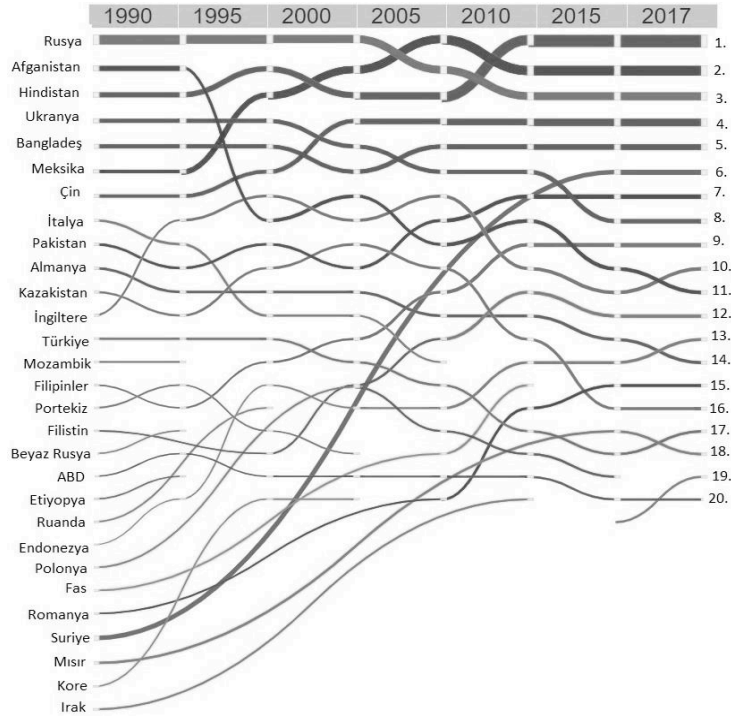
Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine göre, 1974 yılında 2,4 milyon olan dünyadaki sığınmacı sayısı, 1984'te 10,5 milyondan, 1996'da 27,4 milyona çıkmış, 2003 başında azalarak 20,6 milyon olurken, 2016 yılında tekrar yükselerek 25,9 milyona ulaşmıştır. Bununla birlikte, 68,5 milyon olan yerinden edilmiş insanların %85'i gelişmekte olan ülkelere kaynaklanmaktadır. BMMYK tarafından "vatansız" olarak adlandırılan insan sayısı ise yaklaşık 10 milyondur (UNHCR, 2018).

2017 verilerine göre toplam mülteci sayısının dünya genelindeki uluslararası göçmenlerin %10,16'sına (25,37 milyon) karşılık geldiği tahmin edilmektedir. Dünya genelinde en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülkelere sırasıyla Türkiye (3.480.310)³, Ürdün (2.896.162), Filistin (2.213.963), Lübnan (1.468.137), Pakistan (1.393.132), Uganda (1.350.495), İran (979.435) ve Almanya'dır (970.302). AB bölgesinin barındırdığı toplam mülteci sayısı ise 2.287.804'tür (Worldbank, 2019).

Türkiye'nin Hinterlandında Yer Alan Göç Üreten Sahalar

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ortaya çıkan istikrarsız sahalardan kaynaklı sorunlara, küresel ölçekte etkili olmayı hedefleyen ülkelerin sert politikaları da eklenince tüm dünya için sıkıntılarla dolu bir süreç başlamıştır. Ortadoğu ülkelerindeki çatışmalar, Güney Asya ülkelerindeki gerilimler ile Doğu ve Kuzey Afrika kaynaklı istikrarsızlık üreten politik ve ekonomik gelişmeler bu dönemde yaşanmıştır. Bunların yanı sıra özellikle ABD'nin dünyanın çeşitli bölgelerinde gerçekleştirdiği askeri müdahaleler, büyük nüfus kitlelerini yerinden oynatmış ve geniş çaplı göç hareketlerine neden olmuştur. Dünya'daki en önemli uluslararası göç hareketlerine kaynaklık eden bu sahaların büyük bölümü Türkiye'nin hinterlandında yer almaktadır.

Grafik-2 : Yıllara Göre En Fazla Uluslararası Göçe Kaynaklık Eden Ülkeler (1990-2017)

Kaynak: UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division, International Migration 2018.

Türkiye; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına göre konumu, politik ve ekonomik açıdan gelişmemiş Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'daki devletlerle zengin Avrupa ülkeleri arasındaki doğal köprü özelliğinden dolayı istikrarsızlaşmış sahalardan kaynaklı düzensiz göç hareketlerine yoğun olarak maruz kalmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin son yıllarda elde ettiği ekonomik kalkınma sonucu çevre ülkelerden pozitif anlamda ayrışması, transit ülke sıfatının yanına hedef ülke sıfatını da eklemiştir. Bunlarla birlikte Türkiye; tarihi, dinî ve kültürel bağlarının bulunduğu Ortadoğu, Kafkasya ve Balkanlar'da yaşanan her karışıklıktan sonra yönünü Anadolu'ya dönen kitlesel göç akınlara muhatap

³ Türkiye 2000 yılında sadece 3.000 mülteciye ev sahipliği yapıyordu. Söz konusu süre içinde barındırılan mülteci nüfusu yaklaşık 1.160 kat artmıştır.

olmuştur. Böylelikle Türkiye, 1960'lı yıllarda Batı Avrupa'ya yönelik iş gücü ihracıyla başlayan "göç veren ülke" konumundan "göç alan ülke" konumuna geçmiştir. Türkiye'nin hinterlandında yer alan istikrarsız bölgelerdeki sorunların artarak devam ediyor olması, bu niteliğinin yakın zamanda da süreceği anlamına gelmektedir.

Uluslararası göçe kaynaklık eden ülkeler içinde yer alan Suriye, Irak, Afganistan, Bangladeş, Pakistan, Filistin, Etiyopya, Sudan ve Somali gibi ülkelerden çıkan göçmenler bir şekilde Türkiye'den geçmektedir. Bu göçmenlerin bazıları Türkiye'yi hedef ülke olarak değerlendirirken önemli bir bölümü ülkemizi transit ülke olarak görmektedir. İkinci grupta yer alan göçmenler için Türkiye, hedef ülkeye varmak için üzerinden geçilen (transit) ülke konumundadır.

BM verilerine göre, dünya genelinde en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülkeler özelliğindeki Türkiye, Ürdün, Filistin, Lübnan ve Pakistan'daki mültecilerin yaşadıkları ülkelerin nüfusu içinde yüksek bir orana karşılık gelmesi, ihtiyaçların karşılanması noktasında sorunlara neden olduğu için üçüncü ülkelere yönelme ihtimallerini artırmaktadır. Dolayısıyla söz konusu ülkelerde yığılmış mülteciler için öncelikli hedef gelişmiş Avrupa ülkeleridir. Bu nedenle Türkiye, sahip olduğu yüksek miktarda mülteci nüfusun yanında Avrupa'ya yönelen göç hareketlerinin geçiş güzergahında bulunmasıyla da dikkati çekmektedir.

Harita-1: Avrupa'ya Yönelik Türkiye Geçişli (Transit) Göçlerin Kaynak Sahaları

Türkiye, 1990'lı yıllardan itibaren çatışma ve savaşlardan kaçarak müreffeh bir hayat umuduyla Avrupa'ya yönelen nüfusun hedefine ulaşabilmesi için kilit bir konumda yer almaktadır. Afganistan, Pakistan, Bangladeş gibi Orta ve Güneydoğu Asya ülkeleriyle, Suriye, Irak ve Filistin gibi Ortadoğu ülkelerinin yanı sıra Güney Sudan, Somali ve Eritre gibi Afrika ülkelerinden çıkış yapan göçmenler, Avrupa'ya ulaşabilmek için Türkiye'yi transit ülke olarak değerlendirmektedir. "Dünyadaki mültecilerin

%57'sinin Güney Sudan, Afganistan ve Suriye'den kaynaklanması" (UNHCR, 2018) ile "AB sınırlarında yakalanan yasa dışı göçmenlerin uyrukları göz önüne alındığında Tunus, Afganistan, Pakistan, Arnavutluk, Cezayir, Fas, Eritre, Somali ve Bangladeşlilerin ilk sıralarda" (Akçadağ, 2012: 23) yer alması Türkiye'nin transit göç bağlamındaki önemini göstermektedir. Ayrıca söz konusu ülkelerdeki istikrarsızlık, çatışma ve sorunların devam etmesinden dolayı "düzensiz göçmen"⁴ üretmeye devam edecekleri gerçeği, Türkiye'nin transit göç konusundaki kritik konumunun kısa vadeli olmayacağını göstermektedir.

Türkiye'nin Düzensiz ve Transit Göçle Mücadelesi

Türkiye, Asya ile Avrupa arasındaki doğal köprü konumundan ve ekonomik, sosyal, kültürel, insan hak ve özgürlükleri, yaşam kalitesi, güvenlik ve istikrar bakımından birbirinden farklı bölgeler arasında yer alması (Deniz, 2015: 212) nedeniyle AB ülkelerine yönelen düzensiz göçmenlerin güzergâhında vazgeçilmez bir duraktır. Aynı zamanda Türkiye, komşu ülkelere göre daha iyi ekonomik şartlar sunabilmesi nedeniyle çoğu göçmen için son durak olarak da görülmektedir. Dolayısıyla ülkemize yolu düşen düzensiz göçmenlerin bazıları, transit geçiş için geldikleri Türkiye'yi, hedef ülke olarak değerlendirebilirken; kalıcı olma amacıyla gelen bazıları da daha sonra geçiş ülkesi olarak kullanabilmektedir.

Türkiye'ye üç tür göçmen gelmektedir. Birincisi Romanya, Ukrayna, Belarus ve Moldova gibi Doğu Avrupa ülkelerinden direkt olarak iş bulma amacıyla gelen göçmenleri kapsamaktadır. İnşaat, tarım ve tekstil gibi sektörlerde bu tür göçmenlerin istihdam edildiği bilinmektedir. Aynı zamanda birçok orta ve üst sınıf aile, Moldovalı ve Ukraynalı kadınları ev işlerinde kullanmaktadır. Eğlence ve fuhuş sektörlerine de bu göçmenlerin yoğun şekilde katıldığı gözlenmektedir.

İkincisini ise İran ve Irak gibi Ortadoğu ülkelerinden, Pakistan, Bangladeş ve Sri Lanka gibi Asya ülkelerinden ve Nijerya, Somali, Kongo gibi Afrika ülkelerinden gelen göçmenler oluşturmaktadır. Bu göçmenler Avrupa'ya gitme niyetinde olup Türkiye'yi köprü olarak kullanmaktadırlar. Bu göçler genellikle Türkiye'ye izinsiz giriş, Türkiye'den izinsiz çıkış ve vize ihlalleri yoluyla gerçekleşmektedir. Bu göçmenlerin de ülkede kaldıkları süre boyunca kaçak olarak çeşitli sektörlerde yaşamlarını kazanma yoluna gittikleri bilinmektedir.

Üçüncüsü de göçmen türünü ise sığınma talebinin sonuçlarını bekleyen ya da sığıma talebinde bulunup talepleri reddedilen fakat ülkelere geri dönmek yerine ya Türkiye'de kalıp kaçak işçi olarak çalışmak isteyen ya da üçüncü bir ülkeye göç yollarını arayan göçmenler oluşturmaktadır (İçduygu, 2004: 21-27).

Türkiye'nin, Avrupa'ya yönelen göçmenler tarafından transit ülke olarak tercih edilmesinde coğrafi konumunun yanında; AB'nin, sınırlarını korumaya yönelik uyguladığı sert politikalar ile Türkiye'nin göç politikalarını şekillendiren hukuki düzenlemeler de etkili olmaktadır. AB'nin girişleri kısıtlayıcı ve zorlaştıran uygulamalarından dolayı göçmenler, Avrupa'ya Akdeniz üzerinden ziyade Türkiye üzerinden ulaşmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin "mülteci deposu" olmamak için sadece Avrupa ülkelerinden gelen sığınmacıları mülteci olarak kabul etmesini düzenleyen "Coğrafi Çekince Şartı" uygulaması da sığınmacıları transit geçişe yöneltmektedir. Türkiye, AB'nin kaldırılmasını talep ettiği "Coğrafi Çekince Şartı" ile topraklarında geçici olarak ikamet eden sığınmacıların yerleşik hale geçmesini engellemeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla söz konusu bu uygulama da doğudan ve Afrika'dan gelen göçmenlerin üçüncü ülkelere yönelme ihtimalini artırmaktadır.

⁴ Uluslararası Göç Örgütü'ne göre "düzensiz göçmen" terimi, "bir ülkeye giriş kurallarını ihlal eden mülteciler ve ev sahibi ülkede kalma izni bulunmayan diğer kişiler için" (IOM; 2009: 15) kullanılmaktadır. Bu yönüyle düzensiz göçmen, savaşlar, sınır değişiklikleri ve çatışmalardan kaçan sığınmacı ve mülteci gibi zorunlu göç hareketlerine katılanlarla ekonomik gerekçeler ve daha iyi bir yaşam isteğiyle hareket eden (Doğan-Sertkaya, 2015: 106) ama gönderen, transit veya alıcı ülkelerin düzenleme normlarına uymayan diğer göçmen türlerini de içinde barındıran bir kavramdır. Dolayısıyla düzensiz göçmen olarak ifade edilen göçmen türleri arasında zamanın ve şartların değişmesine bağlı olarak statü değişikliği görülebilmektedir. Örneğin söz konusu geçişkenlik nedeniyle mülteci statüsündeki bir göçmen zaman içinde transit göçmene dönüşebilmektedir.

Türkiye'nin transit ülke olmasında, Avrupa'nın hinterlandında yer almasıyla birlikte son dönemde bazı sorunlar yaşansa da ilerleyen Türkiye-AB ilişkileri de önemli bir diğer etkidir. "İspanya, İtalya ve Polonya gibi Güney ve Doğu Avrupa ülkeleri, AB üyeliğinden önce (özellikle 1960'lı yıllarda) göç veren ülkeler iken, jeopolitik konumlarının da etkisiyle göç alan ve transit ülkeler haline dönüşmüştür. Türkiye benzer bir dönüşümü, 2005 yılında üyelik müzakereleri başladıktan sonra daha yoğun bir şekilde yaşamaya başlamıştır. Türkiye'nin transit ülkeye dönüşümü, Türkiye-AB ilişkilerinde düzensiz göçle mücadelenin kilit bir konu haline gelmesi açısından da önem taşımaktadır" (Şemşit, 2010: 255). Dolayısıyla son yıllardaki Türkiye-AB ilişkilerinin "düzensiz göç tehdidi" temelinde şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle AB yolunda mesafe kat etmek isteyen Türkiye, mülteci barındırma konusunda cimri ama mültecilerin yükünden şikâyet etme konusunda cömert olan Birlik üyelerinin taleplerine cevap vermek amacıyla çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Ancak Türk yetkililer, AB ülkelerine yönelik düzensiz göçün yönetilebilmesi konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Türkiye, Doğu-Batı ve Güney-Kuzey eksenindeki göç güzergâhlarının kavşağında kalmasından dolayı yoğun göçe maruz kalırken, hinterlandında yer alan sahalardaki sorunların artarak sürmesi, göç akınlarını beslemeye devam etmektedir. Türkiye'nin kara ve deniz sınırlarının uzun olması da göç yönetimini zorlaştıran diğer bir etkidir.

Türkiye; ülkeye deniz yoluyla giriş imkânı veren kuzeyde Karadeniz (1.700 mil/2735km), batıda Ege Denizi (2.800 mil/4.506 km) ve güneyde Akdeniz (1.579 mil/2.541 km) olmak üzere toplam 6.079 mil/9.783km'lik oldukça uzun bir kıyı şeridine sahiptir⁵ (Doğan, 2013). Bununla birlikte Türkiye, Suriye (911 km), İran (560 km), Irak (384 km), Ermenistan (328 km), Gürcistan (276 km), Bulgaristan (269 km), Yunanistan (203 km) ve Nahçıvan (18 km) ile yaklaşık 3000 km kara sınırı uzunluğuna sahiptir. 52 hava, 84 deniz, 20 kara ve 3 demiryolu olmak üzere toplam 159 aktif sınır kapısından her yıl artan sayıda yabancı giriş-çıkış yapmaktadır (EGM, 2019).

Transit göçmen akışında, Türkiye'nin sınırlarının uzunluğunun yanında sınırları boyunca uzanan yer şekillerinin özellikleri de önemli rol oynamaktadır. Özellikle Kafkaslardan Mezopotamya'ya uzanan ve ülkeye en fazla göçmen girişinin olduğu doğu sınırı, coğrafi olarak birbirinden farklı özelliklere sahip arazilerden geçmektedir. Kabaca kuzey-güney yönünde uzanan sınır, kuzeyde Karadeniz kıyısındaki Sarp Sınır Kapısı'ndan (Hopa), güneydeki Şemdinli'ye kadar yaklaşık 1070 km uzunluğa sahiptir. Bu alanlarda sınır, yer yer yükseltisi 2500-3000 metreyi aşan dağların su bölümü çizgilerinden, platolardan, göl yüzeylerinden ve akarsu vadilerinden geçmektedir (Deniz, 2009: 137). Türkiye'nin doğu sınırları içerisinde en dağlık ve dolayısıyla kontrolünün en zor olduğu sınır, şüphesiz Türkiye-İran sınırıdır. Kontrolün zor olması nedeniyle en fazla yasadışı geçiş de bu sınırdan yapılmaktadır. Ayrıca söz konusu alanlarda kış mevsiminin sert geçmesi de sınır kontrolünün tam olarak sağlanmasını zorlaştıran bir diğer faktördür (Deniz, 2015: 213-214). Ancak tüm bu zorluklara rağmen Türkiye, düzensiz göçle mücadele etmek için stratejiler geliştirmekte, hukuksal reformları ve uluslararası işbirliklerini hayata geçirmektedir.

Uluslararası Göç Örgütü tarafından düzenlenmiş 1995 yılı raporunda "Gelişmekte olan dünyadan Avrupa'ya geçmek isteyen göçmenler için transit ülke" olarak tanımlanan (IOM, 1995: 4) Türkiye'nin düzensiz göçle mücadele etmesi talep edilmiştir. Bu nedenle Türkiye, düzensiz göç konusunda daha etkin ve verimli çalışmalara olanak sağlanabilmesi için birçok ulusal ve uluslararası kurumla işbirliği içine girmiştir. İşbirliği içine girilen kurumların başında Uluslararası Göç Örgütü, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi ve çeşitli ulusal sivil toplum kuruluşları gelmektedir. Türkiye, düzensiz göçle mücadelenin işbirliğini zorunlu kılmasının gereği olarak ikili, bölgesel ve küresel boyutta olmak üzere çeşitli çalışma gruplarının üyesi olma yoluna gitmiştir. Bu amaçla Türkiye, 53 katılımcı ve 4 gözlemci ülke ile birlikte 13 uluslararası kuruluşun katıldığı, düzensiz göçü önlemeyi, düzensiz göçle mücadelede kalıcı çözümler bulmayı ve göç yönetimi alanında sürdürülebilir politikalar geliştirmeyi amaçlayan Budapeşte Süreci'nin bir parçasıdır. Ayrıca Türkiye, düzensiz göçle mücadele konusuna verdiği önemin bir göstergesi olarak İpek Yolu Bölgesi Çalışma Grubu'nun kurulmasını sağlamış ve göç yolu üzerindeki kaynak, transit ve hedef ülkeleri bir araya getirmeyi olanaklı hale getirmiştir. Ülkemiz, Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi

⁵ Bu uzunluğa, iç deniz özelliğindeki Marmara Denizi'nin (1190 mil/1915km'lik) ve adaların kıyı uzunlukları dâhil değildir.

(ICMPD)'nin yürütmekte olduğu Akdeniz Bölgesi'nde Transit Göç Diyalogu girişimine de katkı sağlamaktadır. Bunlarla birlikte Türkiye, Küresel Göç ve Kalkınma Forumu'nun da bir üyesidir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019).

Düzensiz göçle mücadeleyi yasal zeminde sürdürülebilir kılmak için çeşitli hukuki düzenlemeler yapan Türkiye, 13 Aralık 2000 tarihinde "Sınır Aşan Organize Suçlarla Mücadele Sözleşmesi" ile bu sözleşmenin ekleri olan "Göçmen Kaçakçılığı" ve "İnsan Ticareti" konularını düzenleyen iki adet protokolü imzalamıştır. Türkiye, AB bölgesine yönelen düzensiz göçü önlemek amacıyla 28 Mayıs 2012'de FRONTEX (AB Sınır Güvenliği Birimi) ile Mutabakat Zaptı imzalamıştır. 4 Haziran 2003'te Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda yapılan bir değişiklik ile Türk vatandaşı ile evlenen yabancıların Türk vatandaşlığını doğrudan kazanması uygulaması kaldırılmıştır. Bu yolla vatandaşlığın kazanılması için evliliğin asgari üç yıl devam etmesi şartı getirilmiştir. Yapılan bu kanun değişikliği ile sadece Türk vatandaşlığı kazanmak adına yapılan anlaşmalı evliliklerin önüne geçilmiştir. Düzensiz göçün sosyal ve ekonomik alandaki olumsuz yansımalarının başında kaçak çalışma gelmektedir. 4817 Sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ve bu Kanun'un uygulama yönetmeliği 6 Eylül 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yabancıların kaçak çalışmalarının ve düşük ücretle istihdamının önüne geçilmesi, çalışma amaçlı göçün yasal olarak kontrolü ve düzenlenmesi olanağına ulaşılması hedeflenmiştir. 5237 sayılı TCK'nın 79. maddesinde göçmen kaçakçılığı suçu düzenlenmiştir. 20.07.2010 tarih ve 6008 sayılı kanunla ilgili maddeye suçun, teşebbüs aşamasında kalmış olsa dahi, tamamlanmış gibi cezaya hükmolunacağı eklenmiştir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019).

Türkiye, göç alanındaki politikalarını düzenlemek ve göçü daha etkin yönetmek için 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nu çıkarmış ve bu Kanun'un verdiği yetkiyle 2014 yılında İçişleri Bakanlığı bünyesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu kurumun görevlerinden birisi de düzensiz göçle ilgili gelişmeleri izlemek, bu gelişmeler çerçevesinde gerekli tedbirleri almak ve uygulamaktır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019).

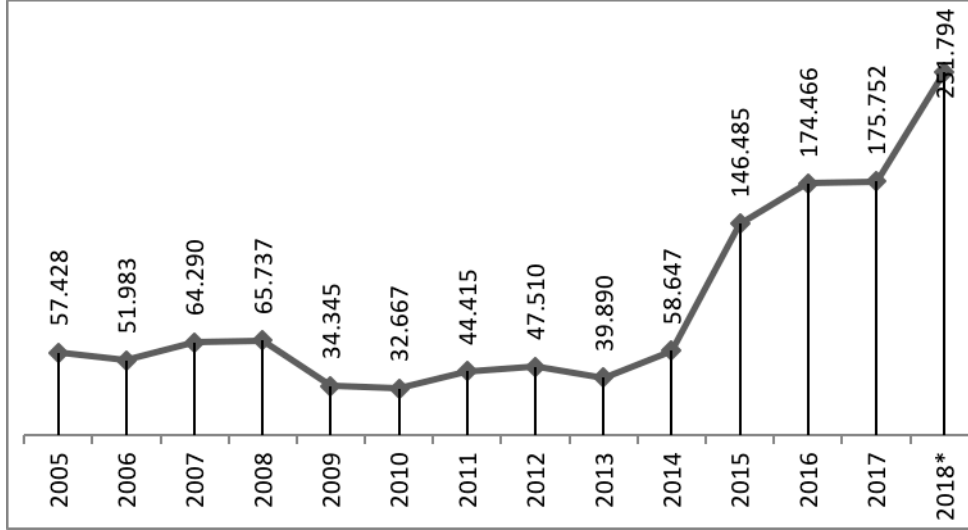
Düzensiz göçte, uluslararası işbirliği sürecinin etkili aparatlarının başında "Geri Kabul Anlaşmaları" gelmektedir. Bu anlaşmalar ülkelerin düzensiz göçe karşı tedbir almalarını zorunlu hale getirmekle birlikte, düzensiz göçmenlerin de ülkelere insan haklarının korunmasına ve uluslararası teamüllere uygun olarak gönderilmelerini sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle geri kabul anlaşmaları, bir ülkede düzensiz olarak bulunan kişilerin anlaşma yapılmış kaynak ülkeye veya en son transit geçiş yaptıkları ülkeye yapılan anlaşmada belirlenen şartlar ve kurallar çerçevesinde güvenli bir şekilde geri gönderilmesini sağlayan uygulamalardır. Türkiye, düzensiz göçle mücadele kapsamında transit ve hedef ülkelerle geri kabul anlaşmaları imzalamaya önem vermektedir. Bu çerçevede yürütülen çalışmalar neticesinde 2001 yılından bu yana ülkemiz ile Suriye, Yunanistan, Kırgızistan, Romanya, Ukrayna, Rusya, Moldova, Belarus ve Avrupa Birliği arasında geri kabul anlaşması imzalanmıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019). Şüphesiz Türkiye'nin AB ile imzaladığı geri kabul anlaşması göç politikaları ve uluslararası ilişkiler bağlamında en dikkat çekici olanıdır. Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği arasında yasa dışı yollarla Türkiye üzerinden AB'ye üye ülke topraklarına giren mültecilerin Türkiye'ye iadesini öngören "İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma" 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanmıştır (Resmî Gazete, 2014). AB, bu anlaşmanın uygulanması halinde "Türk vatandaşlarına yönelik vize muafiyeti" sağlanacağı vaadinde bulunmuş ancak Türkiye söz konusu anlaşmanın yükümlülüklerini yerine getirmesine rağmen çeşitli gerekçeler öne sürülerek "vize muafiyeti" uygulaması halen başlatılmamıştır.

Türkiye'yi transit ülke olarak kullanmak isteyen düzensiz göçmenlerin öncelikli hedefi Ege Denizi'ni geçerek önce Yunanistan'a ve oradan da İtalya, Almanya ve Fransa gibi daha gelişmiş AB ülkelerine ulaşmaktır. Türkiye, BM ve AB ile yaptığı iş birliğinin bir gereği olarak bu geçişleri yönetmeye çalışmaktadır. Türkiye, her ne kadar Avrupa Birliği'nin sınır yönetimi konusundaki eleştirilerine muhatap olmasına ve en önemlisi "asıl şikâyetçi" konumundaki Birlik ülkelerinin yetersiz desteğine rağmen bu mücadelede önemli fedakârlıklarla büyük ilerlemeler kaydetmiştir.

Türkiye'de düzensiz göçle mücadele, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün koordinasyonunda, İçişleri Bakanlığı bünyesindeki Emniyet Genel Müdürlüğü Yabancılar-Hudutlar ve Sığınma Dairesi

Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.. Türkiye'nin sınırları ile muhatap olan sığınmacı ve mültecilere ilişkin tüm veriler ve işlemler bu birim tarafından yapılmaktadır. Türkiye'yi geçiş koridoru olarak kullanmak isteyen düzensiz göçmenler yakalanarak sınır dışı edilmektedir. Ancak alınan her türlü önleme rağmen göçmen üreten sahaların büyümesi, kara ve deniz sınırlarının uzunluğu, göç güzergahlarının çeşitliliği, yüzey şekillerinin denetimi zorlaştırması ve yerleşik göçmen ilişkileri ağının yaygınlığı gibi sebeplerden dolayı hedeflenen düzeyde başarı elde edilememektedir.

Grafik-3: Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı (06.12.2018 tarihi itibarıyla) *

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Güvenlik güçlerinin çalışmaları esas alındığında; Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmen sayısı 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren sürekli artarak 2000 yılında en yüksek sayı olan 94.514’e ulaşmıştır (Deniz, 2015: 215). 2001 yılından itibaren düşüş eğilimine giren yakalanan düzensiz göçmenlerin sayısı 2002 yılında 83.000 (İçduygu, Sert ve Karaçay, 2009: 2; SOPEMI, 2010: 246), 2010 yılında ise en düşük sayı olan 32.667 kişi olarak gerçekleşmiştir. 2014 sonrası dönemde büyük artış kaydederek 2017 yılında 175.752 kişi olan yakalanan düzensiz göçmen sayısı, 2018 yılı sonu itibariyle bir önceki yılın aynı dönemine göre %56’lık bir artışla 251.794 kişiye ulaşmıştır. Yakalanan düzensiz göçmen sayısının özellikle son dönemde büyük sayılara ulaşmasında, göçmen üreten sahalardaki politik ve ekonomik gelişmelerin yanında Türkiye’nin geçişleri önleme noktasındaki ciddi çabası ve “18 Mart Mutabakatı”⁶na olan bağlılığı da etkili olmuştur.

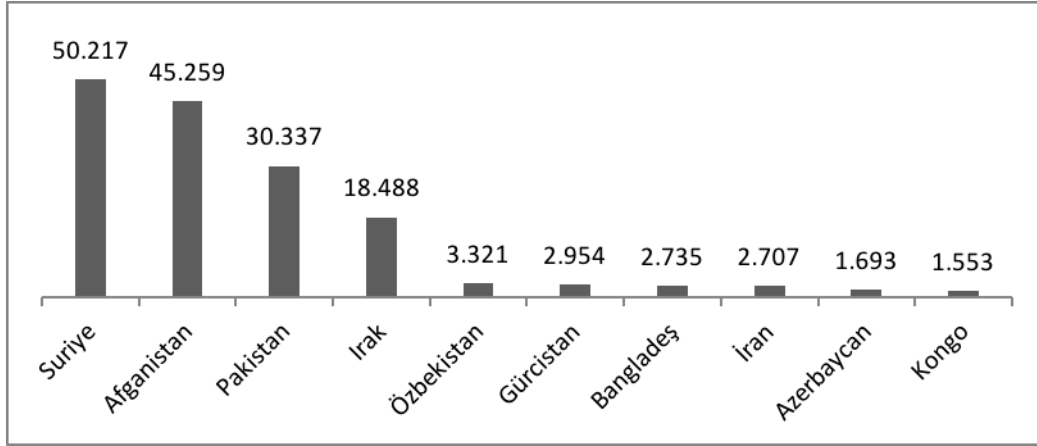
Türkiye’den Avrupa ülkelerine gerçekleşen düzensiz göçlerin önemli bir bölümü deniz yolu ile gerçekleşmektedir. Türkiye’nin son yıllarda bu konuda aldığı tedbirleri artırması sayesinde Türkiye’den Yunanistan’a geçişlerde ciddi bir azalma meydana gelmiştir. İçişleri Bakanlığının açıklamasına göre: “karşıya geçişler 2015’te 857.000, 2016’da 178.000, 2017’de 36.000 ve 2018’de ise 45.000” (İçişleri Bakanlığı, 2018) olarak kayıtlara geçmiştir. Bu istatistikler Türkiye’nin düzensiz göçle mücadele konusunda ciddi ilerlemeler kaydettiğini göstermektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında: “Türk Sahil

⁶ 18 Mart 2016 tarihinde gerçekleştirilen Üçüncü Türkiye-AB Zirvesi’nde varılan mutabakattır. Buna göre, Ege’de göçmen ölümlerinin önlenmesi, insan kaçakçılığı zincirinin kırılması ve yasadışı göçün yasal göçle ikame edilmesi amaçlanmıştır. Böylelikle AB’nin sınır güvenliğinin sağlanması ve Türkiye’nin özellikle 2015 yılında doruk noktaya ulaşan AB’ye yönelik yasa dışı geçişlerdeki “transit” ülke konumunun ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-AB Arasında 18 Mart’ta Varılan Mutabakata İlişkin Soru-Cevaplar”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-arasinda-18-mart_ta-varilan-mutabakata-iliskin-soru-cevaplar.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

Güvenlik Ekiplerinin tüm kapasitesinin %75'ini kaçak göçle mücadelede kullanıyor” (İçişleri Bakanlığı, 2018) olması en temel faktör olarak görülmektedir.

Yıllara göre yakalanan düzensiz göçmenlerin ülkelere göre dağılımına bakıldığında sınır komşusu ülkelerle Türkiye'nin hinterlandında yer alan sorunlu ülkeler dikkati çekmektedir. Çeşitli sorunlarla çalkalanan doğu ülkelerinden hareket eden göçmenler, Türkiye üzerinden zengin Avrupa ülkelerine ulaşmaya çalışmaktadır. Söz konusu göç hareketlerinin yönü, Türkiye'nin bir geçiş ülkesi olduğunu göstermektedir.

Grafik-4: Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Ükelere Göre Dağılımı (2017)

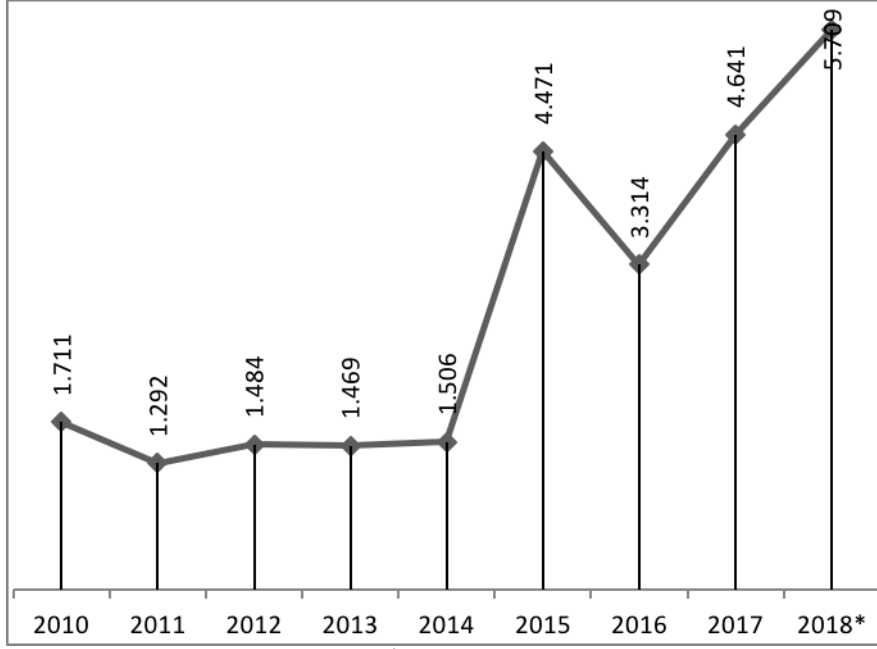
Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

2011 yılından beri iç savaşın sürdüğü Suriye, yakalanan düzensiz göçmenler içinde ilk sıradadır. Irak, Gürcistan, İran ve Azerbaycan da çeşitli sorunların etkisiyle yoğun olarak düzensiz göçmen üreten, Türkiye'ye komşu diğer ülkelerdir. Söz konusu ülkeler içinde dikkati çeken diğer bir grup ise Afganistan, Pakistan, Bangladeş ve Özbekistan'dan oluşan Orta ve Güneydoğu Asya ülkeleridir. Ayrıca Kongo, Somali, Eritre gibi çeşitli Afrika ülkelerinden gelen düzensiz göçmenlerin sayısında da önemli bir artış yaşanmaktadır.

Grafikte yer alan ülkeler için çatışma, güvenlik sorunları, ekonomik kriz ve yönetim sorunları gibi olumsuzluklar ortak özellik olarak görülmektedir. Bu sebeplerden dolayı yaşadığı ülkelerden ayrılan göçmenler yasa dışı yollarla Türkiye'yi aşarak Avrupa ülkelerine ulaşmaya çalışmaktadır. Ancak bazı durumlarda bu geçiş yasa dışı yollarla başlamadığı halde yasa dışı bir hal alabilmektedir. Örneğin “İran ve Türkiye arasında 1960'lı yıllarda imzalanan bir anlaşma uyarınca, İranlıların Türkiye'de 3 aya kadar vizesiz kalabiliyor olmaları” (Danış, 2004: 13) Türkiye'yi bu ülke vatandaşları için AB ülkelerine geçiş konusunda daha fazla tercih edilir kılmaktadır. Ayrıca çoğunlukla Van ili üzerinden Türkiye'ye giriş yapan İranlılar bu kentte sığınma başvurusu da yapabilmektedir (Van İl Göç Müdürlüğü-Uluslararası Koruma Birimi).

Düzensiz göçün ana unsurlarından birisi göçün gerçekleşmesinde ve planlanmasında temel belirleyici konumunda yer alan göçmen kaçakçılarıdır. Kişilerin ekonomik, siyasi, sosyal veya herhangi bir nedenle yaşadıkları ülkeden yasa dışı yollarla çıkılmalarını, başka bir ülkeye girmelerini ya da bir ülkede ikamet izni olmaksızın barındırılmalarını sağlamak üzere organize edilen göçmen kaçakçılığı suçu, özellikle, 1990'lardan itibaren Türkiye'de de yoğun olarak görülmektedir. Her yıl çok sayıda şebeke çökertilmesine ve şebeke üyesi yakalanmasına karşın ranta dönmüşen bu sorunun sonu gelmemektedir (EGM, 2007:105).

Grafik-5: Yıllara Göre Yakalanan Göçmen Kaçakçıları (06.12.2018 tarihi itibarıyla) *

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Emniyet Genel Müdürlüğü Yabancılar-Hudutlar ve İltica Dairesi verilerine göre insan kaçakçılığı şebekelerini yöneten kişiler arasında Türkler, İranlılar, Iraklılar ve Pakistanlılar ilk sıralarda yer almaktadır.

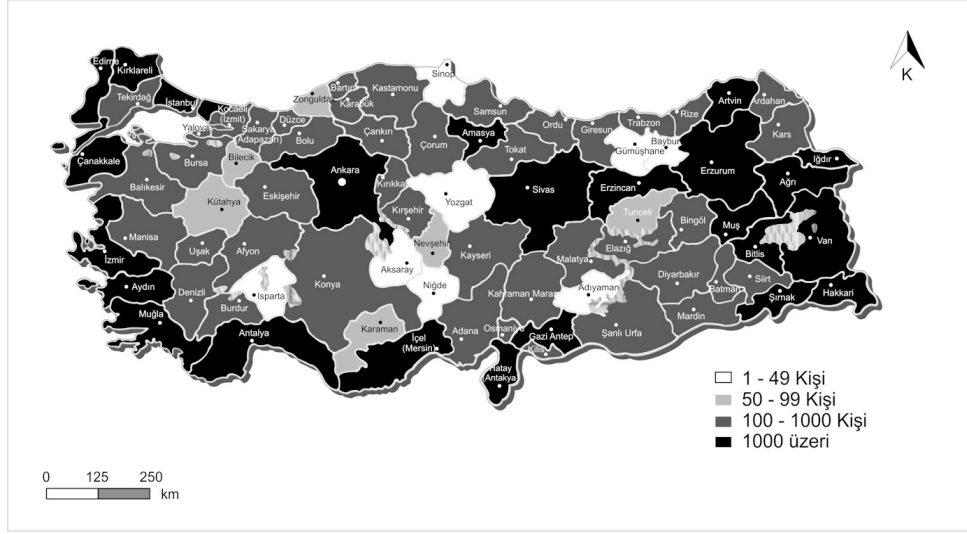
Türkiye'nin düzensiz göçle mücadele etmek için aldığı diğer bir önlem de sınır kapılarında gerçekleştirilen sıkı denetimlerdir. Buna göre, yasa dışı göçe karışacağından şüphe duyulan yabancıların girişlerine izin verilmeyerek geri çevrilmektedir. 2016 yılı verilerine göre, Türkiye'ye giriş izni verilmeyen toplam 18.294 yabancıların girişine izin verilmeme sebepleri arasında; %40 giriş yasağı, %24 vizesiz seyahat, %14 geçersiz belge, %7 sahtecilik, %5 vize ihlali ve %10 da diğer nedenler yer almaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017: 34). İçişleri Bakanlığının açıklamasına göre, 2018 yılında Türkiye'den sınır dışı edilen yabancı sayısı ise 53.860 kişidir.

Türkiye'ye ulaşan düzensiz göçmenler, ülkeye giriş yapmak için öncelikle geçiş güzergahı üzerinde bulunan şehirleri tercih etmektedir. Giriş yaptıktan sonra ise kayıt dışı çalışma ihtiyacından dolayı metropollere yönelmektedirler.

Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmenlerin illere göre dağılımına bakıldığında geçiş güzergahı üzerinde kritik konuma sahip doğu ve batıdaki bazı illerle, kozmopolit yapıya sahip büyük şehirler dikkati çekmektedir. Van, Ağrı, Erzurum, Hakkari, Hatay, Kilis ve Gaziantep gibi iller düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye giriş yapmak için tercih ettikleri iller olarak ön plana çıkarken; Edirne, Çanakkale, İzmir, Aydın ve Muğla gibi iller ise düzensiz göçmenlerin Türkiye'den çıkış yapmak için tercih ettikleri illerdir. Bu durum Türkiye'nin doğudan batıya yönelik düzensiz göç hareketleri için kullanılan transit bir durak olduğunu göstermektedir.

Düzensiz göçmenlerin kullandıkları en yoğun giriş ve çıkış güzergahlarını; Aydın (Didim, Kuşadası), Ağrı (Patnos, Doğubayazıt), Balıkesir (Edremit, Ayvalık), Çanakkale (Ayvacık, Küçükkuyu), Diyarbakır, Edirne (Uzunköprü, Meriç, İpsala, Bosnaköy), Hakkari, Hatay (Yayladağı), Iğdır, İzmir (Aliağa, Çeşme, Menemen, Menderes, Seferihisar), İstanbul, Muğla (Bodrum) ve Van (Başkale) oluşturmaktadır (Akçadağ, 2012: 28).

Harita-2: Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin İllere Göre Dağılımı (2017)

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Düzensiz göçmenlerin Türkiye’de en fazla tercih ettiği şehir; ekonomik, demografik, uluslararası ulaşım ağlarına bağlanma imkanı ve yerleşik göçmen ilişkileri açısından dolayı İstanbul’dur. Sahip olduğu bu özelliklerden dolayı göçmenler, İstanbul’da kayıt dışı çalışma, barınma ve üçüncü ülkelere yönelme imkanına kavuşmaktadır. Tarlabası, Dolapdere ve Esenyurt gibi alanlar diğer kent yoksullarıyla beraber usulsüz göçmenler için önemli bir barınma yeri işlevi görürken, Aksaray-Laleli başta olmak üzere kentin çeşitli alanları da iş bulma ve kayıt dışı çalışma imkânları sunmaktadır. Hedef ülkeye gidecekleri “doğru zaman”ı bekleyen düzensiz göçmenler çoğunlukla getirisi düşük ve sömürüye açık vasıfsız işlerde çalışmaktadır. Erkekler; hamallık, inşaat işçiliği ve seyyar satıcılık; kadınlar ise genellikle temizlik ve bakıcılık yapmaktadır. Çoğu zaman işlerin planlandığı gibi gitmemesinden dolayı genellikle harabe ve standartı çok düşük yerlerde kalan göçmenlerin Türkiye’de kalma süreleri uzamaktadır. Bu zaman dilimi içinde bazılarının uyuşturucu, fuhuş ve gasp gibi suçlara bulaşması da yaygın olarak gözlenen bir durumdur.

Sonuç

Soğuk Savaş Dönemi’nin sona ermesiyle yoğunluğu artan ve form değiştiren göçler, günümüz dünyasının başlıca gündemini oluşturmaktadır. Göç üreten alanlarla göçe hedef olan Avrupa ülkeleri arasındaki Türkiye, coğrafi konumuyla söz konusu gündemin başlıca aktörleri arasında yer almaktadır. Soğuk Savaş öncesi dönemde geliştirilmiş güvenlik politikalarının bir sonucu olarak göç hareketleri açısından günümüze göre “rahat” bir dönem yaşayan Türkiye, bu sürecin bitmesi sonrasında yoğun ve sürekli göç hareketlerine maruz kalmıştır. Türkiye, bir yandan göçmenlere imkanlar sağlamak zorunda kalırken diğer yandan göçmenlerin AB ülkelerine yönelmelerinin sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Doğal olarak göç hareketleri, AB-Türkiye ilişkilerinin merkezine yerleşmiştir.

Avrupa Birliği’nin sınır güvenliğinin sağlanması açısından çok önemli bir konuma sahip olan Türkiye, özellikle 18 Mart Mutabakatı (2016) sonrasında düzensiz ve transit göçle mücadelesini yoğunlaştırmıştır. Buna rağmen Türkiye, Avrupa’ya yönelen düzensiz göçlerle mücadele konusunda kendisine yeterli desteği vermeyen AB tarafından eleştirilmektedir. Düzensiz göçle mücadelenin taraflara sağladığı karşılıklı fayda açısından değerlendirildiğinde Türkiye’nin AB’ye katkısı, kıyas kabul etmeyecek derecede fazla olmasına rağmen “daha az fedakarlık yapan” tarafın “daha fazla şikayet etmesi” dikkat çekicidir. Bu nedenle Türkiye’nin AB ile ilişkilerinde göç konusunu, insani boyutunu ihmal etmeden, çıkarları doğrultusunda yönetmesi gerekmektedir. Bu ihtiyaç, dünyadaki en yoğun göç yollarının kavşağında yer alan Türkiye’nin milli menfaatlerini koruması için gerekli olan ulusal göç politikasının bir gereğidir.

Türkiye'nin öncelikle düzensiz göçleri yönetecek şekilde kurumsallaşması ve farklı vadeleri kapsayacak şekilde göç politikaları geliştirmesi bir zorunluluktur. Türkiye'nin yüzyüze kaldığı göç yoğunluğu göz önüne alındığında, şu an müdürlük seviyesinde sürdürülen göç yönetiminin bakanlık seviyesine çıkarılması faydalı olacaktır. Böylelikle bütçesi, personel sayısı ve imkanları artırılmış daha büyük bir kurumsal yapının geliştireceği politikalar, mevcut sorunların daha hızlı ve etkin çözülebilmesini sağlayacaktır. Bu politikalardan verim alınabilmesi için de ülke içindeki ilgili kurumlar arasında uyumun sağlanması ve ülke menfaatlerini öncelikle AB kurumları ile işbirliği yapılması gerekmektedir. Çünkü Türkiye'nin son dönemde yoğun olarak muhatap olduğu uluslararası göçler, geçici özellikte olmayıp süreklilik arz edecek bir yapıdadır.

Kaynakça

- Akçadağ, E. (2012). **Yasa Dışı Göç ve Türkiye**, Bilgesam, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Rapor No: 42, İstanbul.
- Danış, A. D. (2004). **Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye**, Birikim, No: 184–185, s: 216–224.
- Deniz, O. (2009). **Uluslararası Göçler ve Türkiye'ye Yansıması** (Sığınmacılar, Mülteciler ve Yasadışı Göçmenler), Çantay Yayınevi, İstanbul.
- Deniz, O. (2015). “**Ortadoğu ve Asya Kökenli Göçmenlerin Göç Güzergâhında Türkiye Opsiyonu**” Sosyoloji Divanı-6, Temmuz-Aralık 2015, ss: 209-231.
- De Tapia, S. (2004). “**Introduction to the Debate: Identification of Issues and Current and Future Trends of Irregular Migration in Transit Countries**”, Proceedings of the Regional Conference on Migration: Migrants in the Transit Countries: Sharing Responsibilities in Management and Protection, İstanbul.
- Doğan, M. (2013). **Socia-Environmental Problems on Turkish Coasts**, Proceedings of the Second International Conference on Water, Energy and the Environment Kusadası, Turkey September, 21-24, 2013, paper 270.
- Doğan-Sertkaya, Ö. (2015), “**Population Movements In Turkey International Migrations**”, International Journal of Liberal Arts and Social Science Vol. 3 No. 3 March, 2015. Paper: 102-110.
- Düvell, F. (2008). “**Transit, Migration and Politics: Trends and Constructions on the Fringes of Europe**”, IMISCOE Policy Brief, No. 12.
- EGM (Emniyet Genel Müdürlüğü) (2007). **Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Başkanlığı 2006 Raporu**, Ankara.
- EGM (Emniyet Genel Müdürlüğü) (2019). <http://www.hudutkapilari.pol.tr/Sayfalar/Deniz-Yolu-Hudut-Kap%C4%B1lar%C4%B1.aspx>, (Erişim Tarihi:05.03.2019).
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2017). **2016 Türkiye Göç Raporu**, Ankara.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019). **Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadelesi**, http://www.goc.gov.tr/icerik6/turkiyenin-duzensiz-gocle-mucadelesi_409_422_424_icerik, (Erişim Tarihi: 05.03.2019).
- IOM (International Organization for Migration/Uluslararası Göç Örgütü) (1995). **Transit Migration in Turkey**, Geneva.
- IOM (International Organization for Migration/Uluslararası Göç Örgütü) (2009). **Göç Terimleri Sözlüğü**, Cenevre.
- İçduygu, A. (2004). **Türkiye'de Kaçak Göç**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları No: 2004–65, Can Ajans ve Matbaacılık, İstanbul.

- İçduygu, A., Sert D., and Karaçay, A.B. (2009). “**Migration and Asylum Seeking Movements to Turkey and Relevant Policies**”, Briefing of Migration Research Program at Koç University, No: 1.
- Resmi Gazete (2014). Milletlerarası Andlaşma, Sayı: 29076.
- SOPEMI (2010). **International Migration Outlook 2010**, Organisation for Economic Cooperation and Development.
- Şemşit, S. (2010). “**Avrupa Birliği Göç Politikasının Güvenlikleştirilmesi ve Dışsallaştırılması: Türkiye’ye Yansımaları**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Şemşit, S. (2018). “**Avrupa Birliği Politikaları Bağlamında Uluslararası Göç Olgusu ve Türleri: Kavramsal Bakış**”, Yönetim ve Ekonomi, Cilt: 25, Sayı: 1, Manisa.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2016). “**Türkiye-AB Arasında 18 Mart’ta Varılan Mutabakata İlişkin Soru-Cevaplar**”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-arasinda-18-mart_ta-varilan-mutabakata-iliskin-soru-cevaplar.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 06.03.2019).
- UN (2017). **Migration Report 2017 Highlights**, New York.
- UN (2018). **World Migration Report 2018**, New York.
- UN (2018). Department of Economic and Social Affairs, Population Division, **International Migration 2018**, New York.
- UNECE (Economic Commission for Europe) (2012). **Measuring Hard-to-Count Migrant Populations: Importance, Definitions, and Categories**, Geneva. https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.10/2012/WP_9_UNECE.pdf, (Erişim Tarihi: 07.05.2019).
- UNHCR (The UN Refugee Agency) (2018). <https://www.unhcr.org/afr/data.html>, (Erişim Tarihi: 05.03.2019).
- Worldbank (2019). **Refugee Population by Country or Territory of Asylum**, <https://data.worldbank.org/indicator/sm.pop.refg>, (Erişim Tarihi: 08.05.2019).

EMEKLİ GÖÇÜ LİTERATÜRÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Assessment of Retirement Migration Literature

Dr.Öğr.Üyesi Alper UZUN²

Araş.Gör. Oğuzhan ÖZKAN³

Öz

Göç, klasik tanımıyla bireylerin veya toplulukların, sınırları belli bir alandan başka bir alana olan yer değiştirmelerini ifade etmektedir. Göçün bu klasik tanımında coğrafi anlamda bir hareketlilik söz konusudur; fakat, göç aslında bu tanımdan daha fazlasını içeren karmaşık ve çok boyutlu bir süreçtir. Bunun nedeni, göçün ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel, psikolojik ve çevresel etkilerinin olmasıdır. Aynı zamanda dinamik yapısı da olan göç süreci, hem göç alan hem göç veren toplumları değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Göç, çoğunlukla ekonomik sebeplerle veya zorunlu olarak yapılmasına rağmen, araştırmanın odak noktasında yer alan emekli göçü, genellikle ekonomik güdülerle yapılmayan, isteğe bağlı bir göç türüdür. Literatürde yer değiştirmenin emekli göçü olarak sayılabilmesi için, bireyin göç etmeden önce emekli olması orta-üst sınıfta yer alması, en az 50 yaşında olması ve yılın en az 3 ayını göç ettiği yerde geçirmesi gibi kriterler genellikle kabul görmektedir. Bu çalışmada özellikle 1980'li yıllardan sonra önemi artan ve günümüzde de önemini artırarak devam ettiren emekli göçü açıklanmış; kaynak taraması yöntemi kullanılarak yerli ve yabancı literatür hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Konuyla ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalarda, Türkiye'deki Avrupalı emekli göçmenleri daha çok sosyolojik ve ekonomik perspektifte incelenmiştir. Az sayıda çalışmada mekânsal boyutla ilgili hususlara değinilmiştir. Yabancı literatürde ise konunun uluslararası yönüyle birlikte ekonomik, politik ve sosyolojik tarafları ön plana çıkmıştır. Bu önemli göç türünün coğrafi tarafını irdeleyen çalışmaların artması gerekmektedir; çünkü, emekli göçmenler gittikleri destinasyonlarda kültürel peyzajla fiziki çevreye çeşitli biçimde ve derecede etki etmekte; aynı zamanda söz konusu faktörlerden etkilenmektedirler. Ayrıca, emekli göçü için tercih edilen bölgeler, doğal ve/veya kültürel güzelliklere sahip, bir diğer deyişle coğrafi özellikleri elverişli olan yerlerdir. Dolayısıyla, emekli göçünün coğrafi yönüne vurgu yapan çalışmaların artmasıyla birlikte, emekli göçünün mekanla karşılıklı etkileşiminin ve bunun sonuçlarının ayrıntılı bir şekilde açıklanması sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Emekli Göçü, Göç, Küreselleşme, Neoliberalizm.

¹ "Bu çalışma, 16-20 Nisan 2018 tarihleri arasında Kapadokya'da gerçekleştirilen ICOSS Kapadokya Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı'nda sunulan "Emekli Göçü Literatürü Hakkında Genel Bir Değerlendirme" başlıklı özeti yayımlanan bildirin genişletilmiş halidir."

² Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ORCID ID:0000-0002-1304-1683 auzun@balikesir.edu.tr)

³ Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-5099-4064 oğuzhan.ozkan@balikesir.edu.tr)

Abstract

Migration, in its classical definition, refers to the displacement of individuals or communities from one area to another. In this classical definition of migration there is a geographic mobility; however, migration is actually a complex and multidimensional process that involves more than this definition. This is due to the economic, social, political, cultural, psychological and environmental impacts of migration. At the same time, the migration process, which also has a dynamic structure, is changing and transforming both migrant and immigrant societies. Although migration is often done for economic reasons or necessarily, retirement migration, which is at the focal point of the research, is an optional type of migration, which is usually not carried out with economic incentives. In order to be considered displacement as a retirement migration in the literature, criteria such as the individual being retired before immigration, being at least 50 years old and having spent at least 3 months of the year at the place of emigration are generally accepted. In this research, the retirement migration, which has become more important after 1980s and has continued its importance today, has been explained. The literature review was made by using the method of literature review. In studies conducted in Turkey on the issue, Europeans retired immigrants in Turkey is examined in more sociological and economic perspectives. In a small number of studies, spatial dimensions are discussed. In the foreign literature, the economic, political and sociological aspects of the issue came to the fore with the international aspect of the issue. Studies investigating the geographic side of this important type of migration need to increase; because retired migrants influence cultural environment and physical environment in various ways in various destinations; they are also influenced by these factors. In addition, the regions preferred for retirement migration are natural and / or cultural beauties, in other words geographic features. Therefore, with the increase of studies emphasizing the geographical aspect of retirement migration, it will be ensured that the mutual interaction of retirement migration with the space and its consequences will be explained in detail.

Keywords: Retirement Migration, Migration, Globalization, Neoliberalism.

1. Giriş

Göç, klasik tanıma göre “bireylerin veya toplulukların, sınırları belli bir alandan başka bir alana olan yer değiştirmelerini” ifade etmektedir. Fakat, göç aslında bu tanımdan daha fazlasını içeren karmaşık ve çok boyutlu bir süreçtir. Bunun nedeni, göçün ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel, psikolojik ve çevresel etkilerinin olmasıdır (Adıgüzel, 2016). Bir diğer deyişle göç, insanların veya toplumların yaşadığı dönem noktalarından birini teşkil etmektedir. Bunun nedeni, dinamik bir yapıya sahip olan göç olgusunun hem göç alan hem göç veren toplumlara değiştirmesi ve dönüştürmesidir. Çünkü farklı bireylerin veya toplulukların karşılaşması, bir bakıma değişik kültürlerle, yaşamlara, bakış açılarına sahip olan insanların da karşılaşması demek olduğundan dolayı, göç sürecinden sonra bir şekilde etkileşimde bulunan göçmenlerle yerel halkın hayatlarının değiştiğinden söz etmek mümkündür.

Dünyadaki hemen hemen her ülke göç olgusuyla karşılaşmaktadır (Bartram, Poros ve Monforte, 2017). BM Göç Raporu’na (2017) göre dünyada 2016 yılında 258 milyon kişi uluslararası göç sürecine dahil olmuştur. 750 milyona yakın insanın da iç göçe katıldığı tahmin edilmektedir (IOM, 2018). Dolayısıyla dünyada göç sürecine katılan çok sayıda insanın olduğunu belirtmek mümkündür. Bu durum, göçün geçmişte olduğu kadar günümüzde de yoğun bir şekilde incelenmesini sağlayan en büyük nedenlerden biridir. Nitekim göç; çok boyutlu, karmaşık, kapsamlı ve çok yönlü etkiler barındıran yapısının da etkisiyle birlikte nüfusbilim, coğrafya, tarih, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, hukuk, psikoloji ve hatta iktisat gibi farklı bakış açılarına sahip bilimlerin ilgi alanına girmiş ve özellikle son 50 yıllık süreçte sıkça çalışılan konulardan birini oluşturmuştur (Adıgüzel, 2016; Bartram vd. 2017; Özyakışır, 2013).

İnsanların ve toplulukların yaşam süreçlerinde dönüm noktasını oluşturan göçün çoğu türü, zorunlu nedenler ve ekonomik gereksinimler sonucunda ortaya çıkan bir yapıya sahiptir (Adıgüzel, 2017; Bartram vd. 2017; Özyakışır, 2013). Fakat, ekonomik nedenlerin öncelikli olmadığı, isteğe bağlı, daha iyi ve kaliteli hayata sahip olmak amacıyla yapılan bir göç türü olan emekli göçü, farklı yapısından dolayı göç literatüründe özel bir yere sahiptir (Haas ve Serow, 1993; Hoggart ve Buller, 1995; Williams ve Hall, 2000). Çoğunlukla 50’li ya da 60’lı yaşlardaki orta-üst sınıftan varlıklı bireylerin dahil olduğu emekli göçü, insanların iş hayatlarının sona erip emekli olduklarında genellikle sıcak iklime sahip kıyı kesimlere ve bazen de kırsal alanlara doğru gerçekleşmektedir (Casado-Diaz, Kaiser ve Warnes, 2004; Haas ve Serow, 1993; Hoggart ve Buller, 1995; King, Warnes ve Williams, 1998; Südaş ve Mutluer, 2010). Bu yer değiştirme, ülke içine veya ülke dışına olabilmekte, aynı zamanda geçici veya kalıcı olabilmektedir. Göç türlerinin çoğunda gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere göç akımı olmakla birlikte, emekli göçünde bunun tam tersi yönde bir hareket de gerçekleşebilmektedir. Uluslararası emekli göçünde de emekli göçmenler gelişmiş ülkelere görece daha az gelişmiş ülkelere yerleşerek o alanlarda yeni bir hayat kurmaktadır (King vd. 1998; O’Reilly, 1995; Südaş, 2009; Ündücü, Erdoğan ve Işık, 2009; Williams ve Hall, 2000).

Emekli göçünü gerçekleştirmek için bireyi ya da toplulukları tetikleyen motivasyonlar çeşitlilik göstermektedir. Diğer göç türlerinde olduğu gibi bu motivasyonları da itici ve çekici faktörler olarak ayırmak mümkündür. İtici faktörler göçmenlerin göç etmeden önce yaşadıkları yerlere ilişkin faktörleri oluşturmaktadır. Soğuk iklim, stresli yaşam, kalabalık şehirler, trafik, yaşam giderlerinin pahalılığı ve emeklilerin kendi ülkelerine karşı hissettikleri olumsuz duygular (Siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel veya psikolojik nedenlerden dolayı) emeklileri başka bölgelere göç etmesi için itmektedir (Casado-Diaz, 2006; King vd. 1998; Ündücü vd. 2009; Warnes ve Williams, 2006; Williams ve Hall, 2000). Emekliler, yaşadıkları yerde tecrübe ettikleri bu olumsuzlukları arkalarında bırakıp göç ettikleri yerlerde yeni bir sayfa açmayı ve daha iyi bir hayata kavuşmayı amaçlamaktadırlar. Bu amaçlarını gerçekleştirmek adına kendilerine çekici gelen alanlara yerleşmeyi tercih etmektedirler. Alanların emeklilere çekici gelen yönleri yani çekici faktörleri ise sıcak iklim, doğal ve kültürel güzelliklerin varlığı, daha ucuz yaşam giderleri, sakin yaşam olanakları, arkadaş/aile bağlantıları, sosyal avantajlar vb. şeklinde sıralamak mümkündür (Casado-Diaz, 2006; Haas ve Serow, 1993; King vd. 1998; Warnes ve Williams, 2006; Williams ve Hall, 2000).

Emekli göçünün özellikle uluslararası anlamda yoğunluk kazanması 1960'lı yıllarda olmuştur. 1980'li yılların başından itibaren ise küreselleşmenin ve neoliberalizmin yaygınlaşmasıyla büyük bir artış göstermiştir (King vd. 1998). İnsanların diğer ülkeler hakkında bilgilerinin artması, ulaşım ve haberleşme teknolojilerinin gelişmesi, ülkelerin turizme yönelik büyük yatırımlar yapmaları, serbest dolaşım olanaklarının artması gibi sebepler insanların küresel anlamda hareketlerinin kayda değer bir biçimde artmasını sağlamıştır. Emekli göçünün dünya çapında yaygınlık göstermesiyle birlikte pek çok emekli göçü destinasyonu ön plana çıkmıştır. Bu destinasyonlardan bazıları Florida (ABD), Lake Chapala (Meksika), Algarve (Portekiz), Toskana (İtalya) ve Malta Adası'dır. Bu destinasyonlara her yıl birçok turist ve göçmen akın etmektedir.

1990'lı yılların ortalarından itibaren ise popüler emekli göçü destinasyonlarına Türkiye'de eklenmiş (Südaş ve Mutluer, 2008), özellikle Akdeniz kıyı kesimindeki yerleşimlere yabancı emekli göçmenlerin yoğun göçü olmuştur. 2003'te çıkan ve yabancıların Türkiye'de mülk edinebilmesini kolaylaştıran Tapu Kanunu ile Türkiye'ye Avrupa'nın pek çok ülkesinden emekli göçü artarak devam etmiştir (Balkır ve Kırkulak, 2014; Deniz ve Özgür, 2010; Özerim, 2008; Südaş, 2009; Südaş, 2012). Tapu Kanunu'nun etkisi dışında Türkiye'ye emekli göçünün artışında sıcak Akdeniz iklimi, görece ucuz yaşam giderleri, Türkiye'deki doğu-batı sentezi kültürün çekiciliği, insanların sıcakkanlılığı, Türkiye'nin AB üyeliğine adaylığı gibi faktörler de etkili olmuştur (Südaş, 2009; Unutulmaz, 2007). Bunun dışında Türkiye'de genellikle yerli emekli göçmenlerin tercih ettiği alanlar da bulunmaktadır. Bu alanlardan bir tanesi Kaz Dağı ve yakın çevresidir. Kaz Dağı'nın doğal ve kültürel özellikleri Türkiye'nin pek çok yerinden emekli göçmeni bu alana çekmektedir. Emekli göçmenler, Kaz Dağı'na olan göçleriyle birlikte, alandaki kırsal mahallelerin sosyoekonomik ve kültürel hayatlarına etki etmişlerdir. Örneğin, emekli göçmenler zamanla kendi sosyoekonomik karakteristiklerini yansıtan bazı yapıların da mekânda belirginleşmesini sağlamışlardır (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1: Kaz Dağı'nda Yer Alan Kırsal Mahallerden Biri Olan Pınarbaşı'ndaki Bir Emekli Göçmen Konutu (Solda) ve Kavlaklar'dan Geleneksel Bir Konut (Sağda)

Bu çalışmada 1980'li yıllardan beri önemi git gide artan, göç alan ve göç veren toplumlara, hatta devletlerin siyasetlerini bile etkileme potansiyeline sahip olan emekli göçü hakkında yapılan araştırmaların değerlendirilmesi ve analizi gerçekleştirilmiştir. Literatürdeki eksiklikler, atlamalar ve unutmalar tespit edilmiş, Türkiye'deki ve dünyadaki emekli göçü araştırmalarının ne gibi farklılıklar gösterdiğine yönelik inceleme yapılmıştır.

2. Yöntem

Çalışmada ele alınan konuyla ilgili yapılan tüm araştırmaların gözden geçirilmesi ve incelenip, değerlendirilmesini sağlayan kaynak taraması yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, ilgili konu hakkındaki çalışmaların gruplandırılmasını, özetlenmesini, literatürdeki eksikliklerin neler olduğunun tespit edilmesine yönelik fayda sağlaması açısından önemlidir (Balcı, 2016; Demirci, 2014). Çalışma

kapsamında kaynak taraması yöntemi vasıtasıyla emekli göçü literatürüne ilişkin kitaplar, kitap bölümleri, makaleler, bildiriler, raporlar ve internet kaynakları incelenmiştir.

3. Bulgular

Emekli göçünü inceleyen yerli literatürün genellikle Türkiye'ye yönelik Avrupalı emekli göçünü incelediği (Balkır ve Kırkulak, 2014; Deniz ve Özgür, 2010; Karakaya ve Turan, 2006; Kırkulak ve Balkır, 2009; Özerim, 2008; Özerim, 2012; Südaş ve Mutluer, 2008; Südaş, 2009; Südaş, 2012; Unutulmaz, 2007) görülmüştür. Az sayıda çalışmada ise yurt içi emekli göçmenler de incelemeye dahil edilmiştir (Altundal ve Somuncu, 2017; Arı ve Hurley, 2010).

Yerli literatürde emekli göçünün daha çok *ekonomik* (Balkır ve Kırkulak, 2014; Karakaya ve Turan, 2006; Kırkulak ve Balkır, 2009; Özerim, 2008; Südaş ve Mutluer, 2008; Südaş, 2009; Südaş, 2012) ve *sosyolojik* (Deniz ve Özgür, 2010; Kırkulak ve Balkır, 2009; Südaş, 2012; Südaş ve Mutluer, 2010) boyutlarının ele alındığı görülmüştür. *Coğrafi* perspektifi tam olarak yansıtabilen, emekli göçmenlerin mekândaki dağılımlarını açıklamakla kalmayan, göçmenlerin mekâna bağlılıklarını, mekâna yönelik algı ve tutumlarını ele alan çalışmaların sayısının ise yeterli olmadığı belirlenmiştir (Arı ve Hurley, 2010; Kırkulak ve Balkır, 2009; Özerim, 2012). Aynı zamanda Arı ve Hurley (2010)'in çalışması, yurt içinde emekli göçü olgusunu *politik ekoloji* açısından ele alan tek çalışmadır.

Yerli emekli göçü literatüründe ayrıca konunun *siyasi* (Deniz ve Özgür, 2010; Özerim, 2008; Ündücü vd. 2009) ve *kültürel uyum* (Aksoy, 2012; Deniz ve Özgür, 2010; Kırkulak ve Balkır, 2009; Südaş, 2009; Südaş, 2012) yönünü inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Yerli literatürde emekli göçmenlerin olduğu kadar yerel halkın görüşlerini de dikkate alıp araştırma sürecine dahil eden çalışmaların da az olduğu tespit edilmiştir (Özerim, 2008; Südaş ve Mutluer, 2010).

Türkiye'deki emekli göçü literatüründe Antalya, Alanya (Balkır ve Kırkulak, 2014; Deniz ve Özgür, 2010; Kırkulak ve Balkır, 2009; Özerim, 2012; Südaş ve Mutluer, 2008; Unutulmaz, 2007) ve Didim'in (Karakaya ve Turan, 2006; Özerim, 2008; Südaş, 2009; Südaş, 2012) daha çok çalışıldığı görülmüştür. Bu destinasyonlar, hem yaz turizmi hem de emekli göçü açısından çekim merkezi olmalarından dolayı ilgili yerli literatürdeki çalışmalarda sıklıkla konu edilmiştir. Yerli literatürde anket, görüşme ve gözlem yöntemlerinin çokça kullanıldığı saptanmıştır (Özerim, 2008; Özerim, 2012; Südaş ve Mutluer, 2005; Südaş, 2012; Unutulmaz, 2007). Etnografik çalışmayı tercih eden yerli emekli göçü incelemelerine fazla rastlanmamıştır.

Yabancı literatürde emekli göçü neredeyse her boyutuyla ele alınmıştır. *Politik* (Benson ve O'Reilly, 2016; O'Reilly, 2003; Platt, 2011; Sardinha, 2013; Warnes ve Williams, 2006), *ekonomik* (Casado-Diaz, 2006; Haas ve Serow, 2002; Korpela, 2010; Rasmussen ve Serow, 1988; Sander ve Bell, 2014; Sunil, Rojas ve Bradley, 2007), *kültürel* (Casado-Diaz, Kaiser ve Warnes, 2004; Green, 2014; Huber ve O'Reilly, 2004; O'Reilly, 2007), *coğrafi* (Bolender, 2010; Hunt, Marshall ve Merrill, 2002; O'Reilly ve Benson, 2009; Warnes ve Williams, 2006) ve *sosyolojik* (Haas ve Serow, 2002; Rodriguez, Mayoralas ve Rojo, 2004; Warnes ve Williams, 2006) etkilere vurgu yapan çalışmalar mevcuttur. Ayrıca emekli göçünün bireyler üzerindeki *psikolojik etkisine* (Truly, 2002), *hukuki yönlerine* (Benson ve O'Reilly, 2016, Green, 2014; King vd. 1998) ve *bölgesel kalkınmaya* katkısına (Casado-Diaz vd. 2004; Fournier, Rasmussen ve Serow, 1988) yönelik çalışmaların sınırlı olduğu anlaşılmıştır.

Yabancı literatürde çalışmalarda çoğunlukla anket ve görüşme tekniğinin kullanıldığı görülmüştür. Ancak bazı çalışmalarda, emekli göçmenlerin ve yerel halkın kültürel yapısını ve ilişkilerini anlamak için etnografik çalışma ve katılımcı gözlem yöntemlerinin kullanılması dikkat çekilmesi gereken bir noktadır (Green, 2014; Korpela, 2010; O'Reilly, 2007; Platt, 2011). Yabancı emekli göçü literatüründe Meksika'daki bulunan Lake Chapala (Sunil vd. 2007; Truly, 2002) ve İspanya'daki Costa del Sol (Casado-Diaz vd. 2004; Huber ve O'Reilly, 2004; O'Reilly, 1995; O'Reilly, 2003; Williams ve Hall, 2000) sıkça incelenen alanlardır. Bu alanların yoğun olarak incelenmeleri, dünyanın en popüler ve en çok emekli göçü çeken destinasyonları olmalarıyla doğrudan ilişkilidir.

Emekli göçmen olarak değerlendirilmek için esas alınan yaş ve destinasyonda yıllık kalma süresi de literatürde görüş ayrılığı yaşanan bir konudur. Literatürde 55 yaş ve üzeri (Balkır ve Kırkulak, 2014; Gustafson, 2001; Huber ve O'Reilly, 2004; Sunil vd. 2007), 50 yaş ve üzeri (Casado-Diaz, 2001; King, Warnes ve Williams, 2000; Rodriguez vd. 1998; Unutulmaz, 2007) bireylerin emekli göçmen sayılabileceğini savunan çalışmalar mevcuttur. Emekli göçmen olma kriterini sağlama açısından destinasyonda yılın ne kadarında kalınması gerektiğiyle ilgili ise yılın en az 6 ayı (Balkır ve Kırkulak, 2014; Kırkulak ve Balkır, 2009; Özerim, 2008; Özerim, 2012; Sunil vd. 2007), en az 4 ayı ve en az 3 ayı (Gustafson, 2001; Südaş, 2012) kalınması gerektiğini belirten çalışmalar da mevcuttur.

Literatürdeki birçok çalışmada belirtilen emekli göçü sebeplerinin (iklim, düşük yaşam giderleri, doğa, huzur, sakinlik vb.) dışında yaşlı emeklilerin, sağlık/bakım gereksinimleri, hastalık ve engellilik gibi durumları nedeniyle yardıma ihtiyaç duymaları gibi motivasyonlardan dolayı emekli göçü sürecine katıldıklarını savunan araştırmalar da bulunmaktadır (Bolender, 2010; Sunil vd. 2007; Walters, 2000). İklim, düşük yaşam giderleri, huzur bulma isteği, doğayla iç içe olma gibi nedenlerden dolayı yapılan göçler literatürde geleneksel emekli göçü olarak geçmektedir. Buna karşın sağlık veya bakım gereksinimi, hastalık, engellilik gibi durumlardan dolayı yapılan emekli göçleri ise geleneksel olmayan emekli göçü kapsamına girmektedir (Bolender, 2010).

Tablo 1'de emekli göçü literatüründe bakış açılarına göre yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Söz konusu tablo, literatür değerlendirmesinin özet halde verilmesi ve görselle desteklenmesi adına tercih edilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere emekli göçü ile ilgili çalışmalar 1970'li yıllarda başlamış ve tarihsel süreçte 2000'li yıllardan sonra emekli göçünün gelişimine paralel olarak konuya dair çalışmalar da artış göstermiştir. Hem yabancı hem yerli literatürde, emekli göçünün sosyolojik, politik, ekonomik ve kültürel boyutlarını içeren çalışmaların fazlalığı göze çarpmaktadır. Buna karşılık, yerli literatürde emekli göçünün bireyler üzerindeki psikolojik etkilerine, hukuki yönlerine, emekli göçünün bölgesel kalkınmaya olan katkılarına ve turizm-emekli göçüne odaklanan çalışmanın bulunmaması dikkat çekicidir.

Tablo 2'ye göre emekli göçüne ilişkin yabancı literatürde (sadece İngilizce dilinde yapılmış) 27, yerli literatürde ise 14 olmak üzere toplam 41 çalışmayla karşılaşılmaktadır. İlgili çalışmalar incelendiğinde bunlardan bazılarının, emekli göçünün birden fazla boyutunu dikkate aldığı tespit edilmiştir. Örneğin Gustafson'un çalışması (2001) emekli göçünü kültürel, coğrafi ve sosyolojik boyutlarıyla ele alan bir çalışmadır. Emekli göçünün birden fazla boyutunu ele alan çalışmalar, ilgili her bir boyut için de değerlendirilmeye katıldığında toplamda 99 çalışma tabloda değerlendirmeye katılmıştır. Aşağıda yer alan açıklamalar mevcut çalışma sayısından ziyade (41 çalışma), sözü edilen 99 çalışma üzerinden yapılmıştır. Bu çalışmaların 71 tanesi yabancı literatüre, 28 tanesi ise yerli literatüre tekabül etmektedir.

Yabancı emekli göçü literatüründe en fazla, konunun sosyolojik yönünü irdeleyen çalışmalar bulunmaktadır. Sosyolojik perspektifle yapılmış 19 çalışma yer almakta ve bu sayı, yabancı emekli göçü literatürünün %13,4'ünü oluşturmaktadır. Yabancı emekli göçü literatüründe sosyolojik boyuttan sonra en fazla ele alınan boyut ekonomi (%9,9) olmuştur. Yabancı literatürde emekli göçünün coğrafi yönünü merkeze alan 9 çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları, emeklilerin göç ettikleri kırsal alanlardaki çevreye yönelik tutumlarını ve ilgili çevrede emekli göçmenleri etkileyen faktörleri ele almaktadır (Hoggart ve Buller, 1995; Hunt vd. 2002). Bazı coğrafi odaklı çalışmalar ise emekli göçünün Avrupa'daki dağılımını ve önemli emekli göçü destinasyonlarını karşılaştırmalı olarak incelemektedir (King vd. 1998; Warnes ve Williams, 2006).

Yerli literatürde emekli göçünün çoğunlukla ekonomik ve coğrafi yönüne odaklanan çalışmalar mevcuttur. Yerli literatür içerisinde hem coğrafi hem de ekonomik perspektiflerden emekli göçünü ele alan 8'er çalışma yer almakta ve bu çalışmalar yerli literatürün %57'lik kısmını içermektedir. Yerli literatürde emekli göçünün coğrafi boyutuna yoğunlaşan çalışmalardan bir kısmı, kırsal alanlarda emekli göçmenlerin doğal çevreye yönelik tutumlarını ve bu alanlarda inşa ettikleri yapıların görünümünü konu edinmektedir (Altundal ve Somuncu, 2017; Arı ve Hurley, 2010). Özerim'in (2012) çalışması, Türkiye'ye göç eden emeklilerin Türkiye algısı ve Türkiye'yi göç destinasyonu olarak seçmelerinin nedenlerini ele almıştır. Bazı çalışmalar ise Türkiye'deki popüler emekli göçü destinasyonlarını karşılaştırmalı olarak

incelemiş ve emekli göçmenlerin göç ettikleri destinasyonlardaki çevreye olan etkilerini ön plana almışlardır (Kırkulak ve Balkır, 2009; Südaş, 2009). Yerli ve yabancı literatür birlikte değerlendirildiğinde sosyolojik (23 çalışma) ve ekonomik (22 çalışma) boyutları ele alan çalışmalar toplam çalışmaların %45,4'ünü oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile emekli göçü ile ilgili literatürün neredeyse yarısını sosyolojik ve ekonomik bakış açısı ile yapılmış çalışmalar oluşturmaktadır.

Tablo 1 Emekli Göçüyle İlgili Yerli ve Yabancı Literatürün Bakış Açıklarına Göre Değerlendirilmesi

Emekli Göçünün Boyutları	Politik	Ekonomik	Kültürel	Coğrafi	Sosyolojik	Psikolojik Etkisi	Hukuki Yönü	Bölgesel Kalkınmaya Katkısı	Turizm-Emekli Göçü İlişkisi
Yabancı Literatür	O'Reilly, 2003	Fourmier, Rasmussen ve Serow, 1988	Li, Jowett, Findlay ve Skeldon, 1995	Hoggart ve Buller, 1995	Hoggart ve Buller, 1995	Truly, 2002	King, Warnes ve Williams, 1998	Fourmier, Rasmussen ve Serow, 1988	Karn, 1977
	Warnes ve Williams, 2006	King, Warnes ve Williams, 1998	King, Warnes ve Williams, 1998	King, Warnes ve Williams, 1998	King, Warnes ve Williams, 1998	-	Green, 2014	Casado-Diaz, Kaiser ve Warnes, 2004	Hoggart ve Buller, 1995
	Platt, 2011	Day ve Barlett, 2000; King, Warnes ve Patterson, 2000	Gustafson, 2001	Gustafson, 2001	Williams, King, Warnes ve Patterson, 2000	-	Benson ve O'Reilly, 2016	-	Williams, King, Warnes ve Patterson, 2000
	Sardinha, 2013	Haas ve Serow, 2002	O'Reilly, 2003	Hunt, Marshall ve Merrill, 2002	Gustafson, 2001	-	-	-	O'Reilly, 2003
	Benson ve O'Reilly, 2016	Rodriguez, Mayoralas ve Rojo, 2004	Casado-Diaz, Kaiser ve Warnes, 2004; Huber ve O'Reilly, 2004	Rodriguez, Mayoralas ve Rojo, 2004	Haas ve Serow, 2002; Truly, 2002	-	-	-	Ono, 2008
-	Casado-Diaz, 2006; Warnes ve Williams, 2006; Sunil, Rojas ve Bradley, 2007; Bolender, 2010; Platt, 2011; Green, 2014; Sander ve Bell, 2014; Benson ve O'Reilly, 2016	Casado-Diaz, 2006; O'Reilly, 2007; O'Reilly ve Benson, 2009; Korpela, 2010; Platt, 2011; Green, 2014	Warnes ve Williams, 2006; O'Reilly ve Benson, 2009; Bolender, 2010; Benson ve O'Reilly, 2016	O'Reilly, 2003; Casado-Diaz, Kaiser ve Warnes, 2004; Huber ve O'Reilly, 2004; Rodriguez, Mayoralas ve Rojo, 2004; Casado-Diaz, 2006; Warnes ve Williams, 2006; O'Reilly, 2007; Sunil, Rojas ve Bradley, 2007; O'Reilly ve Benson, 2009; Korpela, 2010; Platt, 2011; Sardinha, 2013; Green, 2014	-	-	-	Platt, 2011	
Yerli Literatür	Özerim, 2008	Karakaya ve Turan, 2006; Unutulmaz, 2007	Kırkulak ve Balkır, 2009; Südaş, 2009	Mutluer ve Südaş, 2005; Arı ve Hurley, 2010,	Kırkulak ve Balkır, 2009	-	-	-	-
	Ündücü, Erdoğan	Özerim, 2008; Südaş	Deniz ve Özgür, 2010	Kırkulak ve Balkır,	Deniz ve Özgür, 2010	-	-	-	-

	ve Işık, 2009	ve Mutluer, 2008		2009; Südaş, 2009					
	Deniz ve Özgür, 2010	Kırkulak ve Balkır, 2009; Südaş, 2009	Aksoy, 2012; Südaş, 2012	Deniz ve Özgür, 2010	Südaş ve Mutluer, 2010				
	-	Südaş, 2012; Balkır ve Kırkulak, 2014	-	Özerim, 2012; Balkır ve Kırkulak, 2014; Altundal ve Somuncu, 2017	Südaş, 2012	-	-	-	-

Tablo 2 Emekli Göçüyle İlgili Yerli ve Yabancı Literatürdeki Çalışmaların İçerdikleri Bakış Açıklarına Göre Sayıları ve Yüzdeleri

	Politik		Ekonomik		Kültürel		Coğrafi		Sosyolojik		Psikolojik Etkisi		Hukuki Yönü		Bölgesel Kalkınma ya Katkısı		Turizm-Emekli Göçü İlişkisi	
	Sa yı	Yüz de	Sa yı	Yüz de	Sa yı	Yüz de	Sa yı	Yüz de	Sa yı	Yüz de	Sa yı	Yüz de	Sa yı	Yüz de	Sa yı	Yüz de	Sa yı	Yüz de
Yabancı Literatür (71 çalışma)	5	5,1	14	14,1	12	12,1	9	9,1	19	19,2	1	1,0	3	3,1	2	2,0	6	6,0
Yerli Literatür (28 çalışma)	3	3,1	8	8,1	5	5,0	8	8,1	4	4,0	0	0	0	0	0	0	0	0

4. Sonuç

Emekli göçüyle ilgili literatürde bazı konuların eksikliği göze çarpmaktadır. Bu konuları aşağıdaki gibi belirtmek mümkündür:

- Destinasyonda yaşayan yerel halkın, göçmenlerin destinasyonun fiziki ve beşeri çevresini nasıl etkilediğine dair düşüncelerini içeren bir çalışma yoktur.
- Emekli göçü sürecine katılan ve daha sonra memleketlerine dönenlerle ilgili bir çalışma yoktur.
- Emekli göçmenlerin göç ettikleri mekanla ilgili algılarının, söz konusu mekâna yönelik tutumlarına nasıl yansıtıldığıyla ilgili çalışmaların sınırlı olduğu tespit edilmiştir.
- Emekli göçmenlerin ve göç ettikleri yerdeki halkın psikolojilerinin emekli göçü sürecinden sonra ne yönde etkilendiğine ilişkin doyurucu bir çalışmaya rastlanmamıştır.
- Emekli göçünün hukuki boyutuna dair kapsamlı bir araştırma mevcut değildir.
- Özellikle Türkiye'deki emekli göçü literatüründe, Türkiye'ye yönelik Avrupalı emekli göçü yoğun olarak çalışılmasına rağmen, yurtdışındaki emekli Türk göçmenlerle ilgili çalışma eksikliği görülmüştür. Sözü edilen eksikliği tam olarak karşılamasa da konu olarak yakın sayılabilecek bazı çalışmalar mevcut olmakla birlikte, bu çalışmalarda Hollanda'da bir süre yaşayıp emekli olur olmaz Türkiye'ye dönen Türk işçi göçmenler ve Türkiye'de ikamet eden Hollandalı emekli göçmenlerin sosyal güvenlik hakları ve vatandaşlıklarıyla ilgili hususlara değinilmiştir (Böcker ve Balkır; 2012; Balkır ve Böcker, 2015). Fakat bahsedilen Türk göçmenler, Hollanda'da yaşadıkları dönemde aktif çalışma hayatlarını sürdürdüklerinden ve emekli olur olmaz Türkiye'ye döndüklerinden dolayı yurtdışındaki Türk emekli göçmenler içerisinde değerlendirilemezler. Dolayısıyla, literatürde böyle bir boşluğun olduğunu söylemek mümkündür.

Emekli göçünün karmaşık ve dinamik yapısı, kavramın bütün yönleriyle ele alınmasını zorlaştırmaktadır. Bunun sonucu olarak, emekli göçünde en belirgin olan bazı tarafların çalışmalara konu edildiği ve hem yabancı hem de yerli literatürde emekli göçünün en çok ekonomik ve sosyolojik etkilerinin ön plana alındığı görülmektedir. Bununla birlikte bireyleri, toplumlari hatta devletlerarası ilişkileri bile etkileme potansiyeli bulunan emekli göçünün, ekonomik ve sosyal yönü dışında yönlerinin de olduğu söylenebilir. Dolayısıyla konunun bu yönlerine odaklanan çalışmaların artması, emekli göçü ve emekli göçmen kavramlarının tüm boyutlarıyla derinlemesine anlaşılabilmesi açısından önem teşkil etmektedir. Ayrıca bu önemli göç türünün coğrafi tarafını irdeleyen çalışmaların artması ayrı bir önem taşımaktadır. Bunun nedeni emekli göçmenlerin gittikleri destinasyonlarda kültürel peyzajla fiziki çevreye çeşitli biçimde ve derecede etki etmeleri ve aynı zamanda söz konusu faktörlerden etkilenmeleridir. Bunun dışında emekli göçü için tercih edilen bölgeler, doğal ve/veya kültürel güzelliklere sahip, bir diğer deyişle coğrafi özellikleri elverişli olan yerlerdir. Emekli göçünün coğrafi boyutunu ele alan kayda değer sayıda çalışma olmasına rağmen, bu çalışmaların içerdikleri konu anlamında coğrafyanın sadece belirli noktalarına vurgu yapıldığı görülmektedir. Oysaki coğrafya çok geniş konuları ve bakış açıları içeren, çeşitlilik taşıyan bir bilimdir. Dolayısıyla, emekli göçünün coğrafi yönüne vurgu yapan çalışmaların artması ve coğrafi anlamda ele alınan konuların çeşitlenmesiyle birlikte, emekli göçünün mekanla karşılıklı etkileşiminin ve bunun sonuçlarının ayrıntılı bir şekilde açıklanması sağlanacaktır.

Kaynakça

- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (20), 292-303.
- Altundal, M. Ö. Somuncu, M. (2017). *Küresel bir eğilim olarak refah göçü: Dağlık alanlarda yeni mekân organizasyonunu anlamak*, Türk Coğrafya Kurumu 75. Kuruluş Yılı Uluslararası Kongresi, Ankara.
- Arı, Y. Hurley, P. (2010). Doğal zenginlikler ve politik ekolojik dönüşümler: Edremit Körfezi örneği, Balıkesir. *TUCAUM, VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara.
- Balcı, A. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Balkır, C. Kırkulak, U. B., (2014). *Antalya'da Yaşayan Yerleşik Yabancı Emekli Göçmenlerin Yerel Ekonomiye Etkisi*, M. Tuna (Ed.), *Türkiye ve yeni uluslararası göçler* (s. 1-25). Sentez Yayıncılık, Ankara.
- Bartram, D. Poros, M. V. Monforte, P. (2017). *Göç sürecinde temel kavramlar*. Ankara: Hece Yayınları.
- Benson, M. O'Reilly, K. (2009). Migration and the search for a better way of life: A critical exploration of lifestyle migration. *The Sociological Review*, 57 (4), 608-625.
- Benson, M. O'Reilly, K. (2016). From Lifestyle migration to lifestyle in migration: categories, Concepts and ways of thinking. *Migration Studies*, 4 (1), 20-37.
- BM. (2017). International Migration Report, New York.
- Bolender, B. C. (2010). *Fields of dreams or diamonds in the rough: unconventional retirement migration* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kansas State University, Manhattan, Kansas.
- Casado-Diaz, M. A., Kaiser, C., Warnes, A. M., (2004). Northern European retired residents in nine Southern European areas: Characteristics, motivations and adjustment, *Ageing&Society*, 24, 353-381.
- Day, F. A. Barlett, J. M. (2000). Economic impact of retirement migration on the Texas Hill Country,. *Journal of Applied Gerontology*, 19 (1), 78-94.

- Demirci, A. (2014). Literatür Taraması. Y. Arı, İ. Kaya (Ed.), *Coğrafyada araştırma yöntemleri* (73-107). Balıkesir: Coğrafyacılar Derneği.
- Deniz, A. Özgür, E. M. (2010). Rusya'dan Türkiye'ye ulusaşırı göç: Antalya'daki Rus göçmenler, *Ege Coğrafya Dergisi*, 19 (1), 13-30.
- Fournier, G. M. Rasmussen, D. W. Serow, W. J. (1988). *Elderly migration: For sun and Money. Population Research and Policy Review*, 7, 189-199.
- Green, P., (2014), Contested realities and economic Circumstances: British later-life migrants in Malaysia. *Contested Spatialities, Lifestyle Migration and Residential Tourism*, Routledge, Abingdon.
- Gustafson, P. (2001). Retirement migration and transnational lifestyles. *Ageing&Society*, 21, 371-394.
- Haas, W. H., Serow, W. J., (1993). Amenity retirement migration process: A model and preliminary evidence, *Gerontologist*, 33 (2), 212-220.
- Hoggart, K., Buller, H., (1995). Retired British home owners in rural France, *Ageing&Society*, 15 (3), 325-353.
- Huber, A. O'Reilly, K. (2004). The construction of Heimat under conditions of Individualised modernity: Swiss and British elderly migrants in Spain. *Ageing&Society*, 24, 327-351.
- Hunt, M. E. Marshall, L. J. Merrill, J. L. (2002). Rural areas that affect older migrants. *Journal of Architectural and Planning Research*, 19 (1), 44-56.
- IOM. (2017). World Migration Report, Cenevre.
- Karakaya, E. Turan, A. H. (2006). Türkiye'ye yabancı emekli göçü: Didim'in yeni sakinleri ve bölgeye ekonomik etkileri. *İktisat-İşletme-Finans*, 21(246), 122-132.
- Karn, V. A. (1977). *Retiring to the Seaside*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Kırkulak, B., Balkır, C., (2009). *Turkey, the new destination for international retirement migration*, H. Fassmann (Ed.), *Migration and mobility in Europe: Trends, patterns and control*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- King, R., Warnes, A. M., Williams, A. M. (1998). International retirement migration in Europe, *Population, Space and Place*, 4 (2), 91-111.
- Korpela, M. (2010). Me, myself and i: Western lifestyle migrants in search of themselves in Varanasi, India, *Rasaala*, 1 (1), 53-73.
- Mutluer, M. Südaş, İ. (2005). Yabancıların Türkiye'de mülk edinimi: Coğrafi bir yaklaşım. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14 (1), 45-50.
- O'Reilly, K. (1995). A new trend in European migration: Contemporary British migration to Fuengirola, Costa del Sol, *Geographical Viewpoint*, 23, 1995, 27.
- O'Reilly, K., (2003). When is a tourist? The articulation of tourism and migration in Spain's Costa Del Sol, *Tourist Studies*, 3 (3), 301-317.
- O'Reilly, K. (2007). Intra-European migration and the mobility-enclosure dialectic. *Sociology*, 41 (2), 277-293.
- Ono, M., (2008). Long-Stay Tourism and International Retirement Migration: Japanese Retirees in Malaysia, Yamashita et al., eds. *Transnational Migration in East Asia Senri Ethnological Reports*, 77, 151-162.
- Özerim, M. G. (2008). *Avrupa'da Uluslararası Emekli Göçü ve Yeni Bir Varış Ülkesi Olarak Türkiye* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Özerim, M. G. (2012). Emekli göçleri rotasında Türkiye: Avrupalı emekli göçmenlerin Türkiye algıları ve Türkiye'yi tercih etme nedenleri. *Journal of Yasar University*, 28 (7), 4766-4787.
- Özyakışır, D. (2013). Göç: Kuramsal ve bölgesel bir uygulama. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Platt, K. W. (2011). *Gringotenango: The U.S. retirement migration to Antigua, Guatemala* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) University at Albany, State University of New York, New York.
- Rodriguez, V. Fernandez-Mayoralas, G. Rojo, F. (1998). European retirees on the Costa del Sol: a cross-national comparison. *International Journal of Population Geography*, 4(2), 183-200.
- Sardinha, J., (2013). Lifestyle migrants in Central Portugal: strategies of settlement and socialisation, *Contested Spalities Lifestyle Migration and Residential Tourism*. M, Janoschka, H, Haas (Ed.), ss.16.
- Sunil, T. S. Rojas, V. Bradley, D. E. (2007). United States' International retirement migration: The reasons for retiring to the environs of Lake Chapala, Mexico. *Ageing&Society*, 27, 489-510.
- Südaş, İ. (2009). Uluslararası emekli göçünün Türkiye'nin kıyı kentleri üzerindeki etkileri, 5. *Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 135-146. Ankara.
- Südaş, İ. (2012). *Avrupa Ülkelerinden Türkiye'nin batı kıyılarına yönelik göçler: Marmaris, Kuşadası ve Ayvalık ilçelerinde karşılaştırmalı bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Südaş, İ. Mutluer, M. (2008). Ekonomik etkileri açısından Türkiye'nin turizm merkezlerine yönelik Avrupalı göçleri, *Ege Coğrafya Dergisi*, 17 (1-2), 51-59.
- Truly, D. (2002). International retirement migration and tourism along the Lake Chapala riviera: Developing a matrix of retirement migration behaviour. *Tourism Geographies*, 4 (3), 261-281.
- Unutulmaz, K. O. (2007). *International retirement migration in Turkey: Dynamics, implications and prospects* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Koç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ündücü, C., Erdoğan, M., Işık, Ö. (2009). Avrupa'da uluslararası emeklilik göçü ve bütünleşme kapsamında yönetime katılım üzerine inceleme: Costa Del Sol, Tuscany, Algarve ve Malta örneği, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 159-188.
- Walters, W. H. (2000). Types and patterns of later-life migration. *Geografiska Analler*, 82 (3), 129-147.
- Warnes, A. M., Williams, A. (2006). Older migrants in Europe: A new focus for migration studies, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32 (8), 1257-1281.
- Williams, A. M., King, R., Warnes, A., Patterson, G. (2000). Tourism and international retirement migration: New forms of an old relationship in Southern Europe, *Tourism Geographies*, 2 (1), 28-49.
- Williams, A.M. Hall, C. M. (2000). Tourism and migration: New relationships between production and consumption, *Tourism Geographies*, 2 (1), 5-27.

BEYTÜŞŞEBAP İLÇESİNİN CUMHURİYET DÖNEMİNDEKİ (1927-2017) NÜFUS GELİŞİMİ VE GÜNÜMÜZDE İLÇE NÜFUSUNUN BAZI NİTELİKLERİ

The Development Of Population In Beytüşşebap District In The Republican Period
(1927-2017) And Some Qualifications Of The District's Current Population

Doç.Dr. Murat YILMAZ¹

Öz

Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Şırnak iline bağlı bir ilçe olan Beytüşşebap'ın günümüzdeki nüfusu 16427'dir. Bu çalışmanın amacı Beytüşşebap ilçesinde nüfusun Cumhuriyet dönemindeki gelişimini ve günümüzde ilçe nüfusunun demografik yapısı ile eğitim durumunu incelemektir. Çalışma betimsel bir araştırma olup TÜİK'in verileri en önemli veri kaynaklarını oluşturmaktadır.

Beytüşşebap ilçesinde 1927'de 12883 olan nüfus, 1940'a kadar artarak 16134'e çıkmıştır. İlçe nüfusu 1940'tan sonra azalmaya başlamış, 1945'te 12864'e; 1955'te ise 11539'a inmiştir. 1955'ten sonra ilçe nüfusu tekrar artmaya başlamıştır. 1960'ta 12279 olan ilçe nüfusu, 1990'da 22409'a çıkmıştır. Son 27 yılda Beytüşşebap ilçesinin nüfusu azalma sürecine girmiştir. Nitekim 1990'da 22409 olan ilçe nüfusu 2017 yılında 16427'ye inmiştir. Beytüşşebap ilçesinde nüfusun son yıllarda giderek azalmasın temel nedeni dışarıya yönelik göçlerdir. İlçedeki kırsal nüfusun gelişim grafiği toplam nüfusun grafiğiyle paralellik gösterirken Beytüşşebap kasabasının nüfus gelişimi bazı dönemler diğer ikisinden farklı olmuştur.

Beytüşşebap ilçesinin demografik yapısına bakıldığında ilçe nüfusunda çalışma çağındakilerin çok büyük bir paya sahip olduğu, çocuk nüfusun payının nispeten az olduğu görülmektedir. Çalışma çağındakilerin oranı % 68 civarında iken çocuk ve yaşlı nüfusun oranları sırasıyla % 27 ve % 5 civarındadır. Bu durumun nedeni aslında ilçede asker sayısının oldukça fazla olmasıdır. İlçe nüfusunda 20-24 ve 25-29 yaş gruplarında erkek sayısının kadın sayısına eşit olduğu varsayıldığında bu oranlar değişmekte ve 15+64 yaş grubunun oranı % 63'e inmektedir.

Beytüşşebap ilçesinde toplam bağımlılık oranının % 47 civarındayken genç bağımlılık oranı % 40, yaşlı bağımlılık oranı ise % 7 civarındadır. İlçede 15-64 yaş grubunda olanların nispeten fazla olması nedeniyle toplam bağımlılık ve genç bağımlılık oranları düşük çıkmaktadır. Okuma-yazma oranının % 93 civarında olduğu ilçede, bu değer erkeklerde % 96, kadınlarda ise % 83'tür. Okuma-yazma bilen nüfusun öğrenim durumu incelendiğinde kadınlarda okur-yazar ve ilkokul mezunu oranı % 53,6; erkeklerde ise % 34,6'dır. Ortaokul ve daha üst öğretim kurumlarından mezun olanların oranı ise kadınlarda nispeten az olup % 46,4;

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
myilmazcog@yyu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7049-098X

erkeklerde ise daha yüksek olup % 65,4'tür. Son 40 yılda bölgede yaşanan terör eylemleri ilçedeki eğitim faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir.

Anahtar kelimeler: Beytüşşebap, nüfus gelişimi, demografik yapı, bağımlılık oranı.

Abstract

Beytüşşebap a district of Şırnak province in the Eastern Anatolia Region, currently has a population of 16427. The aim of this study is to investigate the development of the population in the district of Beytüşşebap in the Republican period and the current demographic structure and educational status of the district population. This study is a descriptive study and the data of TurkStat constitute the most important data sources.

The population of Beytüşşebap was 12883 in 1927 and increased to 16134 in 1940. The population of the district began to decline after 1940, in 1945 it fell to 12864; in 1955 to 11539. After 1955 the district population started to increase again. The population of the district increased from 12279 in 1960 to 22409 in 1990. In the last 27 years Beytüşşebap has entered the population reduction process. As a matter of fact, the district population, which was 22409 in 1990, decreased to 16427 in 2017. In Beytüşşebap district, the main reason for the decrease of the population in recent years is the migration towards the outside. While the development graph of the rural population in the district is parallel to the total population, the population development of Beytüşşebap town is different from the other two.

When we look at the demographic structure of Beytüşşebap district, it is seen that working population has a very big share in the district population and that the share of the child population is relatively low. While the rate of working age is around 68%, the rates of children and the elderly are about 27% and 5% respectively. The reason for this situation is that the number of soldiers in the district is quite high. Assuming that the number of males in the 20-24 and 25-29 age groups is equal to the number of females in the district population, these rates change and the ratio of 15 + 64 age group decreases to 63%.

While the total dependency rate of Beytüşşebap district is around 47%, the young dependency ratio is 40% and the elderly dependency ratio is around 7%. Total dependency and youth dependence rates are low due to the relatively high proportion of the 15-64 age group in the district. The literacy rate is around 93% and this rate is 96% for males and 83% for females. When the education level of the literate population is examined, the ratio of literate and primary school graduates is 53,6% in females; it is 34,6% in males. The percentage of graduates of secondary and higher education institutions is relatively low in women and 46,4 %; in males it is higher and 65,4%. Terrorist acts in the region in the last 40 years negatively affected the educational activities in the district.

Keywords: Beytüşşebap, population development, demographic structure, dependency ratio.

1.Giriş

Beytüşşebap Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Şırnak iline bağlı bir ilçedir.1924 yılında Hakkâri'ye bağlanan Beytüşşebap, 1934'te Hakkâri'nin ilçeye dönüştürülerek Van'a bağlanmasıyla Siirt ilinin idari alanına dâhil edilmiştir (Gülenç, 2014). Nitekim 1935 genel nüfus sayımından ilçenin Siirt'e bağlı olduğu anlaşılmaktadır (TÜİK, 1937b). 1940 yılında Hakkâri'nin yeniden il olması ile Beytüşşebap tekrar adı geçen ile bağlanmıştır (TÜİK, 1944). 1940-1990 arasında Hakkâri'ye bağlı kalan Beytüşşebap, Şırnak'ın 1990'da il olması ile adı geçen ilin idari alanına katılmıştır.

İlçenin doğusunda Hakkâri merkez ilçe, güneyinde Uludere (Şırnak) ve Çukurca (Hakkâri), batısında Şırnak merkez ilçe ve Pervari (Siirt), kuzeyinde ise Çatak (Van) ve Gürpınar (Van) ilçeleri yer almaktadır (Şekil.1). Yüzölçümü 1647 km² olan Beytüşşebap ilçesinde, Beytüşşebap kasabasının yanı sıra 28 köy yerleşmesi yer almakta ve günümüzde bu köylerin 23'ünde nüfus bulunmaktadır (www.beysusebap.gov).

Beytüşşebap adının Arapça ev anlamına 'beyt' ve gençlik anlamına gelen 'şebab' kelimelerinin birleşmesi ile oluştuğu, gençlik evi veya gençler yurdu anlamına geldiği belirtilmektedir (Güneş, 2015; Gülenç, 2014).

Şekil.1. Beytüşşebap İlçesinin Lokasyon Haritası

Beytüşşebap ilçesinin günümüzdeki nüfusu 16.247 olup bu nüfusun % 35,2'si (5720) ilçenin merkezi konumundaki Beytüşşebap kasabasında, % 64,8'i (10527) ise kırsal yerleşmelerde yaşamaktadır. Beytüşşebap kasabası tarım dışı sektörlerden eğitim, sağlık, ticaret ve imalat sektörlerinin sınırlı düzeyde geliştiği bir kasaba özelliğindedir. Kasabada askeri birliklerin varlığına bağlı olarak güvenlik alanında çalışan sayısı nispeten fazladır (Yiğit ve diğerleri 1995; Karataşoğlu ve Akpınar, 2011). Beytüşşebap ilçesindeki kırsal yerleşmeler köylerden ve bunlara bağlı yerleşmelerden oluşmaktadır. Bu yerleşmelerde temel geçim kaynakları ziraat ve hayvancılıktır.

Beytüşşebap ilçesinin nüfusu ve ekonomik durumu ile ilgili bazı bilgileri 1899 tarihli Van Vilayet Salnamesinde bulmak mümkündür. Bu salnameye göre kaza merkezi olan Beytüşşebap'ta gelirlerin giderleri karşılamadığı ve ilçenin nahiye statüsüne düşürüleceği belirtilmektedir. Aynı

salnamede 1899 tarihinde Beytüşşebap kazasında 22542'si erkek 15117'si kadın olmak üzere toplam 37665 kişinin yaşadığı belirtilmektedir (Van Belediyesi, 1995).

2. Amaç

Bu çalışmanın temel amacı Beytüşşebap ilçesinde nüfusun Cumhuriyet dönemindeki gelişimini ve günümüzdeki yapısını incelemektir. Çalışmada ilçe nüfusunun gelişimini etkileyen faktörler irdelenecektir. Ayrıca ilçe nüfusunun son dönemdeki gelişimine bağlı olarak gelecekteki muhtemel gelişim seyri üzerinde de durulacaktır. Yine ilçe nüfusunun yapısı ve buna bağlı olarak bu nüfusa yönelik öncelikli politikaların ne olması gerektiği irdelenecektir.

3. Veri

Çalışmada veri kaynağı olarak Osmanlı döneminde yapılan 1899 tarihli Van Vilayet Salnamesi, 1927-2000 yılları arasında yapılan genel nüfus sayım sonuçları ve 2007-2017 arasındaki ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) sonuçları kullanılacaktır. ADNKS verileri nüfusun miktarının yanı sıra, yaş ve cinsiyet yapısı, eğitim durumu ve ikamet edilen ilçeye göre nüfusa kayıtlı olunan il ile nüfusa kayıtlı olunan ilçeye göre ikamet edilen il gibi ilçeden dışarıya ve dışarıdan ilçeye yapılan göçler hakkında fikir veren verilerden oluşmaktadır. ADNKS sisteminde net göç, net göç hızı gibi veriler il bazında olduğu için, bunlara dayanarak ilçeler hakkında yorum yapmak zordur. Bu nedenle net göç hızı ile ilgili verilere başvurulmamıştır.

4. Yöntem

Bu çalışma betimsel bir araştırmadır. Yukarıda belirtilen veriler kullanılarak ilçenin nüfus gelişimi ve bu gelişime etki eden faktörler üzerinde durulacaktır. Nüfus gelişimi ve son yıllardaki eğilim, tablo ve grafiklerle ortaya konacak ve buna bağlı olarak gelecekte ilgili bazı tahminlerde bulunulacaktır. Çalışma bazı verilerin yıllara göre sayısal değişiminin incelenmiş olması nedeniyle nicel bir araştırma özelliği de taşımaktadır. Çalışmada sırasıyla ilçe toplam nüfusunun, Beytüşşebap kasabasının ve ilçedeki kırsal nüfusun gelişimi incelenecek, daha sonra ikamet edilen ilçeye göre nüfusa kayıtlı olunan il ile nüfusa kayıtlı olunan ilçeye göre ikamet edilen il gibi nüfus hareketliği ile ilgili veriler üzerinde durulacaktır. Daha sonra ilçe nüfusun günümüzdeki demografik yapısı ile eğitim durumu irdelenecek ve çalışma sonuçlandırılacaktır. Çalışmada son yıllardaki nüfus gelişimi doğal artış hızı ile karşılaştırılacak buna bağlı olarak ilçedeki göç hızı ile ilgili çıkarımlarda bulunulacaktır.

5. Bulgular

5.1. Beytüşşebap İlçesinin Nüfus Gelişimi

Beytüşşebap ilçesinin nüfusu ile ilgili bazı eski verilere 1899 tarihli Van Vilayet Salnamesinde rastlanmaktadır. 1899 tarihli salnameye göre ilçe nüfusu 22542'si erkek 15117'si kadın olmak üzere 37665 kişiden oluşmaktaydı (Van Belediyesi, 1995). Cumhuriyet döneminde yapılan ilk genel nüfus sayımı (1927) sonuçlarına göre ise ilçe nüfusu 7069'u erkek 5814'ü kadın 12883 kişiydi. 1899 ile 1927 yılı arasında 28 yıl geçmesine rağmen ilçe nüfusunun % 65,8 oranında azaldığı görülmektedir. Şüphesiz bu durumun temel nedeni I. Dünya savaşı öncesinde ve savaş sırasında bölge genelinde olduğu gibi Beytüşşebap'ta da güven ortamının kaybolması ve sivil halkın kitleler halinde batıya ve güneye doğru göç etmesidir.

Beytüşşebap ilçesinin 1927-2017 yılları arasındaki nüfus gelişimi incelendiğinde, dönemsel olarak artış ve azalışların yaşandığı dikkat çekmektedir. 1927'de 12883 olan ilçe nüfusu, 1935'te 13956'ya 1940'ta ise 16134'e çıkmıştır. 1940 yılından sonra ise ilçe nüfusu azalmaya başlamıştır. 1945'e gelindiğinde Beytüşşebap ilçesinin nüfusu 12864'e 1955'te ise 11539'a inmiştir. 1955'ten sonra ilçe nüfusu tekrar artmaya başlamıştır. 1960'ta 12279'a çıkan ilçe nüfusu 1965'te 13060'a; 1970'te ise 14720'ye çıkmıştır (Tablo.1).

1970-1975 arasında ise ilçe nüfusu 14720'den 18409'a çıkmıştır. Bu dönemde ilçe nüfusu yıllık % 5 oranında artmıştır. 1975-1990 arasında sürekli artan ilçe nüfusu, 1980'de 19033'e; 1985'te 21544'e; 1990'da ise 22409'a inmiştir (Tablo.1).

1990 yılından sonra ise ilçe nüfusu azalmaya başlamıştır. 2000 yılında 20659'a inen ilçe nüfusu, 2007'de 19947'ye 2010 yılında 17537'ye, 2014'te 16961'e ve 2017'de 16427'ye inmiştir. Verilerden anlaşılacağı üzere son 28 yılda ilçe nüfusu yaklaşık 22400'den 16200'e inmiştir. Diğer bir ifade ile % 27,7 (6200 kişi) azalmıştır (Tablo.1). Bu dönemde doğu ve güneydoğu bölgelerinde yaşanan terör eylemleri (Coşkun, 2013) Beytüşşebap ilçesini de oldukça fazla etkilemiş ve neticede doğal artışın yüksek olduğu ilçede nüfus hızla azalmıştır.

Tablo.1. Cumhuriyet Döneminde Beytüşşebap İlçesinin Nüfus Gelişimi (1927-2017)

Yıllar	Erkek Sayısı	Kadın Sayısı	Toplam Nüfus	Artan-Azalan	Yıllık Artış Hızı (%)
1927	7069	5814	12883	-	-
1935	6600	7356	13956	1073	1,0
1940	8157	7977	16134	2178	3,1
1945	6550	6314	12864	-3270	-4,0
1955	5852	5687	11539	-1325	-1,0
1960	5943	5336	12279	740	1,3
1965	7005	6055	13060	781	1,3
1970	6464	6017	14720	1660	2,5
1975	9903	8506	18409	3689	5,0
1980	10145	8888	19033	624	0,7
1985	11675	9869	21544	2511	2,6
1990	12055	10354	22409	865	0,8
2000	11746	8913	20659	-1750	-0,8
2007	10670	9277	19947	-712	-0,5
2010	8925	8612	17537	-2410	-4,0
2014	9144	7817	16961	-574	-0,8
2017	9338	6909	16247	-714	-1,4

Kaynak: TÜİK 1927-2000 genel nüfus sayımları ve 2007-2017 ADNKS verileri.

Beytüşşebap ilçesinde nüfusun yıllık artış hızı incelendiğinde bu değerinde nüfusun mutlak değerindeki artış ve azalışlara paralellik arz ettiği görülmektedir. İlçede 1927-1935 arasında yıllık % 1 oranında artan nüfus, 1935-1940 arasında % 3,1 oranında artmıştır (Tablo.1).

1940-1945 arasında yıllık artış hızı % - 4,0; 1945-1955 arasında ise % - 1,0 olmuştur. Yani 1940-45 ve 1945-55 arasında Beytüşşebap ilçesinin nüfusu azalmıştır (Tablo.1). 1955-1960 yılları arasında ilçe nüfusun yıllık artış hızı % 1,3 olup 1960-1965 arasında da bu oran değişmemiştir. 1965-1970 arasında Beytüşşebap ilçesinin nüfusu yıllık % 2,5 oranında artmıştır. 1970-1975 arasında ise ilçe nüfusunun yıllık artış hızı Cumhuriyet tarihindeki en yüksek değer olan % 5'e çıkmıştır (Tablo.1). Bu dönemde dışarıdan ilçeye yönelik göçlerin yaşandığı tahmin edilmektedir.

1975-1980 arasında yılda % 0,7 oranında artan ilçe nüfusu, 1980-1985 arasında ise yılda % 2,6 oranında artmıştır. 1985-1990 arasında ise yıllık artış hızı % 0,8 olmuştur (Tablo.1).

Beytüşşebap'ta 1990-2017 arasında ise yıllık nüfus artış hızı genellikle eksi değerler almıştır. 1990-2000 arasında yıllık % -0,8 oranında artan ilçe nüfusu 2000-2007, 2007-2014 ve 2014-2017 arasında sırasıyla yıllık % -0,4; % -0,8 ve % -1,4 oranında artmıştır (Tablo.1). İlçeden dışarıya yönelik göçlerin süreklilik kazandığı bu dönemde yıllık nüfus artış hızı da eksi değerler almıştır.

2017 yılı verilerine göre Beytüşşebap ilçesinde 273 çocuk doğmuş buna karşılık 54 kişi ölmüştür. 2016 yılı verilerine göre ilçe nüfusu 16291'dir. Doğanlar ve ölenlerin yarısının yıl ortasına kadar doğduğu ve öldüğü varsayıldığında, Beytüşşebap'ın 2017 yılı yıl ortası nüfusu 16401 olarak hesaplanmaktadır. Bu verilerden Beytüşşebap ilçesinde 2017 yılında kaba doğum oranı ‰ 16,6; kaba ölüm oranı ‰ 3,3 ve doğal artış hızı ise ‰ 13,3 olarak hesaplanmaktadır (Tablo.2). Ancak ilçe nüfusunun 2017 yılı sonunda 16427'ye indiği, yani yılda ‰ -14 oranında azaldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda ‰

13,3 olan doğal artış hızı ile % -14 olan gerçek artış hızı arasında % 27,3 gibi bir farkın ortaya çıktığı görülmektedir (Tablo.1-2). Yani ilçede doğal artış sonucu artması gereken nüfus, gerçekte göç nedeniyle azalmıştır. Nitekim Beytüşşebap ilçesinde 2017 yılında doğumlarla ölümler arasındaki fark doğumlar lehine 219 iken gerçekte ilçe nüfusu bir önceki yıla göre 44 kişi azalmıştır.

Tablo.2. Beytüşşebap İlçesinde Kaba Doğum, Kaba Ölüm ve Doğal Artış Hızı (2017)

Doğum Sayısı	273
Ölüm Sayısı	54
2016 yılsonu nüfus	16291
2017 Yıl Ortası Tahmini Nüfus	16401
Ham Doğum Oranı (%)	16,6
Ham Ölüm Oranı (%)	3,3
Doğal Artış Hızı (%)	13,3
Gerçek Artış Hızı (%)	-14,0

Kaynak: TÜİK ADNKS verileri.

5.2. Beytüşşebap Kasabasının Nüfus Gelişimi

Beytüşşebap kasabasının Cumhuriyet dönemindeki nüfus gelişimi incelendiğinde 1935-1945 arasında azalan nüfusun 1945-2000 arasında uzun bir dönem boyunca sürekli olarak arttığı görülmektedir. 1935'te 902 olan kasaba nüfusu 1940 yılında 814'e; 1945'te ise 746'ya inmiştir (Tablo.3). 1945-1955 arasında ise kasaba nüfusu 628 kişi artarak 746'dan 1374'e çıkmıştır.

Beytüşşebap kasabasının nüfusu 1955'ten 2000 yılına kadar sürekli olarak artmıştır. Nitekim kasaba nüfusu 1960'ta 1598'e; 1965'te 1697'ye; 1970'te ise 2239'a çıkmıştır. 1970'ten sonra da artmaya devam eden kasaba nüfusu, 1975'te 2766'ya, 1980'de 3962'ye 1985'te ise 3993'e çıkmıştır. 1990 yılında 4253'e çıkan Beytüşşebap kasabasının nüfusu, 2000 yılında ise 6633'e çıkmıştır (Tablo.3).

2000-2007 ve 2007-2010 yılları arasında ise kasaba nüfusunun azaldığı dikkat çekmektedir. 2000 yılında 6633 olan Beytüşşebap kasabasının nüfusu 2007 yılında 6622'ye 2010 yılında ise 5231'e inmiştir (Tablo.3). Beytüşşebap kasabasının nüfusu 2010-2014 ve 2014-2017 yılları arasında ise artış göstermiştir. 2010 yılında 5231 olan kasaba nüfusu 2014 yılında 5263'e 2017 yılında ise 5720'ye çıkmıştır (Tablo.3).

Beytüşşebap kasabasının yıllık nüfus artış hızı incelendiğinde 1935-1940 arasında yılda % -2; 1940-1945 arasında ise yılda % -1,7 olan artış oranının eksi değerler aldığı görülmektedir. 1945-1950 arasında yıllık % 8,4 oranında artan kasaba nüfusu, 1955-1960 ve 1960-1965 yılları arasında sırasıyla yıllık % 3,3 ve % 1,2 oranlarında artmıştır. 1945-1955 arasında özellikle erkek sayısının daha fazla arttığı dikkat çekmektedir. Nitekim 1945'te 354 kadına karşılık 392 erkek varken 1955'te bu değer 566'ya 808 olmuştur. Yani 1945'te 1107 olan cinsiyet oranı 1955'te 1427'ye çıkmıştır. Bu veri 1945-1955 döneminde Beytüşşebap kasabasında asker sayısının arttığı şeklinde yorumlanabilir. 1955-1960 ve 1960-1965 arasında ise cinsiyet oranındaki bu anormal artışın ortadan kalktığı ve nispeten dengeli bir durumun ortaya çıktığı dikkat çekmektedir (Tablo.3).

Beytüşşebap kasabasında nüfus 1965-1970 arasında yılda % 6,4 oranında artmıştır. Bu dönemde kasabada bir önceki döneme göre cinsiyet oranının hızla yükseldiği dikkat çekmektedir. 1965'te kasabada cinsiyet oranı 1161 iken 1970'te bu değer 1371'e çıkmıştır. 1970-1975 arasında kasaba nüfusu yılda % 4,7 gibi yüksek bir oranda artmıştır. 1975 yılında cinsiyet oranı bir önceki sayımda 1371 olan değerden çok yüksek bir değer olan 1526'ya çıkmıştır (Tablo.3). Bu verilerden Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Şırnak ilinde Irak sınırına yakın bir konumda yer alan Beytüşşebap kasabasında, dönem dönem asker sayısının çok fazla artırıldığı anlaşılmaktadır.

1975-1980 arasında Beytüşşebap kasabasında yılda % 1,4 oranında artan nüfus, 1985-1990 arasında % 1,3; 1990-2000 arasında ise yılda % 5,6 oranında artmıştır. 1990-2000 döneminde hızlı nüfus artışının asker sayısının artırılmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Zira 1990'da kasabada 1845

kadına karşılık 2408 erkek varken 2000 yılında bu oran 2607'ye 4026 olmuştur. Yani 1990'da 1305 olan cinsiyet oranı, 2000 yılında daha da yükselerek 1544'e çıkmıştır (Tablo.3). Kısaca Beytüşşebap kasabasında cinsiyet oranının genellikle yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Ancak bazı dönemler bir önceki dönemde göre bu değerin anormal sayılacak düzeyde yükseldiği görülmektedir. 1990-2000 arasında da durum böyle olmuştur.

Tablo.3. Beytüşşebap Kasabasının Nüfus Gelişimi (1935-2017)

Yıllar	Erkek Sayısı	Kadın Sayısı	Toplam Nüfus	Artan-Azalan	Yıllık Artış Hızı (%)
1935	616	286	902	-	-
1940	451	368	814	-88	-2,0
1945	392	354	746	-68	-1,7
1955	808	566	1374	628	8,4
1960	785	813	1598	224	3,3
1965	912	785	1697	99	1,2
1970	1295	944	2239	542	6,4
1975	1671	1095	2766	527	4,7
1980	1569	1393	2962	196	1,4
1985	2491	1502	3993	1031	7,0
1990	2408	1845	4253	260	1,3
2000	4026	2607	6633	2380	5,6
2007	3774	2848	6622	-11	0,0
2010	2769	2462	5231	-1391	-7
2014	3016	2247	5263	32	0,2
2017	3648	2072	5720	457	2,9

Kaynak:TÜİK 1935-2000 genel nüfus sayımları ve 2007-2017 ADNKS verileri.

2000-2007 yılları arasında Beytüşşebap kasabasının yıllık nüfus artış hızı yaklaşık % 0 iken 2007-2010 arasında ise % -7 olmuştur. 2007-2010 döneminde kasabada özellikle erkek sayısının daha fazla azaldığı dikkat çekmektedir. Nitekim 2007 yılında 3774 olan erkek sayısı 1005 kişi azalmış aynı dönemde kadın sayısı ise 386 kişi azalmıştır. Bu veri ilgili dönemde Beytüşşebap kasabasından dışarıya yönelik göçlerin yaşandığını ancak özellikle asker sayısının önemli ölçüde azaltıldığı şeklinde yorumlanabilir (Tablo.3). 2010-2014 döneminde kasaba nüfusunun yıllık artış hızında cılız bir artış (% 0,2) olmuştur. 2014-2017 arasında ise Beytüşşebap'ta yıllık nüfus artış hızı % 2,9 gibi nispeten yüksek bir değere çıkmıştır. 2014-2017 arasında erkek nüfusun daha fazla arttığı dikkat çekmektedir. 2014'te 2247 kadına karşılık 3016 erkek varken 2017 bu oran 2072'ye 3648 olmuştur. Yani 3 yılda kadın sayısı 175 azalırken erkek sayısı 632 artmıştır. Diğer bir ifade ile 2014 yılında 1342 olan cinsiyet oranı 2017 yılında 1761'e çıkmıştır (Tablo.3).

5.3. Beytüşşebap İlçesinde Kırsal Nüfusun Gelişimi

Beytüşşebap ilçesinde kırsal nüfusun gelişimi incelendiğinde, 1935 yılında 13054 olan değer 1940'ta 15320'ye çıktığı, 1945'te ise 12118'e indiği görülmektedir. 1945'te başlayan kırsal nüfusun azalış süreci 1960 yılına kadar devam etmiştir. Nitekim 1955'te 10165'e inen kırsal nüfus, 1960'ta ise 9681'e düşmüştür (Tablo.4). 1960 ile 1990 arasında ise Beytüşşebap ilçesinde kırsal nüfus sürekli olarak artmıştır. 1960'ta 9681 olan kırsal nüfus, 1965'te 11313'e; 1975'te 15643'e; 1985'te 17551'e ve 1990'da 18156'ya çıkmıştır (Tablo.4).

1990'dan sonra ise Beytüşşebap ilçesinde kırsal nüfus azalma sürecine girmiştir. 2000 yılında 14026'ya inen kırsal nüfus, 2007 yılında 13325'e; 2010 yılında ise 12306'ya inmiştir. Azalma sürecinin günümüzde de devam ettiği Beytüşşebap ilçesinin kırsal nüfusu, 2014 yılında 11698'e; 2017 yılında ise 10527'ye inmiştir (Tablo.4). Beytüşşebap ilçesinde kırsal nüfusun yıllık artış hızı incelendiğinde bu değer 1935-1940 arasında % 3,5; 1940-1945 arasında ise % -4,2 olduğu görülmektedir. 1945-1955 arasında yılda % -1,6 oranında artan ilçe kırsal nüfusu, 1955-1965 arasında ise % -1,0 oranında artmıştır

(Tablo.4). Verilerden anlaşılacağı üzere 1940-1960 arasında yıllık artış hızı eksi değerler almış, yani Beytüşşebap ilçesinin kırsal nüfusu azalmıştır.

1960 ile 1990 arasında Beytüşşebap ilçesinde kırsal nüfusun yıllık artış hızı pozitif değerler almıştır. 1960-1965 arasında yılda % 3,5 oranında artan kırsal nüfus, 1965-1970 ve 1970-1975 arasında sırasıyla % 2 ve % 5,1 oranında atmıştır. 1970-1975 arasında yıllık % 5 gibi yüksek bir oranda artan ilçe kırsal nüfustaki bu yüksek artış, dışarıdan ilçedeki köylere yapılan göçlerle açıklanabilir (Tablo.4). Beytüşşebap ilçesinde 1975-80 arasında yıllık % 0,5 oranında artan kırsal nüfus, 1980-85 ve 1985-90 dönemlerine sırasıyla %1,8 ve % 0,7 oranında artmıştır (Tablo.4).

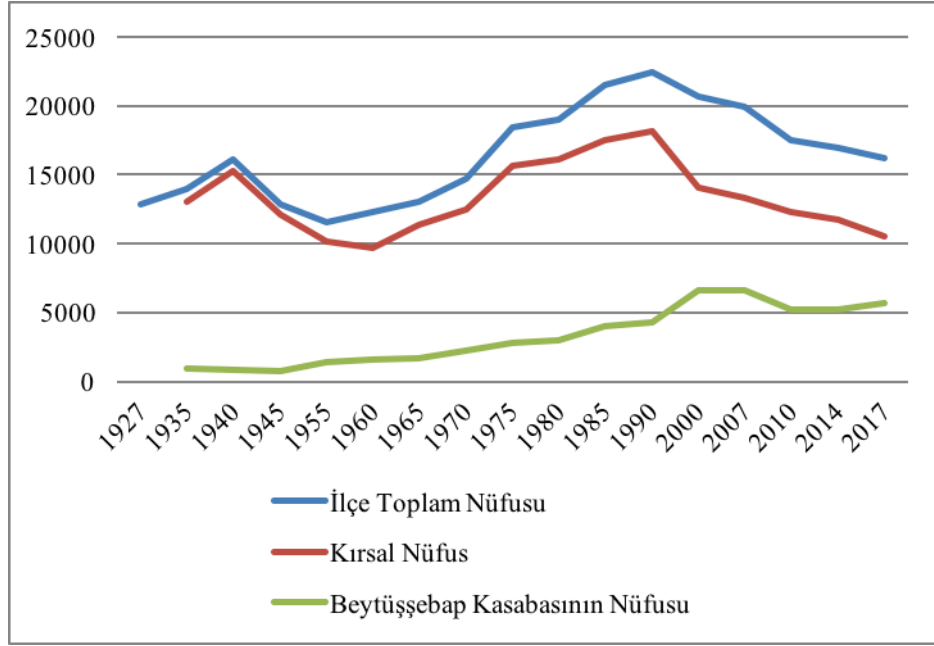
Tablo.4. Beytüşşebap'ta Kırsal Nüfusun Gelişimi (1935-2017)

Yıllar	Erkek Sayısı	Kadın Sayısı	Toplam Nüfus	Artan-Azalan	Yıllık Artış Hızı (%)
1935	5984	7070	13054	-	-
1940	7706	7614	15320	2266	3,5
1945	6158	5960	12118	-3202	-4,2
1955	5044	5121	10165	-1953	-1,6
1960	5158	4323	9681	-484	-1,0
1965	6093	5270	11363	1682	3,5
1970	6464	6017	12481	1118	2,0
1975	8232	7411	15643	3162	5,1
1980	8576	7495	16071	428	0,5
1985	9184	8367	17551	1480	1,8
1990	9647	8509	18156	605	0,7
2000	7720	6306	14026	-4130	-2,7
2007	6896	6429	13325	-701	-0,7
2010	6156	6150	12306	-1019	-2,5
2014	6128	5570	11698	-608	-1,2
2017	5690	4837	10527	-1171	-3,3

Kaynak: TÜİK 1935-2000 Genel Nüfus Sayımları ve 2007-2017 ADNKS Verileri.

1990'lı yıllarda bölgede artan terör eylemlerinin Beytüşşebap ilçesindeki kırsal nüfusun gelişimini olumsuz etkilediği görülmektedir. Nitekim ilçedeki köylerden dışarıya yönelik göçlerden dolayı, son 28 yılda ilçenin kırsal nüfusunun sürekli olarak azaldığı ve bu nedenle yıllık artış hızının eksi değerler aldığı görülmektedir. 1990-2000 arasında yılda % -2,7 oranında artan ilçe kırsal nüfusu, 2000-2007 arasında yılda % -0,7 ve 2007-2010 döneminde de yılda % -2,5 oranda artmıştır. 2010-2014 ve 2014-2017 arasında da yıllık artış hızı sırasıyla % -1,2 ve % -3,3 olmuştur (Tablo.4). Verilerden de anlaşılacağı üzere 1990'dan sonra Beytüşşebap ilçesinde kırsal nüfus hızlı bir azalış sürecine girmiştir. 1990'da 18156 olan ilçe kırsal nüfusu 2017'ye gelindiğinde % 42 oranında azalarak 10527'ye gerilemiştir (Tablo.4).

Beytüşşebap ilçesinde toplam nüfus, kırsal nüfus ve kasaba nüfusunun yıllara göre değişimi karşılaştırıldığında, toplam nüfus ve kırsal nüfustaki değişimin genellikle birbirine paralel olduğu, ancak kasaba nüfusun bazı dönemler diğer ikisinden farklı bir eğilim sergilediği dikkat çekmektedir. 1935-1945 arasında kırsal nüfus ve toplam nüfus artarken Beytüşşebap kasabasının nüfusu azalmıştır (Şekil.2).

Şekil.2. Beytüşşebap İlçesinde Toplam Nüfus, Kırsal Nüfus ve Beytüşşebap Kasabasının Nüfus Gelişimleri (1927-2017)

1945-1965 döneminde toplam nüfus ve kırsal nüfusta azalmalar görülürken aynı dönemde kasaba nüfusu artmıştır. 1965-2000 döneminde ilçe toplam nüfusu, kırsal nüfus ve Beytüşşebap kasabasının nüfusu değerlerinin hepsi artmıştır. 2000-2007 arasında ise her üç değer de azaldığı dikkat çekmektedir. Son yıllarda ise ilçe toplam nüfusu ve kırsal nüfus azalırken Beytüşşebap kasabasının nüfusu artmaktadır (Şekil.2).

5.4. Beytüşşebap İlçesinin Nüfusuna Kayıtlı Olanların İkamet Ettikleri İller ve İlçede İkamet Edenlerin Nüfusa Kayıtlı Oldukları İller

Bir ilçeden il içine veya il dışına olan göçü göstermesi açısından nüfusa kayıtlı olunan ilçeye göre ikamet edilen il verisi önemlidir (Yılmaz, 2018). TÜİK'in 2017 yılı sonuna ait verilerine göre Beytüşşebap ilçesinin nüfusuna kayıtlı kişi sayısı 55181'dir. Ancak aynı yıl ilçe toplam nüfusu 16247'dir. Yani Beytüşşebap ilçesi nüfusuna kayıtlı olanların % 29,4'ü ilçede, % 70,6'sı ise ilçe dışında ikamet etmektedir (Tablo.5).

Beytüşşebap ilçesinin nüfusuna kayıtlı olanların 21251'i Şırnak ilinde, 33930'u ise diğer illerde ikamet etmektedir. Diğer bir ifade ile Beytüşşebap ilçesinin nüfusun kayıtlı olanların % 38,5'i Şırnak'ta % 61,5'ise diğer illerde ikamet etmektedir (Tablo.5). Öte yandan Beytüşşebap ilçesi nüfusuna kayıtlı olup Beytüşşebap'ta ikamet edenlerin sayısı 16247, Şırnak merkez ve diğer ilçelerde ikamet edenlerin sayısı ise 5004'tür. Diğer bir ifade ile Beytüşşebap nüfusuna kayıtlı olup da Şırnak ilinde ikamet eden 21251 kişinin % 76,5'i Beytüşşebap ilçesinde; % 23,5'i ise ildeki diğer ilçelerde ikamet etmektedir (Tablo.5).

2017 yılı verilerine göre Beytüşşebap ilçesinin nüfusuna kayıtlı olanların Şırnak dışındaki illere göre dağılımı incelendiğinde Van'ın % 19,2 ile başta geldiği, Mersin'in % 10 ve Adana'nın % 9,4 ile bu ili takip ettiği görülmektedir. Bunların dışında Antalya, Hakkâri ve İstanbul'un Beytüşşebap nüfusuna kayıtlı olanların nispeten fazla olduğu iller olduğu dikkat çekmektedir (Tablo.5).

Beytüşşebap ilçesinin nüfusuna kayıtlı olanların Van ve Hakkâri dışında daha ziyade gelişmiş batı ve kıyı illerimizde bulunduğu görülmektedir. Bu illerde iş olanakları ve iklim koşullarının Beytüşşebap'a göre daha iyi olması, ilçeden buralara yönelik göçlerin fazla olmasına neden olmuştur.

Van ve Hakkâri'nin ise yakın olmalarından dolayı Beytüşşebap'tan fazla göç aldığı söylenebilir (Yılmaz, 2012).

Tablo.5. Beytüşşebap Nüfusuna Kayıtlı Olanların İkamet Ettikleri İllere Göre Dağılımı (2017)

İller	Adana	Ankara	Antalya	G.Antep	Hakkâri	Hatay	İstanbul	İzmir	Manisa	Mardin	Mersin	Şırnak	Van	Diğer İller	Toplam
Nüfus	5184	513	2430	1217	1739	601	1450	790	1022	704	5498	21251	105733	2209	55181
%	9,4	0,9	4,4	2,2	3,2	1,1	2,6	1,4	1,9	1,3	10,0	38,5	19,2	4,0	100

Kaynak: TÜİK ADNKS verileri.

Beytüşşebap ilçesinde ikamet edenlerin nüfusa kayıtlı olduğu iller incelendiğinde, ilçenin içinde yer aldığı Şırnak'ın % 80,9 ile ilk sırada geldiği görülmektedir. Diğer illerin nüfusa kayıtlı olanların aslında hiçbirinin Beytüşşebap ilçesinde yoğun olarak bulunmadığı anlaşılmaktadır. Yine de bu illerden Hakkâri % 0,8 ile en büyük paya sahip il olarak görünmekte, Kahramanmaraş % 0,7 ve Şanlıurfa da % 0,7 ile bu ili takip etmektedirler (Tablo.6). Hakkâri'nin yakın olmasından, diğer illerin ise muhtemelen memur sayısının tesadüfen fazla olmasından Beytüşşebap'ta ikamet edenlerin arasında nispeten fazla sayıya sahip olduğu tahmin edilmektedir.

Tablo.6. Beytüşşebap'ta İkamet Edenlerin Nüfusa Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılımı (2017)

İller	Adana	G.Antep	Hakkâri	Hatay	K.Maraş	Konya	Mersin	Samsun	Ş.Urfa	Şırnak	Diğer İller	Toplam
Nüfus	89	88	127	72	106	94	90	87	101	13286	2287	161427
%	0,5	0,5	0,8	0,4	0,7	0,6	0,5	0,5	0,7	80,9	14,1	100

Kaynak: TÜİK ADNKS verileri.

5.5. İlçe Nüfusunun Günümüzdeki Yaş ve Cinsiyet Yapısı

Beytüşşebap ilçesinde nüfusun dar aralıklı yaş yapısı incelendiğinde, en büyük yığılmanın 20-24 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Toplam nüfusun % 18,5'inin bulunduğu bu yaş grubunda 753 kadına karşılık 2280 erkek bulunmaktadır. Bu durumun yegâne nedeni ilçede belirtilen yaş grubundaki asker sayısının fazla olmasıdır. Dar aralıklı yaş gruplarının toplam nüfus içindeki payı göz önüne alındığında 25-29 yaş grubunun % 11,3 ile 20-24 yaş grubunu takip ettiği görülmektedir. Bu yaş grubunda asker sayısının fazla olmasından dolayı erkek sayısı kadın sayısının yaklaşık iki katı kadardır (Tablo.7).

Aslında ilçede 20-24 ve 25-29 yaş gruplarında çok fazla olan erkek sayısı dikkate alınmazsa nüfusun kabaca 15-19 yaş grubundan daha alt ve daha üst yaş gruplarına doğru azaldığı anlaşılmaktadır. Yani 0-4; 5-9 ve 10-14 yaş grupları ile 20-24 ve 20-25 yaş gruplarında kadın sayısının 15-19 yaş grubundaki kadın sayısına göre daha az olduğu görülmektedir. Beytüşşebap ilçesinde 0-4; 5-9 ve 10-14 yaş gruplarının oranının 15-19 yaş grubuna göre daha az olması, ilçede son 15-20 yılda doğum oranının azaldığını göstermektedir (Tablo.7).

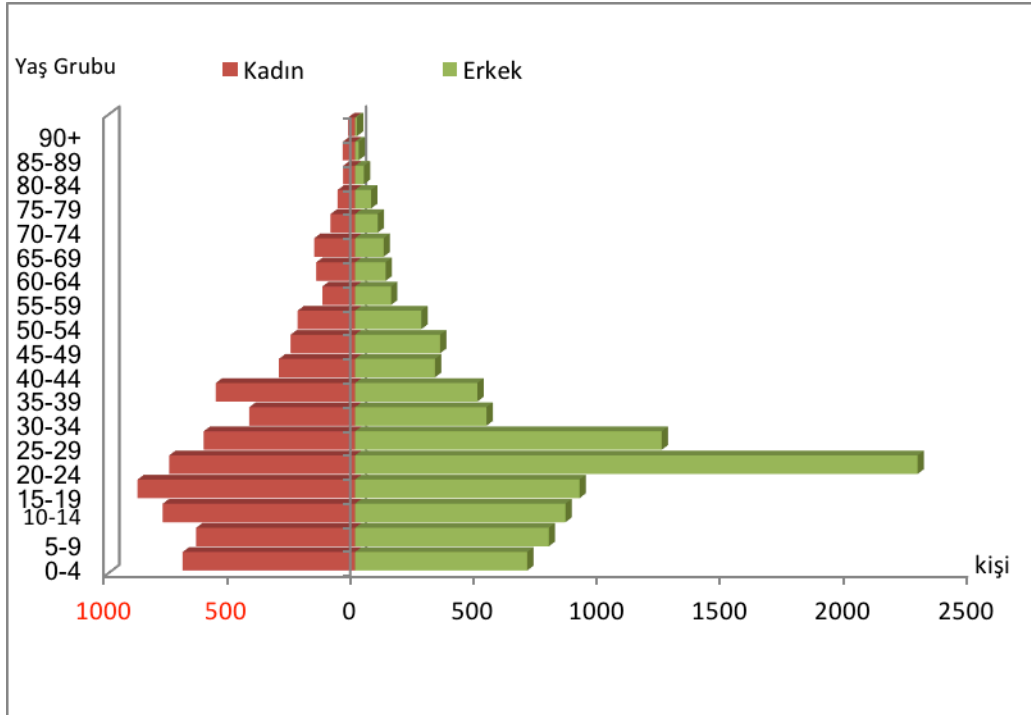
25-29 yaş grubundan sonra yaş grubu arttıkça bu yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı giderek azalmaktadır (Tablo.7).

Herhangi bir yerleşim biriminde 100 veya 1000 kadına karşılık 100'den veya 1000'den fazla erkek varsa cinsiyet oranı yüksek, 100'den veya 1000'den az erkek varsa cinsiyet oranı düşük kabul edilir (Tümertekin ve Özgüç, 2011; Doğanay, 2014). Yani cinsiyet oranı demografi ilminde önemli bir terimdir.

Tablo.7. Beytüşşebap İlçesinde Nüfusun Dar Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2017)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam	%	Cinsiyet Oranı
0-4	698	698	1396	8,5	1000
5-9	785	644	1429	8,7	1219
10-14	853	779	1632	9,9	1095
15-19	910	881	1791	10,9	1033
20-24	2280	753	3033	18,5	3028
25-29	1243	613	1856	11,3	2028
30-34	533	428	961	5,6	1245
35-39	496	564	1060	6,5	879
40-44	324	308	632	3,8	1052
45-49	345	261	606	3,7	1328
50-54	269	232	501	3,0	1159
55-59	146	132	278	1,7	1106
60-64	124	157	281	1,7	790
65-69	116	165	281	1,7	703
70-74	92	99	191	1,2	929
75-79	65	70	135	0,8	929
80-84	36	48	84	0,5	750
85-89	15	49	64	0,4	306
90+	8	28	36	0,2	286
Toplam	9338	6909	16427	100	1352

Kaynak: TÜİK ADNKS verileri.

Şekil.3. Beytüşşebap İlçesinin Nüfus Piramidi (2017)

2017 yılı verilerine göre Beytüşşebap ilçesinin nüfusunda cinsiyet oranı 1352 iken Beytüşşebap kasabasının nüfusunda bu değer 1761, kırsal nüfusta ise 1176'dır (Tablo.3, Tablo.4 ve Tablo.7). İlçenin merkezi olan Beytüşşebap kasabasında çok sayıda güvenlik elemanının olması, adı geçen kasabanın nüfusunda cinsiyet oranının ilçe toplam ve kırsal nüfusuna göre oldukça yüksek olmasına neden olmuştur.

Beytüşşebap ilçesinde nüfusun cinsiyet oranı yaş gruplarına göre incelendiğinde 0-4 yaş grubunda kadın ve erkek sayısının birbirine eşit olduğu 5-9 yaş grubundan 55-59 yaş grubuna kadar cinsiyet oranının yüksek olduğu görülmektedir (Tablo.7). Belirtilen yaş gruplarının tümünde cinsiyet oranı yüksek olmakla birlikte özellikle 20-24 ve 25-29 yaş gruplarında bu değer asker sayısının fazla olmasından dolayı çok yüksek değerlere çıktığı görülmektedir. Örneğin 15-19 yaş grubunda 881 kadına karşılık 910 erkek varken 20-24 ve 25-29 yaş gruplarında bu oran sırasıyla 753'e 2280 ve 613'e 1243'tür. Yani 15-19 yaş grubunda 1033 olan cinsiyet oranı, 20-24 ve 25-29 yaş gruplarında sırasıyla 3028 ve 2028'dir. 30-34 yaş grubundan itibaren cinsiyet oranı tekrar daha düşük (1000'den büyük olmakla birlikte) düzeylere inmektedir. Nitekim 428 kadına karşılık 533 erkeğin bulunduğu bu yaş grubunda cinsiyet oranı 1245'tir (Tablo.7).

Beytüşşebap ilçesinde 60-64 ve daha yukarıdaki yaş gruplarında ise cinsiyet oranı düşüktür. 60-64 yaş grubunda 790 olan cinsiyet oranı 70-74 ve 80-84 yaş gruplarında sırasıyla 929 ve 750'dir (Tablo.7). Tüm dünyada olduğu gibi Beytüşşebap ilçesinde de kadınlarda ortalama yaşam süresinin uzun olması ve bu nedenle ileri yaşlarda kadın sayısının fazla olması, 60+ yaş gruplarında cinsiyet oranı düşük olmasına neden olmuştur.

Beytüşşebap ilçesinin 2017 yılına ait nüfus grafiğinin (piramidi) 0-4 yaş grubundan 15-19 yaş grubuna doğru düzenli bir şekilde genişlediği görülmektedir. Bu durum son 20 yılda doğum oranının azaldığını ve 20 yıl önce doğanların bugün doğanlara göre sayıca daha fazla olduğunu göstermektedir. 20-24 yaş grubundan itibaren kadın sayısı yukarı yaş gruplarına doğru azalırken erkeklerde bu azalmanın 30-34 yaş grubundan başladığı dikkat çekmektedir. 20-24 ve 25-29 yaş gruplarındaki ise erkek sayısının oldukça fazla olduğu ve bu nedenle piramidin asimetric bir yapı aldığı görülmektedir (Şekil.3). Bu durumun nedeni yukarıda da belirtildiği gibi ilgili yaş gruplarındaki asker sayısının, Beytüşşebap ilçesinde devamlı olarak ikamet edenlere göre oldukça fazla olmasıdır.

5.6. İlçe Nüfusunun Bağımlılık Oranı

2017 yılı verilerine göre Beytüşşebap ilçesinde 0-14 yaş aralığında 4457; 15-64 yaş aralığında 11179 ve 65+ yaş grubunda ise 791 kişi bulunmaktaydı. Diğer bir ifade ile ilçede çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki oranı % 27,1; çalışma çağındaki olanların oranı % 68,1 ve yaşlılarına oranı da % 4,8'dir (Tablo.8, Şekil.4). Bu veri aslında ilçede çocuk nüfusu oranının nispeten az ve çalışma çağındaki nüfus oranının fazla olduğunu göstermektedir. Ancak bu durumun önemli bir nedeni 20-24 ve 25-29 yaş aralıklarındaki erkek (asker) sayısının çok fazla olmasıdır. Zira belirtilen yaş gruplarında erkek sayısının kadın sayısıyla aynı olduğu varsayılarak yapılan hesaplamada, toplam nüfus 14270'e; çalışma çağındaki kişi sayısı ise 9022'e inmekte, bu nedenle çalışma çağındaki kişi sayısının toplam nüfus içindeki payı % 63'e gerilemekte ve çocuk nüfus oranı % 31,2'ye çıkmaktadır. Yani ilçede asker sayısından dolayı 20-24 ve 25-29 yaş grubun toplam nüfus içindeki payının fazla olması, aslında ilçe nüfusunun geniş aralıklı yaş yapısını oldukça fazla etkilemektedir.

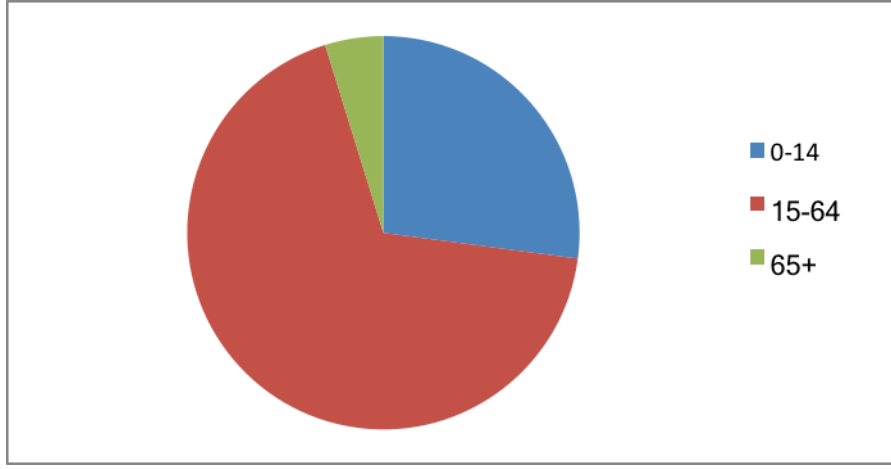
Teorik olarak 0-14 ve 65+ yaş gruplarındaki nüfusun çalışmadığı ve ekonomiye katkı sağlamadığı, buna karşın 15-64 yaş grubunun ise aktif olarak çalıştığı kabul edilmektedir. Bu nedenle nüfusun bağımlılık oranı hesaplanırken 0-14 ve 65+ yaş gruplarındaki nüfusun toplamı 100 ile çarpılarak 15-64 yaş grubundaki nüfusa bölünür (Doğanay, 2014). Ancak gerçekte 0-14 ve 65+ yaş gruplarında olduğu halde hane halkı ekonomisine katkı sağlayanlar olduğu gibi, 15-64 yaş grubunda olduğu halde fiili olarak çalışmayanlar da oldukça fazladır.

Yukarıda belirtilen yöntemle yapılan hesaplamaya göre Beytüşşebap ilçesinde nüfusun bağımlılık oranı % 46,9 çıkmaktadır (Tablo.8). Bu değer düşük çıkmasının nedeni yukarıda değinildiği gibi 20-24 ve 25-29 yaş grubunda olan askerlerin ilçe nüfusuna oranla sayıca fazla olmasıdır. Bu veriyi doğru kabul edersek Beytüşşebap ilçesinde çalışan nüfusun üzerindeki yükün az olduğu söylenebilir.

Tablo.8. Beytüşşebap İlçesinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Yapısı ve Bağımlılık Oranları (2017)

Yaş Grubu	Nüfus	Oran (%)	Bağımlılık Tipi	Oran (%)
0-14	4457	27,1	Toplam Nüfusun Bağımlılık Oranı	46,9
15-64	11179	68,1	Genç Nüfusun Bağımlılık Oranı	39,9
65+	791	4,8	Yaşlı Bağımlılık Oranı	7,1
Toplam	16427	100	Toplam	100

Kaynak: TÜİK ADNKS verileri.

Şekil.4. Beytüşşebap İlçesinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2017)

0-14 yaş grubunda olanların sayısının 100 ile çarpılarak 15-64 yaş grubunda olanların sayısına bölünmesi ile genç nüfustaki bağımlılık oranı hesaplanır (Doğanay, 2014). Beytüşşebap ilçesinde genç nüfusun bağımlılık oranı % 39,9'dur (Tablo.8). Genç nüfusun bağımlılık oranının düşük olmasının nedeni, çocuk nüfusun toplam içindeki payının ve çalışma çağındaki nüfusa olan oranının az olmasıdır.

Yaşlı sayısının 100 ile çarpılarak çalışma çağındaki nüfusa bölünmesi ile yaşlı nüfusun bağımlılık oranı hesaplanır (Doğanay, 2014) Beytüşşebap ilçesinde bu değer % 7,1'dir (Tablo.8). Yaşlı bağımlılık oranının düşük olmasının nedeni ilçede yaşlı sayısının toplam nüfus içindeki payının ve dolayısıyla çalışma çağındaki nüfusa olan oranının az olmasıdır.

5.7. Eğitim Durumu

Beytüşşebap ilçesinde 6 yaş üstü nüfusun okuma-yazma oranı % 90,8'dir. Okuma-yazma bilmeyenlerin oranı % 7,7; okuma-yazma durumları bilinmeyenlerin oranı ise % 1,5'tir (Tablo.9, Şekil.5). Beytüşşebap'ta 6+ yaş grubundaki nüfusun okuma-yazma oranı yukarıda belirtildiği gibi olmakla birlikte bu değer cinsiyet eksenli önemli farklılıklar göstermektedir. Erkeklerde % 96,4 olan okuma-yazma oranı kadınlarda % 82,9'dur. Kadınlarda okuma-yazma oranının erkeklere göre % 13,5 daha düşüktür (Tablo.9, Şekil.5). Özellikle 30-40 öncesine kadar doğu bölgelerimizde kadınlarda ilkökul düzeyinde bile okullaşma oranının düşük olması (Yılmaz, 2015), bugün çoğu 40 yaşın üzerinde olan kadınlarda okuma yama oranının düşük olmasına neden olmuştur. Çünkü ilkökula gidemeyen kız çocukları doğal olarak okul çağında okuma-yazma öğrenememiş, sonraki yıllarda da kurslar sayesinde bazıları öğrenmiştir.

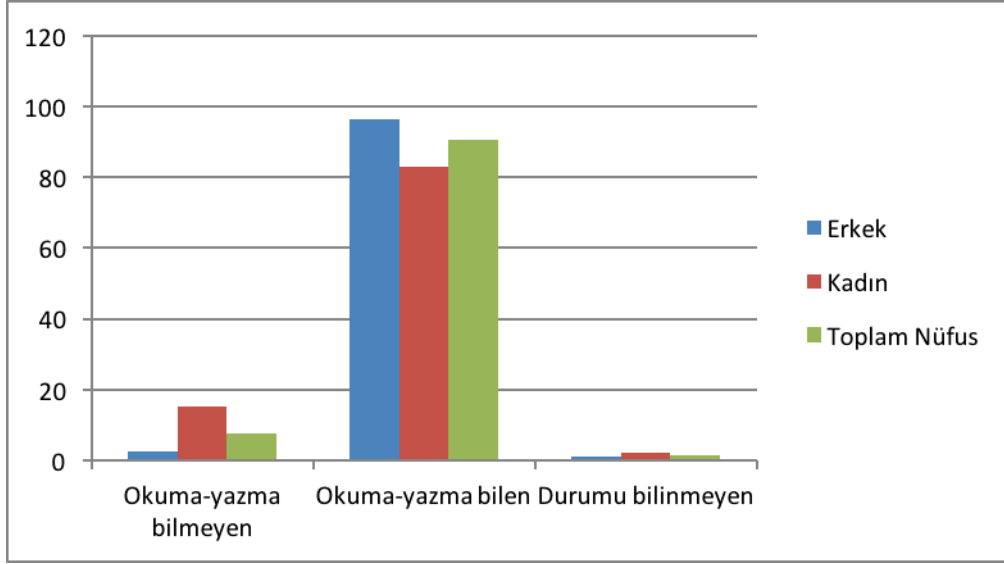
Beytüşşebap ilçesinde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı erkeklerde % 2,4 iken bu değer kadınlarda % 15,2'dir (Tablo.9, Şekil.5). Okuma-yazma bilme oranı erkeklerde yüksek kadınlarda

düşükken doğal olarak okuma-yazma bilmeme oranı da erkeklerde düşük kadınlarda yüksektir. İlçede okuma-yazma durumu belli olmayanların oranı erkeklerde % 1,1 kadınlarda ise % 2 gibi nispeten yüksek bir düzeydedir (Tablo.9, Şekil.5). Durumu bilinmeyenlerin önemli bir kısmının okuma-yazma bilmediği tahmin edilmektedir.

Tablo.9. Beytüşşebap ilçesinde 6+ Yaş Nüfusun Okuma-Yazma Oranı (2017)

Eğitim durumu	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Okuma-yazma bilmeyen	206	2,4	922	15,2	1128	7,7
Okuma-yazma bilen	8201	96,4	5038	82,9	13239	90,8
Durumu bilinmeyen	97	1,1	119	2,0	216	1,5
Toplam	8504	100	6079	100	14583	100

Kaynak: TÜİK Eğitim İstatistikleri verileri.

Şekil.5. Beytüşşebap İlçesinde Nüfusun Okuma-yazma Oranına Göre Dağılımı (2017)

Beytüşşebap ilçesinde okuma-yazma bilenlerin % 17'si okur-yazar olup herhangi bir okuldan mezun olmayanlardan, % 24,8'i ilkokul mezunlarından, % 29,1'i ise ilköğretim-ortaokul mezunlarından oluşmaktadır. Lise mezunlarının oranı % 19,1; iki yıllık meslek yüksekokulu ve daha üst düzeyde öğrenim görenlerin oranı ise % 10'dur (Tablo.10, Şekil.6). Verilerden de anlaşılacağı üzere sadece okuma-yazma bilenler, ilkokul ve ortaokul mezunlarının toplam oranı % 70,9 olup lise ve daha üzeri öğretim kurumlarından mezun olanların % 29,1'dir.

Beytüşşebap ilçesinde lise ve daha üst düzeyde öğrenim görmüş olanların düşük olmakla birlikte bu değer % 30 civarında olması sevindirici bir durumdur. Zira daha önce yapılan bazı araştırmalarda Doğu Anadolu'da yer alan Ahlat, Malazgirt ve Muradiye gibi farklı yerleşmelerde bu oranın daha düşük olduğu tespit edilmişti (Yılmaz, 2015; Yılmaz, 2016; Yılmaz, 2018).

Beytüşşebap ilçesinde okuma-yazma bilenlerin öğretim kademelerine göre dağılımı cinsiyet eksenli incelendiğinde önemli farklılıklar dikkat çekmektedir. Sadece okur-yazar olanların oranı erkeklerde % 12,2 iken bu oran kadınlarda % 24,7'dir (Tablo.10, Şekil.6). Geçmişten beri ilçede ilkokul düzeyinde bile kadınların okullaşma oranının daha düşük olması, kadınlarda sadece okur-yazar olanların oranının yüksek olmasına neden olmuştur. İlkokul mezunlarının oranı erkeklerde % 22,3 iken kadınlarda % 28,9'dur. Daha üst öğretim kademelerine devamın kadınlarda daha az olması ilkokul mezunu oranının

yüksek olmasına neden olmuştur. Ortaokul mezunu oranı ise erkeklerde % 30,6 kadınlarda ise % 26,5'tir (Tablo.10, Şekil.6).

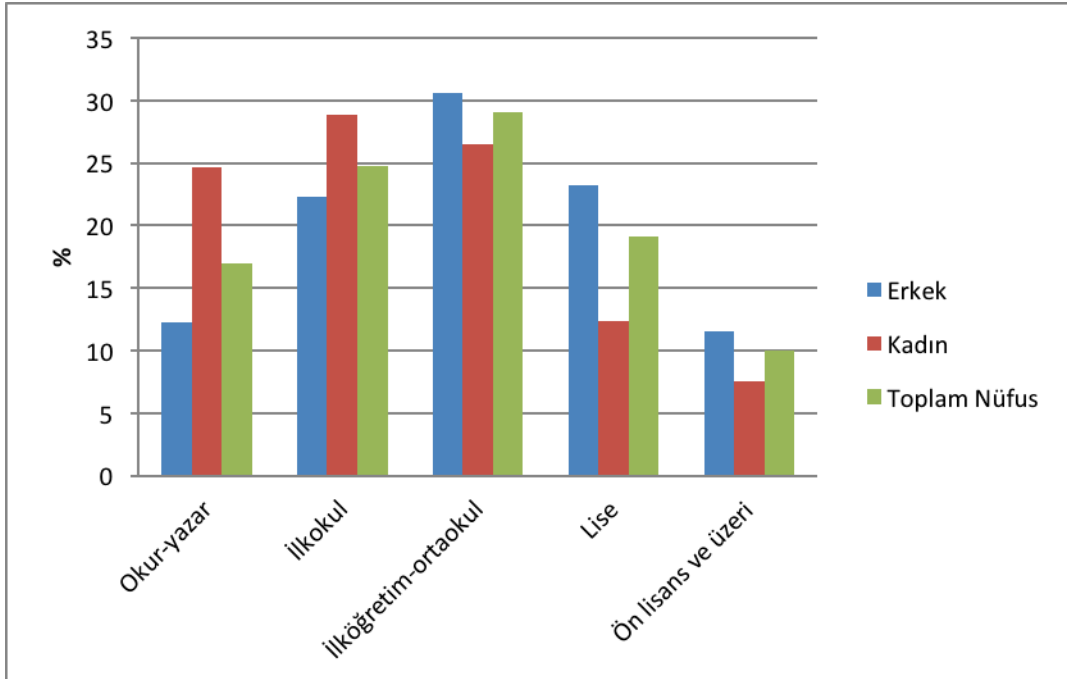
Tablo.10. Beytüşşebap İlçesinde Okuma-yazma Bilen 6+ Yaş Nüfusun Mezuniyet Durumuna Göre Dağılışı (2017)

Öğretim Kademesi	Erkek	%	Kadın	%	Toplam Nüfus	%
Okur-yazar	1010	12,3	1243	24,7	2253	17,0
İlkokul	1831	22,3	1456	28,9	3287	24,8
İlköğretim-ortaokul	2511	30,6	1334	26,5	3845	29,1
Lise	1903	23,2	624	12,4	2527	19,1
Ön lisans ve üzeri	946	11,5	381	7,6	1327	10,0
Toplam	8201	100	5038	100	13239	100

Kaynak: TÜİK Eğitim İstatistikleri verileri.

Lise düzeyinden mezun erkeklerin oranı % 23,2; kadınların oranı ise % 12,4'tür. 2 yıllık meslek yüksekokulu ve daha üst öğrenim kademelerinden mezun olanların oranı erkeklerde % 11,5 kadınlarda ise % 7,6'dır (Tablo.10, Şekil.6).

Okuma-yazma bilen kadınların % 80,5'i okur-yazar, ilkokul ve ortaokul mezunlarından oluşmaktadır. Lise ve daha üzeri öğretim kademelerinden mezun olanlar ise % 19,5'lik kısmı oluşturmaktadırlar. Erkeklerde ortaokul ve daha alt öğrenim düzeyinden mezun olanların oranı % 65,2; daha üst öğrenim durumuna sahip olanların oranı ise % 34,8'dir (Tablo.10, Şekil.6). Kısaca bu veriler okuma-yazma bilenlerin genel öğrenim durumlarının orta düzeyde olduğunu, kadınlarda ise lise ve daha üzeri öğrenim görenlerin önemli bir orana ulaşmakla birlikte erkeklere nazaran daha az olduğunu göstermektedir.

Şekil.5. Beytüşşebap İlçesinde Okuma-yazma Bilen Nüfusun Eğitim Seviyesi (2017)

Öte yandan bölgede yaklaşık 40 yıldır yaşanan terör eylemleri, eğitimi olumsuz etkilemektedir. 1985'ten günümüze bölgenin çeşitli yerlerinde okulların yakılması, öğretmenlerin öldürülmesi veya kaçırılması, halk arasında çocukların devlet okullarına gönderilmemesi için yapılan propaganda faaliyetleri okulların olumsuz etkilemiştir. Nitekim yapılan araştırmalar bölgede terör eylemlerinin eğitimde kız çocuklarının aleyhine cinsiyet eksikliğini fırsat eşitsizliği doğurduğunu ortaya koymuştur (Güvercin, 2018).

Kırsal yerleşmelerin güvenlik nedeni ile boşaltılması sonucu, hane haklarının yeni yerleştikleri yerlerde yaşadıkları zor koşullar da eğitim faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir (Yıldız & Alaeddinoğlu, 2011). Ayrıca köylerde göçten dolayı nüfusun azalması ve buna bağlı olarak bazı okullarda öğrenci sayısının belli sayının altına düşmesi, okulların kapanmasına ve öğrencilerin buldukları yerleşim yerinde okula gidememesine (taşınmalı veya yatılı olarak devam edenler olduğu gibi özellikle kız çocuklarında okula gidemeyenler çok olmuştur) neden olmuştur. Yine öğretmenlerin terör örgütü tarafından öldürülmesi zamanla öğretmenlerin bölgeye karşı olumsuz tutum geliştirmelerine neden olmuştur. Bütün bunlar bölgeye ataması yapılan bazı öğretmenlerin gelmemesine, bazılarının da kısa süre sonra ayrılmasına neden olmuştur. Neticede Beytüşşebap ilçesi eğitimde fiziki kapasite ve öğretim personeli açısından dezavantajlar yaşamış, bu da eğitim faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir.

6. Sonuç

Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Şırnak ilinin sınırları içinde yer alan Beytüşşebap ilçesinin idari alanında günümüzde Beytüşşebap kasabasının yanı sıra 28 kırsal yerleşme bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminin başında yaklaşık 13.000 olan ilçe nüfusu günümüzde 16.000 civarındadır. 1927 ile 1940 arasında artan ilçe nüfusu 1940-1955 döneminde ise azalmıştır. Daha sonra 1960'tan 1990'a kadar sürekli artan ilçe nüfusu, son 27 yılda ise sürekli olarak azalmıştır. Eğer önlemler alınmazsa yakın gelecekte ilçe nüfusundaki azalışın devam edeceği tahmin edilmektedir.

Yaklaşık 1650 km² yüz ölçüme sahip olan ilçede bugün 5 köy yerleşmesinde nüfus bulunmamaktadır. Diğer köylerin nüfusu ise son 30 yılda önemli miktarda azalmıştır. İlçede ziraat ve hayvancılık potansiyeli önemli bir düzeydedir. Dağlık alanların geniş yer kapladığı ilçede, meralar ve yaylalar oldukça fazla olup (Gülenç, 2014; Güneş, 2015) hayvancılık için elverişli olanaklar bulunmaktadır. Ceviz gibi bazı meyvelerin yetiştirilebiliyor olması, ilçede meyvecilik potansiyelinin de bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle ülkemizde bitkisel ürün ve canlı hayvan ile et, süt ürünlerinin arzında ciddi sıkıntılar yaşanıldığı bu dönemde (Yılmaz, 2015b), Beytüşşebap gibi geri kalmış yörelerde kırsal göçün azaltılması, bitirilmesi, hatta daha önce buradan çeşitli şehirlere göç etmiş olanların tersine göçünün sağlanması son derece önemlidir. Bu nedenle ilçedeki kırsal yerleşmelerde güvenliğin sağlanması ve kırsal kalkınma projelerinin hayata geçirilmesi elzem bir konudur. Eğer belirtilenler yapılırsa Beytüşşebap ilçesinde kırsal nüfus ve dolayısıyla bitkisel-hayvansal üretim bugünküne nazaran önemli ölçüde artacaktır. Bu durumdan hem ilçe insanı, hem ilçe, hem de ülkemiz kazançlı çıkacaktır.

Beytüşşebap ilçesinin demografik yapısı incelendiğinde, 15-64 yaş grubunun % 68'le toplam nüfus içinde en büyük paya sahip olduğu ve çocuk nüfusu (0-14 yaş) oranının nispeten düşük olduğu görülmektedir. Ancak bu durumun ilçede özellikle 20-24 ve 25-29 yaş grubunda olan asker sayısının fazla olmasından kaynaklandığı, yani ilçede sürekli ikamet edenlerin tablosunu yansıtmadığı söylenebilir. Buna bağlı olarak ilçede nüfusun bağımlılık oranı da nispeten düşük bir değer olan % 47 civarındadır. Genç nüfusta bağımlılık oranı % 40 yaşlı nüfusta ise % 7'dir.

Beytüşşebap'ta eğitim faaliyetleri bölgede son 40 yılda yaşanan terör eylemlerinden olumsuz etkilenmiştir. Bölgenin çeşitli yerlerinde okulların yakılması, öğretmenlerin öldürülmesi ve kaçırılması, bölge genelinde olduğu gibi Beytüşşebap'ta eğitim çalışanlarını, okullaşma oranını ve eğitim faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir.

İlçe toplam nüfusunda okuma-yazma oranı % 90,8 iken erkeklerde bu oran % 96 kadınlarda ise % 83 civarındadır. Kadınlarda düşük olan okuma-yazma oranını yükseltmek için okuma-yazma kursları açılmalı ve katılımın sağlanması için çaba sarf edilmelidir.

Okuma-yazma bilen nüfusun öğretim kademelerine göre dağılımı incelendiğinde, lise ve üzeri öğretim kurumlarından mezun olanların oranı toplam nüfusta % 30; erkeklerde % 33,7 kadınlarda ise % 20'dir. Bu veriler ilçe toplam nüfusunda öğrenim seviyesinin belli bir gelişim gösterdiğini, daha da yükseltilmesi için (özellikle kadın nüfusta) bazı çalışmaların yapılması gerektiğini göstermektedir. Genç nüfusun eğitim seviyesinin yükseltilmesi için orta öğretim ve daha yukarı düzeydeki öğretim seviyelerinde okullaşma oranı artırılması gerekmektedir.

Kaynakça

- COŞKUN O. 2013, Doğu Anadolu'da Kentleşme ve Kentsel Gelişim, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı:30 sayfa:229-256.
- DOĞANAY H. 2014, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Ankara: Pegem-Akademi Yayıncılık.
- GÜNEŞ H. 2015, Beytüşşebap Tarihi Üzerine Notlar, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI(12), 103-114.
- GÜLENC A. 2014, Resmi Belgelere Göre Beytüşşebap ve Çevresi, *Uluslararası Beytüşşebap ve Molla Hüseyin Batevî Sempozyumu-Tam Metin Bildiri Kitabı*, 20-21 Eylül 2014, Şırnak.
- GÜVERCİN, D. 2018, Terörizmin Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Etkilerini İncelemeye Yönelik Uygulamalı Çalışma: Türkiye Örneği, *Journal of Yaşar University*, 13(51), 281-292.
- KARATAŞOĞLU S. & AKPINAR M. 2011, Geçici Köy Koruculuğu Sistemi Üzerine Bir Saha Çalışması: Beytüşşebap Örneği, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(38), ss.367-396
- TÜİK, (.....) 1927 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, Ankara.
- TÜİK, 1937a, 1935 Genel Nüfus Sayımı, Kati ve Mufassal Neticeler, Ankara.
- TÜİK, 1937b, 1935 Genel Nüfus Sayımı Siirt Vilayeti, Yayın No:55, Mehmet İhsan Basımevi, Ankara.
- TÜİK, 1944, 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, Vilayetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey Ölçü, Yayın no:158, Ankara.
- TÜİK, 1961, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, Yayın No.410, Ankara
- TÜİK, 1963, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Yayın No. 444, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- TÜİK, 1964, 1955 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu, Yayın No: 399. Ankara.
- TÜİK, 1969, 1965 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Yayın No: 568. Ankara.
- TÜİK, 1973, 1970 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Yayın No: 690. Ankara.
- TÜİK, 1982, 1975 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Yayın No: 988. Ankara.
- TÜİK, 1984, 1980 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Yayın No: 1072. Ankara.
- TÜİK, 1989, 1985 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Yayın No: 1369. Ankara.
- TÜİK, 1993, 1990 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Yayın No: 1616. Ankara.
- TÜİK, 1995, Türkiye Nüfusu, 1923-1994, Demografik Yapısı ve Gelişimi, Yayın No: 1839, Ankara.
- TÜİK, 2001, 1998 Evlenme İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No: 2481. Ankara.

- TÜİK, 2003, 2002 Türkiye İstatistik Yıllığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No: 2779. Ankara.
- TÜİK, 2003, 2000 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No: 2759. Ankara.
- TÜMERTEKİN E. & ÖZGÜÇ, N. 2011, Beşeri Coğrafya, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- VAN BELEDİYESİ, 1995, *Van Vilayet Salnamesi, 1315(1899)*, (Çevirenler: Allahverdi, S., Güven, O.,) Van Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Başkanlığı Yayın No:1, Ankara: Acar Matbaası.
- YILDIZ, M. Z. & ALAEDDİNOĞLU F. 2011, Göç ve Yoksulluk: Hakkâri Örneği, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(11), 437-462.
- YILMAZ M. 2012, 50 Yılda (1960-2010) Van İli'nde Kır-Şehir Nüfus Değişimi, *Doğu Coğrafya Dergisi*, cilt.17, ss.33-56.
- YILMAZ M. 2015, Ahlat (Bitlis) İlçesi'nin Nüfus Coğrafyası (2014), *Turkish Studies*, Vol.10, ss.781-810.
- YILMAZ M. 2015b, Türkiye'de Kırsal Nüfusun değişimi ve İlere Göre Dağılımı (1980-2012), *Doğu Coğrafya Dergisi*, sayı:33, ss.161-188.
- YILMAZ M. 2016, Malazgirt (Muş) İlçesi'nin Nüfus Coğrafyası, *Turkish Studies*, Vol.11, ss.1361-1388.
- YILMAZ M. 2018, Cumhuriyet Döneminde Muradiye İlçesinin Nüfus Gelişimi ve Günümüzde İlçe Nüfusunun Yapısı ile Eğitim Durumu, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, 98-114
- YİĞİT A. HAYLİ S. KARAKAŞ E. 1995, Doğu Anadolu Bölgesindeki İl ve İlçe Merkezlerinin Fonksiyonel Özellikleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1-2), ss.345-363.

İnternet Siteleri

<http://tuik.gov.tr/>(Son erişim: 20/09/2018)

<http://beytussebab.gov.tr> (Son erişim: 20/09/2018)

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ YAYIM İLKELERİ

- **DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ**; Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi *Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı* yayın organı olup, Derginin yayım ilkelerine uygun hazırlanmaları koşuluyla, diğer üniversitelerimizin, coğrafyacılarının makaleleri de yayımlanır
- Doğu Coğrafya Dergisi; Ocak ve Temmuz sayıları olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır. Belirtilen aylardan en az bir ay önce gönderilen makaleler; gerekli inceleme ve düzenlemelerin yapılp, yayımına karar verilmesinin ardından, baskıya hazır duruma getirilerek, ilgili sayıda yayımlanır.
- Dergi hakemli olup, hakem raporları bağlayıcıdır. Talep edilen değişiklikler, mutlaka yapılır.
- Makalelerde işlenen fikir ve görüşlerin bilimsel ve hukuksal sorumluluğu, yazar veya yazarlarına aittir.

YAZIM KURALLAR

- Dergiye alınacak makaleler fotoğraf, harita ve diğer şekiller için ayrılmış alanlar dahil 25 sayfalık limit aşmayacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Makalelerin sayfa yapısı; Üst: 4 cm – Alt: 4 cm – Sağ: 3 cm – Sol: 3 cm olmalıdır. Üst bilgi: 2,5 cm Alt bilgi: 2,5 cm olacaktır. Makalelerde satır aralığı: Tek, ilk satır: 1,25, satır aralarından sonda 6 nk boşluk bırakılacak şekilde ayarlanma yapılmalıdır.
- Makalelerin başlangıç kısmında ana temayı içeren Türkçe ve İngilizce özet ile en az üç anahtar kelime yer alacaktır. Türkçe ve İngilizce özetten sonraki giriş kısmı sayfa başından başlayacak şekilde yapılmalıdır. Özet "**Öz**", şeklinde yazılmalı. "**Keywords**"bitişik yazılmalıdır.
- Makalelerde, üst bilgiye yer verilecektir. Bu amaçla tek numaralı sayfalarda italik olarak, çalışmanın İngilizce adı, çift numaralı sayfalarda Türkçe adı yazılacaktır.
- Yazı karakteri metin içerisinde 10 punto, Times New Roman'dır. Bu punto büyüklüğü üst bilgi alanında 8,5 punto, tablo-fotoğraf-grafik adlarında 10 punto ve tablo içlerinde, tablo özelliğine göre 7-10 punto arasında olacaktır.
- İlk sayfada yer alan ve yazar veya yazarlarla ilgili bilgilerin bulunduğu dipnot, * işareti ile gösterilmelidir. Yazarlar okuyucu ile haberleşmesi açısından, bu bölüme e-mail, ORCID ID, ve diğer adres bilgilerini koyabilirler.
- Doğu Coğrafya dergisine gönderilen yazılar, referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır.
- Birden fazla yazarlı makalelerde, makalenin her yazar tarafından hangi başlık veya alt başlıklarının hazırlandığını gösteren açıklama, yine ikinci bir sayfa altı notu olarak verilmelidir.
- Grafikleri Exel ortamında çizip word dosyasına yapıştırma yoluna gidilmemeli, grafikler word metni içerisinde hazırlanmalıdır.
- Yukarıda belirtilen kurallar, derginin şekil açısından bir bütünlüğe kavuşması amacıyla hazırlanmıştır. Bu nedenle belirtilen formata uygun olmayan çalışmalar, yazara iade edilip yeniden düzenlenmesi istenecektir. Gereken düzeltmelerin yapılmadığı çalışmalar yayımlanmayacaktır.
- Makalelerin dergi içerisindeki sıralaması, alfabetik düzende (bir sayıda artan, bir sayıda azalan) soyadına göre olacaktır. Derginin her sayısındaki ilk makale dergi editörü için ayrılmış olup, bu bölüm soyadı sıralamasına dahil değildir.

MAKALENİN DERGIYE TESLİM EDİLMESİ

- Yukarıda belirtilen şekilde hazırlanan eserler, isimsiz olmak üzere <http://dergipark.gov.tr/ataunidcd> adresinden sisteme girilerek dergi adresine gönderilir.
- Hakemden yayımlanabilir raporu alan makaleler istenilen düzeltmeleri yapmak üzere makale sahibine gönderilir.
- İstenilen düzeltmeler yapıldıktan sonra **MAKALENİN SON HALİ SİSTEME YÜKLENİR.**

DOĞU COĞRAFYA DERGİSİ

EASTERN GEOGRAPHICAL REVIEW

Aralık (December) 2018

Sayı (Volume): 40

40. SAYININ HAKEM KURULU

Prof.Dr. İbrahim Fevzi ŞAHİN • Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Kenan ARINÇ • Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. İbrahim KOPAR • Atatürk Üniversitesi

Prof.Dr. Adem BAŞIBÜYÜK • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Prof.Dr. Mete ALIM • Atatürk Üniversitesi

Doç.Dr. Murat YILMAZ • Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç.Dr. Ahmet NALÇACI • Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi Selçuk ILGAZ • Atatürk Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi Zafer BAŞKAYA • Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi Özlem Ulu KALIN • Artvin Çoruh Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi Fatih ORHAN • Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi Adem BELDAĞ • Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Araş.Gör.Dr. Elif MERAL • Atatürk Üniversitesi

İÇİNDEKİLER(Content)

- Doç.Dr. Erol KOÇOĞLU
Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının “Siyaset” Kavramına İlişkin Metaforik Algıları.....1
- Mehmet KARABÖRK – Prof.Dr. Ersin Kaya SANDAL
Kahramanmaraş Şehir Merkezinde Nüfusun Mekansal Değişimi21
- Mustafa HASBEK – Prof.Dr. Yılmaz ARI
“Bizim Gölümüzü Bize Vermeyecekler”: Karamık Gölü’nün (Afyonkarahisar) Kültürel ve Politik Ekolojisi37
- Doç.Dr. Taşkın DENİZ – Doğan KARADAĞ
Politik Çatışmaların ve Terörizmin Turizm Sektörüne Etkileri: 2010-2017 Türkiye Örneği.....61
- Prof.Dr. Fatih AYDIN
Coğrafya Dersi Zümre Toplantılarına İlişkin Öğretmen Görüşleri.....75
- Araş.Gör. Arcan AYDEMİR – Dr. Öğr.Üyesi Özlem Ulu KALIN
8. Sınıf Öğrencilerinin Bağımsızlık, Özgürlük, Özgüven ve Çağdaşlaşma Değerlerine Yönelik Görüşlerinin ve Algısal Değişimlerinin İncelenmesi87
- Prof. Dr. Alpaslan ALİAĞAOĞLU – Yiğit ASLANTEKİN
Balıkesir Merkez İlçede Davranışsal Tarım Coğrafyası101
- Arda ALIM – Prof.Dr. Mete ALIM
Öğrencilerin Alışveriş Merkezlerine Yönelik Metaforik Algıları (Erzurum Örneği).....123
- Doç.Dr. Cemal AKÜZÜM – Dr. Mehmet DEMİRKOL – Dr. Özcan EKİCİ
Öğrenci Devamlılığını Sağlamada Okul Yöneticilerinin Uygulamalarının Değerlendirilmesi.133
- Doç.Dr. Erol KOÇOĞLU
Sosyal Bilgiler Dersinde Empatik Düşüncenin Kullanımına İlişkin Alan Uzmanlarının Algıları.....149
- *Geçmiş Sayı İndeksi.....159*